

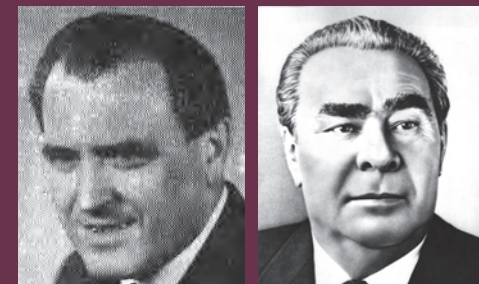
ROK 1968 NA SLOVENSKU A V ČESKOSLOVENSKU

VALERIÁN BYSTRICKÝ A KOL.

ROK 1968

NA SLOVENSKU A V ČESKOSLOVENSKU

**ROK 1968
NA SLOVENSKU A V ČESKOSLOVENSKU**

Valerián Bystrický a kol.

© **HISTORICKÝ ÚSTAV SAV**

© **AUTORI**

PhDr. Valerián Bystrický, DrSc.

PhDr. Miroslav Londák, CSc.

PhDr. Elena Londáková, CSc.

PhDr. Slavomír Michálek, CSc.

Doc. PhDr. Jan Pešek, DrSc.

prof. PhDr. Pavol Petruf, DrSc.

PhDr. Stanislav Sikora, CSc.

RECENZENTI

PhDr. Michal Štefanský, CSc.

PhDr. Jozef Žatkuliak, CSc.

VÝKONNÝ REDAKTOR

prof. PhDr. Pavol Petruf, DrSc.

JAZYKOVÁ REDAKTORKA

PhDr. Vlasta Jaksicsová

NÁVRH OBÁLKY A GRAFICKÁ ÚPRAVA

Jozef Hupka

TECHNICKÝ REDAKTOR

Milan Beladič

FOTO NA OBÁLKE

© Post Bellum, TASR, ALU SNK

Vydal Historický ústav SAV vo vydavateľstve Prodama s.r.o.

Túto prácu podporila Agentúra na podporu výskumu a vývoja

na základe zmluvy č. APVV-51-030905

Všetky práva vyhradené. Žiadnu časť tejto publikácie nemožno reprodukovať, kopírovať, uchovávať či prenášať prostredníctvom nijakých médií – elektronických, mechanických, rozmnožovacích či iných – bez predchádzajúceho písomného súhlasu Historického ústavu SAV a autorov.

Bratislava 2008

ISBN 978-80-969782-3-6

ROK 1968
NA SLOVENSKU A V ČESKOSLOVENSKU

Chronológia udalostí
S úvodnou štúdiou od Stanislava Sikoru
Valerián Bystrický a kol.
Bratislava
2008

ISBN 978-80-969782-3-6

OBSAH

PREDHOVOR	7
<i>(Valerián Bystrický)</i>	
ČO PREDCHÁDZALO ROKU 1968 NA SLOVENSKU A V ČESKOSLOVENSKU?	9
<i>(Stanislav Sikora)</i>	
1968 - CHRONOLÓGIA UDALOSTÍ	43
<i>(Miroslav Londák, Elena Londáková, Slavomír Michálek, Jan Pešek, Pavol Petruf, Stanislav Sikora)</i>	
POUŽITÉ PRAMENE A LITERATÚRA	247
ZOZNAM POUŽITÝCH SKRATIEK	256
MENNÝ REGISTER	260
O AUTOROCH	307

PREDHovor

Rok 1968 predstavoval v slovenských a v československých dejinách jedinečný pokus nenásilným spôsobom reformovať totalitný spôsob vládnutia uplatňovaný v rámci vtedajšej socialistickej spoločnosti. Pražská – a či presnejšie československá alebo česká a slovenská – jar bola súčasťou politickej konfrontácie, ku ktorej v rozličnej forme opakovane prichádzalo v štátoch sovietskeho bloku takmer od jeho vzniku. Československá jar najpregnantnejšie vyjadrila nesúhlas a odpor verejnosti proti direktívnym metódam vládnutia s ich negatívnymi dôsledkami na život slovenskej a českej spoločnosti, na ich modernizáciu, kultúrno-spoločenské napredovanie i morálny status. Je symptomatické, že k pokusom zmeniť politický systém za existencie sovietskeho bloku prišlo v Poľsku, v Maďarsku, v Nemeckej demokratickej republike a v Československu, ale nič podobné sa neobjavilo v ďalších krajinách socialistického tábora. To malo okrem dobových politických, ekonomických, spoločenských a ďalších príčin špecifický historický dôvod v tom, že menované národy a štáty ležali v stredoeurópskom priestore a v minulosti sa v mnohých smeroch navzájom ovplyvňovali. V Československu bol reformný proces aj prejavom toho, že veľká časť slovenskej i českej verejnosti sa zbavila ilúzií, ktorým podľahla po februári 1948 a ktoré spočiatku chápala azda ako snahu o nastolenie sociálne spravodlivých pomerov. Bolo však charakteristické, že spoločnosť si vytýčila za cieľ reformovať existujúci systém, no narážala na vážne medzinárodné a vnútropolitické prekážky. Snaha o radikálnu zmenu spoločenského života ohrozovala nielen totalitný systém vo vtedajšom Československu, ale bola hrozbou aj pre samotnú existenciu socialistického tábora, t. j. fakticky pre veľmocenské postavenie Sovietskeho zväzu v Európe a vo svete. Pokus Čechov a Slovákov o demokratizáciu spoločnosti a odstránenie totalitného režimu mal svoje korene nielen v nedávnej minulosti oboch národov, ale korešpondoval aj s dobovými demokratickými hnutiami vo svete a vyvierať zo snahy posunúť vývin českej a slovenskej spoločnosti na úroveň demokratickej časti sveta. Preto bol tento proces mnohorozmerný, mal svoju osobitú politickú tvár, svoje vlastné ekonomické koncepty a plány, svoje pohľady na verejný život a miestnu správu, kultúrne a národné požiadavky vrátane tých, ktoré sa týkali ľudských práv, náboženskej slobody a rehabilitácie nespravodlivo odsúdených. Vzhľadom na to, že v slovenskom prostredí už od vzniku spoločného štátu Čechov a Slovákov roku 1918 mimoriadne rezonovala často pertraktovaná požiadavka riešenia „slovenskej otázky“, jej nastolenie muselo byť organickou súčasťou reformného procesu. K demokratizácii spoločnosti totiž nemohlo prísť bez zásadnej úpravy postavenia Slovenska v štáte, ale aj česko-slovenských vzťahov a s tým súvisiacich problémov. Rozmach národného povedomia a nárast národ-

ného sebavedomia, ktorý sa v živote slovenskej spoločnosti razantne a jednoznačne prejavil po roku 1918, sa musel materializovať vo všetkých sférach života a riadenia spoločnosti, musel sa stať organickou súčasťou prebiehajúcich spoločenských zmien. Je príznačné, že z mnohých reforiem, ktoré sa pripravovali a uskutočnili roku 1968, pretrvala – aj keď v značne deformovanej podobe – práve zmena republiky na federatívny štátny útvar.

Predkladaná publikácia je jedným z výstupov riešenia projektu APVV *Chronológia dejín Slovenska a Slovákov*. Vznikla v rámci práce na aktuálnych výskumných projektoch vrátane významu „osmičiek“ v slovenských národných dejinách, resp. v dejinách bývalej Československej republiky a jej ambíciou je poskytnúť čitateľom ucelenú sumu faktov o roku 1968. Autori publikácie zvolili pri jej príprave chronologický prístup, aby takýmto spôsobom upozornili v primeranom rozsahu na všetky základné stránky udalostí roku 1968 – na ich vnútropolitickú československú (českú a slovenskú) dimenziu vrátane štátoprávnej prestavby republiky, ale aj na medzinárodné súvislosti, reakcie veľmocí, jednotlivých štátov i verejnej mienky vo svete na konkrétne udalosti roku 1968 v Československu, resp. na československý reformný proces ako taký. Z toho je zrejmé, že primárnym cieľom autorov bolo ukázať vývoj na Slovensku v prirodzenej komparácii s dianím v celej Československej socialistickej republike a dianie v Československu v korelácii s jeho odrazom na medzinárodnej scéne, predovšetkým v krajinách vtedajšej Varšavskej zmluvy ovládanej Moskvou. To si vyžadovalo venovať zvýšenú pozornosť aj medzinárodnopolitickým súvislostiam augusta 1968, lebo práve vonkajšie faktory aj vtedy osudovo zasiahli do dejín Československa. Autori veria, že čitateľ nájde v práci informácie o všetkých relevantných udalostiach „československého“ roku 1968 i o faktoroch, ktoré spolurozhodovali o jeho osude. Chronológia udalostí spolu s úvodnou štúdiou, ktorá hovorí o tom, čo predchádzalo roku 1968 v Československu, umožňuje vytvoriť si v nadväznosti na iné historické práce plnší obraz o nedávnej minulosti slovenského a českého národa, o roku, ktorý akoby potvrdzoval, že tradičné „osmičky“ mali v našej spoločnej minulosti nielen nádejplný, ale neraz i tragický rozmer.

V Bratislave 25. apríla 2008

PhDr. Valerián Bystrický, DrSc.

Vedúci projektu *Chronológia dejín Slovenska*
a Slovákov, č. APVV-51-030905.

ČO PREDCHÁDZALO ROKU 1968 NA SLOVENSKU A V ČESKOSLOVENSKU

Stanislav Sikora

Príslušníci dnešnej strednej a staršej generácie ešte stále spomínajú a vzrušene diskutujú o udalostiach roku 1968 vo vtedajšej Československej socialistickej republike, keď prišlo k pokusu o demokratizáciu existujúceho totalitného komunistického spoločenského systému, o jeho poľudštenie a premenu na „socializmus s ľudskou tvárou“ – ako sa vtedy nazýval túžobne očakávaný výsledok spomínaného demokratizačného úsilia. Ľudia sa po rokoch útlaku a strachu konečne nadýchli a začali žiť slobodne, odhodlaní už nikdy nedopustiť neslobodu. Avšak tento pokus o slobodu a demokraciu sa skončil inváziou vojsk piatich krajín Varšavskej zmluvy do Československa: až tak sa Sovietsky zväz a jeho najvernejší spojenci zo socialistického tábora (Bulharsko, Maďarsko, Poľsko a Nemecká demokratická republika) obávali československého „demokratizačného vírusu“.

Vlna rozhorčených protestov, revolt a revolučných výbuchov sa však v tomto roku prehnala takmer celým svetom: V USA bojovali mladí ľudia za ľudské práva, proti diskriminácii černošských spoluobčanov, za rovnoprávnosť žien i proti vojne vo Vietname, vo Francúzsku a v Taliansku sa búrili študenti a robotníci, rozhorčení študenti revoltovali i v západnom Nemecku, v Španielsku, v susednom Poľsku i vo vzdialenom Mexiku. Americký historik M. Kurlansky uviedol, že *„ľudia protestovali z rôznych dôvodov, no spájala ich rovnaká túžba po revolte, pocit odcudzenia vo vzťahu k režimu a hlboký odpor k autoritárstvu v akejkoľvek forme. Tam, kde vládol komunizmus, sa protestovalo proti komunizmu a v kapitalistických krajinách ľudia zasa brojili proti kapitalizmu.“* Rozsah tohto pohybu bol taký veľký, že vtedajší francúzsky prezident Charles de Gaulle vyhlásil: *„Nie je možné, aby sa toľko hnutí začalo súbežne v toľkých odlišných krajinách bez určitého scenára.“* A mexický prezident Gustavo Díaz Ordaz bol presvedčený, že išlo o medzinárodné sprisahanie revolucionárov, ktorí sa presúvali z jednej krajiny do druhej a šíрили chaos a rozvrat.¹ Žiadny scenár ani sprisahanie, prirodzene, neexistovali a pokiaľ išlo o ČSSR, príčiny reformného procesu spočívali predovšetkým v pokuse humanizovať existujúci totalitný komunistický spoločenský systém.

Ako sa však u nás, v bývalom Československu, objavil spomínaný systém, ktorý sa nová generačná vlna inteligencie, mládež a kvalifikované robotníctvo, reformní príslušníci Komunistickej strany Československa (KSČ) i občianske prúdy pokú-

¹ KURLANSKY, M.: 1968, Rok, ktorý otriasol svetom. Bratislava: Slovart 2006, s. 15, 255, 366.

sili roku 1968 prispôbiť požiadavkám spájaným s predstavou o dôstojnom živote človeka? Je takmer isté, že napriek pomerne silnému komunistickému hnutiu v Československu už v medzivojnovom období i jeho veľkému odbojovému rozmachu počas druhej svetovej vojny by sa u nás komunistický režim nepresadil ani nenastolil z vlastných, domácich zdrojov: na to nemal potrebnú silu. A tak sa k nám dostal – za výdatnej pomoci domácich vyznávačov komunistického ideálu – prispením priaznivých medzinárodných okolností: veľmi mu pomohlo najmä víťazstvo Sovietskeho zväzu v druhej svetovej vojne, ale aj ústupčivý postoj vedúcich predstaviteľov hlavných západných veľmocí k sovietskym mocenským nárokom. Už tesne pred koncom vojny v Európe, v prvej polovici februára 1945 sa zišli v Jalte na Kryme (v bývalom ZSSR) najvyšší predstavitelia troch mocností antihitlerovskej koalície: americký prezident Franklin D. Roosevelt, britský ministerský predseda Winston S. Churchill a predseda rady ľudových komisárov ZSSR Josif V. Stalin a rozdelili si sféry vplyvu v povojnovom svete. Československo pripadlo pri tomto delení do sféry Sovietskeho zväzu. O to sa však svojím spôsobom pričínila i československá exilová vláda v Londýne, ktorá so ZSSR nadviazala spojenectvo už v decembri 1943.

Po rozhodnutiach prijatých v Jalte sa nakrátko, necelé tri roky – od apríla 1945 do februára 1948 – komunisti len spoluúčastnili na moci, keď vládli spoločne s ostatnými politickými stranami Národného frontu, čo bola akási koalícia politických strán, ktoré sa predtým zapojili do protifašistického odboja. Avšak tak ako sa po porážke spoločného nepriateľa začala rozpadáť protihitlerovská koalícia a do popredia sa dostala otázka, či sa rozhodujúcou silou vo svete stane Sovietsky zväz so svojimi satelitmi, alebo USA so svojimi spojencami, tak sa začal v Československu rozpadáť Národný front a aktuálnou sa stala otázka, či v republike budú vládnuť komunisti, alebo sily spojené so západnou demokraciou.

Február 1948 dal odpoveď i na túto otázku. Je zaujímavé, ba dokonca paradoxné, že taký zlomový, osudový okamih našich dejín prebehol vcelku pokojne. Vládna kríza, ktorú komunisti v boji o moc už dlho pripravovali, sa vyriešila relatívne ústavnými metódami: keďže počet ministrov za nekomunistické politické strany (okrem zástupcov sociálnej demokracie), ktorí podali demisiu, bol menší ako polovica vládneho kabinetu, vláda sa len doplnila „novými ľuďmi“ (predovšetkým komunistami) a mohla fungovať ďalej. Keby tento akt nebol sprevádzal huriavku, ktorý robili ozbrojení robotníci – príslušníci Ľudových milícií a na Slovensku aj partizáni, a keby sa predsa len neboli vyskytli prehrešky voči ústavným zvyklostiam najmä na Slovensku (napríklad pri zabezpečovaní komunistického prevratu v slovenských národných orgánoch), mnohí politicky

menej informovaní občania by si možno neboli ani nič všimli. Niet sa čo čudovať: slovenský i český občan bol v tom čase už priam „prejedený“ významnými politickými i územnými zmenami, ktorými Československo prešlo od svojho vzniku v októbri 1918. Väčšinou len politicky vzdelaní a prezieraví ľudia vedeli, o čo išlo, a mnohí z nich ešte stihli emigrovať na Západ. Tí, čo zostali doma, sa však rýchlo prebudili, lebo to, čo sa začalo diať, si predtým nevedeli predstaviť ani v najhoršom sne.

Komunisti najprv začali prostredníctvom tzv. akčných výborov Národného frontu „očisťovať“ celú českú a slovenskú spoločnosť od predstaviteľov „buržoáznej reakcie“. Tieto „očisťovacie“ orgány nemali, prirodzene, žiadnu oporu v zákone a keď ich aj dodatočne uzákonili, išlo o prípad neprípustnej právnej retroaktivity. „Očisťovali“ sa zastupiteľské orgány štátu všetkých stupňov, ako aj ich aparáty, štátne inštitúcie, školy, závody a napokon všetky pracoviská, dokonca sa z vykonštruovaných príčin likvidovali živnosti príslušníkov Demokratickej strany (DS). Ba aj nekomunistické politické strany sa „očisťovali“ – vrátane DS, ktorá získala v parlamentných voľbách v máji 1946 na Slovensku 62 % hlasov (oproti 30,37 %, ktoré získali slovenskí komunisti). Po jej faktickej likvidácii, na ktorej sa vo veľkej miere podieľali stúpenci spolupráce s komunistami z jej vlastných radov, prestala existovať; jej „pohrobok“, Strana slovenskej obrody, sa potom spolu so Stranou slobody stala iba vyblednutým štítom na fasáde nového, tzv. socialistického politického systému.

Pravda, tieto zmeny súviseli s nastolením novej moci tesne po tom, čo ju českí a slovenskí komunisti uchopili do svojich rúk. Potom nasledovali ďalšie zmeny, oveľa hlbšie, komplexnejšie a najmä drastickejšie. Lebo – povedané slovami slovenského historika Ľubomíra Liptáka – *„monopol moci komunistickej strany bol zo všetkých doteraz známych podobných pokusov najdôslednejší, najhlbší, najtotalitnejší“. Na rozdiel od fašizmu, nacizmu, frankizmu alebo, povedzme, perónizmu zasiahol oveľa hlbšie všetky sféry ľudskej činnosti a existencie. Komunistická strana pri moci nekontroluje len štát, verejný život, ale pokúša sa ovládnuť, alebo aspoň eliminovať aj také autonómne sféry, ako sú cirkvi a náboženský život. Predovšetkým však poštatnením, skomunálnením a vytváraním pseudodružstiev vytvára krajinu a národ štátnych zamestnancov, existenciou plne závislých od ľubovôle štátostrany. A tak hoci KSČ mala na Slovensku relatívne, v pomere k počtu obyvateľov menej členov ako HSLS roku 1943, jej moc, vplyv, schopnosť manipulovať jednotlivcom i celou spoločnosťou boli podstatne širšie a účinnejšie.“*²

² LIPTÁK, Ľ. a kol.: Politické strany na Slovensku 1860 – 1989. Bratislava: Archa 1992, s. 30.

Čo sa týka zmien v oblasti politického systému, po faktickom zlikvidovaní predtým konkurenčných politických strán a po ich uvedení do stavu bezmocného „vegetovania“ (začiatkom 60. rokov mala Strana slovenskej obrody už len 86 a Strana slobody 93 členov!),³ prišlo aj na rôzne spoločenské organizácie, spolky a združenia, ktoré v súlade s československou tradíciou úzko súviseli so spomínanými politickými stranami. Takmer všetky boli zrušené. Tak sa objavil predtým nepoznaný paradox: tieto občianske organizácie už nesmeli vznikáť „zdola“, na základe legitímneho práva občanov presadzovať alebo brániť svoje špecifické záujmy či predkladať svoje požiadavky. Naopak, o tom, aké spolky, združenia a spoločenské organizácie môžu existovať, rozhodovala výlučne „zhora“ KSČ. Pritom všetky spoločenské organizácie, o ktorých existencii strana rozhodla, museli byť jednotné, doslova uniformné, bez akýchkoľvek nárokov na zohľadnenie ich sociálnej a záujmovej členitosti. Tak vznikol Československý zväz mládeže, Československý zväz žien, Československý zväz telesnej výchovy a pod. A na dôvažok – tieto spoločenské organizácie nesmeli vyvíjať autonómnu iniciatívu ani v oblasti vlastnej činnosti! Museli čakať (vrátane Matice slovenskej či odbojárov alebo kultúrnych zväzov), čo im v rámci tzv. vedúcej úlohy strany nadekrétuje KSČ a jej orgány na rôznych úrovniach, a potom to vo funkcii akýchsi „prevodových pák“ medzi stranou a masami poslušne plniť. Účasť na akciách bola prísne kontrolovaná a kto sa ich neodôvodnene nezúčastňoval bol považovaný za nepriateľa v zmysle vtedy aktuálneho hesla „*Kto nejde s nami, ide proti nám*“.

Aby sa KSČ mohla stať monopolne vládnuším politickým subjektom v rámci socialistického systému sovietskeho typu, ktorý sa v Československu po februári 1948 začal budovať, muselo prísť v jej štruktúre a organizačnej výstavbe k mnohým zásadným zmenám. Predovšetkým sa na všetkých úrovniach (centrum, kraje, okresy) začali vytvárať mohutné stranícke aparáty, ktoré mali v rámci uplatňovania tzv. vedúcej úlohy strany kontrolovať všetky oblasti spoločenského života. Tak vznikla aj charakteristická duplicita straníckych a štátnych orgánov a ich aparátov. Stranícke organizácie sa budovali na základe územno-výrobného princípu na všetkých pracoviskách a ich prísne podriadenie územným orgánom KSČ prispelo k vzniku tzv. štátostrany – úzkemu prepojeniu medzi sférou komunistickej strany a socialistického štátu.

V dôsledku byrokratizácie výkonných orgánov (aparátov) KSČ sa politická moc centralizovala a koncentrovala v rukách stále menších skupín funkcioná-

³ LONDÁK, M. – SIKORA, S. – LONDÁKOVÁ, E.: Predjarie. Politický, ekonomický a kultúrny vývoj na Slovensku v rokoch 1960 – 1967. Bratislava: Veda 2002, s. 125.

rov. V celostraníckom (a celoštátnom) meradle sa absolútna moc napokon sústredila v byre ÚV KSČ a v jeho politickom a organizačnom sekretariáte. Poprednými predstaviteľmi novej moci boli Klement Gottwald, Antonín Zápotocký, Antonín Novotný, Bruno Köhler, Václav Kopecký, Ladislav Kopřiva, Jaromír Dolanský, Rudolf Slánský, Václav Škoda, Václav Nosek, Alexej Čepička, Zdeněk Fierlinger atď., zo slovenských komunistických politikov k nim patrili Viliam Široký, Karol Šmidke, Gustáv Husák, Karol Bacílek, Pavol David, Rudolf Strechaj, Štefan Baššovanský, Oskar Jeleň, Jozef Lietavec, Ľudovít Benada, Ján Púll, Štefan Rais a iní. Keďže v novom totalitnom politickom systéme neexistoval žiadny orgán, ktorý by voči tejto centralizovanej a koncentrovanej moci bol mohol uplatniť právo kontroly, moc sa veľmi rýchlo začala zneužívať bez ohľadu na platné zákony.

Prejavilo sa to najmä prípravou a realizáciou vykonštruovaných politických procesov, ktoré boli charakteristickým fenoménom „fundamentálneho“ obdobia komunistického režimu (1948 – 1954). Procesy smerovali proti spojencom komunistov z obdobia protifašistického odboja i proti bývalým politickým partnerom v Národnom fronte, z ktorých sa v predfebruárovom mocenskom zápase časom stali politickí protivníci. Potom sa začali organizovať aj proti predstaviteľom katolíckej cirkvi, ktorá sa stala hlavným oponentom vznikajúceho totalitného komunistického režimu.

Pravda, československá štátna bezpečnosť, ktorá bola hlavným strojom spomínaných procesov, trpela tesne po februári 1948 ešte stále „neduhmi“ z čias predchádzajúceho relatívne demokratického režimu, ktoré sa prejavovali náchylnosťou na odhaľovanie skutočných trestných činov namierených proti republike. S takýmito návykmi by sa sotva bola mohla stať „údernou päšťou“ proti porazeným spoločenským triedam a už vôbec by sa nebola osvedčila pri odhaľovaní vykonštruovaných špionážnych a antisocialistických centier. Preto prezident republiky a predseda KSČ Klement Gottwald spolu s generálnym tajomníkom strany Rudolfom Slánským požiadali v septembri 1949 sovietske vedenie, aby do Československa vyslalo sovietskych bezpečnostných poradcov.

Sovietski bezpečnostní poradcovia prichádzali do krajín sovietskej sféry vplyvu už od roku 1948. V mocenskom a riadiacom mechanizme týchto krajín tvorili samostatný článok, vybavený značnou právomocou, ktorý nebol zodpovedný štátnym orgánom danej krajiny, ale priamo Moskve. V Československu pôsobili najmä v bezpečnosti, v armáde a v oblasti národného hospodárstva. Najviac –

vyše 500 (do tohto počtu nie sú zahrnutí sovietski experti pôsobiaci v uránových baniach) ich bolo v rokoch 1952 – 1953. Poradcovia sa realizovali predovšetkým pri príprave vykonštruovaných politických procesov, kde uplatnili „sovietsku výrobnú technológiu“, použitú v ZSSR vo veľkých politických procesoch v rokoch 1937 – 1939.⁴

V čom vlastne spočívala spomínaná „sovietska výrobná technológia“ používaná pri príprave politických procesov? Skôr ako si ju priblížime na príklade procesu so spomínanými slovenskými katolíckymi biskupmi, musíme zdôrazniť, že v komunistickom režime sa – podľa vzoru Sovietskeho zväzu – najprv úplne prestali rešpektovať také základné princípy demokratického súdnictva ako je sudcovská nezávislosť, prezumpcia nevinu a neodňateľnosť obvineného príslušnému súdu. A navyše, na základe „výdobytkov“ sovietskej právnej vedy a hlavne jej najväčšieho koryfeja Andreja J. Vyšinského, za najvýznamnejší dôkaz viny obžalovaného sa pokladalo jeho priznanie. Netreba azda ani dodávať, akým spôsobom sa vynuovalo.

Na prípravu procesu so slovenskými katolíckymi biskupmi boli zriadené dve hlavné komisie: politická a pracovná. Politická komisia sa zaoberala hlavne prípravou politickej časti procesu, podľa ktorej mali vysokí slovenskí cirkevní hodnostári vyzerať ako sprisahanci proti ľudovodemokratickému štátu a ľudu, pričom sa mala osobitne zvýrazniť ich rozsiahla vlastizradná a špionážna činnosť. Pracovná komisia sa sústreďovala najmä na riešenie problémov spojených s organizačnou prípravou procesu.

Po vypracovaní politickej koncepcie (časti) procesu sa pristúpilo k „zbieraniu materiálov“ na vykonštruovanie obžaloby, na čo bola zriadená špeciálna, tzv. excerpčná brigáda. Po zozbieraní príslušných materiálov a skonštruovaní obžaloby sa v masmédiách začala mohutná kampaň, ktorej cieľom bolo vyvolať spravodlivý hnev ľudových mäs proti trom spomínaným cirkevným hodnostárom. V rámci prípravy procesu bola vydaná aj 200-stránková publikácia *Proces proti vlastizradným biskupom*, ktorá mala byť súčasťou vysvetľovacej kampane po procese. Treba zdôrazniť, že po obrovskom psychickom a fyzickom nátlaku zo strany vyšetrovateľov, pri ktorom nechýbali ani stredoveké metódy mučenia, sa obvinení museli naspamäť naučiť scenár procesu vrátane priznania svojej vykonštruovanej viny. A nakoniec – o vine

⁴ Potlačená zpráva (Zpráva komise ÚV KSČ o politických procesech a rehabilitacích v Československu 1949 – 1968). Viedeň: Europa – Verlag 1970, s. 37.

a výške trestu vôbec nerozhodli sudcovia, ale príslušný vysoký stranický orgán!⁵

Ďalšou charakteristickou črtou komunistického režimu v Československu (ale aj v iných krajinách strednej a juhovýchodnej Európy patriacich do sovietskej záujmovej sféry) boli politické procesy vedené proti členom KSČ, t. j. proti samotným komunistom. Tento fakt akoby potvrdzoval pravdivosť tézy, že „revolúcia požíra svoje deti“. Podobne ako celý komunistický systém, aj tento fenomén mal svoju medzinárodnú dimenziu: Pri jeho vzniku stála revolta juhoslovanského komunistického vodcu Josipa Broza-Tita proti J. Stalinovi koncom štyridsiatych rokov 20. storočia, ktorý chcel – podobne ako v ostatných krajinách sovietskeho bloku, avšak v rozpore s Titovými predstavami – ovládnuť aj juhoslovanský vnútropolitický život. A práve preto, aby sa „titovština“ nemohla opakovať aj v ostatných krajinách socialistického tábora, začali sa v nich vyhľadávať a prenasledovať nielen skutoční, ale aj potenciálni či pravdepodobní nositelia „titovskej úchyľky“. Mala sa tým dokázať pravdivosť známej Stalinovej politicko-teoretickej poučky, že s budovaním socializmu sa v týchto krajinách zostruje triedny boj a nepriatelia socializmu sa dokážu „votrieť“ aj do komunistických strán, kde ich treba odhaliť a exemplárne potrestať.

V rámci politických procesov v Československu sa na domácej politickej scéne vybavovali aj rôzne staré účty z minulosti, alebo sa odstraňovali z cesty rôzni konkurenti v boji o moc na najvyšších priečkach KSČ. Na rozdiel od bývalých spojencov komunistov z radov antifašistickej „buržoáznej reakcie“ sa voči obvineným členom KSČ postupovalo trochu inak: vedenie strany najprv určilo okruh úchyľiek, ktoré boli protisocialistické a protistranícke, a proti ktorým bolo treba bojovať (antisocializmus, antisovietizmus, buržoázny nacionalizmus, sionizmus, titoizmus, sociálnodemokratizmus a pod.), a potom sa vytypovali ich konkrétni nositelia. Keď sa našli, boli donútení podať sebakritiku. Sebakritika mala byť pre široké masy stránikov i bezpartajných dôkazom, že išlo naozaj o nebezpečné protisocialistické a protistranícke živly, ktoré bolo potrebné zatknúť. Zatknutie bolo rozhodujúcou etapou celého postupu, pretože ak sa už niekto dostal do rúk štátnej bezpečnosti, musel sa – samozrejme po použití „adekvátnych“ donucovacích prostriedkov – priznať.⁶ Platila totiž zásada, že ak bol niekto zatknutý, nesmel byť prepustený, lebo by to mohlo narušiť dôveru

⁵ SIKORA, S.: K reakcii slovenského obyvateľstva na politické procesy v 50. rokoch. In: Pernes, J. – Foitzik, J. (eds.): Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“. Brno: Prius 2005, s. 171 – 172.

⁶ O tom podrobnejšie: PEŠEK, J.: Štátna bezpečnosť na Slovensku 1948 – 1953. Bratislava: Veda 1996.

Ľudí v bezpečnostné orgány. Po priznaní sa aj tu vypracoval scenár procesu, zostavila sa „skupina“ alebo „centrum“, a zosúlادili sa výpovede, ktoré sa museli všetci – vrátane svedkov – naučiť naspamäť (tzv. „otázkový protokol“). Scenár procesu potom prerokovalo a schválilo vedenie KSČ, ktoré súčasne (t. j. *de facto* vopred) rozhodlo o výške trestu. Bezpečnosť a súd museli zariadiť všetko potrebné pre hladký priebeh procesu. Pred procesom a počas neho sa aj v tomto prípade organizovala masová psychóza, v rámci ktorej pracujúci posielali tisíce telegramov a rezolúcií požadujúcich pre obvinených najvyššie tresty. Na základe „priznania“ zo strany obžalovaných sa „v mene ľudu“ napokon vyniesol rozsudok, ktorý obžalovaní prijali ako „spravodlivý trest“⁷.

Prvým procesom, v ktorom sa v ČSR použila spomenutá „sovietska výrobná technológia“, bol proces s poslankyňou Československej strany národnosocialistickej Miladou Horákovou a ďalšími dvanástimi osobami. Konal sa koncom mája a začiatkom júna 1950 a v ňom, ako aj v nasledujúcich 35 – tzv. satelitných – procesoch odsúdili celkom 639 osôb, z toho 10 na trest smrti (vrátane M. Horákovvej), 52 na doživotie a ostatných spolu na 7 850 rokov odňatia slobody.⁸ Na Slovensku sa sovietske metódy použili v procese s bývalým partizánskym veliteľom Viliamom Žingorom, ktorého v októbri 1950 odsúdili na trest smrti, a v procese so slovenskými katolíckymi biskupmi Jánom Vojtaššákom, Michalom Buzalkom a Pavlom Gojdičom v januári 1951; M. Buzalka a P. Gojdič boli odsúdení na doživotie a 72-ročný J. Vojtaššák na 24 rokov odňatia slobody.

Najväčším procesom proti vedúcim funkcionárom KSČ bol proces s Rudolfom Slánským a spol. Senát štátneho súdu v Prahe vyniesol 27. novembra 1952 jedenásť rozsudkov smrti a tri rozsudky doživotného väzenia. O vine – ako inak – nerozhodol ani tentoraz súd, ale najvyššie vedenie strany. Traduje sa, že predseda KSČ (a v tom čase aj prezident republiky) K. Gottwald na záver rokovania vyhlásil: „*Dáme teda jedenásť špagátov a tri doživotia*“. Tento proces bol charakteristický aj tým, že väčšina odsúdených (azda všetci okrem slovenského politika Vladimíra Clementisa) boli Židia, ktorí boli odsúdení za tzv. sionizmus. Proti tomuto procesu a vlne antisemitizmu, ktorá ho sprevádzala, vystúpil jeden zo zakladajúcich členov strany Karel Kreibich, ktorý v liste ÚV KSČ protestoval najmä proti používaniu pojmu „židovský pôvod“ ako súčasť charakteristiky zločínca, súdeného v nejakom procese. Poukázal na to, že „*charakterizovaný vyslovene ako Žid stál u nás pred súdom iba Leopold Hilsner*“, a že „*tento prípad*

⁷ Potlačená zpráva, úvod Z. Hejzlára, s. XVII.

⁸ Potlačená zpráva, s. 37.

a pogromistická štvanica po procese patrí k najsmutnejším stránkam českých dejín“.⁹ K. Kreibich mal na mysli smutne známy proces s údajným židovským rituálnym vrahom L. Hilsnerom roku 1899. Proti tomuto procesu ako vykonštruovanému ostro vystúpil Tomáš Garrigue Masaryk, ktorý z neho urobil politickú aféru veľkého formátu (tzv. hilsneriáda).

Na Slovensku bol najväčším procesom tohto druhu proces s tzv. slovenskými buržoáznymi nacionalistami na čele s Gustávom Husákom v apríli 1954. Zo strany vrcholných českých komunistických funkcionárov, ale aj ich slovenských súputníkov (V. Širokého, K. Bacílka a ďalších) v ňom išlo zjavne o pokus definitívne odstaviť z politického života odbojných slovenských komunistických politikov, ktorí sa snažili presadiť vo vzťahoch medzi Čechmi a Slovákmi zásadu „rovný s rovným“, zakotvenú už v *Košickom vládnom programe* v apríli 1945. Aj slovenskí buržoázni nacionalisti boli od svojho zatknutia roku 1951 podrobení množstvu surových výsluchov, ako aj psychickému teroru a fyzickému násiliu. Vedúci predstaviteľ tejto „skupiny“, G. Husák, osvedčil v týchto podmienkach veľkú statočnosť, čo mu (ako aj Ladislavovi Novomeskému, Danielovi Okálimu a iným) zrejme zachránilo život – proces sa navyše konal už v čase mierneho „oteplenia“ po smrti J. Stalina (1953). Napriek tomu bol G. Husák odsúdený na doživotie.

Pravda, toto všetko sa odohrávalo len na povestnej „špičke ľadovca“. Komunistický režim bol však pripravený rázne zakročiť aj proti tzv. obyčajným ľuďom, či už išlo o príslušníkov bývalých podnikateľských tried, alebo odporcov režimu takpovediac z ideologických príčin. A aj zakročil.

Spomínaní odporcovia režimu sa ani nemuseli dopustiť nejakého trestného činu: stačilo, aby mali nevyhovujúci „triedny“ pôvod (podnikatelia, živnostníci, „dedinskí boháči“ a podobne) alebo nevhodnú politickú minulosť (v takom prípade už mohli byť postihnutí aj robotníci, roľníci, remeselníci a podobne, ktorí boli inak považovaní za oporu nového režimu). Takíto ľudia sa obvykle zaraďovali do Táborov nútených prác (TNP). Tieto tábory boli zriadené už v období slovenského štátu pre osoby, ktoré sa vyhýbali práci (tzv. asociáli), a po druhej svetovej vojne a obnovení ČSR fungovali z tých istých príčin podľa nariadenia SNR č. 105/1945 Zb. z 23. augusta 1945. Krátko po februárovom prevrate prijala SNR nariadenie č. 7/1948 Zb. o zriadení pracovných táborov pre „šmelinárov, zaháľáčov, pracovných ignorantov a rozvratníkov“, pričom práve za „rozvratníkov“ bolo

⁹ BRABEC, V.: Vztah KSČ a veřejnosti k politickým procesům na počátku padesátých let. In: *Revue dějin socialismu*, IX., 1969, č. 3, s. 370.

možné považovať každého, o kom sa režim domnieval, že ho treba z nejakého dôvodu izolovať od spoločnosti alebo „prevychovať“, čo bol vlastne najdôležitejší dôvod internácie. Celostátne bola činnosť TNP „právne ošetrená“ zákonom č. 247/1948 Zb. z 25. októbra 1948.¹⁰ Strednej a staršej generácii sú veľmi dobre známe aj *Pomocné technické prápory* (PTP); mladšia generácia ich pozná vďaka známemu literárnemu dielu Miloslava Švandrlíka *Čierni baróni* (vrátane jeho filmovej a televíznej podoby). Boli to pracovné jednotky Československej ľudovej armády (ČSLA), do ktorých boli zaraďovaní politicky nespoľahliví vojaci základnej vojenskej služby. Aj tu mali byť izolovaní a politicky „prevychovaní“, no hlavne využití ako zdroj lacnej pracovnej sily pre potreby armády, ba i celého národného hospodárstva. Priebeh základnej vojenskej služby v PTP sa veľmi zostril po nástupe nového velenia ČSLA na čele s Alexejom Čepičkom v apríli 1950. V podmienkach prípravy na tretiu svetovú vojnu a zúrivého hľadania „vnútorného nepriateľa“ nemal pobyt v PTP už nič spoločné s úsmevnými príbehmi spomínaných „čiernych barónov“: podobal sa skôr na stredoveké „galeje“. Od začiatku septembra 1950 museli – v súvislosti s ťažením proti katolíckej cirkvi – do PTP rukovať aj kňazi, rehoľníci a bohoslovci. Boli zaraďovaní do tzv. *farárskych rôt* a zatiaľ čo ich pracovné hodnotenia boli vynikajúce, s ich „prevýchovou“ to bolo podstatne horšie. Ich svetonázor, vzdelanie i životná filozofia ostro kontrastovali s primitívnou, tzv. brožúrkovou vzdelanosťou úrovňou ich „školiteľov“.¹¹

Nie všetci „bývalí ľudia“ (dobové označenie pre tzv. vykorisťovateľské triedy a odporcov komunistického režimu) boli odsúdení vo vykonštruovaných politických procesoch alebo zaradení do TNP či PTP. Nová moc ich však veľmi svedomito registrovala. Keďže sa ako bývalí podnikatelia alebo pracovníci štátnych či hospodárskych orgánov sústreďovali predovšetkým v mestách, vedenie KSČ pristúpilo k celoštátnej „očiste veľkých miest od reakčných živlov“. Na Slovensku sa to týkalo predovšetkým Bratislavy. Plán na jej očistu vypracovala Štátna bezpečnosť a prakticky ju vykonával Ústredný národný výbor v Bratislave. Od konca roka 1948 do polovice roka 1949 muselo Bratislavu nútene opustiť 435 „nežiaducich osôb“ aj s rodinnými príslušníkmi.

Pravda, ani to nestačilo. Najmä preto, že v súvislosti so spomínaným budovaním obrovských straníckych a štátnych byrokratických aparátov bolo treba veľa bytov pre ich funkcionárov a pracovníkov. Preto sa rozbehla ďalšia výstavba akcia, nazvaná „Akcia B“. Aj táto mala celoštátny charakter, no

¹⁰ PEŠEK, J. (ed.): *Odvrátená tvár totality. Politické perzekúcie na Slovensku v rokoch 1948 – 1953*. Bratislava: Historický ústav SAV – Nadácia M. Šimečku 1998, s. 166 – 167.

¹¹ Tamže, s. 174 – 178.

na Slovensku bolo jej ťažisko opäť v Bratislave; v menšej miere prebehli podobné akcie vo všetkých krajských a okresných mestách. Očakávalo sa, že v Bratislave sa tým získa asi 1 500 bytov, no už po krátkom čase sa ukázalo, že na vysťahovanie nebolo dosť „vhodných osôb“. Celkovo bolo z Bratislavy v rámci „Akcie B“ vysťahovaných 672 rodín a 6 rodín sa vysťahovalo dobrovoľne. Netreba azda zdôrazňovať, že proces vysťahovania bol neľudský, a že vysťahovaným sa prideliť kdesi na vidieku nevyhovujúce ubytovanie i pracovné zaradenie.¹²

K ďalším zásadným opatreniam prišlo po februári 1948 v oblasti ekonomiky. Už krátko po druhej svetovej vojne a obnovení ČSR, 24. októbra 1945, podpísal prezident Edvard Beneš štyri zo svojich početných dekrétov, na základe ktorých boli znárodnené všetky súkromné poisťovne a účastinné banky (finančný kapitál) a takmer 61 % (z hľadiska počtu zamestnancov) všetkého priemyslu, ktorý sa na celkovej priemyselnej produkcii Československa podieľal 75 %. Bol to hlboký zásah do súkromnovlastníckych pomerov v Československu. Pravda, komunistom po februári 1948 ani to nestačilo. V apríli a v máji tohto roku prijalo Ústavodarne národne zhromaždenie sériu ďalších znárodňovacích zákonov, na základe ktorých sa do vlastníctva štátu dostala väčšina majetku buržoázie, ktorý nebol zahrnutý do znárodňovacích opatrení z roku 1945.

Znárodňovací „valec“ sa však nezastavil ani teraz. Napriek všetkým ubezpečeniam *Ústavy Československej republiky* z 9. mája 1948, že „*súkromné vlastníctvo drobných a stredných podnikov do 50 zamestnancov sa zaručuje*“, prišlo aj na živnostníkov. Vo vzťahu k živnostenskému podnikaniu (remeslá, obchod, pohostinstvá, miestna doprava a pod.) zohrali rozhodujúcu úlohu dve komunistické ideologické konštrukcie: po prvé, ako sa hovorí v známej Leninovej poučke, „*drobné individuálne hospodárstva rodia kapitalizmus a buržoáziu neustále, každú hodinu, živelne a hromadne*“. Po druhé, živnostníci (tzv. mestská maloburžoázia) síce pracujú podobne ako robotníci, ale vlastnia výrobné prostriedky ako kapitalisti, v dôsledku čoho nevyhnutne kolíšu medzi socializmom a kapitalizmom. A ak nebudaj majú čo len jediného zamestnanca, dochádza pritom aj k vykorisťovaniu človeka človekom. Komunisti videli z tejto situácie jediné východisko – tzv. socializáciu živností, teda ich znárodnenie. A tak živnostenské podnikanie, ktoré má v trhovej ekonomike nezastupiteľné miesto a existuje v podstate od úsvitu ľudských dejín, zaniklo. Zatiaľ čo k 31. decembru 1947 bolo

¹² Tamže, s. 115 – 119.

na Slovensku 99 006 živností so 158 807 pracovníkmi, roku 1954 to už bolo iba 6 882 živností s 6 977 pracovníkmi.¹³

V tomto období teda vznikla situácia, ktorú si veľmi dobre pamätá dnešná stredná i staršia generácia: hmotne nezainteresované, nekvalitné, relatívne drahé a nedostatkové služby, ktoré spôsobili, že skoro každý obyvateľ vtedajšieho Československa musel byť amatérskym automechanikom, inštalatérom, elektrikárom, zeleninárom, odborníkom v oblasti prania, žehlenia, varenia a upratovania – a to všetko na úkor svojej vlastnej profesie.

Doteraz spomínané opatrenia sa týkali len sféry priemyslu a živností. Komunistickej režim však uskutočnil obrovské vlastnícke zmeny aj v poľnohospodárstve. Hlavným cieľom v tejto oblasti bola tzv. kolektivizácia, t. j. zámer vytvoriť podľa vzoru sovietskych kolchozov jednotné roľnícke družstvá (JRD). Oficiálny dôvod bol vcelku oprávnený: v dôsledku uhorského zákonodarstva pôdy na slovenskom vidieku dedili rovnakou mierou všetci súrodenci (a nielen najstarší syn, ako v rakúskej časti monarchie, ktorý ostatných „vyplatil“) a preto bol pôdny fond na Slovensku veľmi rozdrobený. Na malých poličkách sa hospodáril neproduktívne a najmä sa na nich nedala použiť moderná technika. Práve preto sa mali vytvoriť JRD, hospodáriace na veľkých plochách. Ich vznik však sprevádzali násilné metódy. Zákon o JRD z 23. februára 1949 síce pôvodne počítal s dobrovoľným vstupovaním do družstiev, ale už vykonávacie nariadenia na jeho realizáciu i celá nasledujúca prax bola s princípom dobrovoľnosti v príkrom rozpore. Pritom si treba uvedomiť, že vstup slovenského roľníka do JRD sa fakticky rovnal strate pôdy i živého a mŕtveho inventára. A do úvahy treba vziať i jeho tradičnú a stáročia trvajúcu pripútanosť k pôde a mnohokrát aj to, že si na kúsok svojej role zarobil ťažkou prácou v Amerike.

Aj násilné metódy nútenia roľníkov vstupovať do JRD mali svoju hierarchiu. Väčšinou išlo o nepriamy nátlak: napríklad deti roľníkov, ktorí nevstúpili do JRD, boli vylúčené so strednej alebo z vysokej školy, alebo sa na štúdiá vôbec nedostali. Obzvlášť rozšírené bolo predvolávanie pred trestné komisie, zriadené na základe zákonov č. 88 a 89/1950 Zb. pri krajských a okresných národných výboroch. Pred komisie predvolávali tých súkromných roľníkov, ktorí odmietli vstúpiť do družstiev a neboli schopní zvládnuť vysoko stanovené dodávkové povinnosti (tzv. kontingenty). Spomínané komisie a referenti národných výborov mohli udeľovať relatívne vysoké tresty formou pokút, ale aj internovaním.

¹³ SIKORA, S.: KSČ a národné výbory na Slovensku v začiatkoch socialistickej výstavby. Bratislava: Pravda 1989, s. 146 – 147.

Ostrie zákona, ktoré malo byť pôvodne namierené len voči tzv. dedinským boháčom sa napokon obrátilo proti všetkým jednotlivo hospodáriacim roľníkom. Na porovnanie, len v čase od augusta 1950 do 31. marca 1951 bolo na Slovensku potrestaných 12 476 malých a stredných roľníkov a 2 648 „dedinských boháčov“.¹⁴

Osobitnou súčasťou roľníckeho stavu v Československu boli po februári 1948 už spomínaní „dedinskí boháči“ alebo „kulaci“. Tí si od komunistického režimu vytrpeli azda najviac. Napriek tomu, že platná *Ústava ČSR* z 9. mája 1948 zaručovala súkromné vlastníctvo poľnohospodárskej pôdy do 50 ha (!), režim sa doslova „vrhol“ na najlepších (a preto aj najbohatších) poľnohospodárov na českom a slovenskom vidieku s cieľom úplne ich zničiť. Dokonca si svojvoľne a v rozpore s ústavou vypracoval model, podľa ktorého „dedinským boháčom“ alebo „kulkom“, t. j. najväčším nepriateľom kolektivizácie bola osoba, ktorá vlastnila viac ako 15 ha (!) pôdy, pracovala na nej so svojimi rodinnými príslušníkmi a občas zamestnávala pracovné sily, najmä sezónnych robotníkov. Pravda, ako to v tom čase bolo v Československu bežné, tento model bol prispôsobený podmienkam českej časti republiky. Na slovenskom vidieku, ktorý mal výrazne maloroľnícky charakter a len 2 % poľnohospodárov mali majetok väčší ako spomínaných 15 ha, nastala veľmi paradoxná situácia: keďže každý okresný tajomník KSS chcel mať vo svojom „rajóne“ nejakého „kulaka“, aby voči nemu mohol uplatniť metódy „triedneho boja“, automaticky sa ním stávali majitelia najväčšej výmery pôdy v okrese. A tí mali nezriedka len 4 ha pôdy. Išlo vlastne väčšinou o malých alebo stredných roľníkov, ktorí mali vytvárať „zväzok“ s robotníckou triedou a byť oporou komunistického režimu!¹⁵

Na likvidáciu týchto „dedinských boháčov“, resp. „kulakov“ sa používali všetky možné prostriedky, ktoré im najprv sťažili a neskôr celkom znemožnili efektívne hospodáriť. V priebehu roka 1950 im najprv odňali poľnohospodárske stroje a mechanizačné prostriedky, zakázali im najímať pracovné sily a najmä im predpísali neúmerne vysoké dodávkové povinnosti, bez strojov a pracovných síl vôbec nespĺniteľné. Neskôr dochádzalo k zámernej kriminalizácii a spolitizovaniu aj ich najmenších priestupkov: „dedinskí boháči“ často končili vo väzení alebo v spomínaných TNP. Po prijatí nového trestného zákona č. 86/1950 Zb. ich masovo obviňovali zo „sabotáží“ a „ohrozenia jednotného hospodárskeho plánu“, pričom – ako sme už uviedli – išlo len o umelo vyvolanú neschopnosť

¹⁴ Tamže, s. 133 – 134.

¹⁵ ŽATKULIAK, J.: V mene zákonov a proti občanom? Trestnoprávna právomoc národných výborov na Slovensku v rokoch 1950 – 1957. Bratislava: SAP 1994, s. 37 – 82.

vyprodukovať toľko poľnohospodárskych produktov, koľko mali (so zlým úmyslom) predpísané. Záverečnou fázou likvidácie „dedinských boháčov“ bola tzv. „Akcia K“ (kulaci), ktorá trvala od novembra 1951 do začiatku septembra 1953. V jej rámci dochádzalo k takým opatreniam, akými bolo prepadnutie majetku a zákaz pobytu v mieste dovtedajšieho bydliska. Títo ľudia boli aj so svojimi rodinnými príslušníkmi v nejednom prípade vysídlení v priebehu 24 až 48 hodín.¹⁶

Pod týmto tlakom väčšina súkromne hospodáriacich roľníkov – či už malých, stredných alebo „kulakov“ – napokon kapitulovala. S kolektivizáciou fakticky na Slovensku zanikol hrdý roľnícky stav, ktorý sa formoval po stáročia. Iste, aj potom u nás existovala poľnohospodárska výroba. Ale už neexistoval slobodne hospodáriaci roľník, u ktorého bola jednota duševnej a fyzickej práce samozrejmosťou. Už si nedával otázku, čo obsiať, ako vyprodukovať pre trh čo najviac vhodných poľnohospodárskych plodín. Najmä zo začiatku boli „družstevníci“ len bezduchými vykonávateľmi rozkazov „zhora“, pričom ich zárobky patrili z celospoločenského hľadiska určite medzi najnižšie.

Totalitný komunistický režim, ktorý sa v Československu dostal k moci vo februári 1948, sa v súlade so svojím charakterom a systémovým ustrojením pokúsil zmocniť celej spoločnosti, to znamená aj jej duchovnej sféry, myslenia a cítienia ľudí zo všetkých sociálnych skupín a vrstiev. Toto úsilie však muselo zákonite vyústiť do konfliktu so silami, ktoré si tiež robili nárok na ovplyvňovanie duchovnej sféry spoločnosti, predovšetkým s kresťanskými cirkvami, ktorých dominantným miestom pôsobenia je práve táto oblasť. Ich sila spočívala v dlhoročnej tradícii a organizácii, no predovšetkým v sile viery, ovplyvňujúcej každodenné správanie sa ľudí.

Najsilnejšou spomedzi kresťanských cirkví bola na Slovensku už tradične rímskokatolícka cirkev, práve proti nej bol preto namierený najostrejší útok nového režimu. Komunisti pristupovali ku katolíckej cirkvi ako k politickej sile spätej s Vatikánom, ktorý pokladali za nástroj amerického imperializmu. Prvou významnou akciou namierenou proti cirkvi bola tzv. katolícka akcia, ktorá mala za cieľ sformovať v katolíckej cirkvi hnutie proti cirkevnej hierarchii a Vatikánu, ba čo viac, odpútať ju od tohto centra svetového katolicizmu a vytvoriť akúsi národnú katolícku cirkev, podriadenú tzv. pokrokovým, t. j. kolarantským kňazom.

¹⁶ PEŠEK, J.: Odvrátená tvár totality, s. 218 – 221.

Katolícka akcia sa však skončila fiaskom, čo bolo zjavné už v lete 1949. Odmietla ju nielen takmer celá kňazská komunita, ale aj prevažná časť veriacich; niekde (v Borskom Sv. Mikuláši, v Čadci, v Dvoroch nad Žitavou, v Komjatnej, v Bacúchu, v Dolnom Kubíne, v Drahovciach, v Levoči, v Šuranoch, v Úľanoch a inde) vypukli dokonca i vzbury proti cirkevnej politike štátu. Komunisti sa však z neúspechu poučili a rozhodli sa ísť cestou podriadenia si cirkvi pomocou tzv. cirkevných zákonov z polovice októbra 1949 (zákon o zriadení Štátneho úradu pre veci cirkevne a o hospodárskom zabezpečení cirkvi a náboženských spoločností štátom). Štát teraz mohol podľa zákona zasahovať do vnútorného života cirkvi a získal možnosť existenčného nátlaku na kňazov, ktorí mohli svoju duchovnú funkciu vykonávať len so súhlasom štátu (tzv. štátny súhlas).

Kľúčovým momentom ďalšieho oslabenia katolíckej cirkvi na Slovensku sa stalo – povedané súdobou terminológiou – „riešenie otázky rádov“. Rády a kláštory boli totiž od úsvitu kresťanského náboženstva miestami, kde sa nielen zošľachťovala viera, ale z ktorých vychádzali aj tvorivé impulzy kultúrneho, hospodárskeho i politického charakteru ovplyvňujúce celú Európu. V celoštátnom meradle prebehla najprv veľká kampaň, v rámci ktorej boli kláštory vykresľované ako centrá protištátnej činnosti a ich predstavení ako agenti Vatikánu, nemeckého nacizmu (!) a západného imperializmu.

„Akcia K“ – likvidácia mužských kláštorov, sa začala pod rúškom noci z 13. na 14. apríla 1950, pričom ďalšie zásahy nasledovali opäť v noci z 24. na 25. apríla a z 3. na 4. mája. Príslušníci ŠtB a Ľudových milícií vtrhli počas nich do jednotlivých kláštorov a obsadili ich. Počas tejto akcie bolo na Slovensku „sústredených“ (súdobé označenie internácie, ktorá znamenala fakticky väzenie) 1 037 rehoľníkov zo 75 rehoľných domovov, pričom 99 „najreakčnejších“ rehoľníkov bolo internovaných v „kárnom“ tábore v Báči pri Šamoríne, ostatných „sústredili“ v Podolínci a vo Sv. Beňadiku. Z celkového počtu „sústredených“ rehoľníkov bolo asi 400 pátrov (kňazov), ostatní boli bratři (laici), novici, rehoľní študenti teológie, ako aj osoby ubytované v kláštoroch (študenti, civilní zamestnanci a pod.).

„Akcia K“ vyvolala na prevažne katolíckom Slovensku značný odpor a prejavy nesúhlasu. Masové nasadenie jednotiek bezpečnosti, Ľudových milícií a armády síce väčšinou pôsobilo zastrašujúco, boli však aj prípady stretov veriacich s ozbrojenou mocou (Pezinok, Kozárovce, Spišský Štvrtok, Pruské atď.). Najostrejší konflikt a otvorená vzbura vypukla 14. apríla 1950 v kláštore redemptoristov v Podolínci: niekoľko stoviek mužov a žien sa pokúsilo internovaných

rehoľníkov vyslobodiť, pričom sa aj strieľalo a bolo niekoľko ťažko ranených. Na likvidáciu vzbury museli privolať posily a až ich príchod upokojil situáciu. Jedenásť občanov bolo v tejto súvislosti postavených pred súd, väčšinou pre zločin vzbury. Rehoľníkov po „sústredení“ najprv pozbavili základných ľudských práv a slobôd a potom na nich vyvíjali nátlak, aby vystúpili z rehole. Časť z nich musela nastúpiť vojenskú službu v povestných PTP. Pre mladistvých rehoľníkov boli zriadené tzv. *preškoloľovacie tábory* (v Kostolnej pri Trenčíne a v Malackách); „preškolených“ rehoľníkov obyčajne pridelovali na stavbu Priehrady mládeže pri Púchove.¹⁷

Pokračovaním „Akcie K“ bola „Akcia R“, počas ktorej sa likvidovali ženské kláštory. Kým zásah proti mužským rehoľiam sa pripravoval tajne a uskutočnil sa v noci, zásah proti ženským rehoľiam sa konal za bieleho dňa a pred očami verejnosti v dňoch 29. až 31. augusta 1950. Vtedy bolo vyprázdnených 137 objektov a v 16 „sústredovacích“ kláštoroch „sústredili“ 1 962 rehoľníč z 24 rehoľí. „Akcia R“ prebehla viac-menej bez komplikácií; veriaci už boli dostatočne zastrašení a navyše sa presvedčili, že prípadný odpor by situáciu nezmenil. „Sústredené“ rehoľnice boli potom „zaraďované do výroby“ a od konca roka 1951 ich začali premiestňovať do českého pohraničia na prácu v textilnom priemysle (premiestnili asi polovicu z nich). Značná časť rehoľníč (vyše 1 700) však nebola „sústredená“ a naďalej pôsobila v zdravotníctve, lebo pre nedostatok kvalifikovaného ošetrovateľského personálu ich mohli štátne orgány iba postupne nahrádzať civilnými sestrami.¹⁸

V rámci boja proti vplyvu Vatikánu na slovenských katolíckych veriacich, ale aj v záujme ešte väčšieho podriadenia sa Moskve, pristúpil komunistický režim v Československu aj k likvidácii gréckokatolíckej cirkvi. Tá vznikla v Užhorode pripojením sa uhorských pravoslávnych k Rímu (pri zachovaní grécko-slovanského obradu) už roku 1646. Napriek tomu, že začiatkom roka 1950 sa ku gréckokatolíkom hlásilo na Slovensku 225 495 osôb a k pravoslávnej cirkvi len 7 975 osôb, konal sa 28. apríla tohto roku tzv. prešovský sobor (cirkevný snem), na ktorom vyhlásili tzv. užhorodskú úniu za zrušenú a gréckokatolíci sa museli vrátiť do „svätej pravoslávnej cirkvi“. Bol to vrcholne nedemokratický a protiústavný krok, porušujúci slobodu vierovyznania. Vyše polovica gréckokatolíckych duchovných odmietla zjednotenie s pravoslávnu cirkvou a väčšina tých, čo tak urobili, bola následne presídlená do českých krajín. Sídelný gréckokatolícky biskup v Prešove Pavol Gojdič a biskup Vasil Hopko boli internovaní a neskôr

¹⁷ Tamže, s. 134, 137 – 138.

¹⁸ Tamže, s. 139.

odsúdení na vysoké tresty odňatia slobody.¹⁹ Obdobie brutálnych útokov proti kresťanským cirkvám a osobitne proti katolíckej cirkvi trvalo až do jari 1953. Vtedy – v dôsledku prvej krízy režimu spôsobenej smrťou J. Stalina – autorita komunistickej moci dočasne poklesla, čo cirkvám poskytlo priestor aspoň na určitú regeneráciu síl. Cirkvi boli ochromené, ale žili.

Súčasťou brutálnych útokov komunistického režimu proti duchovnej sfére v Československu bola aj tzv. socialistická kultúrna revolúcia, namierená proti „prežitkom buržoáznej ideológie“ v oblasti kultúry a hlavne umenia. O jeho deštruktívnom pôsobení v tomto smere svedčí napríklad skutočnosť, že tesne po roku 1948 bola zošrotovaná polovica knižných zbierok skonfiškovaných štátom (asi sedem miliónov titulov). Zo zvyšných siedmich miliónov boli len tri milióny uznané za natoľko neškodné, že mohli byť zaradené do verejných knižníc. Ostatné štyri milióny skončili vo verejnosti neprístupných skladoch.

Stovky českých a slovenských spisovateľov boli zaradené na index a ich diela boli zničené. Úradom však ani to nestačilo. Verejnosť vyzývali, aby sa zbavila „buržoáznych“ kníh aj vo svojich knižniciach. Niektorí horliví učitelia dokonca prikazovali žiakom, aby v knižniciach svojich rodičov vyhľadávali „nezdravú literatúru“ a priniesli ju do školského zberu. Prázdne police knižníc sa začali zapĺňať novými titulmi, písanými z marxisticko-leninského hľadiska, a keďže ziskovosť sa pokladala za prežitok kapitalistickej minulosti, výnimkou nebolo ani vydanie knihy v náklade niekoľko sto tisíc výtlačkov. Ba čo viac, v prípade politicky zameraných diel bývala tiráž ešte vyššia – v rokoch 1950 – 1954 bol československý knižný trh zaplavený miliónmi zväzkov zobraňaných spisov K. Gottwalda, Vladimira I. Lenina a J. V. Stalina.

Boli to deštruktívne opatrenia zamerané v oblasti literatúry na likvidáciu starého, „buržoázneho umenia“. Podobné útoky proti „buržoáznemu formalizmu“, „bezideovosti“ a elitárstvu starého umenia smerovali aj proti výtvarníkom, divadelníkom, filmárom a pod. Podľa vzoru Sovietskeho zväzu sa začiatkom 50. rokov začala aj v Československu násilne presadzovať nová, „najpokrokovejšia“ a „najideovejšia“ tvorivá umelecká metóda, tzv. socialistický realizmus, v rámci ktorého sa kládol dôraz na nadšené budovanie socializmu a oslavu jeho budovateľov. Najmä v 50. rokoch vznikli v duchu socialistického realizmu v oblasti filmového umenia a literatúry bezobsažné schematické diela, v ktorých takmer vždy vystupovali tri typy protagonistov: neohrozený a neomylný robotník –

¹⁹ Tamže.

komunista, „kolísavý“ malý a stredný roľník alebo živnostník a zlý a úkladný „bývalý kapitalista“ alebo „dedinský boháč“. Oblúbeným motívom výtvarníkov – maliarov boli dymiace komíny nových fabriek postavených v rámci tzv. socialistickej industrializácie Slovenska, nad ktorými by dnešní ekológovia a ochrancovia prírody trpko zaplakali.

Februárové „víťazstvo pracujúceho ľudu“ teda napokon viedlo k prevratným zmenám v českej a slovenskej spoločnosti, z ktorej boli v priebehu veľmi krátkeho času odstránené nielen kapitalistické (podnikateľské) vrstvy, ale aj celé skupiny stredných vrstiev, pričom zdecimovaná bola aj inteligencia. Ak podľa sčítania ľudu v Československu roku 1930 tvorili súkromní roľníci, kapitalisti a živnostníci 38,6 % spoločnosti – čo zrejme platilo aj pre obdobie po skončení vojny – roku 1959, t. j. desať rokov po začatí tzv. triednych premien, už neboli nijakí kapitalisti, a súkromne hospodáriaci roľníci a živnostníci predstavovali len 4,7 % obyvateľstva.²⁰ Medzi najsmutnejšie stránky tohto obdobia však patrí predovšetkým všemožné a všetko prenikajúce násilie, vrcholom ktorého boli vykonštruované politické procesy, v ktorých padlo za obeť „justičných vrážd“ okolo dvesto „triednych nepriateľov“.²¹ Neskorší vývoj však presvedčivo ukázal, že víťazné politické hnutia nemôžu uskutočňovať svoje predstavy o usporiadaní spoločnosti neopodstatneným, brutálnym a nekontrolovateľným násilím bez rizika, že toto násilie i reakcia, ktorú vyvolá v spoločenskom organizme, sa stanú jedným z faktorov sebazničenia systému. Pravda, ide o sebazničenie v zmysle politickom, v podobe úplného krachu spoločenského poriadku, ktorý si pôvodne – aspoň v teoretickej rovine – kládol vysoké a pripusťme – svojím spôsobom aj humánne ciele.

* * *

V júli 1960 bola prijatá *Ústava ČSSR* a vedúci predstavitelia režimu vyhlásili, že v Československu boli dobudované základy socializmu. Z politického hľadiska to znamenalo likvidáciu všetkých politických strán, spoločenských organizácií a spolkov, ktoré boli súčasťou politickej organizácie spoločnosti pred februárom 1948, a vybudovanie totalitného politického systému na čele s jedinou stranou – KSC. Súčasťou tohto vyše desaťročného vývoja bolo násilie, ktoré malo viac podôb, ale azda najvýraznejšie ho charakterizovali pracovné tábory a politické procesy vedené najprv proti politickým odporcom KSC a neskôr aj proti tým jej

²⁰ Podrobnejšie údaje in: KALINOVÁ, L.: Společenské proměny v čase socialistického experimentu. K sociálním dějinám v letech 1945 – 1969. Praha: Academia 2007.

²¹ KURAL, V. – MORAVEC, J. – JANÁČEK, F. – NAVRÁTIL, J. – BENČÍK, A.: Československo roku 1968. 1. díl. Praha: Parta 1993, s. 8.

členom, ktorí nespĺňali predstavy Stalinovej mocenskej mašinerie o poslušných vykonávateľoch jej príkazov v jednotlivých krajinách sovietskeho bloku. V oblasti národného hospodárstva prišlo k „zospoločenšteni výrobných prostriedkov“, t. j. k znárodneniu všetkých závodov a iných výrobných jednotiek, k „socializácií“ živností a kolektivizácii poľnohospodárstva, v dôsledku čoho sa celkom vytratila súkromná podnikateľská iniciatíva a trh, a všetci „pracujúci“ sa stali bezduchými realizátormi z centra nadiktovaných „plánovaných úloh“. Duchovná oblasť bola vystavená tvrdým útokom proti kresťanským cirkvám, forsírovaniu „vedeckého ateizmu“ a – pokiaľ išlo o sféru kultúry – presadzovaniu tzv. socialistickej kultúrnej revolúcie.

V šesťdesiatych rokoch 20. storočia sa však upustilo od tejto tvrdej línie, ba čo viac, v totalitnom komunistickom spoločenskom systéme sa začali objavovať trhliny. Spôsobili to rozličné udalosti na medzinárodnej scéne, ale i v oblasti vnútorného vývoja Československa, ktoré sa po prijatí novej ústavy v júli 1960 začalo nazývať Československá socialistická republika (ČSSR).

V oblasti ekonomiky museli štáty sovietskeho bloku zaujať zásadné stanovisko k takým procesom celosvetových rozmerov, ktoré americký politológ Alwin Toffler nazval „treťou vlnou“ (za prvú vlnu považoval neolitickú poľnohospodársku revolúciu a za druhú priemyselnú revolúciu v 18. a 19. storočí). V ČSSR sa procesy späté s „treťou vlnou“ nazývali vedecko-technickou revolúciou (VTR). Krajiny sovietskeho bloku mali začiatkom 60. rokov minulého storočia poslednú príležitosť zachytiť pokrokové trendy charakteristické pre túto „tretiu vlnu“ (VTR), t. j. technológie založené na báze počítačovej techniky a elektroniky – neskôr by bolo zaostávanie už príliš veľké a nedalo by sa dobehnúť. V záujme toho bolo nevyhnutné nielen zmeniť štruktúru priemyslu a obnoviť strojový park i výrobné zariadenia, ktorých kvalita väčšinou nepresahovala predvojnovú úroveň, ale vytvoriť aj nový systém ekonomického a politického riadenia, schopný recipovať nové trendy. Nevyhnutnou podmienkou toho bola demokratizácia nielen ekonomického a sociálneho, ale i politického systému krajín sovietskeho bloku.

V oblasti politického vývoja vyšli v tomto smere významné podnety priamo zo Sovietskeho zväzu. Najvyšší sovietsky predstaviteľ Nikita S. Chruščov vo svojom prejave na XX. zjazde KSSZ vo februári 1956 po prvýkrát zverejnil otrasné zločiny stalinizmu, čo v krajinách sovietskeho bloku vyvolalo pomerne veľké politické turbulencie a nevyhnutnosť vyrovnáť sa s tzv. kultom osobnosti, ktorý sa pokladal za podstatu stalinského systému socializmu a jeho zločinných

praktík (treba však upozorniť, že ten istý Chruščov neváhal hrubo zasiahnuť proti ľudovej revolúcii v Maďarsku, práve v obave, aby sa neoslabila pozícia sovietskeho bloku na medzinárodnej scéne). Potreba vyrovnať sa s kultom osobnosti viedla následne k požiadavke rehabilitovať obe vykonštruovaných politických procesov, v prvom rade členov a funkcionárov komunistických strán, pričom úsilie o presadenie tejto nevyhnutnej politickej úlohy malo v niektorých krajinách sovietskeho bloku, najmä v ČSSR, ďalekosiahle následky.

Pokiaľ išlo o sféru ekonomiky, začiatkom roka 1965 KSČ pristúpila k ekonomickej reforme nazwanej *Nová (alebo zdokonalená) sústava riadenia národného hospodárstva*. Donútila ju k tomu aj vleklá hospodárska stagnácia v prvej polovici 60. rokov, spôsobená systémovými nedostatkami ekonomického modelu socializmu sovietskeho typu. Táto ekonomická reforma si v daných pomeroch vytýčila naozaj odvážne ciele: zosúladiť plán s trhom, t. j. vytvoríť na báze spoločenského vlastníctva výrobných prostriedkov regulované socialistické trhové podmienky, v rámci ktorých by sa jednotlivé podniky a závody správali ako relatívne nezávislé podnikateľské subjekty. Pritom treba zdôrazniť, že čiastočné demokratické prvky zavádzané do sféry národného hospodárstva začali logicky a prirodzene vytvárať tlak aj na demokratizáciu politickej sféry, verejného života a zastupiteľských orgánov, ktorá bola potlačená výkonnými orgánmi štátu a ich direktívnym riadením všetkých sfér života spoločnosti.

Napriek tomu, že vedeniu KSČ na čele s Antonínom Novotným sa koncom 50. rokov ešte podarilo odolať spoločenskému tlaku zameranému na presadenie dôsledných rehabilitácií najmä nespravodlivo postihnutých komunistov – aj vďaka tomu, že väčšina členov vedenia strany sa na príprave týchto procesov priamo alebo nepriamo podieľala – po XXII. zjazde KSSZ v októbri 1961, na ktorom sa opätovne a rázne nastolila otázka rehabilitácií, sa tomuto tlaku už nedalo odolať.²² Koncom augusta 1962 preto A. Novotný, prvý tajomník ÚV KSČ a prezident republiky, predložil byru ÚV KSČ návrh na „*prešetrenie najdôležitejších politických procesov proti osobám, ktoré zastávali významné politické funkcie*“. Za týmto účelom sa zriadila najprv rehabilitačná komisia na čele s Drahomírom Kolderom (tzv. Kolderova komisia) a koncom júna 1963 aj tzv. barnabitská komisia (nazvaná podľa budovy bývalého kláštora barnabitiiek v Prahe na Hradčanoch, kde pôsobila); tá sa zaoberala prípadom tzv. buržoáznych nacionalistov v KSS (G. Husák, L. Novomeský, D. Okáli a i.). K zriadeniu „barnabitskej“ komisie významne prispel zjazd slovenských novinárov 27. – 28.

²² O tom podrobnejšie: PEŠEK, J.: Slovensko na prelome 50. a 60. rokov. Politicko-mocenské aspekty vývoja. Praha – Brno: ÚSD AVČR v nakl. Prius 2005.

mája 1963, na ktorom M. Hysko v búrlivej atmosfére ostro kritizoval vtedajšieho predsedu vlády ČSSR V. Širokého za jeho účasť na vykonštruovaní tohto slovenského „monstrprocesu“. V. Široký bol na jeseň 1963 odvolaný zo svojej funkcie – od jeho viny bolo totiž veľmi blízko aj k vine A. Novotného. Obe komisie sa zaoberali výlučne prípadmi bývalých vysokých funkcionárov KSČ a následne aj komunistov – partizánov, vojakov, „španielákov“ (účastníkov občianskej vojny v Španielsku v rokoch 1936 – 1939) a pod.; ostatných nespravodlivo odsúdených postihla podľa vtedajšieho ponímania „revolučná spravodlivosť“. Na základe výroku, ktorý obe komisie vyniesli na začiatku apríla a v decembri 1963, boli takmer všetci neoprávnene postihnutí občiansky a stranicky rehabilitovaní vrátane slovenských buržoáznych nacionalistov na čele s G. Husákom a L. Novomeským.

V súvislosti s tým nemožno nespomenúť statočný postoj radových členov spomínanej Kolderovej a barnabitskej komisie – historikov, filozofov, sociológov, právnikov, ktorí sa nezľakli a nevinu neoprávnene odsúdených členov a funkcionárov KSČ preukázali aj proti vôli A. Novotného. Táto skutočnosť mala ďalekosiahle následky, z ktorých najvýznamnejším bol pád bariéry strachu pred komunistickým režimom. V českej a slovenskej spoločnosti sa roku 1963 začal veľmi pomaly a opatrne, no nezvratne presadzovať politický odmäk, ktorý so sebou priniesol aj miernu liberalizáciu režimu. Neskoršia demokratizácia socializmu sovietskeho typu v ČSSR po januári 1968 by bez tejto fázy nebola možná.

Pre moderné slovenské dejiny bolo charakteristické, že vždy keď prišlo k podobnému uvoľneniu pomerov, jeho politickí vodcovia to okamžite využili v záujme národnej emancipácie. Podobná situácia nastala aj v apríli 1963, keď v súvislosti so spomínanými rehabilitáciami bol odvolaný stúpenec A. Novotného Karol Bacílek a na jeho miesto zvolili Alexandra Dubčeka. S ním prišiel do čela najvyšších slovenských politických štruktúr po dlhých rokoch opäť slovenský politik, lebo jeho predchodcovia – V. Široký a K. Bacílek boli len politikmi na Slovensku, zabezpečujúcimi na jeho území direktívy prichádzajúce z pražského centra. A bolo už načase. Lebo slovenské národné orgány, ktoré vznikli už počas Slovenského národného povstania, prešli v povojnovej histórii intenzívnym okliešťovaním svojich právomocí. Začalo sa to už tesne po skončení druhej svetovej vojny prostredníctvom tzv. pražských dohôd medzi českými a slovenskými politickými reprezentáciami. Najmä tretia pražská dohoda z 27. júna 1946 znamenala radikálny zásah do kompetencií slovenských národných orgánov: SNR síce aj naďalej vykonávala legislatívnu činnosť, ale len vo veciach, ktoré

neboli vyhradené Národnému zhromaždeniu ČSR v Prahe. Rozhodnutie o tom, ktoré veci to mali byť, bolo pritom úplne v moci najvyšších československých orgánov. Pod kontrolu vlády bol postavený aj najvyšší slovenský výkonný orgán, akási slovenská autonómna vláda – Zbor povereníkov, pričom aj každý poverenik bol individuálne podriadený príslušnému ministrovi vlády ČSR. Slovenské národné orgány sa tak fakticky stali bezmocnými inštitúciami, nachádzajúcimi sa plne v područí ústredných československých orgánov.

Po februári 1948 tento proces naďalej pokračoval, ba čo viac, prehlboval sa. Dialo sa to najmä v súvislosti so smutne známym ústavným zákonom č. 47/1950 Zb. o úpravách v organizácii verejnej správy. V tomto zákone sa ustanovilo, že v záujme pružnosti a účelnosti verejnej správy môže vláda nariadeniami upravovať pôsobnosť ministerstiev, povereníctiev i ďalších orgánov verejnej správy, rušiť ministerstvá, povereníctva aj iné orgány verejnej správy. Tento doplnok ústavy vláda často a pružne využívala pri nekonečných reorganizáciách ministerstiev i povereníctiev, o ktorých konečnom efekte nemohli byť pochybnosti: v maximálnej miere sústrediť politické, hospodárske a kultúrne riadenie spoločnosti do jedného centra – Prahy. Po prechodnom zlepšení situácie v rámci ústavného zákona č. 33/1956 Zb., zostali právomoci slovenských národných orgánov v Ústave ČSSR z roku 1960 také symbolické, že si iba veľmi ťažko hľadali nejakú zmysluplnú náplň práce. Na ilustráciu uvedieme výrok Jozefa Lenárta, ktorý bol v rokoch 1962 – 1963 predsedom SNR: *„Odo mňa skoro nikto nič v tejto situácii nechcel. Z vlády ma nikto nikam nevolal, vládne materiály mi neposielali, dostával som štátny plat a keby som sa o veciach nedozvedel v predsedníctve strany (ako predseda SNR bol členom predsedníctva ÚV KSČ – zost.), tak by som sa po štátnej línii nedozvedel nič, čo sa v tejto republike deje.“*²³

Okolnosti budúcich aktivít A. Dubčeka a jeho stúpencov v tejto oblasti vo veľkej miere ovplyvnil vtedajší popredný slovenský historik Miloš Gosiorovský, ktorý vo svojej „samizdatovej“ štúdii *K niektorým otázkam vzťahov Čechov a Slovákov v politike Komunistickej strany Československa*, zaslanej koncom marca 1963 na rôzne oficiálne miesta v ČSSR (publikovaná bola až roku 1968 v *Historickom časopise*), požadoval, aby v ČSSR bolo podľa vzoru Sovietskeho zväzu a Juhoslávie nastolené federatívne štátoprávne usporiadanie. Tento krok sa zo strany KSČ vedenej Novotným stretol s takým ostrým odmietnutím, že federalizácie ČSSR sa prinajmenšom do konca roka 1967 vo vedení KSS už nikto nedožadoval, ba čo viac, celkom sa tabuizovala možnosť čo i len spomenúť slovo „federácia“ na oficiálnom

²³ LONDÁK, M. – SIKORA, S. – LONDÁKOVÁ, E.: cit. d., s. 75.

fóre. Myšlienka federácie však bola stále živá v prostredí skupín slovenských intelektuálov sústredených okolo nedávno predtým rehabilitovaného G. Husáka.

A. Dubček a jeho prívrženci zamerali teda svoje úsilie na zvyšovanie faktických právomocí slovenských národných orgánov aspoň v rámci asymetrického štátoprávneho modelu (najvyššie štátne orgány v Prahe pre Česko i Slovensko, národné orgány len na Slovensku) zakotveného v *Ústave ČSSR* z roku 1960. Demonštrovali to okrem iného aj zápasom o obsah pripravovaného zákona o národných výboroch – územných a miestnych orgánov štátnej správy roku 1967. Na zasadaní Predsedníctva ÚV KSČ v marci toho istého roku A. Dubček žiadal, aby SNR podľa nového zákona schvaľovala rozpočty národných výborov na Slovensku, čím by bola naviazaná na tieto nižšie články štátnej moci, v dôsledku čoho by sa zvýšili aj jej faktické právomoci. Táto žiadosť, ako aj požiadavka, aby Bratislave bol opäť udelený štatút hlavného mesta Slovenska (o ktorý prišla práve v *Ústave ČSSR* z roku 1960) však neprešli. Opäť sa ukázalo, že novú kvalitu vzťahov medzi Čechmi a Slovákmi možno dosiahnuť až po odstránení A. Novotného z vedúceho postu v KSČ.

Uviedli sme už, že politický odmäk vo sfére kultúrneho života a v otázke rehabilitácií roku 1963 priniesol so sebou aj miernu liberalizáciu pomerov, ktorá zasa mala za následok vznik proreformného krídla v KSČ i v jej územnej organizácii KSS. Aby sme si vedeli predstaviť, kam až zašla časť slovenských komunistov pod vedením A. Dubčeka (a to ešte za „vlády“ A. Novotného), priblížme si aspoň veľmi stručne obsah jeho prejavu na zasadaní ÚV KSS v dňoch 25. – 26. mája 1967. Významný slovenský politik, politológ, historik a publicista Ivan Laluha vo svojej knižke *Alexander Dubček, politik a jeho doba* o tomto Dubčekovom prejave povedal, že pozorný analytik v ňom môže „identifikovať veľa základných východísk, ktoré sú obsiahnuté v koncepcii českej a slovenskej jari a v jej programovom dokumente z roku 1968, v akčnom programe“.²⁴

Keďže nevyhnutnou podmienkou demokratizácie socializmu sovietskeho typu bolo nastolenie demokratického režimu najprv vo vedúcom článku tohto politického systému – komunistickej strane, A. Dubček zdôraznil, že „*ideová a politická jednota strany ... nevyučuje, aby komunisti mali na jednotlivé otázky rozdielne názory*“, ale hlavne, že „*je neprípustné ... vytvárať okolo tých, ktorí vystúpili s odlišnými názormi atmosféru nedôvery a podozrievavosti, používať proti menšine represálie pod akoukoľvek zámienkou, ako sa to stávalo v minulosti*“.²⁵ Tieto slová boli namierené hlavne proti „démonovi súhlasu“ v KSČ, keď bolo – ešte aj

²⁴ LALUHA, I.: *Alexander Dubček, politik a jeho doba*. Bratislava: Nová Práca 2000, s. 35.

v 60. rokoch za čias A. Novotného – veľmi nebezpečné protirečie vedúcim straníckym funkcionárom.

Ďalšou nevyhnutnou požiadavkou, ktorú si vyžadovala demokratizácia socializmu sovietskeho typu bolo, aby vnútorne už demokratizovaná komunistická strana začala uplatňovať svoju „vedúcu úlohu“ vo vzťahu k ostatným článkom politického, resp. spoločenského systému celkom novým, demokratickým spôsobom. Predovšetkým v nich nemala vidieť len jednosmerné „prevodové páky“ medzi ňou a „ľudovými masami“, ale mala ich vnímať ako nositeľov špecifických záujmov rôznych tried a sociálnych skupín spoločnosti, a z tohto hľadiska ich pokladať za partnerov. Komunistická strana mala podľa A. Dubčeka predovšetkým „vytyčovať úlohy a ... vyvolávať aktivitu a vysokú spoločenskú angažovanosť všetkých orgánov a organizácií, jej členov“. V súlade s tým ostatné články spoločenského systému už nemali byť denno-denne vrchnostensky a operatívne riadené, ale mali pracovať samostatne, pričom jednotiacim faktorom mala byť vedecky stanovená línia KSČ prijatá na zjazde a „pretavená“ do vládneho programu a sústavy zákonov.

O národnej otázke, ktorá povojnovú slovenskú spoločnosť traumatizovala už od prijatia tzv. *tretej pražskej dohody* v júni 1946, A. Dubček v spomínanom prejave uviedol: „*Naša strana vychádza zo zásady, že každý národ je a musí byť skutočným subjektom svojho politického a sociálno-ekonomického vývoja a politické a štátoprávne formy musia mu toto postavenie zabezpečovať a umožňovať.*“ Nezaujatému čitateľovi, ktorý už vie, že o „federácii“ sa v tom čase oficiálne ani nesmeli hovoriť, sa po prečítaní tejto Dubčekovej formulácie nevedoť tísne na jazyk práve toto proskribované slovo.

Oblasťou v predchádzajúcom vývoji najviac poznamenanou ťažkými deformáciami, bol vzťah komunistickej strany k inteligencii. V súvislosti s úlohou tejto sociálnej vrstvy v podmienkach „tretej vlny“ (vedecko-technickej revolúcie) A. Dubček v spomínanom prejave uviedol, že „*bez inteligencie je rozvoj vedy, techniky a kultúry nemysliteľný. Náš ústredný výbor musel prekonávať rôzne sektárske názory, ktoré sú prežitkom starého pohľadu na inteligenciu a jej poslanie.*“ Tieto myšlienky signalizovali aj zmenu vzťahu strany k tej časti inteligencie, ktorá sa realizovala v oblasti jednotlivých umeleckých žánrov. V tejto súvislosti sa A. Dubček vyjadril síce veľmi opatrne – „*Pri uplatňovaní politiky strany v kultúrnej oblasti treba mať na pamäti, že nie všetko, čo je v rozpore s našimi predstavami*

²⁵ Slovenský národný archív, fond ÚV KSS, kart. č. 1874.

... vzniklo ako prejav odporu“ (proti socializmu – zost.), ale to bol obrovský pokrok v porovnaní s 50. rokmi, keď vládla zásada „Kto nejde s nami, ide proti nám“. Na potvrdenie dobrej vôle stranického vedenia na Slovensku voči umeleckému frontu Dubček ďalej pokračoval: „Politika komunistickej strany v tejto oblasti musí byť diferencovaná, taktná a obozretná i k nie celkom jednoznačným politickým názorom.“ A hlavne: „Strana vo svojej politike (vo sfére kultúry – zost.) musí všetkými prostriedkami predchádzať administratívne komandovaniu ako škodlivému javu, ktorý nepatrí do politickej koncepcie komunistov.“

V Dubčekovom prejave na zasadaní ÚV KSS 25. – 26. mája 1967 síce chýbali zmienky o novom pohľade na náboženskú problematiku, to však neznamená, že sa tento najvyšší slovenský stranický orgán i jeho predsedníctvo touto problematikou v tom čase nezaoberalo. Napríklad už koncom marca 1965 nastal vo vedení KSS významný obrat v nazeraní na zlúčenie gréckokatolíckej cirkvi s pravoslávnu na smutne známom prešovskom sobore na jar 1950. V uznesení Predsedníctva ÚV KSS z 27. marca 1965 sa v tejto súvislosti uvádzalo: „Riešenie gréckokatolíckej cirkvi návratovou akciou sa v roku 1950 uskutočnilo bez širokej analýzy politicko-ekonomického situácie a cirkevno-náboženských pomerov na východnom Slovensku, bez hlbšieho rozboru súvislostí a možných následkov, ktoré uskutočňovanie vyvolá.“²⁶ I keď sa na inom mieste uznesenia hovorilo, že „problém gréckokatolíckej cirkvi ... sa mohol riešiť obdobne ako vo všetkých ostatných cirkvách“, teda podobným násilím, z textu jednoznačne vyplýva, že zlúčenie oboch cirkví bolo tým najhorším riešením, ku ktorému vtedy KSČ prikočila.

Pravda, v Dubčekovom prejave na májovom zasadaní ÚV KSS roku 1967 sa spomínaná opatrná liberalizácia komunistického režimu na Slovensku prejavovala takpovediac v teoreticko-programovej rovine. Výraznejšie zaznievala z masovokomunikačných prostriedkov, predovšetkým z tlače. Vyplývalo to najmä zo skutočnosti, že v socialistickom politickom systéme sovietskeho typu, ktorý mal monolitný charakter (na rozdiel od pluralitnej podoby západných spoločností), mohol funkciu oponenta moci plniť jednak reformný prúd vnútri strany a jednak (a do určitej miery) verejnosť a jej rôzne zoskupenia najmä okolo novín a časopisov, ktoré v podmienkach politického „odmäku“ vstupovali na scénu občiansko-politického života ako subjekty pozitívneho nátlaku.

Zlomom v činnosti slovenskej tlače boli hlavne *Oneskorené reportáže* Ladislava Mňačka (knižne vyšli roku 1963), ktoré najprv vychádzali na pokračovanie

²⁶ PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: Pod kuratelou moci. Cirkvi na Slovensku v rokoch 1953 – 1970. Bratislava: Veda 1999, s. 150 – 151.

v *Kultúrnom živote* a boli zdruvujúcou kritikou pomerov najmä na Slovensku v prvej polovici 50. rokov. Potom sa v tomto týždenníku začali otvorene nastoľovať mnohé spoločenské problémy, ako napríklad kampaň proti tzv. slovenskému buržoáznemu nacionalizmu v 50. a začiatkom 60. rokov, deformácie dejín SNP, otázky návratu medzivojnového „čechoslovakizmu“ v komunistickom rúchu v 60. rokoch (známa téza „O rozvoji a zblížovaní národov a národností“) a pod. Aktivity *Kultúrneho života* prerástli aj úzky slovenský, resp. československý rámec. Od začiatku roka 1964 prebiehala na jeho stránkach rozsiahla anketa *Hovorí k nám spisovatelia sveta*, do ktorej prispelo dvadsaťdeväť významných predstaviteľov svetovej literatúry, medzi nimi Alberto Moravia, Stefan Heym, Pier Paolo Pasolini, Jean-Paul Sartre, John Dos Passos a iní. Všetci prejavili hlboké porozumenie pre obrodné snahy slovenskej inteligencie.²⁷ V prvom polroku 1965 sa v súvislosti s dialógom medzi L. Mňačkom a nemeckým dramatikom Rolfom Hochhuthom dokonca rozohorela diskusia o zásadných otázkach kultúrnych a politických vzťahov medzi Východom a Západom.

Kultúrny život sa stal obľúbeným časopisom aj v českej časti republiky a za jeho výťažky sa podľa svedectva súčasníkov platilo v Prahe aj niekoľkonásobne viac než bola jeho oficiálna cena. Napriek tomu, že aktivity tohto týždenníka sa odvíjali na pôde komunistického režimu, znesú aj najprísnejšie kritériá novinárskej tvorby a patria k tomu najlepšiemu, čo sa na Slovensku – a spolu s českými *Literárnymi listami* v Československu – v tejto oblasti vytvorilo. Kritická, takpovediac „demaskujúca“ publicistika postupne prechádzala zo stránok *Kultúrneho života* aj do ďalších novín a časopisov (*Smena, Práca, Pravda, Roháč*). A napokon sa sformovala celá garnitúra kritických a invenčných žurnalistov, medzi ktorých patrili L. Mňačko, Roman Kaliský, Pavol Števec, Oto Fülöp, Juraj Sitko, Mária Sedláková, Mieroslav Hysko, Pavol Ličko, Miloš Ruppeltdt, Juraj Fabian, Juraj Špitzer, Gavril Gryzlov, Ján Čomaj, Július Vereš, Anton Kurina, Jozef Jonák, Adolf Mensatoris, Ondrej Klokoč, Slavo Kalný, Ota Plávková, Martin Hric a ďalší, ktorým pravidelne „vypomáhali“ literáti a vedeckí pracovníci Hana Ponická, Milan Rúfus, Vladimír Mináč, Vojtech Mihálik, L. Novomeský, Miroslav Válek, G. Husák, Hvezdoň Kočtúch, Ladislav Košťa, Viktor Pavlenda, Vojtech Hatala, Edo Friš, Michal Dzvónik, Ľubomír Lipták, Samo Falčan, Július Strinka, Ján Uher, Vladimír Maňák a iní, pričom sporadicky do nich prispievalo aj mnoho ďalších príslušníkov slovenskej umeleckej a vedeckej obce.

²⁷ FABIAN, J.: Analýza masových oznamovacích prostriedkov (1967 – 1970). In: Slovenská spoločnosť v krízových rokoch 1967 – 1970. II. zv. Bratislava: Komisia vlády SR pre analýzu historických udalostí z rokov 1967 – 1970 a Politologický kabinet SAV 1992, s. 135.

Spor medzi rodiacim sa reformným a dogmaticko-konzervatívnym krídlom v KSČ vyznel v poslednej fáze tzv. „predjaria“ (roky 1963 – 1967, ktoré boli predohrou tzv. Pražskej alebo československej jari 1968), ktorá sa začala koncom leta 1967 ako otvorené stretnutie dvoch osobností: reformného prvého tajomníka ÚV KSS A. Dubčeka a konzervatívneho prvého tajomníka ÚV KSČ A. Novotného. Pravda, obaja stáli na špici určitých politických zoskupení a rozpory medzi nimi boli prirodzene aj rozporami medzi týmito zoskupeniami.

Akousi ouvertúrou k vnútrostraníckej kríze, ktorá vypukla na jeseň 1967 a viedla napokon k pádu A. Novotného, bola jeho návšteva v Martine v dňoch 26. – 27. augusta 1967 pri príležitosti osláv 100. výročia založenia martinského gymnázia. A. Novotný, ktorý do svojho sprievodu nezaradil najvyššieho slovenského predstaviteľa – A. Dubčeka, sa v Martine správal tak nedôstojne (okrem iného odmietol prevziať dary Matice slovenskej), že urazil všetkých, s ktorými prišiel do styku – tak prostých občanov a predstaviteľov mesta i priľahlého regiónu, ako aj najvyšších prítomných predstaviteľov Slovenska na čele s Vasilom Biľakom. Neprimerané správanie sa A. Novotného v Martine však vôbec nebolo samoučelné: podľa najnovších výskumov sa ukazuje, že konflikt bol zinscenovaný zámerne a mal zastrašiť vedenie KSS i samotného A. Dubčeka pred septembrovým a októbrovým zasadáním ÚV KSČ, teda pred rozhodujúcim „zúčtovaním“ s nespokojnými Slovákami.²⁸

Na zasadaní ÚV KSČ v dňoch 26. – 27. septembra 1967 sa obaja rivali, A. Dubček i A. Novotný, už stretli zoči-voči. Dubček vo svojom vystúpení kritizoval dopad tzv. novej sústavy riadenia národného hospodárstva na ekonomiku Slovenska a požadoval pre Slovensko viac investícií a novej výroby na jeho území, pričom slovenské podniky a závody mali namiesto surovín a polotovarov produkovať viac finálnych výrobkov. Práve rozdiel v pridanej hodnote finálnej výroby, sústredenej predovšetkým v Čechách a na Morave, totiž spôsoboval zaostávanie hospodárskeho a sociálneho vývoja na Slovensku v porovnaní s českými krajinami. Zároveň žiadal, aby slovenské národné orgány mali väčšie právomoci vo vzťahu k podnikom a závodom na Slovensku v záujme ich lepšieho riadenia a spravovania. Pravda, nech by boli Dubčekove návrhy akokoľvek presvedčivé, Novotný ich a priori vnímal ako prejavy nebezpečného slovenského nacionalizmu.

Na nasledujúcom zasadaní ÚV KSČ v dňoch 30. – 31. októbra 1967 už A. Dubček „pichol do osieho hniezda“, keď požadoval, aby sa ÚV KSČ začal konečne zaobe-

²⁸ Podrobnejšie pozri: LONDÁK, M. – SIKORA, S. – LONDÁKOVÁ, E.: cit. d., s. 143 – 144.

rať neúmernou kumuláciou funkcií. Táto požiadavka bola nanajvýš adresná, lebo bolo nad slnko jasné, že sa týkala A. Novotného. Ten bol totiž nielen prvým tajomníkom ÚV KSČ, ale aj prezidentom ČSSR, predsedom Národného frontu ČSSR, hlavným veliteľom armády a ľudových milícií a bezprostredne riadil aj najdôležitejšie oddelenia ÚV KSČ – politicko-organizačné, branno-bezpečnostné, ba i to, ktoré malo na starosti stranícke peniaze. A tak Novotný aj teraz posunul Dubčekovu kritiku do polohy „Česi verzus Slováci“ a začal hľadať nacionalizmus vnútri strany, t. j. samozrejme v jej vedúcich orgánoch na Slovensku.²⁹

Spory medzi Dubčekom a Novotným – resp. medzi reformistami a konzervatívami vo vedení KSČ – vyvrcholili v období od začiatku decembra 1967 do začiatku januára 1968. Je nepochybné, že Novotný chcel Dubčeka za jeho vystúpenia na posledných zasadaniach ÚV KSČ exemplárne potrestať. Za tým účelom si 6. decembra 1967 dokonca zriadil špeciálnu komisiu, ktorú okrem neho tvorili jeho najbližší spojenci v predsedníctve ÚV KSČ – Jiří Hendrych, Michal Chudík, Michal Sabolčík a J. Lenárt. Na exemplárny trest však už bolo neskoro: v situácii, keď hybnou silou vývoja boli systémové rozpory medzi reformnými komunistami a dogmatikmi, nemal už nikto – okrem M. Chudíka – chuť zaoberať sa krajne nepopulárnym „slovenským nacionalizmom“, pričom dostatok vôle na to nemali ani takí tradiční slovenskí prívrženci A. Novotného, akými boli M. Sabolčík a J. Lenárt. O dva dni neskôr zaujalo k tejto záležitosti stanovisko aj Predsedníctvo ÚV KSS, ktoré rezolútne odmietlo akékoľvek „úchyľky“ a „nacionalistické pozície“ v Dubčekovej činnosti i svojej vlastnej a závery komisie tak vyzneli do prázdna.

Skutočnosť, že ho nepodporili ani jeho najbližší, Novotného dokonale vystrašila. Preto ako topiaci, ktorý sa aj slamky chytá, požiadal generálneho tajomníka ÚV KSSZ Leonida I. Brežneva, aby prišiel do Prahy intervenovať v jeho prospech. Dňa 8. decembra 1967 Brežnev naozaj prišiel, vypočul si všetkých zainteresovaných a pokúsil sa zmieriť – vychádzajúc z toho, čo sa dozvedel v rozhovoroch s niektorými členmi vedenia strany – dve rozhádané národné krídla v KSČ: české a slovenské. Obával sa totiž, že prípadná liberalizácia režimu, ktorej by bolo treba čeliť v prípade, že by sa nedohodli, by bola oveľa zložitejším problémom. Žiadna podobná dohoda však už nebola možná, lebo v skutočnosti vôbec nešlo len o „národnostný“, ale hlavne o systémový spor, o cestu, ktorou sa malo uberať budovanie socializmu v ČSSR. L. Brežnev napokon odišiel z Prahy so slovami „*eto vaše delo*“ (to je vaša vec), lebo bol v podstate presvedčený, že všetci potenciálni nástupcovia

²⁹ LONDÁK, M. – SIKORA, S. – LONDÁKOVÁ, E.: cit. d., s. 146 – 147.

A. Novotného – A. Dubček, J. Lenárt, Oldřich Černík a J. Hendrych sú osvedčenými priateľmi Sovietskeho zväzu.³⁰

Osud A. Novotného sa zrejme definitívne zvrtol práve teraz; aj podľa uznávaného znalca aparátu strany V. Biľaka ho najviac ľudí opustilo práve po tom, čo sa dozvedeli, že sa ho Brežnev nezastal. Neskôr, či už na zasadaní Predsedníctva ÚV KSČ v dňoch 11. – 13. decembra 1967, alebo na zasadaní ÚV KSČ 19. – 21. decembra toho istého roku, ale aj 3. – 5. januára 1968 sa Novotného postavenie stávalo napriek veľkej dávke politického ekvilibrizmu, ktorým sa snažil brániť svoje pozície, čoraz neudržateľnejším. Za tejto situácie sa dokonca vážne zaoberal myšlienkou, že použije silu. K tomu ho pobádali jeho stúpenci v armáde, v bezpečnostných zložkách, ba aj v aparáte KSČ. Novotného „noc dlhých nožov“, ktorá sa mala odohrať niekedy medzi Vianocami 1967 a prvými dňami roku 1968, sa však nekonala. Či už preto, že ako klasický stranícky aparátnik nevedel takúto akciu zorganizovať, alebo preto, že vedenie KSSZ mu takéto dobrodružstvo neodsúhlasilo, či preto, že veliteľský zbor Východného vojenského okruhu (Slovensko) sa rázne postavil proti takémuto kroku. Po dlhých, zložitých a urputných kuloárových i oficiálnych rokovaniach sa situácia napokon vyriešila spôsobom, ktorý bol pre komunistické strany charakteristický: po predchádzajúcich nenávistných útokoch a intrigách bol na zasadaní ÚV KSČ za nového prvého tajomníka strany jednohlasne zvolený A. Dubček, pričom ho disciplinovane volili aj tí, ktorí proti nemu roky tvrdo bojovali.³¹

A. Dubček sa stal najvyšším predstaviteľom KSČ celkom zaslúžene aj napriek tomu, že verejnosť v českej časti republiky ho takmer nepoznala. Spočiatku stál na čele slovenských oficiálnych národno-emancipačných snáh, ktoré sa začali rozvíjať po jeho nástupe do funkcie prvého tajomníka ÚV KSS v apríli 1963. V tejto funkcii sa však začal čoraz viac orientovať aj na zmenu metód fungovania KSČ tak v jej vnútorných štruktúrach, ako aj vo vzťahu k celej spoločnosti. V tomto svojom úsilí nachádzal odozvu nielen u slovenských, ale aj u českých reformných komunistov na čele s Oldřichom Černíkom, Josefom Smrkovským, Čestmírom Císařom a inými, ale i u teoretikov typu Ota Šika, Zdeňka Mlynára, Radovana Richtu, Pavla Machonina a ďalších. Tí potom spolu so slovenskými stúpencami A. Dubčeka rozhodli o zásadných zmenách vo vedení KSČ. Nová politická garnitúra, ktorá sa roku 1968 pokúsila o reformu socializmu sovietskeho typu v ČSSR, mala na čom stavať: vývoj v rokoch 1963 – 1967 jej vytvoril vhodné východiská.

³⁰ LONDÁK, M. – SIKORA, S. – LONDÁKOVÁ, E.: cit. d., s. 147 – 148.

³¹ Tamže, s. 151 – 152.

* * *

Nástup A. Dubčeka do funkcie prvého tajomníka ÚV KSČ bol v politickom vývoji vtedajšieho Československa činom, v dôsledku ktorého sa začal meniť charakter boja o moc medzi reformnými komunistami a konzervatívami a reformisti začali vládnuť a naplňovať svoje predstavy o demokratizácii socializmu sovietskeho typu, ktorej výsledkom mal byť „socializmus s ľudskou tvárou“, ako ho nazval významný teoretik reformného prúdu R. Richta.

Prvoradým predpokladom reformy socializmu v ČSSR bolo vypracovanie zásadného programového dokumentu vytyčujúceho ciele, ktoré sa mali dosiahnuť v určitom časovom horizonte. Na zasadnutí ÚV KSČ v dňoch 1. – 5. apríla 1968 bol preto prijatý *Akčný program KSČ*, ktorý bol vlastne jediným komplexným programom reformy a demokratizácie socializmu počas celého trvania sovietskeho bloku. V porovnaní s pomermi pred januárom 1968 *Akčný program* obsahoval niektoré prevratné ustanovenia – hovoril napríklad o zásadnej demokratizácii KSČ, o partnerskom vzťahu KSČ k nekomunistickým politickým stranám a spoločenským organizáciám pôsobiacim v rámci Národného frontu, o zabezpečení základných občianskych práv, federalizácii republiky, ďalšej demokratizácii ekonomického riadenia prostredníctvom rád pracujúcich, o vytvorení priestoru na súkromné podnikanie predovšetkým vo sfére služieb, žiadal uskutočňovanie „aktívnej európskej zahraničnej politiky“ a pod.

Zatiaľ čo sa Dubčekovo reformné krídlo sústreďovalo na upevňovanie svojich politických pozícií a prípravu *Akčného programu KSČ*, prišlo k udalosti ďalekosiahleho významu. Niekdajší horlivý prívrženec A. Novotného, ideologický tajomník ÚV KSČ J. Hendrych, povolil v polovici februára 1968 opätovne vydávať časopis *Literární noviny*, ktorý bol zastavený po búrlivom a odbojnom IV. zjazde Zväzu československých spisovateľov koncom júna 1967. Tento akt pochopili najprv pražskí a po nich aj ostatní českí a slovenskí novinári ako faktické zrušenie cenzúry. V hromadných oznamovacích prostriedkoch to vyvolalo vlnu rozhorčenej kritiky všetkých nepravostí, ktorých sa režim dopustil voči občanom Československa po februári 1948. Okolo novín a časopisov, rozhlasu a televízie, ale aj spoločenských organizácií, ktoré vznikli mimo Národného frontu (Klub angažovaných nestraníkov, K – 231, Slovenská organizácia na obranu ľudských práv a pod.) sa začala organizovať už v predchádzajúcom období prebudená občianska spoločnosť, ktorá čoskoro požadovala oveľa viac než ponúkal *Akčný program KSČ* – medzi jej požiadavkami sa mnohokrát objavovali aj ustanovenia typické pre západnú demokraciu. Tento program, ktorý navyše prišiel neskoro,

až začiatkom apríla 1968, aj preto nedokázal zjednotiť československú verejnosť. Z toho logicky vzišiel základný rozpor demokratizačného procesu, spočívajúci v konflikte medzi reformnými komunistami a liberálnymi predstaviteľmi občianskej spoločnosti. Ako reakcia na túto skutočnosť a v obave o socializmus sovietskeho typu v ČSSR sa v KSČ začalo veľmi rýchlo organizovať neokonzervatívne krídlo.

Ďalším problémom, ktorý do značnej miery komplikoval demokratizačný proces v ČSSR, bola skutočnosť, že český a slovenský národ, v súlade so svojimi historickými skúsenosťami a rozdielnym postavením v povojnovom Československu, mal popri spoločných cieľoch aj odlišné záujmy. Pre Čechov bola prvoradou požiadavka všeobecnej demokratizácie spoločnosti, t. j. dosiahnutie základných demokratických práv a slobôd. Slovenská spoločnosť tieto požiadavky neodmietala, ale chcela dosiahnuť predovšetkým spravodlivé štátoprávne usporiadanie republiky na báze federácie. Vyjadrením toho boli aj rozdielne mobilizačné heslá – „*najprv demokratizácia, potom federácia*“ (Česi), „*bez federácie niet demokracie*“ (Slováci). O rozšírenie svojich práv sa na Slovensku začali navyše hlásiť aj národnostné menšiny – maďarská a rusínska/ukrajinská. Rozdielny bol aj vývoj v oblasti občianskej spoločnosti: kým v Čechách spočívalo jeho ťažisko na činnosti spoločenských organizácií a nekomunistických politických strán, na Slovensku sa aktivizovala a rozvíjala predovšetkým náboženská činnosť kresťanských cirkví; roku 1968 bola opäť obnovená aj gréckokatolícka cirkev.

V prvých mesiacoch roku 1968 tak v ČSSR vznikol paradoxný stav: napriek tomu, že v systémovom ustrojení socializmu sovietskeho typu sa takmer vôbec nič nezmenilo, v porovnaní so situáciou pred januárom 1968, ale najmä pred rokom 1963 nastala priam bezbrehá sloboda tlače a prejavu. Tvrdá kritika komunistického útlaku v uplynulých dvadsiatich rokoch, ale aj krvavých stalinských represálií v Sovietskom zväze nedávali spať nielen českým a slovenským komunistom (reformistom i konzervatívcom), ale najmä vedúcim predstaviteľom ZSSR a jeho najvernejším spojencom z Varšavskej zmluvy. Preto si v marci 1968 pozvali do Drážďan vedúcich predstaviteľov ČSSR a uštedrili im tvrdú lekciu o tom, čo je naozaj pravý socializmus, a ako bojuje proti kontrarevolúcii, ktorá sa podľa nich už začala v Československu pomaly, „plazivo“ rozvíjať. Ďalšie podobné lekcie nasledovali.

V materiáloch z rokovaní Predsedníctva ÚV KSČ sa počnúc 7. májom 1968 jednoznačne odráža hotové zdesenie, ktoré v radoch vedúcich predstaviteľov KSČ vyvolalo hlavne „moskovské umývanie hláv“ 4. – 5. mája uvedeného roku. Dnes,

po štyridsiatich rokoch vieme, že ak reformné vedenie KSČ malo zabrániť najhoršiemu, t. j. okupácii krajiny, a zároveň zostať pri moci, ostávala mu len jedna možnosť: pomocou tvrdých administratívno-mocenských opatrení „zjednať nápravu“ a vrátiť spoločnosť do stavu pred rokom 1963. „Spojenci“ na čele so Sovietskym zväzom od neho očakávali práve toto. No ak by to vedenie KSČ na čele s A. Dubčekom bolo urobilo, bolo by vlastne pošliapalo všetko svoje dovtedajšie demokratizačné a reformné úsilie a navyše by bolo celkom spochybnilo legitimitu svojho vládnutia namiesto A. Novotného a jeho niekdajšej konzervatívno-dogmatickej politickej garnitúry. Preto sa odhodlalo k akémusi kompromisu a na zasadaní ÚV KSČ 29. mája – 1. júna 1968 pripustilo existenciu pravicových kontrarevolučných síl, pričom vytýčilo líniu boja „na dvoch frontoch“ – proti konzervatívcom a dogmatikom na jednej strane a proti pravicovému nebezpečenstvu na druhej strane. Pravda, v súlade so svojimi reformnými zámermi nezaбудlo vyhlásiť, že tento boj bude viesť výlučne politickými a demokratickými prostriedkami.

Na tieto „konsolidačné“ opatrenia KSČ však vzápätí zareagovali predstavitelia občianskej spoločnosti, ktorí sa obávali politického regresu. V českej tlači uverejnili manifest *Dve tisíc slov*, ktorý skoncipoval český spisovateľ Ludvík Vaculík. V tomto elaboráte sa obrátil na známych predstaviteľov vedy, kultúry, športu a i. s plamennou výzvou, aby zmobilizovali občanov a žiadali ďalšie prehlbovanie demokratizačného procesu. Táto výzva sa stala trňom v oku nielen predsedníctiev ÚV KSČ a ÚV KSS, ktoré dokument odmietli, ale veľmi rozhorčila aj vedúcich predstaviteľov Sovietskeho zväzu a jeho najbližších spojencov.

Hneď na to sa začala veľká diplomatická ofenzíva piatich krajín Varšavskej zmluvy. Najprv sa ich vedúci predstavitelia zišli v dňoch 14. – 15. júla vo Varšave, odkiaľ zaslali vedúcim orgánom KSČ list, v ktorom sa okrem iného uvádzalo, že „v súčasnosti ide [v ČSSR] o otvorený útok kontrarevolúcie“, a že Československo sa ocitlo „v nebezpečnej fáze opúšťania socialistického tábora“. Preto bola „päťka“ (Bulharsko, Maďarsko, NDR, Poľsko a ZSSR – zost.) „povinná prijať všetky opatrenia a využiť všetky prostriedky, aby sa tomu zabránilo“.³² Vedenie KSČ, ktoré sa tohto „tribunálu“ odmietlo zúčastniť, sa bránilo argumentmi, že Československo vždy plnilo medzinárodné záväzky vyplývajúce z jeho členstva vo Varšavskej zmluve, a ani z vnútropolitického hľadiska nezdieľalo názor spojencov, že v ČSSR bol ohrozený socializmus. Potom, v dňoch 29. júla – 1. augusta na bilaterálnych sovietsko-československých rokovaníach v Čiernej nad Tisou

³² KURAL, V. – MORAVEC, J. – JANÁČEK, F. – NAVRÁTIL, J. – BENČÍK, A.: cit. d., s. 129.

a 3. augusta na rokovaníach „päťky“ s československou delegáciou v Bratislave boli jej členovia vystavení tvrdému nátlaku a požiadavke, aby razantným mocensko-politickým zásahom zvrátili reformný vývoj. V Bratislave bola sformulovaná tzv. *Brežnevova doktrína*, podľa ktorej bola obrana socialistických vymožeností v jednotlivých socialistických štátoch vecou všetkých krajín Varšavskej zmluvy.

Sovietsky zväz a jeho najvernejší spojenci sa v ČSSR mohli oprieť aj o tzv. „piatu kolónu“, ktorú predstavovalo konzervatívno-dogmatické krídlo v KSČ pod vedením trojice jeho vedúcich predstaviteľov – Aloisa Indru, D. Koldera a V. Biľaka. V. Biľak v noci z 20. na 21. júla 1968 dokonca prijal (na chate najvyššieho maďarského predstaviteľa Jánosa Kádára) od člena politického byra ÚV KSSZ Piotra Šelesta ponuku, aby prosovietski členovia vedenia KSČ pripravili pre vedúcich predstaviteľov ZSSR „pozývajúci list“, ktorý sa mal využiť v prípade intervencie vojsk Varšavskej zmluvy do ČSSR. Tento list naozaj vznikol a 3. augusta, počas spomínanej bratislavskej schôdzky, bol sovietskej strane odovzdaný. Podpísali ho A. Indra, D. Kolder, V. Biľak, Antonín Kapek a Oldřich Švestka.

Keďže reformné vedenie KSČ nechcelo ani v tejto situácii poprieť svoje dovtedajšie demokratizačné úsilie a tvrdo zasiahnuť proti „kontrarevolúcii“, vojská Varšavskej zmluvy vtrhli v noci z 20. na 21. augusta 1968 do Československa. Nádej, že sa azda podarí zdemokratizovať socializmus sovietskeho typu a vytvoriť z neho systém, v ktorom by sa dalo slobodne žiť, definitívne pohasla.

* * *

Na tomto mieste sa treba aspoň v krátkosti zmieniť aj o tom, čo nasledovalo po okupácii. Napriek tomu, že intervencia vojsk Varšavskej zmluvy do Československa bola z vojenského hľadiska uskutočnená priam bravúrne, z politickej stránky predstavovala katastrofálny neúspech. Odmietli ju totiž nielen všetky najvyššie stranícke a štátne inštitúcie ČSSR, spoločenské a záujmové organizácie, ale aj radoví občania, ktorí pripravili okupantom nejednu krušnú chvíľu. A vrcholom politického neúspechu bolo, že kolaborantskému krídlu v KSČ sa nepodarilo vytvoriť bábkovú „robotnícko-roľnícku vládu“, ktorá by bola intervenciu zlegalizovala. Sovietskym predstaviteľom vytiahol v tejto situácii „trň z päty“ až prezident ČSSR generál Ludvík Svoboda, ktorý sa rozhodol ísť do Moskvy rokovať.

Na moskovských rokovaníach v dňoch 23. – 26. augusta 1968 boli československí predstavitelia na čele s A. Dubčekom vystavení nepredstaviteľnému nátlaku

ku. V takejto situácii sa prirodzene dal len veľmi ťažko dosiahnuť nejaký pozitívny výsledok, a tak bol tzv. *Moskovský protokol*, ktorý predstavitelia ČSSR a ZSSR podpísali na záver rokovaní, vlastne prvým „normalizačným“ dokumentom. Počas rokovaní v Moskve sa vo vedení KSČ vytvorila skupina tzv. realistov na čele s G. Husákom a L. Svobodom, ktorí pod tlakom okolností prejavili ochotu spolupracovať so sovietskym vedením na konsolidácii socializmu sovietskeho typu v ČSSR.

Potom sa už, napriek pokusu Dubčekovho vedenia KSČ o akési ústupové boje, situácia neustále zhoršovala. V polovici októbra 1968 prijalo Národné zhromaždenie ČSSR zákon o dočasnom pobyte sovietskych vojsk v Československu, čím sa okupácia legalizovala, a 17. apríla 1969 bol z funkcie prvého tajomníka ÚV KSČ odvolaný A. Dubček, ktorého nahradil G. Husák. Roku 1970 prebehli v KSČ čistky; asi jednu pätinu členov strany z nej vylúčili (predovšetkým príslušníkov inteligencie) a zahnali na okraj spoločnosti.³³ Vylúčení členovia KSČ stratili väčšinou aj dovtedajšie zamestnanie, sledovala ich Štátna bezpečnosť a proskribovaní boli aj ich rodinní príslušníci. Na dve desaťročia zavládol tzv. normalizačný režim, ktorý v občanoch ČSSR utlmil všetku iniciatívu, zahnal ich do azylu svojich domovov a bol neustálou hrozbou pre tých, ktorí uvažovali nekonformne. Čechov a Slovákov vytrhla z letargie až „nežná“ revolúcia v novembri 1989, to je však už iná kapitola dejín niekdajšieho Československa.

³³ Podrobnejšie pozri: MAŇÁK, J.: Čistky v komunistické straně Československa 1969 – 1972. Praha: ÚSD AVČR 1997.

ROK 1968

3. - 5. JANUÁRA

V Prahe sa konalo zasadanie ÚV KSČ, na ktorom vyvrcholili rozpory medzi reformným a konzervatívnym krídlom vo vedení strany. Vedúci predstaviteľ konzervatívneho krídla, prvý tajomník ÚV KSČ A. Novotný odstúpil a na jeho miesto zvolili (5. januára) na návrh J. Lenárta slovenského reformného komunistického politika, dovtedajšieho prvého tajomníka ÚV KSS A. Dubčeka. Tejto „výmene stráží“ na čele KSČ predchádzali dve dôležité udalosti. Prvou z nich bol telefonický rozhovor, ktorý mal prvý tajomník ÚV KSČ a prezident ČSSR A. Novotný s generálnym tajomníkom ÚV KSSZ L. Brežnevom dňa 7. decembra 1967. Počas tohto rozhovoru Novotný požiadal Brežneva o návštevu Prahy. Cieľom pozvania bolo získať Brežnevovu podporu na pripravovanom plenárnom zasadaní ÚV KSČ, ktoré malo rozhodnúť o výsledku dlhšie trvajúceho zápasu vo vedení KSČ a o personálnych zmenách v niektorých najvyšších stranických funkciách.

Druhou významnou udalosťou bola neoficiálna priateľská návšteva L. Brežneva v Prahe, ktorá sa uskutočnila v dňoch 8. a 9. decembra, t. j. vzápätí po spomínanom telefonickom rozhovore. Brežnev počas nej rokoval najprv s A. Novotným (s ktorým sa následne stretol ešte dvakrát), neskôr mal separátne rozhovory s predsedom vlády a členom predsedníctva ÚV KSČ J. Lenártom, s tajomníkom ÚV KSČ Vladimírom Kouckým, s prvým tajomníkom ÚV KSS a členom predsedníctva ÚV KSČ A. Dubčekom, s členom predsedníctva ÚV KSČ J. Dolanským a s tajomníkom ÚV KSČ J. Hendrychom. Na záver pobytu sa na Pražskom hrade stretol so všetkými členmi a kandidátkami Predsedníctva ÚV KSČ a s tajomníkmi ÚV KSČ. Konštatoval, že do Prahy neprišiel, aby „sa zúčastnil riešenia vašich [československých vnútrostraníckych] otázok, lebo vy [vedenie KSČ] si ich iste sami dokážete vyriešiť“. Avšak po návrate do Moskvy informoval politické byro ÚV KSSZ, že v rozhovoroch s niektorými členmi vedenia KSČ neskrýval obavy z budúceho vývoja, ktorý by pod tlakom „nacionalistických a antisovietskych síl“ mohol podľa neho vyústiť do „maďarských udalostí“ roku 1956. V Prahe nadobudol dojem, že vedenie KSČ je nejednotné, „planú v ňom vášne“, že v komunistickej strane vznikli „rozličné zoskupenia“, že jednotliví členovia vedenia strany prístupujú k riešeniu existujúcich problémov „natol'ko impulzívne, že vôbec nemyslia na dôsledky týchto ťažkostí z hľadiska krajiny, strany a medzinárodného robotníckeho hnutia.“ Za hlavného vinníka ťažkostí vrátane špecifickej problematiky Slovenska označil A. Novotného, ktorý „nevie, čo je kolektívne vedenie a ako sa má

jednat' s lid'mi". Brežnev preto očakával, že v Československu bude ešte „veľa ťažkostí“. Pobyt v Prahe mu však umožnil vytvoriť si obraz o situácii v KSČ a o postojoch jednotlivých členov vedenia strany a štátu ku kľúčovým otázkam vtedajšieho vývoja v Československu.

Fakt, že L. Brežnev odmietol manifestačne podporiť A. Novotného, prispel k rozšíreniu priestoru na nástup demokratizačného procesu vo vtedajšej Československej socialistickej republike. Pokus o reformu socializmu sovietskeho typu, ktorý mal byť svojráznou syntézou východného sovietskeho socializmu a západnej demokracie, sa mohol začať.

Personálne zmeny vnútri strany, ktoré boli jeho predpokladom, sa však uskutočnili spôsobom, ktorý plne zodpovedal režimu totalitnej diktatúry a jeho kabinetnej politike: mali formu boja o moc na vrchole straníckej byrokracie a odohrali sa za zavretými dverami straníckych sekretariátov. Niektorí historici preto úvodnú fázu reformného procesu v ČSSR nazývajú „januárovým tichom“. Stručná správa z januárového zasadania ÚV KSČ nesignalizovala nijaký zásadný obrat v politike KSČ, zdôrazňovala kontinuitu straníckeho vedenia a prekvapenie, vyvolané náhlou zmenou na poste prvého tajomníka ÚV KSČ, oslabovalo kladné hodnotenie „záslužnej a obetavej práce“ A. Novotného, ako aj „významných úspechov“ dosiahnutých v období, keď stál na čele KSČ. Okrem týchto konštatovaní sa správa iba všeobecne zmieňovala o potrebe zmeniť vnútorný život v KSČ a metódy jej práce vo vzťahu k ostatným článkom politického systému, čo sa však deklarovalo už neraz predtým.

Zotrvačnosť v myslení a konaní členov ÚV KSČ a jeho predsedníctva sa prejavila aj v rozhodnutí utajiť pred verejnosťou obsah rezolúcie prijatej na januárovom zasadaní ÚV KSČ. Členom KSČ ju prečítali na schôdzach základných organizácií strany a jej obsah sa od spomínanej správy líšil v podstate len tým, že informovala o požiadavke pripraviť *Akčný program KSČ*, ktorý mal schváliť XIV. zjazd KSČ (plánovaný na rok 1970), čo v ďalšom vývoji zohralo významnú úlohu.

Počas spomínaného „januárového ticha“ neprišlo – okrem rezignácie A. Novotného a jeho nahradenia A. Dubčekom – k takmer nijakým významným zmenám vo vedení KSČ. Všetci tí, ktorí na posledných zasadaniach ÚV KSČ Novotného neochvejne bránili – J. Lenárt, Otakar Šimůnek, Bohuslav Laštovička, M. Chudík i sám A. Novotný, ktorý bol naďalej prezidentom ČSSR – zostali členmi predsedníctva strany. A tak jedinými zmenami, ktoré v januári nastali na najvyšších priečkach straníckych štruktúr, bolo rozšírenie Predsedníctva ÚV KSČ o štyroch širšej verejnosti neznámych členov – Josefa Borůvku, Jana Pillera, Emila Riga a Josefa Špačka –

a odvolanie Miroslava Mamulu a Františka Havlíčka z vedúcich funkcií branno-bezpečnostného, resp. ideologického oddelenia ÚV KSČ. V hektických pomeroch charakteristických pre januárové zasadanie ÚV KSČ dokonca zabudli zvoliť A. Dubčeka za člena sekretariátu ÚV KSČ, čo mu spočiatku sťažovalo jeho politické aktivity.

Možno preto povedať, že zasadanie ÚV KSČ v dňoch 3. – 5. januára 1968 iba pootvorilo dvere reforme socializmu sovietskeho typu v ČSSR. Cez odchýlené dvere sa však čoskoro začali hrnúť sily, ktoré už mali pripravené reformné programy a zámery: rozličné vedecké tímy a skupiny intelektuálov, progresívne zmýšľajúci členovia KSČ, novinári a publicisti, ale i občianska spoločnosť, ktorá sa postupne prebúdzala už predtým, v období tzv. predjaria (1963 – 1967).

9. JANUÁRA

Predsedníctvo Národného zhromaždenia ČSSR vyhlásilo na 19. mája voľby do národných výborov. Očakávalo sa, že z 227-tisícov poslancov v Československu bude jedna tretina novozvolených.

10. JANUÁRA

Prvý tajomník ÚV KSČ A. Dubček prijal v Prahe veľvyslanca ZSSR v ČSSR Stepana V. Červonenka v súvislosti so svojím zvolením do najvyššej straníckej funkcie. Dňa 17. januára prijal pri tej istej príležitosti veľvyslanca Bulharskej ľudovej republiky v ČSSR S. Nedelčeva, veľvyslanca Maďarskej ľudovej republiky v ČSSR Imre Kovácsa, veľvyslanca NDR v ČSSR Petra Florina, veľvyslanca Poľskej ľudovej republiky v ČSSR W. Janiurka a veľvyslanca SFRJ v ČSSR Trpe Jakovlevského.

17. JANUÁRA

- Uskutočnila sa spoločná porada sekretariátov pre veci cirkevné Ministerstva kultúry a informácií ČSSR a Povereníctva SNR pre kultúru a informácie. Na porade sa prerokoval plán činnosti na rok 1968 a nič nenaznačovalo, že by malo prísť k podstatnejším zmenám v cirkevnej politike. Politická línia XIII. zjazdu KSČ z roku 1966 a orientácia na „prekonávanie náboženského myslenia“ zostávala naďalej v platnosti.

- Ústredná rada družstiev uverejnila informáciu, že čakacia doba na družstevný byt bola v tom čase 3 – 4 roky, pričom v Bratislave a v Prahe sa pohybovala

v rozmedzí od 8 do 12 rokov. Roku 1967 pribudlo 46 424 nových bytov (čo bolo vyše 58 % zo všetkých novostavieb). V rokoch 1968 – 1970 sa plánovalo vybudovať 160-tisíc nových bytov.

19. JANUÁRA

Inžinieri Peter Hubka a Alexander Valentovič uverejnili v novinách *Smena* článok *Prehliadka strateného času*, v ktorom sa vyslovili za výstavbu visutého dopravného systému typu Alweg vo Vysokých Tatrách, čím uviedli do pohybu svojrázne a na Slovensku predtým nebývalé občianske hnutie. Hubka a Valentovič kritizovali vládu ČSSR, že neplnila svoje uznesenia o rekonštrukcii dopravného systému vo Vysokých Tatrách, a tvrdili, že technické a prevádzkové parametre Alwegu by spĺňali dopravné požiadavky aj v budúcnosti, pričom by zároveň maximálne šetrili tatranskú prírodu. Ministerstvo dopravy však tento projekt odmietlo. Denník *Smena* preto na výzvu svojich čitateľov otvoril 23. januára 1968 v Štátnej banke československej konto Alweg, na ktoré mohli občania Slovenska posilať peniaze, zlato, šperky a pod. K 15. augustu 1968 bolo na uvedenom konte 5 335 894 korún československých (Kčs). Neskôr sa v súvislosti so spomínanými majstrovstvami sveta v lyžovaní presadil konkurenčný systém TEŽ (Tatranská elektrická železnica) a peniaze vyzbierané na Alweg sa použili na výstavbu modernej základnej školy v partizánskej obci Nemecká pri Banskej Bystrici.

21. JANUÁRA

V Bratislave náhle zomrel známy dramatik a spisovateľ Leopold Lahola, ktorý sa krátko predtým vrátil z takmer dvadsaťročnej emigrácie. Bol autorom divadelných hier, z ktorých možno spomenúť napríklad *Bezvetrie v Zuele* (1947), *Štyri strany sveta* (1948), *Atentát* (1949), *Inferno* (1960), ako aj scenárov filmov *Biela tma*, *Škvrny na slnci* a ďalších.

22. - 23. JANUÁRA

V Bratislave sa konalo zasadanie ÚV KSS, na ktorom bol do funkcie prvého tajomníka ÚV KSS zvolený Vasil Biľak. Nešlo o zásadnú kádrovú zmenu vo vedení KSS, lebo Dubčekovým nástupcom sa stal jeho vtedajší blízky spolupracovník, ba i spolubojovník proti stúpencom A. Novotného. Voľba V. Biľaka do najvyššej straníckej funkcie na Slovensku bola jednohlasná a sprevádzal ju dlhotrvajúci potlesk. Prítomní ním vysoko ocenili Biľakovu činnosť v rokoch

1962 – 1967, keď bol tajomníkom ÚV KSS pre ideológiu a určitá liberalizácia vnútropolitických pomerov na Slovensku počas tzv. predjaria (1963 – 1967) závisela aj od jeho postoja. Vzťahy medzi ním a novinármi, publicistami, spisovateľmi či spoločenskovednými pracovníkmi sa však ani vtedy neobišli bez občasných rozporov a nedorozumení. Federalizácia štátu bola pre Biľaka tabu.

Viacerí stúpenci G. Husáka a L. Novomeského, niekdajších slovenských buržoázných nacionalistov, vylúčených z ÚV KSČ i ÚV KSS už na začiatku 50. rokov, sa na tomto zasadaní pokúsili kooptovať ich do ÚV KSS, a tak ich opäť začleniť do politického života. Avšak medzi A. Dubčekom a V. Biľakom na jednej strane, a G. Husákom na druhej strane, existovala hlboká averzia, ktorá vznikla najmä po bratislavskej mestskej konferencii KSS v polovici marca 1964. G. Husák vtedy po štrnástich rokoch po prvýkrát verejne vystúpil a vedenie KSČ v Prahe i v Bratislave označil za neschopné a likvidujúce „plody februára“ a socializmu vôbec. Trpezlivý a umiernený A. Dubček na to reagoval slovami, že *„Husák nám podrazil nohy a do politiky sa viac nevráti“*. A tak sa Husákov a Novomeského návrat do politického života zatiaľ nekonal. Dôkazom toho bol i fakt, že 10. januára 1968, keď mal G. Husák 55 rokov, *„stranícka tlač o jeho životnom jubileu odmietla uverejniť čo len noticku“*, a *„A. Dubček po príchode z januárového zasadnutia ÚV KSČ sa na bratislavskom letisku pred veľkým okruhom ľudí vyjadril, že pšenica nepokvítne ani novotnovcom, ani husákovcom“*.

Na uvedenom zasadaní ÚV KSS sa objavila aj kauza „Chudík“, v ktorej išlo o predsedu SNR Michala Chudíka, najprominentnejšieho a najbližšieho stúpenca A. Novotného na Slovensku. Napokon bol prijatý návrh, aby sa jeho činnosť komplexne zhodnotila, a aby sa na základe toho vyvodili zodpovedajúce politické dôsledky.

24. JANUÁRA

- Členovia KSČ v Československej televízii (ČST) poslali prvému tajomníkovi ÚV KSČ A. Dubčekomu rezolúciu, v ktorej podporili závery januárového zasadania ÚV KSČ.
- ÚV Zväzu československých spisovateľov zvolil za svojho predsedu Eduarda Goldstückeru a za podpredsedov Miroslava Válka a Jana Procházku.
- Predseda prorežimného Mierového hnutia katolíckeho duchovenstva (MHKD) Josef Plojhar navštívil Sekretariát pre veci cirkevné Ministerstva kultúry

a informácií ČSSR a žiadal, aby nový prvý tajomník ÚV KSČ A. Dubček prijal členov predsedníctva MHKD. Sekretariát jeho iniciatívu podporil, lebo takýto krok mohol zvýšiť autoritu hnutia.

25. JANUÁRA

Pražský biskup, apoštolský administrátor František Tomášek, navštívil Sekretariát pre veci cirkevne Ministerstva kultúry a informácií ČSSR a informoval jeho pracovníkov o úmysle stretnúť sa s novým prvým tajomníkom ÚV KSČ A. Dubčekom. Podnet na to dal list, ktorý mu krátko predtým doručil posol nitrianskeho biskupa Eduarda Nécseya, v ktorom ho biskup požiadal, aby sa v uvedenej veci ujal iniciatívy. Biskupov list obsahoval – vzhľadom na pomery, ktoré v tom čase existovali medzi štátom a katolíckou cirkvou – relatívne radikálne názory. Nécsey navrhol, aby list adresovaný A. Dubčekovi obsahoval požiadavku zaradiť do duchovnej služby tých kňazov, ktorí nemali štátny súhlas na výkon funkcie a boli „vo výrobe“, rozšíriť vydávanie náboženskej literatúry, umožniť väčší duchovný vplyv cirkvi na mládež a povoliť činnosť laikov.

29. - 30. JANUÁRA

Prvý tajomník ÚV KSČ A. Dubček bol na priateľskej pracovnej návšteve v Moskve. Návšteva sa uskutočnila na základe telefonického pozvania L. Brežneva. Dubček pôvodne predpokladal, že do ZSSR pocestuje až v priebehu marca, ale po telefonickom rozhovore s Brežnevom 25. januára sa rozhodol návštevu neodkladať. V Moskve Dubček rokoval s L. Brežnevom a s predsedom prezídia Najvyššieho soviету ZSSR Nikolajom V. Podgorným, ale stretol sa i s niektorými ďalšími vedúcimi sovietskymi činiteľmi. Vyhlásil, že zmena na poste prvého tajomníka ÚV KSČ vôbec neznamená zmenu v dovedajšom „bratskom priateľstve a pevnom spojení“ medzi ČSSR a ZSSR, v postoji KSČ a ČSSR k „socialistickému spoločenstvu“, k Varšavskej zmluve (VZ), k Rade vzájomnej hospodárskej pomoci (RVHP), k otázkam „boja proti imperializmu“ a pod. Pokiaľ išlo o vnútropolitické problémy, Dubček okrem iného uviedol, že v ČSSR nastala situácia, keď bolo nevyhnutné zamyslieť sa, „ako zlepšiť činnosť všetkých článkov riadiaceho systému, predovšetkým vlády, ujasniť a presnejšie stanoviť vzťah strany (ÚV) k vláde, štátnym orgánom, vzťah politického a hospodárskeho vedenia v nových podmienkach riadenia, keď vstúpila do platnosti nová ekonomická sústava.“ Konštatoval tiež, že v „našej [straníckej] práci nie je všetko v poriadku, že v samotnej strane nie je v rade vecí jasno, a preto sa prejavuje i apatia a pasivita voči nesprávnym názorom – napr.

maloburžoáznym náladám, anarchistickým predstavám atď.“ Napriek tomu, že v Dubčekovom vystúpení jasne zaznela nepriama kritika práce strany i náznakov budúcich možných konfliktov v nej, Brežnev to vo svojej odpovedi nekomentoval a obmedzil sa na ubezpečenie, že Dubček môže počítať vo svojej práci s plnou a jednoznačnou podporou KSSZ.

JANUÁR

- Začala narastať kritika zložiek československého ministerstva vnútra. Spočiatku sa hlavná vlna kritiky sústredila na Verejnú bezpečnosť (VB), čo bol dôsledok tzv. strahovských udalostí (zásahu VB proti vysokoškolským študentom v areáli internátov na Strahove v Prahe 31. 10. 1967), v krátkom čase sa však kritika skoncentrovala na zložku Štátnej bezpečnosti (ŠtB). Súviselo to nielen s indíciami o angažovaní sa vedenia ministerstva vnútra (osobne ministra Josefa Kudrnu) a ŠtB v súvislosti so snahami A. Novotného udržať sa pri moci na prelome rokov 1967 – 1968, ale najmä s postupným odhaľovaním pravdy o nezákonnostiach a zvlášť v päťdesiatych rokoch, pri ktorých zohrala ŠtB jednu z rozhodujúcich úloh. Kritika práce zložiek ministerstva vnútra viedla k diferenciacii v radoch pracovníkov bezpečnostného aparátu. V polovici marca 1968 bol odvolaný minister vnútra J. Kudrna a jeho námestník pre Štátnu bezpečnosť Jaroslav Klíma rezignoval na funkciu.

- V Lichtenšteinskom paláci vo Viedni sa uskutočnila výstava slovenského dizajnu, na ktorej bolo vystavených 374 exponátov od 33 autorov (Juraja Kerna, Dagmar Rosulkovej, Zuzany Rudavskej, Eleny Holéczyovej, Jána Ondrejkooviča a ďalších). Na apríl bola naplánovaná recipročná výstava rakúskeho dizajnu na Slovensku, a na jeseň 1968 súborná prehliadka československého dizajnu opäť v Rakúsku.

1. - 3. FEBRUÁRA

V Prahe sa konal VII. celoštátny zjazd Jednotných roľníckych družstiev (JRD). Rozhodol, aby sa vytvorili národné zväzy družstevných roľníkov a vzniesol požiadavku, aby sociálne a dôchodkové zabezpečenie roľníkov bolo upravené na úroveň pracovníkov ostatných výrobných odvetví. Odporučil, aby sa pokračovalo v pojanuárovom kurze, ktorý sa v oblasti poľnohospodárstva rozvíjal od jari 1966 s cieľom nielen doriešiť sociálne a dôchodkové zabezpečenie družstevných roľníkov, ale skončovať aj s dlhodobým spoločenským nedoceňovaním tohto sektora ekonomiky. Výhľadovo sa totiž počítalo, že JRD a štátne majetky budú hrať najdôležitejšiu úlohu v poľnohospodárskej výrobe.

2. FEBRUÁRA

- V denníku *Pravda* vyšiel článok Jozefa Ceconíka *Medzinárodné možnosti a vnútorné osudy. (Prvé makroekonomické modely socializmu)*. Autor sa v ňom zaoberal Leninovou koncepciou NEP-u (Novej ekonomickej politiky), ktorej podstatou bolo určité „*spojenie hospodárskych sektorov prostredníctvom trhu a štátne regulovanie trhového hospodárstva*“. Vyslovil názor, že i keď je to zdanlivo paradoxné, pre vyspelejšiu socialistickú krajinu, akou bola napríklad ČSSR, je „*leninská ekonomická teória a prax z raného obdobia sovietskej spoločnosti vhodnejšia ako stalinská z neskoršieho obdobia sovietskeho štátu*“. Návrat k tzv. identickému leninskému učeniu sa v tomto období využíval na obhajovanie koncepcie ekonomickej reformy, ktorú Oto Šik a jeho spolupracovníci pripravovali od polovice 60. rokov minulého storočia. Podľa nich podstatou reformy socialistickej ekonomiky v Československu malo byť spojenie plánu a trhu.

- Predsedníctvo ÚV KSS rokovalo o rozvoji hospodárstva na Slovensku. Opieralo sa o analytické materiály pripravené štatistickými úradmi. Podklady Štátneho štatistického úradu zdôrazňovali rýchly rast priemyslu na Slovensku, ktorým sa odstránila „*skrytá agrárna nezamestnanosť*“. V súvislosti s politikou hospodárskeho vyrovnávania Slovenska s úrovňou českých krajín sa v dokumente zdôrazňovalo, že v minulosti sa v záujme zabezpečenia rýchlejšieho hospodárskeho rozvoja Slovenska presúvali na jeho územie úžitkové hodnoty z českých krajín, čo údajne už narážalo na bariéry. Pritom sa prehliadali pozitíva, ktorými Slovensko kladne ovplyvňovalo reprodukčný proces na celoštátnej úrovni, napríklad jeho významný podiel na raste počtu pracovných síl, vývoz polotovarov zo slovenských podnikov surovínového a základného priemyslu do českých spracovateľských podnikov atď.

Na komplexnosť týchto otázok poukázal A. Dubček už v jeseni 1967, keď na zasadaní ÚV KSČ v Prahe okrem iného povedal: „*V českých krajinách sa realizuje 71 % investícií našej ekonomiky do priemyslu, avšak prírastok pracovných síl predstavuje len 30 % celoštátneho prírastku. Na Slovensku sa realizuje asi 29 % investícií do priemyslu, ale bude tu 70 % prírastku pracovných síl celého štátu. Tieto proporcie nie sú prechodné. V rokoch 1976 – 1980 to bude až 80 % prírastku zdrojov pracovných síl štátu, ktoré sa budú nachádzať na Slovensku. Ďalšie východisko, myslím, že nie je možno hľadať ho v sťahovaní ľudí, ako sa to požaduje na strane 49 dnešného podkladového materiálu [pripraveného na rokovanie pléna ÚV KSČ]. I keď sa uvažuje, že niečo viac ako 100 tisíc ľudí by sa do roku 1980 ďalej vysťahovalo zo Slovenska za prácou do českých krajín a rozsah migrá-*

cie tak dosiahne zhruba asi pol milióna osôb – keď do toho nepočítame, samozrej- má vec, 90 – 100 tisíc pracovníkov, ktorí za prácou do českých krajov dochádzajú – chcem zdôrazniť, a to je hlavné o čom hovorím a čo chcem povedať – a je samo- zrejme treba vidieť, že stav národného hospodárstva to už potrebuje v dôsledku nevyužitia kapacít – že nehľadiac na to všetko, i tak rozhodujúca prevaha prírast- ku pracovných zdrojov bude naďalej na Slovensku, avšak pracovné príležitosti pre ich produktívne využitie sa [na Slovensku] vytvárajú v pomerne menšom rozsah- hu.“ Dubčekove slová zneli aktuálne i na začiatku roka 1968.

4. FEBRUÁRA

- Prvý tajomník ÚV KSČ A. Dubček sa v Komárne stretol s prvým tajomníkom ÚV MSRS Jánosom Kádárom. Hovorili spolu o politickej situácii v ich krajinách i o iných aktuálnych politických otázkach. Kádár počas stretnutia vyjadril pocho- penie pre vývoj v Československu.
- V Bratislave zomrel významný slovenský maliar Ján Mudroch, predstaviteľ medzivojnovnej tzv. „zakladateľskej“ generácie slovenských umelcov, ktorí sa po štúdiách v Prahe vrátili na Slovensko a vytvorili tu intelektuálnu základňu moderného slovenského umenia a kultúry.

5. FEBRUÁRA

- Maďarský veľvyslanec v ČSSR Imre Kovács informoval svojich nadriadených v Budapešti o stretnutí, ktoré mal v predchádzajúcich dňoch so sovietskym veľvy- slancom v ČSSR S. Červonenkom. Sovietsky diplomat na stretnutí zdôraznil, že treba vidieť nebezpečnú stránku vnútropolitického vývoja v ČSSR, kde sa podľa neho už sformovali hlavné organizačné bunky „jednoznačne antisocialistických a antisovietskych síl“, a síce redakcia *Literárnych novín* a vedenie *Československej televízie*. Z hľadiska KSČ nebezpečenstvo bolo o to väčšie, že členovia uvedených buniek maskovali podľa Červonenka svoju činnosť demokratickými a socialistic- kými heslami, a preto boli schopní zmiasť i ľudí s dobrými úmyslami. Obavy boli odôvodnené údajne i preto, že okrem pravicového tlaku bola v Československu ohrozená i jednota strany, resp. jej vedenia, lebo „kritici súdruha Novotného sa delia do niekoľkých táborov“, pričom „najsilnejšia skupina obracia otázku naruby: *pomimo zdôrazňovania správnych, demokratických metód vyžaduje zmenu princí- pov [riadenia spoločnosti]... a sleduje otvorene alebo zastrene protisocialistické a protisovietske ciele.*“ Červonenko nastolil v tejto súvislosti otázku, či Dubček „uzatvára kompromisy a robí ústupky“ pod tlakom existujúcej situácie a v záujme

uskutočnenia ním reprezentovanej správnej politiky, alebo sa za jednotlivými konkrétnymi rozhodnutiami skrývajú snahy iných osôb stojacich za jeho chrbtom. Červonenko pritom zdôraznil, že i keď on sám pokladal Dubčeka „bezvýhradne za čestného človeka a dobrého komunistu“, existovali aj informácie do určitej miery spochybňujúce pevnosť jeho charakteru. Za hlavný problém, pred ktorým sa ocitlo Československo, označil sovietsky veľvyslanec otázku ekonomických reforiem a najmä zachovania systému centrálne plánovaného hospodárstva. Práve otázka centrálne riadenej ekonomiky však zvyšovala jeho obavy, lebo bol presvedčený, že *„vedenie KSC vlastne nemá na tomto úseku sformovanú koncepciu, nevie, ako by sa dalo vytvoriť dobré riešenie“*. Zároveň zdôraznil, že v záujme prekonania uvedených „ťažkostí“ potrebuje *„osobne súdruh Dubček a všeobecne KSC maximálnu pomoc zo strany socialistických štátov a strán“*. Prakticky vzápätí po Dubčekom návrate z Moskvy sa situácia z pohľadu Červonenka natoľko zdramatizovala, že v rozhovore s Kováčsom dokonca vystríhal, že bez bližšie nešpecifikovanej pomoci zvonku sa v Československu nepodarí *„postupne a demokratickým spôsobom odvrátiť hlavné pravicové nebezpečenstvo“*.

5. - 17. FEBRUÁRA

V Monte Carle sa konal 8. ročník Medzinárodného televízneho festivalu. Slovenský televízny film režiséra Stanislava Barabáša *Krotká*, nakrútený na motívy rovnomennej Dostojevského poviedky (*Krotkaja*, preklad Zora Jesenská), na ňom získal hlavnú cenu. Film bol hereckým koncertom Ctibora Filčíka a úspešným debutom novej tváre slovenskej kinematografie, šestnásťročnej neherečky Magdy Vášáryovej.

6. - 18. FEBRUÁRA

Vo francúzskom meste Grenoble sa konali zimné olympijské hry. Na hokejovom turnaji, ktorý bol roku 1968 zároveň majstrovstvami sveta, sa darilo i československým reprezentantom, ktorí získali strieborné medaily. Dňa 15. februára hokejisti ČSSR porazili aj mužstvo ZSSR, pričom v tomto zápase žiaril Jozef Golonka.

7. FEBRUÁRA

Biskup F. Tomášek poslal ministrovi kultúry a informácií Karlovi Hoffmanovi text listu napísaného v mene niektorých biskupov a ordinárov, ktorý mienili odovzdať pri prijatí u A. Dubčeka. List bol oveľa menej „radikálny“ než navrhoval

biskup E. Nécsey. Opatrnými formuláciami vyjadroval snahu po dialógu a „plodnej rozprave“, záujem cirkvi podieľať sa na demokratizácii spoločnosti, ale zároveň i potrebu „*staré bolestné problémy z obdobia kultu u nás otvorene prerokovať s predstaviteľmi cirkvi, t. j. s biskupmi a ordinármi*“. Zdôraznenie potreby rokovať „s biskupmi a ordinármi“ smerovalo jednoznačne proti MHKD, ktoré bolo podľa štátnej moci akýmsi hovorcom katolíckej cirkvi.

8. FEBRUÁRA

- Josef Smrkovský publikoval v denníku *Rudé právo* článok *Jak nyní dál*, v ktorom okrem iného uviedol: „*Je na nás, na Česiach a Slováciach, aby som se odvážně vydali do neprozkoumaného terénu a hledali v něm svou československou socialistickou cestu*“. Na to bolo podľa neho potrebné odstrániť napätie medzi vedením strany a inteligenciou a mládežou. Za dôležitý predpoklad demokratizácie pokladal Smrkovský včasné informovanie verejnosti o dianí v štáte.

- Výbor *Zväzu českobratského evanjelického duchovenstva*, zastupujúci duchovenstvo *Českobratskej cirkvi evanjelickej* (druhá najväčšia protestantská cirkev pôsobiaca v českých krajinách), zaslal predsedníctvu Národného zhromaždenia ČSSR list, v ktorom uviedol, že „*v oznámených zmenách vidíme len prvý krok k dôslednej demokratizácii nášho verejného života*“, pričom v ňom zároveň vyjadril záujem cirkvi „*zodpovedne sa podieľať na utváraní našej spoločnosti ako občania svojho štátu*“.

15. FEBRUÁRA

V Prahe sa pri príležitosti 20. výročia „*Víťazného februára*“ uskutočnilo zhromaždenie vedenia MHKD. Hnutie sa zdalo byť pevné a jeho vedenie hodnotilo činnosť hnutia ako úspešnú: „*Dnes po dvadsiatich rokoch môžeme povedať, že cesta, na ktorú nastúpilo Mierové hnutie katolíckeho duchovenstva ČSSR, bola správnou cestou*.“ Vzápätí však nastal ostrý zlom a MHKD sa zo dňa na deň doslova zrútilo.

POLOVICA FEBRUÁRA

- Jiří Hendrych, tajomník ÚV KSCČ pre ideológiu a niekdajší popredný prívrženec A. Novotného, povolil vydávanie *Literárních novin*, zastavených po IV. zjazde Zväzu československých spisovateľov koncom júna 1967. Nádej sa, že si tým upevní svoje otrásené pozície. Hendrychovo rozhodnutie doslova zelektrizovalo novinársku obec. Na rôznych mítingoch najprv v Prahe a neskôr v celej ČSSR

novinári svorne vyhlasovali, že sa už nikdy nepodriadia cenzúre a budú písať podľa svojho najlepšieho vedomia a svedomia. Nástroj cenzúry – Ústredná publikačná správa – zastavila 29. februára 1968 svoju činnosť a na zasadaní Predsedníctva ÚV KSČ 4. marca bola cenzúra fakticky zrušená – opäť na základe materiálu, vypracovaného J. Hendrychom.

Faktické zrušenie cenzúry a nastolenie slobody prejavu v masmédiách bolo jedným z prvých výrazne viditeľných plodov pojanuárového vývoja. Spustilo takú lavínu kritickej žurnalistiky, že sa to nedalo porovnať s ničím, čo sa v tejto oblasti udialo za predchádzajúcich dvadsať rokov. Povedané slovami literárneho vedca a spisovateľa Milana Šútovca „*všetko to latentné a nazbierané, čo sa do roku 1967 v politike, ekonomike i v duchovnej sfére držalo ako-tak pod pokrievkou, prevailo sa z jari roku 1968 na povrch ako živá voda, ako riava zaplavilo celý verejný život v Československu*“. Oznamovacie prostriedky začali prinášať otrasné svedectvá o vykonštruovaných politických procesoch, o týraní politických väzňov pri výsluchoch, o pracovných táborech, násilnom „zdužstevňovaní“, „socializácii“ živností, prenasledovaní kňazov a veriacich, pričom sa nezameriavali len na pranierovanie „malých rýb“, ale aj hlavných vinníkov týchto poľutovaniahodných udalostí – J. Stalina, K. Gottwalda, A. Zápotockého, A. Novotného, V. Širokého, V. Kopeckého, K. Bacílka, P. Davida, R. Strechaja a ďalších. Do vedomia čitateľov sa vracali významné postavy slovenskej národnej minulosti na čele s Milanom R. Štefánikom a ešte kritickejšie a pravdivejšie ako počas tzv. predjaria (1963 – 1967) sa začala hodnotiť otázka antifašistického odboja Slovákov počas druhej svetovej vojny, SNP, osudov vojakov a partizánov, ktorí v ňom bojovali, úloha občianskej zložky odboja a pod. Práve to bolo predmetom článkov Gustáva Husáka a ďalších publicisticky aktívnych činiteľov. Okolo slobodných novín a časopisov, rozhlasu a televízie sa začala organizovať občianska spoločnosť.

- Režisér Eduard Grečner dokončil film *Drak sa vracia*, nakrútený podľa predlohy známeho rovnomenného románu Dobroslava Chrobáka. Film dostal povolenie na nakrútenie až po niekoľkých rokoch čakania a jeho režisér, v snahe zachovať autenticitu a silu pôvodného textu predlohy, ho podľa vlastných slov sedemkrát prepracoval.

- *Slovenské pohľady*, mesačník pre literatúru a umenie, vyšli v novej grafickej úprave, ktorej autorom bol Miloš Urbásek, Moravák pôsobiaci na Slovensku, predstaviteľ moderného konceptuálneho prúdu v slovenskom výtvarnom umení a výrazná osobnosť *Konfrontácií*.

16. FEBRUÁRA

- V týždenníku *Kultúrny život* začala vychádzať na pokračovanie stať Petra Karvaša *Otvorené otázky*, v ktorej sa zaoberal vtedajšími problémami kultúrnej politiky komunistickej strany, a ktorú pôvodne pripravil ako diskusný príspevok na zasadanie ústredných orgánov Zjazdu československých spisovateľov v Dobříši roku 1967. Na uvedenom zjazde však Karvašov príspevok napokon neodznal.

- V programe *Divadla hudby* sa v cykle *Hviezdy svetového džezu* predstavil americký skladateľ, klarinetista a saxofonista v jednej osobe, Sidney Bechet, známy predstaviteľ newyorléanskeho džezu.

19. FEBRUÁRA

Genmjr. Egyd Pepich bol vymenovaný za náčelníka Hlavnej politickej správy ČSLA namiesto dovtedajšieho náčelníka genpor. Václava Prchlíka, ktorý sa stal vedúcim VIII. oddelenia (branného a bezpečnostného) ÚV KSČ; dovtedajší vedúci Miroslav Mamula, stúpenec A. Novotného, rezignoval.

22. FEBRUÁRA

- Leonid Brežnev, vedúci sovietskej straníckej a vládnej delegácie na oslavách 20. výročia februára 1948 (oslavy sa konali v dňoch 22. – 23. februára), predniesol prejav na slávnostnom zasadaní ÚV KSČ, ÚV Národného frontu a vlády ČSSR v Prahe. V prejave zdôraznil, že robotnícka trieda a jej avantgarda – komunistická strana – môžu dosiahnuť „najväčšie víťazstvá“ len vtedy, ak budú zaujímať dôsledne revolučné marxisticko-leninské pozície, ak budú vo svojej činnosti späté s ľudovými masami, ak zachovávajú vernosť princípom proletárskeho internacionalizmu a budú upevňovať spojenectvo s „bratskými socialistickými štátmi“. Konštatoval, že zárukou úspešnej výstavby socialistickej a komunistickej spoločnosti je vedúca úloha komunistickej strany, ktorá zabezpečuje dôsledné uskutočňovanie leninských princípov vedeckého, plánovitého riadenia ekonomiky a všetkých sociálnych procesov, zdokonaľovanie socialistickej demokracie, rozvíjanie politickej iniciatívy a aktivity širokých ľudových mas. Brežnevove slová a frázy boli fakticky úplným spochybnením toho, čo za podmienku ďalšieho rozvoja socialistickej spoločnosti pokladal počas januárovej návštevy Moskvy A. Dubček, ktorý videl nielen klady, ale i záporny dvadsať rokov trvajúcej vlády komunistickej strany, a signalizoval nevyhnutnosť najsť východiská z celkovej

stagnácie spoločenského a verejného života v ČSSR. Brežnevov prejav svedčil o tom, že v ZSSR sa úsilie o demokratizáciu v KSČ ako podmienky demokratických premien v celej československej spoločnosti stretlo s malým pochopením; najvyššie politické, ale i vojenské kruhy Sovietskeho zväzu začali fakticky otvorene prejavovať obavy, že vývoj v ČSSR povedie k „revizionizmu“.

- Počas osláv 20. výročia februárových udalostí 1948 v Prahe vyjadrili vedúci predstavitelia Jednotnej socialistickej strany Nemecka (SED) obavy v súvislosti so zavádzaním ekonomickej reformy v Československu a s národohospodárskymi teóriami O. Šika. Člen politického byra ÚV SED Günther Mittag uviedol, že keby sa Šikove názory mali naozaj stať súčasťou praktickej hospodárskej politiky štátu, pre ČSSR by to mohlo znamenať vážne nebezpečenstvo a „*svojím spôsobom [viest k] návrat[u] k trhovému hospodárstvu so všetkými dôsledkami*“.

25. FEBRUÁRA

- Genmjr. Jan Šejna, vedúci tajomník Hlavného výboru KSČ na ministerstve národnej obrany, poslanec a člen predsedníctva Národného zhromaždenia, jeden z prívržencov Antonína Novotného, spoluorganizátor údajného pokusu o vojenský prevrat na konci roka 1967 a defraudant majetku ČSLA, ušiel do zahraničia. Dostal politický azyl v USA, ktoré boli v bipolárne rozdelenom svete považované za hlavného nepriateľa socialistických štátov, a jeho zamestnávateľom sa stala CIA. V Československu vypukla aféra, pri ktorej padali hlavy desiatok funkcionárov v armáde, v bezpečnosti, vo vláde i v KSČ, dokonca aj na poste prezidenta republiky.

Prezident Novotný svoju účasť na pokuse o vojenský prevrat napriek tomu vytrvalo odmietal: „*Nikdy som sa nezaoberal myšlienkou zneužiť armádu vo svoj osobný prospech... Bolo by to hrubé zneužitie mne zverených funkcií! Áno, existovali sily, ktoré naliehali, aby som išiel do toho, ubezpečovali ma o všemožnej podpore, súčasne však kládli podmienku okamžitej akcie. Vychádzali zo skutočnosti, že pravica rozohrala boj o o kľúčové postavenie v strane, snažili sa ma presvedčiť, že hrozí premeškanie vhodnej chvíle. Poviem otvorene, že som ich odmietol, nechcel som o tom ani počuť, bolo to v rozpore so stanovami strany, na ktorých som sám pracoval. Veril som, že strana bude existovať i po mojom odchode... Priznám sa, že som predovšetkým veril [v podporu] sovietskych súdruhov, moja viera vyplývala z dlhoročnej práce s nimi, z ich ubezpečovaní a sľubov... V mnohom som sa prepočítal...“ Rovnako kategoricky popieral možnosť zásahu armády, vedenej Šejnom, v jeho prospech: „*Pán Šejna mohol byť zapletený do mnohých**

vecí, ale do zásahu armády v můj prospěch, to je vyloučené“, tvrdil i s odstupom času.

Šejnova dezercia vyvolala v najvyšších vojenských a politických kruhoch krajín Varšavskej zmluvy veľké rozhorčenie a znepokojenie. S tým, že Šejna bol „najväčší šláger, aký kedy dostali [USA] proti Varšavskému paktu do ruky“, Novotný súhlasil: „Ved' ten generál vedel o veciach, o ktorých som ja ako prezident nemal ani tušenia. Poznal väčšinu obsahu dôverných rokovaní zástupcov Varšavskej zmluvy“, uviedol pri jednej príležitosti.

- V Horných Salibách vznikol prvý klub Matice slovenskej, ktorý sa stal impulzom k obnoveniu členskej základne a k oživeniu aktivít tejto slovenskej národnej inštitúcie. Ďalší klub vznikol 8. apríla v Galante. Zakladanie klubov bolo najintenzívnejšie na južnom Slovensku v okresoch Levice, Nové Zámky, Dunajská Streda a Komárno. Rozvoj matičného hnutia bol aj určitou reakciou na radikalisticky formulované rezolúcie okresných a iných výborov (vrátane ústredného) Csemadoku, v ktorých sa okrem iného objavila požiadavka revízie Košického vládneho programu. Na zhromaždeniach sa požadovalo uzákonenie slovenčiny ako štátneho jazyka, poukazovalo sa na otázky údajného odnárodňovania slovenského juhu, na problémy s nedostatkom školských zariadení rôzneho druhu s vyučovacím jazykom slovenským a pod.

26. FEBRUÁRA

V Prahe sa uskutočnil prelomový aktív českých novinárov, na ktorom prijali uznesenie zvolať mimoriadny zjazd novinárov, nerešpektovať cenzúru a žiadať revidovanie uznesení IV. zjazdu novinárov z roku 1967, ktorý podporil zásahy ÚV KSČ proti spisovateľom kritizujúcim režim.

28. FEBRUÁRA

Na návštevu ČSSR priletel hlavný veliteľ Spojených ozbrojených síl Varšavskej zmluvy, maršal Sovietskeho zväzu Ivan I. Jakubovskij.

29. FEBRUÁRA

Začal vychádzať týždenník *Literární listy*, nový tlačový orgán Zväzu československých spisovateľov, ktorý bol českým náprotivkom slovenského týždenníka *Kultúrny život*.

4. MARCA

Predsedníctvo ÚV KSČ zrušilo funkciu vrchných „splnomocnencov“ (cenzorov) patriacich do nomenklatúry aparátu strany. Navrhlo tiež, aby predbežnú cenzúru nahradila následná cenzúra, uskutočňovaná Ústrednou publikačnou správou. Tým sa ďalej rozšíril priestor pre slobodu tlače a prejavu.

5. MARCA

- V denníku *Smena* bol publikovaný celostránkový kritický článok redaktora novín Gavrila Gryzlova o L. Mňačkovi, v ktorom tohto kontroverzného novinára odsúdil za jeho emigráciu do Izraela a kritické vyjadrenia na adresu socialistického Československa, prednesené svojho času v rakúskej televízii a publikované v západných médiách. L. Mňačko v nich označil pôvodné konzervatívne vedenie štátu za zločinecké.
- V uvedenom denníku vyšiel aj článok Antona Hykischea, ktorý sa zaoberal problémom slovenských spisovateľov a ich – podľa neho – zahanbujúceho správania na IV. zjazde Zväzu československých spisovateľov koncom júna 1967. Hykisch nastolil otázku príčin takéhoto postoja, ktorý „vrhol tieň na meno slovenských spisovateľov“. Mal na mysli *List skupiny spisovateľov IV. zjazdu československých spisovateľov*, ktorý podpísalo desať slovenských (Juraj Špitzer, Vojtech Mihálik, Miroslav Válek, Vladimír Mináč, Ján Kostra, Alexander Matuška, Karol Rosenbaum, Ladislav Luknár, Ján Poničan, Katarína Lazarová) a deväť českých spisovateľov (Jan Drda, Arnošt Lustig, Jiří Hanzelka, Jan Pilař, Jan Procházka, Viktor Egri, Václav Lacina, Josef Sekera, Vojtěch Cach), a ktorý zo zjazdovej tribúny prečítal (pravdepodobne ho aj skoncipoval) M. Válek. V spomínanom liste sa jeho signatári dištancovali od údajného „hysterického, emocionálneho a prehnaného“ kriticizmu zjazdu, ktorý sa podľa nich venoval viac politickej oponentúre vládnutia komunistickej strany než literárnym problémom. Sloboda slova, umeleckej tvorby a zrušenie cenzúry boli však otázkami, ktoré súviseli tak s politikou, ako aj s literatúrou.

ZAČIATOK MARCA

Začala sa prejavovať aktivizácia duchovných a veriacich v radoch väčšiny existujúcich cirkví, najvýraznejšie v rímskokatolíckej a „prebúdajúcej sa“ gréckokatolíckej cirkvi (požiadavky povolíť jej činnosť) s cieľom ovplyvniť riešenie cirkevno-politických otázok. Dovtedy sa ich pozornosť sústreďovala na informácie o diskusii vnútri komunistickej strany a očakávanie, či a ako sa ohlasovaná demokratizácia prejaví vo sfére cirkevnej politiky štátu.

6. - 8. MARCA

V Smoleniciach sa uskutočnila trojdňová vedecká konferencia slovenských a českých ekonómov, filozofov, historikov a právnikov. Bolo to po januári 1968 prvé podujatie, ktoré sa vážne zaoberalo slovenskou národnou otázkou v socialistickom politickom systéme, t. j. možnosťou federalizácie štátu. V tomto ohľade predbehlo aj najvyššie politické a stranícke orgány Slovenska – Slovenskú národnú radu a ÚV KSS. Účastníci konferencie dospeli jednomyselne k záveru o nevyhnutnosti urobiť všetko pre to, aby sa federatívne štátoprávne usporiadanie ČSSR stalo skutočnosťou. Najviac k tomu prispeli svojimi vystúpeniami G. Husák, L. Novomeský a významný referát o ekonomických otázkach federatívneho štátoprávneho usporiadania Československa predniesol Hvezdoň Kočtúch. Ten sa spolu s Viktorom Pavlendom už od polovice 60. rokov zaoberal problematikou vyrovnávania úrovne slovenskej ekonomiky s ekonomikou českých krajín, otázkami prípravy economickej reformy v Československu i jej dopadmi na slovenské hospodárstvo. Na základe získaných skúseností Kočtúch vytvoril koncepciu tzv. voľnej federácie (obsahovala i niektoré konfедераčné prvky) a na konferencii v Smoleniciach ju prvýkrát verejne predstavil. Základom jeho koncepcie bola myšlienka, že ekonomická federalizácia štátu bude znamenať mohutný a pozitívny impulz tak pre rozvoj ekonomiky Slovenska, ako i celej ČSSR. Kočtúchov referát vyvolal svojím novátorským prístupom živú diskusiu, pričom u niektorých českých účastníkov konferencie sa ihneď objavili náznaky postojov typu „*když federaci, tak každý za své*“, čo veľmi pripomínalo Novotného krédo „*když federaci, tak důsledně*“. Na konferencii sa objavili pomerne výrazné náznaky budúcich sporov medzi českými a slovenskými vedcami a politikmi i v otázke vzťahu medzi demokratizáciou spoločenského systému a federalizáciou štátu. Českí vedeckí pracovníci Zdeněk Mlynář, Petr Pithart a Zdeněk Jičínsky upozorňovali, že úsilie o federalizáciu štátu môže oslabiť snahu o všeobecnú demokratizáciu politického systému, a slovenskí predstavitelia G. Husák, L. Novomeský, S. Falfan, H. Kočtúch a iní zasa argumentovali tým, že bez federácie nemohlo byť ani reči o demokracii.

7. MARCA

Československé veľvyslanectvo v ZSSR poslalo ministerstvu zahraničných vecí v Prahe tajnú správu o postoji sovietskej verejnosti k daniu v ČSSR po januárovom plenárnom zasadaní ÚV KSČ. V správe poukázalo okrem iného na to, že v radoch sovietskych pracovníkov, pôsobiacich v oblasti ideológie a vedy, prevažovali nasledujúce názory o vývoji v ČSSR: v v československej poli-

tike prevládol nacionalizmus; najdôležitejšou otázkou v ČSSR bol boj proti buržoáznej ideológii; v ZSSR vzrástli obavy zo zavádzania novej ekonomickej sústavy v Československu; vývoj v ČSSR znepokojil sovietske vedenie, ktoré nevie, ako sa situácia vyvinie; na marcovom plenárnom zasadaní ÚV KSČ sa „konzervatívne sily“ pokúsia o zvrät; vývoj v ČSSR vedie k revizionizmu, vedúca úloha strany je oslabená. Naproti tomu „radoví sovietski občania“ i príslušníci „mladej sovietskej inteligencie“ prijímali podľa československého zastupiteľského úradu v Moskve správy o procese prehlbovania demokracie a zavádzaní novej ekonomickej sústavy v Československu väčšinou pozitívne.

8. MARCA

Študenti Varšavskej univerzity žiadali liberalizáciu pomerov a začatie dialógu s vedením univerzity. Polícia proti študentom hrubo zasiahla, ale ďalšie vysoké školy v Poľsku ich podporili.

8. - 10. A 22. - 24. MARCA

V ČSSR sa konali okresné konferencie KSČ a KSS. Počas ich rokovaní sa už prejavila búrlivá „schôdzková demokracia“ tých čias, ktorá sa rozpútala najmä po faktickom zániku cenzúry v masmédiách. Na väčšine konferencií sa uskutočnili voľby s tajným hlasovaním, čo bola historická udalosť, na ktorú si nepamätal takmer nikto z vtedajších členov strany. Aj preto boli ich výsledky veľmi prekvapivé, najmä v porovnaní s predchádzajúcou praxou, keď sa na základe socialistického „démona súhlasu“ vždy jednomyseľne schválili kandidátky predložené aparátmi okresných výborov KSS. Teraz však bolo na Slovensku zvolených 48,1 % nových členov OV KSS, ba čo viac, nebolo zvolených sedem straníckych funkcionárov navrhnutých za vedúcich tajomníkov OV KSS. Na niektorých miestach vyvíjali na zloženie OV KSS veľký nátlak aj bezpartajní občania – vlastne už prebudená občianska spoločnosť, a mnohokrát dosiahla svoje. Prvý tajomník ÚV KSS V. Biľak to na zasadaní ÚV KSS 9. apríla 1968 komentoval takto: *„Predsa nie je možná prax, aby sa vedúci tajomníci OV KSS volili niekde na ulici ... A nie je správne ani to, že tajomník sa hneď rozsype a utečie z OV strany. Treba sa vedieť postaviť k veci tvárou v tvár a povedať svoj názor. Inak by mohlo dôjsť k rozvratu v samotnej strane“*. Neskôr začala táto „ulica“ tvrdo útočiť na aparáty OV KSS – za rôzne násilnosti a neprávosti spáchané ich pracovníkmi v 50. rokoch najmä počas kolektivizácie poľnohospodárstva, socializácie živností, katolíckej akcie, akcie K a pod. Sociálna situácia pracovníkov týchto straníckych orgánov sa v dôsledku toho stala veľmi povážlivou.

Tieto udalosti mali bezprostredný vplyv aj na vývoj v orgánoch štátnej správy v miestach, okresoch a krajoch, t. j. v národných výboroch. V máji 1968 sa totiž mali do nich konať voľby a príprava na ne mala byť najdôležitejšou úlohou KSČ na jar 1968. Pravda, na verejných schôdzach KSČ, na ktorých sa prerokovali návrhy kandidátov do národných výborov, odznievali voči mnohým z nich kritické pripomienky za ich činnosť v spomínaných 50. rokoch, ale aj za korupciu najrôznejšieho druhu, ktorej sa dopúšťali v neskoršom období. Na niektorých miestach (v okresoch Žiar nad Hronom, Topoľčany a inde) sa dokonca objavovali heslá „Národné výbory bez komunistov!“ Keďže tieto tendencie mali celoštátny rozmer, na zasadaní ÚV KSČ 1. – 5. apríla 1968 bolo prijaté rozhodnutie odložiť voľby do národných výborov na jeseň roku 1968.

10. MARCA

Oto Fülöp a Slavo Kalný, slovenskí novinári pôsobiaci v redakcii denníka *Smena*, napísali otvorený list prezidentovi A. Novotnému, v ktorom ho vyzvali aby podal demisiu. Čin, pred niekoľkými mesiacmi nemysliteľný, bol jedným zo signálov narastajúceho všeobecného odporu voči osobe A. Novotného, ktorý predstavoval dogmatickú a skompromitovanú časť vedenia KSČ.

13. MARCA

- Československý veľvyslanec v USA Karel Duda informoval ministerstvo zahraničných vecí v Prahe o názoroch Zbigniewa Brzezinského na vývoj v ČSSR. Brzezinsky prirovnal vývoj v Československu k udalostiam v Poľsku a v Maďarsku roku 1956, avšak z hľadiska celého socialistického tábora ho pokladal za významnejší. Domnieval sa, že vnútorný rozpad socialistického tábora by bol nebezpečný, lebo by mohol viesť k zvýšeniu medzinárodného napätia, čo podľa neho nebolo v záujme veľmocí. Pokiaľ išlo o podporu československého reformného procesu Spojenými štátmi americkými, zastával názor, že Československu mohla skôr uškodiť než prospieť.

- *Československý rozhlas* začal v priamom prenose vysielat' mítingy, na ktorých sa širokej verejnosti predstavovali osobnosti novej – reformnej politiky: Pavel Kohout, G. Husák, Jiří Šabata, Eduard Goldstücker, J. Smrkovský a ďalší. Priame prenosy mali veľký význam, pretože poslucháčom sprostredkúvali dovtedy neobvyklý priamy kontakt politikov a osobností kultúrneho života s občanmi. Bezprostrednosť a zjavné spoločné úsilie hľadať nové riešenia vytvárali atmosféru vzájomnej dôvery a súdržnosti, ktorá pomáhala presadzo-

vať nové idey aj nové tváre. Najčastejšie otázky a kritické podnety občanov sa týkali vedúcej úlohy KSČ, jej riadiacej činnosti a vzniku nových politických strán. S priamymi prenosmi sa začalo v Prahe, ale realizovali sa aj v Brne a v Bratislave.

14. MARCA

- Z funkcie predsedu SNR bol odvolaný M. Chudík, člen Predsedníctva ÚV KSČ i ÚV KSS a najvernejší prívrženec A. Novotného na Slovensku. Už na zasadaní ÚV KSS 22. – 23. januára 1968 bol prijatý návrh požadujúci spravodlivé a komplexné zhodnotenie predchádzajúcej činnosti M. Chudíka. Za tým účelom bola na zasadaní Predsedníctva ÚV KSS 2. februára vytvorená pracovná skupina na čele s Ondrejom Klokočom. I keď sa Chudík spočiatku veľmi húževnato bránil, nakoniec zaslal Slovenskej národnej rade list, v ktorom jej oznámil, že sa vzdáva funkcie predsedu tohto orgánu. SNR rokovala o liste 14. marca a s odôvodnením, že M. Chudík „*svojím postojom najmä v posledných mesiacoch objektívne sťažoval demokratizačný proces začatý Ústredným výborom KSČ*“, jeho abdikáciu neprijala a z funkcie ho odvolala. Začiatkom apríla 1968 bol zbavený aj členstva v Predsedníctve ÚV KSČ a ÚV KSS. Zostal však členom ÚV KSČ i ÚV KSS, lebo z týchto funkcií ho mohol odvolať iba zjazd KSČ, resp. KSS. Tento mechanizmus bol neskôr veľkým hendikepom reformných síl v ich snahe oslabiť konzervatívne krídlo v KSČ, lebo podobná procedúra sa vzťahovala i na mnoho iných konzervatívcov. Aj preto sa neskôr rozhorel boj o urýchlené zvolanie zjazdov KSČ a KSS.

- SNR prijala zákon č. 43/1968 Zb., na základe ktorého bol Bratislave opätovne udelený štatút hlavného mesta Slovenska. Napravila sa tak krivda, ktorá bola zakomponovaná dokonca do *Ústavy ČSSR* z roku 1960.

- Náместník československého ministra národnej obrany a náčelník Hlavnej správy pozemného vojska genplk. Vladimír Janko spáchal samovraždu. Čelil podozreniu, že spolu s J. Šejnom pripravovali v decembri 1967 zásah armády na podporu A. Novotného.

- Českokobratská cirkev evanjelická vydala vyhlásenie, ktoré zaslala rozličným stranickým a štátnym inštitúciám. Požadovala v ňom, aby KSČ zapracovala do svojho *Akčného programu* aj nový vzťah spoločnosti k cirkvám.

14. - 15. MARCA

V Bratislave sa konalo zasadanie SNR, ktoré sa pod vplyvom záverov vedeckej konferencie v Smoleniciach (6. – 8. marca) po prvýkrát jednoznačne prihlásilo k federatívnemu štátovému usporiadaniu ČSSR. Na zasadaní tohto najvyššieho slovenského zákonodarného orgánu 17. januára 1968 väčšina poslancov síce kritizovala ponížujúce postavenie slovenských národných orgánov v sústave štátnych inštitúcií ČSSR, ale ešte stále rešpektovala oficiálne tabu uvalené na slovo „federácia“, ktoré preto v bohatej diskusii nikto ani nespomenul. A tak sa len poslanec František Mišeje dožadoval, aby „došlo k určitej symetrii“, lebo asymetrický model bol „potenciálnym zdrojom všetkých zvrátov, ktorých sme boli svedkami za roky od oslobodenia“.

Na zasadaní SNR 14.–15. marca 1968 bola zvolená osobitná komisia na čele s F. Barbírkom, ktorá vypracovala a plénu SNR predniesla „Vyhlásenie Slovenskej národnej rady o štátovom usporiadaní“. V ňom sa okrem iného uvádzalo: „Treba odstrániť všetky doterajšie deformácie štátovného usporiadania vzťahov českého a slovenského národa a vrátiť sa k revolučnému odkazu SNP, že sa má v obnovenej Československej republike dôsledne uskutočniť zásada rovný s rovným. V tom je záruka skutočného bratstva medzi oboma našimi národmi a záruka nerozbornej jednoty Československej socialistickej republiky. ... V záujme rozvoja našej socialistickej spoločnosti, upevnenia jednoty československého ľudu a jeho dôvery v politiku KSCĽ, je nevyhnutná zásadná zmena v štátovom usporiadaní vzťahov českého a slovenského národa. SNR nastoľuje so všetkou vážnosťou potrebu rešpektovať socialisticke federatívne usporiadanie ako formu zodpovedajúcu marxisticko-leninským zásadám národnostnej politiky ...“

15. MARCA

- Tajomník ÚV KSSZ a šéf KGB Jurij V. Andropov na zasadaní politického byra ÚV KSSZ vyhlásil, že situácia v Československu sa veľmi podobá na situáciu v Maďarsku roku 1956 a je „naozaj veľmi vážna“. V politickom byre ÚV KSSZ sa zvýšili obavy, či ČSSR neopustí Varšavskú zmluvu a či udalosti v Československu nepodnietia ďalšie rozšírenie politických nepokojov v Poľsku a disidentské aktivity v ZSSR.

- Hvezdoň Kočtúch v článku *Neučesané myšlienky o ekonomike a sústave riadenia*, uverejnenom v *Kultúrnom živote*, podrobil kritike dovtedajšiu prípravu ekonomickej reformy v Československu, ktorá podľa jeho názoru dostatočne

nezohľadňovala ekonomické pomery na Slovensku. Tvrdil, že v ekonomickej oblasti sa Československo nedokázalo zbaviť prežitkov čechoslovakizmu, a vyslovil nesúhlas s vtedajším stavom, keď sa síce uznávala existencia samostatného slovenského národa, ale na druhej strane sa k jednotnej ekonomike ČSSR pristupovalo administratívne a vrchnostensky tak, „ako keby Slováci nemali svoju ekonomiku“. Kočtúch kritizoval aj ponižujúce postavenie SNR, ktorá mala veľmi obmedzené kompetencie a disponovala ani nie jedným percentom prostriedkov z národného dôchodku vytvoreného na území Slovenska.

- Predstavitelia Matice slovenskej žiadali odvolanie A. Novotného z funkcie člena Predsedníctva ÚV KSČ a z funkcie prezidenta republiky.

- V týždenníku *Kultúrny život* bol uverejnený celostránkový článok Jána Roznera *Ešte raz (a vlastne prvý raz) o prípade Ladislava Mňačku*, v ktorom ho autor obhajoval a reagoval na kritické slová, ktoré Mňačkovi 5. marca adresoval redaktor *Smeny* G. Gryzlov. Kauza Mňačko v tom čase pravidelne zamestnávala slovenských spisovateľov. Oživila ju Mňačkova tlačová konferencia vo Viedni, usporiadaná v súvislosti s vydaním jeho nového románu *Agresori*.

19. MARCA

- Československý veľvyslanec v USA Karel Duda poslal ministerstvu zahraničných vecí v Prahe depešu, v ktorej rezort informoval o názoroch *Štátneho departmentu* (ministerstva zahraničných vecí USA) na vývoj v ČSSR. Konštatoval, že prevláda mienka, podľa ktorej „akýkoľvek krok zo strany USA by mohol situáciu zhoršiť, ale niektorí pracovníci administratívy sa domnievajú, že *Stadep* (Štátny department – zost.) by mal vyjadriť ochotu riešiť otvorené [československo-americké] hospodárske otázky a zlato“. Medzi takéto otázky patrila kompenzácia za znárodnený americký majetok v ČSR po roku 1945, otázka doložky najvyšších výhod, zablokovaného československého menového zlata, majetku spoločnosti IBM a pod.

- Na konferencii KSS v Bratislave žiadal G. Husák odstúpenie A. Novotného z funkcie prezidenta republiky. Kriticky sa vyjadril o aktivitách V. Širokého a K. Bacílka v 50. rokoch a M. Chudíka a J. Lenárta v 60. rokoch.

- Gréckokatolícky biskup Vasil Hopko napísal list Národnému zhromaždeniu ČSSR, v ktorom upozornil, že vtedajšie mimoprávne postavenie gréckokatolíckej cirkvi bolo dôsledkom hrubého porušovania zákona a občianskych práv, o čo sa

vláda pričinila uznaním platnosti prešovského „sobora“ roku 1950. Neskôr napísal listy bývalým gréckokatolíckym kňazom, aby sa vrátili na svoje pôvodné farnosti a pravoslávnych duchovných – zjednotených gréckokatolíckych kňazov vyzval na návrat do vlastnej gréckokatolíckej cirkvi.

20. MARCA

Vláda ČSSR sa zaoberala stavom rehabilitácií obetí politických procesov z rokov 1949 – 1954, ako aj otázkou politickej zodpovednosti ich iniciátorov.

DRUHÁ MARCOVÁ DEKÁDA

V masových informačných prostriedkoch NDR sa začali šíriť informácie vyjadrujúce znepokojenie nad predmetom verejných diskusií v československej tlači a nad nejednotným postojom členov ÚV KSC k otázkam vnútornej i zahraničnej politiky ČSSR. Československý chargé d' affaires v NDR J. Frajt Prahu následne (18. marca) upozornil, že v NDR prevládala nedôvera k vývoju v ČSSR. Podobná správa prišla krátko predtým od československého veľvyslanca v Maďarsku Jozefa Púčika, ktorý ministerstvu zahraničných vecí v Prahe oznámil, že vývoj v ČSSR vzbudil určité obavy maďarských štátnych orgánov a propagačných prostriedkov o osud socializmu v Československu. Naproti tomu informácie prichádzajúce v tom istom čase od československých diplomatov, pôsobiacich v Juho-slávii a v Rumunsku, svedčili o tom, že demokratizačný proces v ČSSR sa v týchto krajinách stretol so sympatiami.

21. MARCA

- L. Brežnev na zasadaní politického byra ÚV KSSZ oznámil, že súdruhovia Gomulka, Kádár a Živkov (Ulbrichta nespomenul) sa na vedenie KSSZ obrátili s naliehavou žiadosťou, aby prijalo opatrenia na nápravu situácie v Československu, ale nespresnili, dodal, aký druh opatrení mali na mysli. V následnej diskusii predseda rady ministrov ZSSR Alexej N. Kosygin konštatoval, že Československo v skutočnosti pripravuje „variantu Maďarska“, ale momentálne má strach doviest ju až do konca; prvý tajomník ÚV Komunistickej strany Ukrajiny Piotr Šelest vyslovil názor, že v prípade Československa je v hre socializmus a budúcnosť socialistickeho tábora, a že je potrebné aktívnejšie vyhľadávať „zdravé sily“ v Československu a prijať príslušné opatrenia aj vo vojenskej oblasti. Člen politického byra ÚV KSSZ Alexander N. Šeljepin nadviazal na predrečníkov a konštatoval, že A. Dubček je zjavne len „dočasnou figúrou“ a treba si ujasniť, že „Československo nikomu nevy-

dáme“ a pripraviť sa aj na prijatie „krajných opatrení“. Kandidát politického byra ÚV KSSZ Piotr Demičev uviedol, že obvinenia „z intervencie“ v ČSSR sa netreba obávať a šéf KGB Jurij Andropov dodal, že pokiaľ ide o vojenské operácie, bude potrebné prijať a rozpracovať viaceré „špecifické opatrenia“. O vojenskom potlačení obrodného procesu v Československu sa teda na pôde politického byra ÚV KSSZ intenzívne uvažovalo už pred poradou šiestich socialistických krajín v Drážďanoch.

- Predsedníctvo ÚV KSČ rokovalo o otázkach cirkevnej politiky. Prijalo sériu krátkodobých opatrení, ktoré mali riešiť najpálčivejšie problémy. Patrila k nim požiadavka zapracovať do *Akčného programu KSČ* časť o postoji k veriacim občanom, prešetriť všetky prípady osôb, väznených za činnosť motivovanú náboženským presvedčením, ako aj osôb postihnutých z uvedeného dôvodu v minulosti, odstrániť prekážky normálneho náboženského života, zmeniť personálne zloženie štátnych orgánov riadiacich cirkevnú politiku a zrušiť tie vykonávacie nariadenia, ktoré deformovali „cirkevné zákony“ z októbra 1949 a umožňovali neopodstatnené zásahy proti cirkvám a veriacim. Pôvodne sa predpokladalo, že predstaviteľov cirkví prijme prvý tajomník ÚV KSČ A. Dubček a vysvetlí im nový prístup k cirkvám i veriacim, nakoniec sa však prijalo rozhodnutie riešiť tieto otázky „po štátnej línii“, t. j. prostredníctvom ministerstva kultúry a informácií. Ministrom kultúry a informácií bol v tom čase Karel Hoffman, avšak v novovymenovanej vláde zaujal túto pozíciu Miroslav Galuška. Zmeny nastali aj na sekretariáte pre veci cirkevné, keď jeho dovtedajší riaditeľ Karel Hruža odstúpil a novou riaditeľkou sa stala Erika Kadlecová.

- V Prahe sa uskutočnila mimoriadna schôdza rozšíreného predsedníctva Mierového hnutia katolíckeho duchovenstva, aby „kriticky zhodnotila doterajšiu činnosť MHKD a jeho reprezentantov a prerokovala program práce katolíckeho duchovenstva a jej organizačnú základňu“. Pozvanie na schôdzu dostal aj biskup František Tomášek, no odmietol sa jej zúčastniť. V liste žiadal, aby J. Plojhar ešte pred otvorením rokovania rezignoval na funkciu predsedu MHKD, a aby zároveň s ním odstúpili aj ďalší vedúci funkcionári hnutia. Po búrlivej diskusii odstúpilo celé predsedníctvo MHKD, hoci časť jeho členov – medzi nimi aj Alexander Horák a Štefan Záreczky zo Slovenska – sa tomu tvrdo bránila. Mimoriadna schôdza sa zmenila na konferenciu, ktorá zvolila Akčný výbor katolíckeho duchovenstva na čele s biskupom F. Tomáškom, pražským apoštolským administrátorom; za slovenské duchovenstvo sa jeho členmi stali Július Gábris (okresný dekan v Novom Meste nad Váhom), Jozef Kútnik (farár v Sliacoch pri Ružomberku) a Rudolf Baláž (archivár biskupského úradu v Banskej Bystrici).

Postavenie MHKD sa malo zásadne zmeniť: „*Náplňou hnutia je podporovať činnosť biskupov v pastoračných otázkach a rozvíjať svoju činnosť pod vedením biskupa, ktorý bude na čele hnutia.*“

- Ústredná rada odborov vydala vyhlásenie, v ktorom sa hovorilo, že odbory už nemajú byť „prevodovou pákou“ komunistickej strany.

22. MARCA

- Antonín Novotný odstúpil z funkcie prezidenta republiky. Jeho pôsobenie vo funkcii hlavy štátu bolo čoraz neudržateľnejšie už od polovice februára, keď sa proti nemu ostro obrátila verejná mienka, ktorá reagovala na jeho útoky na demokratizačný proces, napríklad na celozávodnej konferencii v ČKD Praha 17. februára, na besede s príslušníkmi Ľudových milícií v ČKD a v Letňanoch 19. februára a pod.

- Týždenník *Kultúrny život* uverejnil článok H. Kočtúcha *Federácia? Konfederácia?*, v ktorom jeho autor konštatoval, že tzv. asymetrický model štátoprávneho usporiadania Československa sa za dvadsaťtri rokov svojej existencie politiky i ekonomicky zdiskreditoval do tej miery, že jeho údajným pozitívam už nikto neveril.

- *Kultúrny život* publikoval oznámenie o rozhodnutí výboru *Zväzu slovenských spisovateľov* zvolať mimoriadnu konferenciu slovenských spisovateľov, ktorá sa mala zaoberať riešením problémov vo zväze a rehabilitáciou spisovateľov nespravodlivo poškodených v 60. rokoch. Publikoval aj *Ohlas výboru Zväzu slovenských spisovateľov*, v ktorom zverejnil najpálčivejšie požiadavky slovenských spisovateľov, medzi ktoré patrili: odvolať A. Novotného a M. Chudíka z funkcií; zaviesť voľby s tajným hlasovaním do všetkých straníckych orgánov a organizácii; časovo obmedziť funkčné obdobie vo všetkých vyšších funkciách, aby sa nestalo, že funkcionár je vo funkcii až do dôchodku; usporiadať štátoprávne vzťahy medzi Čechmi a Slovákmi v intenciách Košického vládneho programu, teda na základe „plnej rovnoprávnosti“; podrobnejšie a objektívne informovať o Slovensku v masovokomunikačných prostriedkoch, aby sa odbúrali mýty a predsudky českej verejnosti o Slovensku ako o „nespoľahlivej a slabej časti“ spoločnej republiky; dôsledne objasniť všetky okolnosti a zákulisia politických procesov; vrátiť stranícke legitímácie Ondrejovi Pavlíkovi a E. Frišovi; napraviť narušený a odcudzený vzťah k socialistickej inteligencii; zrušiť tlačový zákon a predovšetkým jeho ustanovenia o cenzúre; zrušiť „súbor opatrení“ prijatý po IV. zjazde československých spisovateľov.

- *Kultúrny život* publikoval rozsiahlu odpoveď M. Válka na článok A. Hykischa *Dve otázky na rozmýšľanie: Svedomie a pravda*, v ktorej sa po prvý a podľa neho i posledný raz rozhodol vyjadriť o svojej opozícii voči IV. zjazdu československých spisovateľov. Pokiaľ išlo o svedomie, svoj nesúhlas s čítaním Solženicynovho listu, pôvodne určeného delegátom Zjazdu sovietskych spisovateľov, zdôvodnil tým, že išlo o internú sovietsku záležitosť, a kritika „priateľov“ mu pripadala nevhodná. Pripomenul pritom, že podobný postoj zaujal aj E. Goldstücker; nesúhlasil ani s tým, aby sa v straníckej skupine v prvý deň zjazdu pertraktovala výlučne a navyše jednostranne téma izraelsko-arabského konfliktu, keďže to nebolo predmetom zjazdu. List zjazdu československých spisovateľov nemal byť podľa neho všeobecným odsúdením IV. zjazdu, no odmietol (Válek) ho pokladať za príčinu vtedajších „revolučných zmien v spoločnosti“. Pokiaľ išlo o otázku pravdy, Válek v odpovedi Hykischovi venoval pozornosť druhej najfrekventovanejšej téme tých dní – problému Mňačkovej emigrácie. Vyjadril poľutovanie nad tým, že sa Mňačko rozhodol meniť pomery v ČSSR za jej hranicami, pričom sa tak stalo aj bez neho. Odmietol porovnávať mravné posolstvo L. Mňačka s L. Vaculíkom (J. Rozner, *Kultúrny život*, č. 4, 15. 3. 1968), ktorí vraj rovnako zdiskreditovali režim a otriasli jeho autoritou.

- Na celoštátnom aktíve zástupcov vysokoškolských centier v Brne zaznela požiadavka vytvoriť samostatnú mládežnícku organizáciu mimo oficiálneho Československého sväzu mládeže (ČSM).

23. MARCA

- V Drážďanoch sa konala porada šiestich komunistických a robotníckych strán venovaná vývoju v ČSSR po januárovom pléne ÚV KSČ. Drážďanskej porady sa za ČSSR zúčastnili: prvý tajomník ÚV KSČ A. Dubček, predseda vlády J. Lenárt, podpredseda vlády O. Černík, člen predsedníctva ÚV KSČ D. Kolder a prvý tajomník ÚV KSS Vasil Biľak. Poradu otvoril prvý tajomník ÚV Zjednotenej socialistickej strany Nemecka (SED), predseda štátnej rady NDR Walter Ulbricht, ktorý v úvodnom slove vyjadril nádej, že Dubček ako vedúci delegácie KSČ podá zúčastneným stranám informáciu „o plánoch“ KSČ a o príprave jej akčného programu. Dubček v obsiahlom vystúpení okrem iného uviedol, že na najbližšom plenárnom zasadnutí ÚV KSČ koncom marca sa bude rokovať o skvalitnení práce ústredného výboru strany a o stanovení niektorých východísk na prípravu XIV. zjazdu strany, ktorý sa má konať roku 1970. V akčnom programe preto pôjde, pokračoval, predovšetkým o vytýčenie a riešenie najdôležitejších, najbližších a najnaliehavejších úloh strany na najbližšie obdobie, z čoho vyplýva, že akčný program nebude programom prechodu k výstavbe komunizmu, ani programom

určujúcim generálnu líniu socialistickej výstavby, ale iba jej najbližšie úlohy. V ekonomickej oblasti bude základom akčného programu nová ekonomická sústava, ktorou chce KSČ vytvoriť priestor na väčšiu iniciatívu podnikov tak, aby sa dosiahlo optimálne spojenie podnikovej iniciatívy a centrálného riadenia. ÚV KSČ pritom vychádza z predpokladu, uviedol Dubček, že budúca hospodárska spolupráca socialistických krajín bude tesnejšia a naďalej sa bude upevňovať, čo povedie i k prehĺbeniu vzájomných politických vzťahov a spolupráce komunistických strán na základe socialistickeho internacionalizmu.

Dubček ďalej konštatoval, že pokiaľ ide o vnútrostranícke otázky, vedenie KSČ vychádzalo zo zásady, že vedúca úloha strany pri budovaní socialistickej spoločnosti sa bude nevyhnutne upevňovať. Strana však pracuje v nových podmienkach, ktorých základnou črtou je neexistencia antagonistických tried. Vedúcu úlohu v ČSSR bude mať preto i naďalej robotnícka trieda, ale keďže k politike strany sa hlási a podporuje ju i trieda pracovníkov v poľnohospodárstve, v ktorom už zvíťazili socialistické výrobné vzťahy, a trieda inteligencie, ktorá vyrástla v podmienkach existencie socialistickej spoločnosti, a ktorej rozhodujúca časť podporuje robotnícku triedu i vedúcu úlohu strany, na riadení spoločnosti sa budú vo väčšej miere než doteraz podieľať i tieto zložky. Čo sa týka KSČ v užšom zmysle slova, uviedol Dubček, charakteristický je pre ňu rozvoj demokratizácie, pričom jej podstatou sa stala možnosť členov strany voliť vo voľbách s tajným hlasovaním tých komunistov, ktorí v základných organizáciách strany, na úrovni okresných výborov, krajských vedení strany atď. požívajú skutočnú dôveru členskej základne. Pritom sa môžu vyskytnúť prípady, keď pod rúškom demokratizácie príde i k pokusu nastoliť „takzvanú demokraciu“, ktorá nemá nič spoločné so socialistickou demokraciou. Takéto extrémny sa objavujú, priznal Dubček, lebo *„nie sme fyzicky dočasne v stave zabrániť tomu, aby ľudia tu alebo tam nezverejnňovali svoje vlastné stanovisko“*, avšak ústredný výbor bude vždy konať tak, aby sa vedúca úloha strany upevňovala a aby sa čelilo možným extrémnym smerom a postojom.

V ďalšej časti vystúpenia Dubček uviedol, že vedenie KSČ si uvedomuje existenciu extrémnych síl, usilujúcich sa zneužiť demokratizačný proces, ktorého súčasťou bola i náprava chýb v činnosti strany v minulosti, no vyjadril presvedčenie, že časom sa strane podarí skonsolidovať situáciu v tlači tak, aby sa v nej nemohli objavovať rozličné dezinformácie a aby v nej opäť „zavládol poriadok“. Zdôraznil, že vedenie KSČ v nijakom prípade nepodceňuje situáciu v krajine a osobitnú pozornosť venuje mládeži a študentskému hnutiu, ktoré nepripustí, *„aby extrémne živly mohli vyvíjať aktivitu proti obrodnému procesu, ktorý*

v súčasnosti prebieha v našej krajine“. Strana si uvedomuje, uzavrel Dubček, že „imperialistická propaganda a kapitalistické kruhy“ sa vždy usilujú využiť určité ťažkosti, ktoré majú komunistické strany, a urobí všetko pre to, „aby sa nedal priestor silám, ktoré prenikajú zvonku, ktoré chcú využiť tie extrémne sily, ktoré prirodzene v našej krajine tiež existujú“.

Na Dubčekovo úvodné vystúpenie reagoval vedúci sovietskej delegácie L. Brežnev. Uviedol, že cieľom porady je poskytnúť KSČ „bratskú pomoc“ a členov československej straníckej a vládnej delegácie požiadal, aby všetko, čo na porade odznie, posudzovali z tohto hľadiska. Pokiaľ išlo o neho, konštatoval, až počas návštevy v Prahe v decembri 1967 pochopil, že v Československu sa dali do pohybu udalosti, o ktorých ani on, ani politické byro ÚV KSSZ dovtedy netušili. Zarazilo ho, že na plenárnom zasadnutí ÚV KSČ (v dňoch 19. – 21. decembra 1967 – zost.) zaznela otázka, prečo vlastne 8. decembra prišiel do Československa: pokladal ju za „prvý symptóm svedčiaci o vzťahoch a postoji Komunistickej strany Československa k nášmu priateľstvu“. Potom požiadal, aby členovia československej delegácie vysvetlili, čo rozumejú pod pojmom „liberalizácia spoločnosti“, a položil otázku, či napriek tomu, že v Československu sa už dvadsaťpäť rokov budoval socializmus, v ňom ešte neexistovala nijaká demokracia? Za skutočné zlo označil to, že pod rúškom nápravy rozličných nedostatkov v práci KSČ sa začali organizovať „celé skupiny a centrá“, ktoré všetok spoločenský život v Československu „vedú smerom ku kontrarevolúcii“. Na základe citácií z denníka *Rudé právo* dokazoval, že v ČSSR existoval „bohatý program ohovárania strany“, vrcholiaci „požiadavkou vytvoriť novú stranu, ktorá príde s niečím životaschopnejším než doterajší zbyrokratizovaný policajný a administratívny aparát“. Vyslovil názor, že československá armáda nie je bojaschopná, že v Československu sa objavili požiadavky nahradiť marxistický socializmus „masarykovským socializmom“, vystúpiť z Varšavskej zmluvy a uvažovať o politike neutrality, uskutočňovať samostatnú československú zahraničnú politiku, pričom sa objavili názory, že udalosti v Československu sa stanú príkladom pre ostatné socialistické krajiny, lebo ČSSR sa usiluje o to, čo sa nepodarilo ani jednej komunistickej strane, a síce o spojenie socializmu so slobodou atď. Členom československej delegácie vytkol, že „prevažná časť starých vedúcich súdruhov v strane je teraz zosadzovaná a zbavovaná práce“, a zdôraznil, že politické byro ÚV KSSZ po tom, čo strávilo „celé tucety hodín“ analýzou situácie v Československu, dospelo k názoru, že „udalosti sa vyvíjajú nebezpečným smerom“, ale situáciu ešte možno zmeniť a „kontrarevolúcii je možné zasadiť úder“; keby sa však vývoj v Československu naďalej uberal doterajším smerom, uzavrel Brežnev, prítomné komunistické strany sa tomu nebudú nezúčastnene prizerať, ale učinia zadosť priateľským zväzkom a záväzkom, ktoré navzájom spájajú socialistické štáty.

Po Brežnevovi vystúpil prvý tajomník ÚV Poľskej zjednotenej robotníckej strany Władysław Gomułka, ktorý konštatoval, že poľská delegácia v plnej miere súhlasí s Brežnevovým hodnotením vývoja v Československu. Situácia sa podľa Gomuľku ešte dala zachrániť „mierovou cestou“, ale len v tom prípade, ak vedenie KSČ, ktoré – ako sa zdá – podcenilo situáciu, podnikne „energickú protiofenzívu“ proti „kontrarevolučným a reakčným silám“. Problém bol však podľa neho v tom, že vedenie KSČ ani československá vláda nemali „v podstate ... nič v rukách. Vy neriadite. Vy nevládate. Riadi a vládne niekto iný. Vy ste len firma. Vy vlastne vôbec nemáte v rukách propagandu. Nemáte v rukách tlač, rozhlas a televíziu. Všetko sa robí za Vás“, vytýkal Gomułka útočne a opakovane pripomínal, že situáciu v ČSSR ovládla „reakcia a kontrarevolúcia“. Spochybnil i pokus o ekonomickú reformu v Československu a žiadal, aby drážďanská porada prijala jasný záver, že „kontrarevolúcia v Československu neprejde“.

Po Gomuľkovi prehovoril prvý tajomník Maďarskej socialistickej robotníckej strany (MSRS) János Kádár. Tón jeho prejavu bol umiernennejší a menej kritický než tón jeho predrečníka, ale aj on konštatoval, že to, čo sa odohráva v Československu, je veľmi podobné „*prológu maďarskej kontrarevolúcie v období, keď ešte nebola kontrarevolúciou*“. Vyslovil presvedčenie, že v prípade Československa je najdôležitejšie to, aby Ústredný výbor KSČ bol jednotný, lebo bez toho, zdôraznil, „*nie je možné vedenie*“.

Walter Ulbricht vo svojom obsiahlom, kritickom a miestami sarkasticky ladenom vystúpení zdôraznil, že robotnícku triedu a pracujúcich NDR veľmi znepokojil vývoj v ČSSR už z toho dôvodu, že časť československých masových informačných prostriedkov podľa neho otvorene propagovala „ideológiu západonemeckého imperializmu“. Spochybnil význam československého pokusu o ekonomickú reformu a vedenie KSČ obvinil, že práve vo chvíli, „*keď sa americký imperializmus ocitol so svojou globálnou stratégiou v obťažnej situácii, a keď je mimoriadne potrebný jednotný postup socialistického tábora a Varšavskej zmluvy, začalo diskriminovať svoju vlastnú stranu a dodávať protivníkovi materiál na kampane proti socialistickým krajinám*“, čo „*západonemecký imperializmus... samozrejme využíva...*“ Pritom zdôraznil, že zárodky tohto vývoja v Československu treba hľadať už na začiatku 60. rokov, a že v čase konania drážďanskej porady sa už nedalo pochybovať, že v ČSSR existujú „kontrarevolučné sily“ ovplyvňované zo Západu.

Vedúci bulharskej delegácie, člen politického byra a tajomník ÚV Bulharskej komunistickej strany Stanko Todorov, sa vo svojom vystúpení pripojil k názoru, že v ČSSR existovali „*určité symptómy, ktoré zodpovedajú kontrarevolučnému procesu*“.

V ďalšej časti porady vystúpil A. Kosygin, J. Lenárt, D. Kolder, O. Černík, V. Biľak, W. Gomulka a so záverečným slovom L. Brežnev. Členovia československej delegácie sa usilovali „drážďanský tribunál“ presvedčiť, že situácia v ČSSR je síce „vážna“, existujú „útoky sprava i zľava“, ale vo vývoji celkovo prevládajú v zásade pokrokové a prosocialistické sily. Brežnev napriek tomu trval na stanovisku, že v ČSSR narastajú „prvky kontrarevolúcie“, ale nepripísal to priamo vtedajšiemu vedeniu KSČ a vlády. Východisko zo situácie videl v opätovnom zavedení cenzúry a nakoniec vyjadril presvedčenie, že československí „súdruhovia“ vyvodlia ponaučenie zo slov, ktoré odznali na porade, uchopia veci pevne do rúk a v plnej miere obnovia vedúcu úlohu komunistickej strany v štáte. Po drážďanskej porade, ktorá bola prvým koordinovaným a hrubým zásahom piatich krajín Varšavskej zmluvy (tzv. „päťky“) do vnútorných vecí Československa, sa vnútri komunistických a robotníckych strán piatich krajín postupne rozpútala rozsiahla politická kampaň, ktorá situáciu v ČSSR označila za revizionistickú a nanajvýš nebezpečnú.

Dubček po návrate do Prahy zatajil pred vedením KSČ dramatický priebeh drážďanskej porady. Povedal síce, že na nej zazneli „obavy priateľov o postavenie KSČ“, vzápätí však dodal, „že naša delegácia tieto obavy rozptýlila a doložila, akej dôvere sa strana teší práve vďaka svojej novej politike.“ Tajomník ÚV KSČ Čestmír Císař vyjadril s odstupom času názor, „že Drážďany neboli jednoduchou epizódou vo vtedajšom vývoji, ale kľúčovou udalosťou, ktorá zastala semeno rozkolu nielen do vzťahov socialistických krajín, ale i do našich vlastných radov“.

- V Bratislave zasadal výbor Zväzu slovenských spisovateľov, na ktorom jeho predseda M. Válek otvoril otázku redakčnej rady *Kultúrneho života* po abdikácii troch jej členov (L. Novomeského, M. Válka a V. Miháliku). Po obsiahlej diskusii prijal výbor uznesenie, v ktorom sa rozhodol neakceptovať ich demisiu a odvolal celú redakčnú radu. Zároveň schválil tieto opatrenia: šéfredaktorovi *Kultúrneho života* Jozefovi Bobovi uložil, aby po konferencii slovenských spisovateľov pripravil návrh na zloženie novej redakčnej rady; jednohlasne sa uzniesol, aby sa konferencia zmenila na zjazd spisovateľov a prijala odstúpenie celého výboru zväzu. V závere zasadnutia sa J. Bob vzdal funkcie tajomníka Zväzu slovenských spisovateľov, čo zdôvodnil tým, že zväz je v rozklade.

26. MARCA

Tajomník ÚV SED Kurt Hager zaútočil na konferencii, usporiadanej v Berlíne pri príležitosti 150. výročia narodenia K. Marxa, na pojanuárovú politiku KSČ a niektorých vedúcich predstaviteľov reformného prúdu. Na Hagerov

útok reagovali československé masovokomunikačné prostriedky kampaňou proti SED.

27. MARCA

Generálna rada Slovenskej evanjelickej cirkvi augsburského vyznania (tzv. luteráni), predsedníctvo *Ústredia slovenských evanjelických kňazov* a *Slovenská evanjelická bohoslovecká fakulta* prijali spoločné vyhlásenie (publikované bolo 2. 4. 1968), podľa ktorého mala demokratizácia spoločenského života vytvárať pre cirkev priestor na plnohodnotné pôsobenie. Vyhlásenie poukázalo na krivdy, ktorých sa štátna moc dopustila voči cirkvi, jej duchovným i veriacim po roku 1948, a nastolilo množstvo požiadaviek. Týkali sa zákonných úprav, čo vyžadovalo dlhší čas, ako aj neodkladných opatrení, ktoré sa mali realizovať čo najskôr. Išlo o zákaz diskriminácie občanov za to, že sa hlásili k cirkvi, o zamedzenie zneužívania moci cirkevnými tajomníkmi, o slobodné voľby zborových farárov, slobodnú výučbu náboženstva atď.

28. MARCA

- V Prahe sa konala prvá časť plenárneho zasadania ÚV KSČ. Plénum prijalo rezignáciu A. Novotného na funkciu prezidenta ČSSR i na členstvo v Predsedníctve a v sekretariáte ÚV KSČ a za kandidáta na post hlavy štátu navrhlo generála Ludvíka Svobodu. Plenárne zasadanie ÚV KSČ pokračovalo aj v dňoch 1. – 5. apríla.

- Českí a slovenskí katolícki biskupi poslali vláde ČSSR memorandum, v ktorom navrhli najmä obnovenie rokovania vlády s Vatikánom (bolo prerušené v júni 1967), odstránenie protináboženskej perzekúcie, nezasahovanie štátu a jeho orgánov do vnútorného života cirkvi, obnovenie činnosti rádov, reholí a gréckokatolíckej cirkvi, slobodnú náboženskú výchovu mládeže, prístup cirkvi k hromadným oznamovacím prostriedkom atď.

29. MARCA

- Na plenárnom zasadaní Národného zhromaždenia ČSSR bol vytvorený *Branný a bezpečnostný výbor Národného zhromaždenia*. Jeho predsedom sa stal Leopold Hofman a členmi trinásť poslanci, medzi nimi náčelník Politickej správy Východného vojenského okruhu genmj. Samuel Kodaj. Vytvorením Branného

a bezpečnostného výboru mali rezorty obrany a vnútra, dovedty riadené aparátom ÚV KSČ, prejsť pod kontrolu Národného zhromaždenia.

- Týždenník *Kultúrny život* uverejnil *List skupiny spisovateľov, adresovaný účastníkom IV. zjazdu Československých spisovateľov*, ktorým sa aj časť slovenských spisovateľov dištancovala od podľa nich príliš „liberálneho a revolučného“ priebehu zjazdu, uskutočneného v júni 1967, a od vyjadrení niektorých jeho signatárov (J. Procházka, J. Špitzer, V. Mihálik, P. Kohout). Text listu, ktorého autormi boli niekoľkí slovenskí a českí účastníci zjazdu, počas zjazdového rokovania prečítal M. Válek. Signatári listu v ňom odmietli príliš tvrdú kritiku československých pomerov v literatúre a v spoločnosti, ktorá na zjazde zaznievala najmä z radov reformne orientovaných českých spisovateľov. Súpútnici chápali list negatívne – ako prejav podpory konzervatívnemu vedeniu štátu a nedostatočnej lojality voči demokratickým silám v spisovateľskej obci. List, podobne ako diskusné príspevky zo zjazdu, nesmel byť zverejnený.

- Na zhromaždení skautov a skautiek v Prahe bola obnovená činnosť detskej organizácie *Junák*, jednej z najstarších mládežníckych organizácií, ktorú komunistický režim zrušil roku 1950. V tom čase mal Český junák a Slovenský junák okolo 250-tisíc členov. Náčelníkom Československého junáka sa stal Rudolf Plajner. 22. apríla vznikli dve národné organizácie – Český junák a Slovenský junák. Obnovenie *Junáka* bolo významným signálom návratu k tradičným predfebruárovým demokratickým hodnotám, k slobodnému záujmovému spolkovému životu občanov.

29. - 30. MARCA

Uskutočnila sa dvojdňová konferencia Zväzu československých filmových a televíznych umelcov.

30. MARCA

- Národné zhromaždenie ČSSR zvolilo za nového prezidenta republiky armádneho generála Ludvíka Svobodu. Na rozdiel od A. Novotného, považovaného za „protislovenského šovinistu“, bol nový prezident na Slovensku veľmi obľúbený už od čias oslobodzovania Československa (jeseň 1944 – jar 1945), keď ako veliteľ 1. československého armádneho zboru riadil vojenské operácie pri Dukle, pri Liptovskom Sv. Mikuláši, v Malej Fatre pri vrchoch Polom a Minčol, kde úzko spolupracoval so slovenským obyvateľstvom. Zvolením L. Svobodu za prezidenta ČSSR

sa do vysokej funkcie dostal po A. Dubčekovi, prvom tajomníkovi ÚV KSČ, už druhý „muž januára“. Zvolenie L. Svobodu za hlavu štátu významne prispelo k zlepšeniu česko-slovenských vzťahov.

- Československý veľvyslanec v USA K. Duda zaslal ministerstvu zahraničných vecí v Prahe politickú správu, v ktorej analyzoval pohľad Washingtonu na otázku možného dlhodobého vplyvu „československého experimentu“. Podľa veľvyslanca ovplyvňovali postoj USA k vývoju v ČSSR hlavne tri faktory: predvolebná situácia v USA, realita vtedajšej medzinárodnej situácie a základná línia americkej politiky voči európskym socialistickým krajinám. Duda potvrdil záujem americkej verejnosti, akademických i politických kruhov a tlače o československý demokratizačný proces, ktorý Američania vo všeobecnosti vnímali ako pokus o skĺbenie reformnej politiky socialistického štátu s prirodzenými túžbami ľudí po slobode a demokracii. Vývoj v ČSSR zároveň hodnotili ako potvrdenie správnosti tradičného názoru americkej politiky, že socializmus nemôže z dlhodobého hľadiska poskytnúť ľuďstvu plnohodnotnú vývojovú alternatívu, a i preto očakávali, že česko-slovenský príklad bude pôsobiť aj v zahraničí.

31. MARCA

V českej časti republiky založili novú nezávislú a mimo Národného frontu pôsobiacu spoločenskú organizáciu K 231, ktorá si kládla za cieľ dosiahnuť rehabilitáciu všetkých politických väzňov po roku 1948, ako aj vypátrať všetkých vinníkov – sudcov, vyšetrovateľov, dozorcov, aby mohli byť potrestaní za nezákonnosti a krutosti, ktorých sa dopustili.

KONIEC MARCA

Po porade vedúcich predstaviteľov šiestich komunistických a robotníckych strán v Drážd'anoch, na ktorej bol vývoj v Československu podrobený ostrej kritike, televízia pozastavila vysielanie už pripraveného rozhovoru herca Ladislava Chudíka so spisovateľkou Zorou Jesenskou, známou svojím kritickým a emocionálnym prístupom k otázkam obrody československej spoločnosti. Účastníci rozhovoru mali reagovať na útoky východonemeckého publicistu proti J. Smrkovskému a demokratizačnému procesu, v ktorom sa angažoval. Išlo o prvý zásah do slobody vysielania po faktickom zrušení cenzúry. Tento krok ukázal, že prvý tajomník ÚV KSS V. Biřak a jeho stúpenci sa ani v pokračujúcom reformnom procese nehodlali vzdať nástrojov totalitnej moci.

MAREC

- V masmédiách, ale i vo verejnosti sa začali množiť hlasy, požadujúce, aby ČSSR uskutočňovala aktívnejšiu zahraničnú politiku predovšetkým v európskych záležitostiach, aby viac prihliadala na špecifické československé záujmy, aby sa vo vzťahu k ZSSR usilovala byť viac partnerom a spoločníkom než mladším súrodencom, a aby v oblasti diplomacie postupovala „emancipovanejšie“.

- V týždenníku *Kultúrny život* začali vychádzať príspevky z diskusie na IV. zjazde československých spisovateľov, ktorý sa konal v júni 1967. Vyšiel prejav L. Vaculíka *Občan a moc*, anketa *Čo očakávate od zjazdu spisovateľov?*, ale aj pamätný *List skupiny spisovateľov, adresovaný účastníkom IV. zjazdu Zväzu československých spisovateľov*. Začalo sa obdobie frontálneho nástupu novinárov za demokratizáciu československej spoločnosti.

1. - 5. APRÍLA

V Prahe sa konala druhá časť plenárneho zasadania ÚV KSČ. Jeho najvýznamnejším výsledkom bolo prijatie *Akčného programu KSČ (AP KSČ)*. Tento program možno hodnotiť ako prvý pokus o komplexný projekt reformy socializmu sovietskeho typu v celom vtedajšom „socialistickom tábore“, ako sa v tom čase nazývalo pásmo sovietskych satelitných štátov v strednej a juhovýchodnej Európe.

Akčný program KSČ vychádzal zo zásady, že prvoradou podmienkou demokrati- zácie socializmu bolo nastolenie demokratického režimu vo vedúcom článku politického systému, t. j. v komunistickej strane. Každý jej člen mal mať preto právo kriticky vystúpiť na schôdzi akéhokoľvek stranického orgánu a nikto proti nemu nesmel „používať ... represálie pod akoukoľvek zámienkou, ako sa to stávalo v minulosti“. Program posilňoval právomoci volených orgánov strany na úkor jej aparátu, čím sa malo zabrániť ovládnutiu stranických aparátov, plných byrokratov, ktorých do funkcií nikto nevolil, a teda ich nemohol ani kontrolovať.

Akčný program KSČ revolučným spôsobom zmenil podmienky uplatňovania tzv. vedúcej úlohy strany. Vo vzťahu k politickým stranám a spoločenským organizáciám Národného frontu mala KSČ uplatňovať „partnerský vzťah“, a nie administratívno-mocenský diktát, ako to bolo v minulosti.

Medzi najvýznamnejšie oblasti reformného procesu patrila úprava štátoprávnych vzťahov medzi Čechmi a Slovákmi. *AP KSČ* priznal, že „funkcie českých

národných orgánov plnili centrálné orgány, ktoré ako celoštátne boli nadriadené slovenským národným orgánom, a tým sa slovenskému národu prakticky prekážalo v rovnoprávnej účasti na tvorbe a realizácii celoštátnej politiky“. Preto jedinou spravodlivou štátoprávnou úpravou, zohľadňujúcou heslo „rovný s rovným“, zakotvené už v Košickom vládnom programe z apríla 1945, bola federalizácia štátu. Federalizácia bola reagenciou na absenciu riešenia slovenskej a českej otázky po roku 1945.

V oblasti ekonomiky zakotvil AP KSČ také prevratné zmeny ako demokratizáciu ekonomického riadenia prostredníctvom rád pracujúcich, vytvorenie priestoru na podnikanie (pri zachovaní spoločenského vlastníctva výrobných prostriedkov), povolenie súkromného vlastníctva a podnikania vo sfére služieb a pod. A. Dubček v tejto súvislosti okrem iného konštatoval, že v československom hospodárstve bude v nasledujúcom období nevyhnutné uviesť do života novú sústavu riadenia, t. j. ekonomickú reformu, ktorá nemala znamenať len „kozmetické zmeny“ v dovtedajšom spôsobe riadenia ekonomiky. Zdôraznil, že treba prestať „hovoriť len o zdokonaľovaní systému riadenia a jasne povedať, že nám ide o hlbokú hospodársku reformu, ktorej cieľom je vytvoriť nový systém fungovania socialistickej ekonomiky“, spočívajúci v spojení plánu a trhu. Meradlom činnosti jednotlivých ekonomických subjektov už nemalo byť formálne plnenie direktívnych ukazovateľov plánu, ale ekonomické výsledky hodnotené objektívnymi kritériami trhu. Takýmto spôsobom sa mal vytvoriť systém, ktorý by na jednej strane dokázal oceniť prácu na základe skutočne dosiahnutých výsledkov, a na druhej strane by uvoľnil priestor na tvorivú iniciatívu pracujúcich. Systém mal pomocou ďalších opatrení smerovať k demokratizácii ekonomického riadenia, ktorá zasa mala podnikom poskytnúť takú mieru samostatnosti, aby „*mohli plne rozvinúť podnikateľskú aktivitu*“. V rámci podnikov mali pôsobiť demokraticky volené orgány, ktorým sa mali zodpovedať tak riaditelia podnikov, ako i ďalší vedúci hospodárski pracovníci. A. Dubček podporil svojím prejavom ten prúd v rozvoji ekonomickej reformy v Československu, ktorý predchádzajúce vedenie KSČ blokovalo v podstate už od začiatku roka 1967, a ktorý v nasledujúcich týždňoch smeroval k vytváraniu rád pracujúcich v jednotlivých podnikoch, t. j. k presadzovaniu zákona o socialistických podnikoch.

Pokiaľ išlo o problematiku sociálno-ekonomického vyrovnávania Slovenska s českými krajinami, v *Akčnom programe* sa hovorilo, že tento proces bol vnútorne rozporný. Na jednej strane sa odstránila nedostatočná sociálna a hospodárska rozvinutosť Slovenska a znížili sa i relatívne rozdiely v príjmoch na obyvateľa, avšak rýchlosť tempa rastu na Slovensku nestačila na zníženie

absolútnych rozdielov v ekonomickej výkonnosti, pričom ekonomický rast na Slovensku po februári 1948 nezodpovedal možnostiam, ktorými Slovensko disponovalo, a „vyrovnávanie úrovne medzi oboma časťami republiky sa nezakladalo na koncepcii národohospodárskej efektívnosti rozvoja československej ekonomiky“. V súvislosti s potrebou vyrovnáť úroveň Slovenska s úrovňou českých krajín bolo obzvlášť dôležité podporovať progresívne štrukturálne zmeny, intenzifikovať poľnohospodársku výrobu a rozvíjať na ňu nadväzujúci spracovateľský priemysel. V *Akčnom programe* sa ďalej hovorilo, že ekonomika ČSSR je integrovaným celkom zloženým z dvoch národných ekonomík, pričom nové štátoprávne usporiadanie sa malo opierať o existujúci „*integračný základ a ďalšie integračné tendencie*“. Pokiaľ išlo o Slovensko a ekonomickú reformu, *Akčný program KSC* zdôraznil, že táto „*v svojej súčasnej podobe nevytvorila priestor na rozvojovú politiku národno-politických oblastí*“. Preto sa v súvislosti s plánom ďalšieho rozvíjania reformy navrhovalo prepracovať sústavu riadenia tak, aby sa aj „*územné a národné aspekty rozvoja stali rovnocennou organickou súčasťou*“ nového spôsobu riadenia ekonomiky.

Obrovským pokrokom boli ustanovenia *AP KSC* vo sfére kultúry: „*Umelecká tvorba nesmie byť podrobovaná cenzúre ... Strana bude strážiť a zabezpečovať tak slobodu umeleckej tvorby, ako aj právo na sprístupnenie umeleckých diel ...Potrebnú autonómiu kultúry a umenia musí vyjadrovať aj samosprávne rozhodovanie kultúrnych pracovníkov v odbore ich činnosti.*“ Odmietnutie cenzúry, zdôraznenie slobody umeleckej tvorby a samosprávy umelcov a umeleckých zväzov – to už boli atribúty klasickej západnej demokracie v tejto oblasti ľudskej činnosti.

Okrem zásadne nového postoja k oblasti kultúry, *Akčný program* proklamoval i nový prístup vo vzťahu k mládeži, k vzdelaniu, k vede, k umeleckým zväzom a k novinárom. K podstatným zmenám patrili väčšie právomoci a autonómnejšie rozhodovanie týchto inštitúcií, ako aj návrat k spolkovým formám združovania v záujmových spoločenstvách. „*Je potrebné prekonať zúžené ponímanie ... funkcie kultúry a umenia, preceňovanie ich ideologickej a politickej úlohy a nedoceňovanie ich základných úloh v premene človeka a jeho sveta*“, konštatovalo sa v *Akčnom programe*. V súvislosti so školstvom *Akčný program* vyzval na skoncovanie s nedoceňovaním vzdelania a potrieb školy i učiteľov a potrebu zabezpečiť, „*aby ... školstvo dostalo podstatne väčší diel zo spoločenských zdrojov pre svoj rozvoj*“. V oblasti výučby sa zaviazal pripraviť nové poňatie vzdelávania „*založeného na logickom zvládnutí látky, využívajúce samostatnosť a iniciatívu žiakov, umožňujúcu... uplatniť princíp diferenciacie podľa záujmov a nadania*“. Nové trendy v smerovaní spoločnosti garantoval novinárom aj nový tlačový zákon, ktorý zakotvil

slobodu prejavu a zrušenie predbežnej cenzúry. Na druhej strane apeloval na individuálnu zodpovednosť tvorcov, ktorí svoje názory a informácie sprístupňujú širokej verejnosti.

V súvislosti s náboženským životom *Akčný program* otvorene priznal, „že počítame aj s veriacimi ľuďmi, so všetkými, ktorí sa chcú na základe svojej viery ako rovní s rovnými, ako plnoprávni budovatelia socialistickej spoločnosti zúčastniť na plnení všetkých náročných úloh.“

Akčný program KSČ obsahoval aj časť, nazvanú *Deľba a kontrola moci – záruka proti ľubovôli*. Dôvod, pre ktorý sa pristúpilo k opatreniam naznačeným v názve, bol v porovnaní s prechádzajúcou politickou praxou priam fascinujúci – „aby v celom štátnom mechanizme nedochádzalo k prílišnému sústreďovaniu moci v jednom článku“, keďže deľba a kontrola moci patria ku klasickým stĺpom západnej demokracie. Navyše program požadoval aj zabezpečenie a dodržiavanie ústavou zaručeného spolčovacieho práva, slobodu prejavu „a vôbec všetky politické a osobné práva občanov“.

V zahraničnopolitickej oblasti kládol dôraz na priateľstvo a spojenectvo so Sovietskym zväzom a s ostatnými socialistickými krajinami, ale poukázal aj na potrebu aktívne sa podieľať na európskej politike, na politickom riešení krízy na Strednom východe, na podpore realistických síl v NSR, usilovať sa o spoluprácu s Francúzskom, s Talianskom a so škandinávskymi a inými štátmi, čo nebolo vždy v súlade so zahraničnopolitickou stratégiou ZSSR. V programe sa vyslovilo aj odhodlanie, že „ČSSR bude formulovať vlastné stanovisko k základným otázkam svetovej politiky, vychádzajúc z reálneho pomeru medzinárodných síl a z vedomia, že je aktívnou súčasťou revolučného procesu vo svete.“

Vo výklade o novej politike obsiahnutej v *AP KSČ* Dubček zdôraznil, že v nasledujúcich mesiacoch pôjde o „vytvorenie systému záruk a stimulov organického pokroku, vytvorenie mechanizmu, ktorý umožní potrebné zámery uskutočniť nie katastroficky a kampaňovito, ale vecne, pokojne, demokraticky“. Upozornil, že by nebolo správne „vymáhať zásadnú zmenu narýchlo, improvizovane a v tempe, ktoré vyznačovalo posledné týždne a ktoré ani my, ani verejnosť nemôže trvalo vydržať“. Súhlasil s potrebou kádrových zmien, ale odmietol metódu „davovej psychózy“, ktorá môže mať nielen „tragické následky“, ale viesť i k tomu, že pri odčíňovaní starých krívd sa budú páchať nové neprávosti. V tejto súvislosti sa obrátil hlavne na pracovníkov oznamovacích prostriedkov, „aby si uvedomili

svoju zodpovednosť, vyhýbali sa živelnému nastoľovaniu problémov, demagógii, revanšistickým náladám, ako aj ‚krajným tendenciam a vybočeniam‘ vrátane nesocialistických“. Táto dobre mienená rada ostala vypočutá len z malej časti.

Na zasadaní ÚV KSČ, ktoré prijalo *Akčný program*, sa schválili aj personálne zmeny v jeho predsedníctve, keď z neho museli odísť všetci „novotnovci“ – J. Dolanský, J. Hendrych, M. Chudík, B. Laštovička, O. Šimůnek i bývalý prvý tajomník ÚV KSČ A. Novotný. Jedine J. Lenárt sa „čiasťočne“ zachránil, keď ho z funkcie člena Predsedníctva ÚV KSČ preradili do funkcie kandidáta Predsedníctva ÚV KSČ.

3. APRÍLA

Ministerstvo zahraničných vecí ZSSR odoslalo sovietskym veľvyslancom v Bulharsku, v Maďarsku, vo východnom Nemecku a v Poľsku cirkulárnu depešu s požiadavkou, aby vedúcim predstaviteľom strán týchto štátov odovzdali informáciu, v ktorej sa okrem iného hovorilo, že v ČSSR existuje ilegálna protištátna skupina, spoliehajúca sa na to, „že činnosť nového vedenia KSČ na čele s Dubčekom objektíve pripraví pôdu, aby k moci prišli také osoby, ktoré ‚vzkriesia‘ Československo z čias Masaryka“. Ministerstvo zahraničných vecí veľvyslancom upozornilo, že spomínaná informácia pochádzala z *Výboru štátnej bezpečnosti pri rade ministrov ZSSR* a mala „mimoriadne dôverný charakter“.

4. APRÍLA

- Československé veľvyslanectvo v USA poslalo ministerstvu zahraničných vecí v Prahe tajnú depešu, informujúcu o pozitívnom ohlase československého vývoja v USA, pričom upozornilo, že vo volebnom roku bude v americkej politike prevládať pasivita. Podľa depeše to platilo osobitne o vzťahu USA k ČSSR, lebo Washington sa obával, že aktívne gesto voči Prahe by sa mohlo vysvetľovať ako podpora liberálnych síl, čo by si Moskva mohla vykladať ako snahu USA odpútať ČSSR od Varšavskej zmluvy a spojenectva so socialistickými krajinami. A takýto výklad by podľa názoru americkej strany mohol československému demokratizačnému procesu iba uškodiť.

5. APRÍLA

- Československý chargé d' affaires v Bulharsku Kučera oznámil ministerstvu zahraničných vecí v Prahe, že vedenie Bulharskej komunistickej strany nemieni informovať bulharskú verejnosť o podstate československého obrodného proce-

su a zastáva názor, že KSČ sa situácia vymkla z rúk a obrodný proces je v skutočnosti určitým druhom revizionizmu. O obavách vedenia Maďarskej socialistickej robotníckej strany, že vývin v ČSSR postupne nadobudne „revizionistický charakter“, informoval v tom istom čase aj československý chargé d'affaires v Maďarsku Chabada, ktorý navyše upozornil, že diplomati krajín socialistického bloku, pôsobiaci v Maďarskej ľudovej republike (MLR), zastávajú názor, že v ČSSR nesmie prísť k návratu kapitalizmu, a že ČSSR nemožno v nijakom prípade stratiť, lebo „Československo nie je Vietnamom alebo Kóreou“, ale naopak „je v centre Európy a svetová revolúcia sa bude vždy riešiť v Európe“. Preto v prípade odtrhnutia ČSSR od socialistického tábora, socialistické štáty nebudú váhať „použiť proti ČSSR ozbrojené násilie“. Túto jasne formulovanú výstrahu, v ktorej sa po prvýkrát otvorene hovorilo o možnom použití sily proti Československu, Praha buď nepochopila, nedocenila alebo nesprávne vyhodnotila.

- Novinár A. Hykisch uverejnil v *Kultúrnom živote* článok pod názvom *Malá hra viny*, ktorým reagoval na vysvetlenie M. Válka ku kauze *Listu skupiny spisovateľov, adresovaného účastníkom IV. zjazdu československých spisovateľov*. Hykisch list jednoznačne a opakovane odsúdil, lebo podľa neho sa stal súčasťou „zastrašovania a nátlaku straníckych orgánov voči spisovateľskej obci“.

ZAČIATOK APRÍLA

V českých krajinách vznikol Klub angažovaných nestraníkov (KAN), ktorý sa otvorene prihlásil k demokracii západného typu.

6. APRÍLA

Začala sa vojenská príprava intervencie sovietskych vojsk do Československa pod krycím názvom *Operácia Dunaj*. Bola zameraná na poskytnutie „internacionálnej pomoci“ československej armáde pri obrane pred hroziacim nebezpečenstvom, pričom sa rávalo s tým, že ak sa československá armáda postaví k sovietskym vojskám nepriateľsky a odmietne s nimi spolupracovať, bude odzbrojená. V júli 1968 sovietske vedenie zapojilo do vojenských príprav intervencie štyri štáty Varšavskej zmluvy – NDR, Poľsko, Maďarsko, Bulharsko.

7. APRÍLA

V Dome lodníkov v Bratislave sa za prítomnosti príbuzných povstaleckých generálov Jána Goliana a Rudolfa Viesta, prenasledovaných generálov Jána Marka

a Jozefa Kristína, politikov Petra Zaťku a Jána Bečku ustanovila Slovenská organizácia (spoločnosť) na ochranu ľudských práv. Jej predsedom sa stal Emil Vidra. Organizácia vychádzala zo Všeobecnej deklarácie ľudských práv a hlásila sa k obrodnému procesu a humanizácii spoločnosti.

8. APRÍLA

Prezident republiky L. Svoboda vymenoval novú vládu ČSSR na čele s O. Černíkom. Z predchádzajúcej vlády J. Lenárta muselo odísť asi 70 % jej členov – stúpcov konzervatívneho krídla v KSČ vrátane jej predsedu. Nahradili ich prívrženci reformného krídla v strane. Zo slovenských členov novej vlády mal Peter Colotka ako jej podpredseda na starosti rehabilitácie neoprávnene odsúdených občanov Československa v 50. rokoch a ďalší podpredseda vlády G. Husák mal pripraviť ústavný zákon o československej federácii. Do ministerských funkcií boli vymenovaní M. Dzúr (minister národnej obrany), Jozef Trokan (minister stavebníctva), Július Hanus (minister lesného a vodného hospodárstva), Michal Štancel (do 30. apríla minister bez kresla, od 30. apríla minister práce a sociálnych vecí) a Miloslav Hruškovič (do 30. apríla minister – predseda štátnej komisie pre techniku, od 30. apríla minister techniky). Členom novej vlády sa stal aj reformný ekonóm O. Šik ako jej podpredseda, Jiří Hájek, minister zahraničných vecí, a Josef Pavel, ktorý bol vymenovaný za ministra vnútra.

- V Bratislave bol založený *Klub mladej inteligencie*. Jeho členmi sa stali v tom čase už renomovaní odborníci z rozličných oblastí slovenského spoločenského života – napríklad spisovateľ a literárny kritik Pavol Števec, Anton Hykisch, herec Július Satinský, ekonóm Viktor Pavlenda a ďalší. Za svoj cieľ si určili zdynamizovanie pozitívnych zmien a demokratizácie slovenskej spoločnosti.

- Ústredný výbor Zväzu židovských náboženských obcí na Slovensku vyjadril podporu demokratizačnému procesu a poukázal na nedobrý stav židovských náboženských obcí.

9. APRÍLA

- V Bratislave sa konalo plenárne zasadanie ÚV KSS. V tajných voľbách zvolilo nové Predsedníctvo ÚV KSS v zložení František Barbírek, V. Biľak, Vojtech Daubner, Herbert Ďurkovič, M. Hruškovič, Ján Janík, O. Klokoč, Július Lörincz, V. Pavlenda, Anton Ťažký a Jozef Zrak. Kandidátmi predsedníctva sa stali

Koloman Boďa, František Dvorský, Róbert Harenčár, Michal Pecho a M. Sabolčík, tajomníkmi ÚV KSS J. Janík, M. Pecho a M. Sabolčík. Nové Predsedníctvo ÚV KSS pôsobilo s minimálnymi zmenami až do konca augusta 1968 a s postupujúcou diferenciáciou medzi reformnými komunistami a neokonzervatívami, ktorí sa časom odštíepili od reformistov, v ňom nadobudli miernu prevahu neokonzervatívci. Na plenárnom zasadaní zaznela ostrá kritika masových oznamovacích prostriedkov, najmä tlače, pričom niektorí poprední členovia ÚV KSS požadovali, aby sa voči tým, ktorí kritizovali činnosť komunistickej strany počas uplynulých dvadsiatich rokov, podnikli tvrdé opatrenia.

Vzhľadom na to, že v orgánoch a aparáte strany bol značný počet konzervatívcov, ktorí s obavami sledovali rozširovanie demokratizačného procesu, prvý tajomník ÚV KSS V. Biľak na zasadaní bedákal: *„Predsa nie je možná prax, aby sa vedúci tajomníci OV KSS volili niekde na ulici ... A nie je správne ani to, že tajomník sa hneď rozsype a utečie z OV strany. Treba sa vedieť postaviť k veci tvárou v tvár a povedať svoj názor. Inak by mohlo dôjsť k rozvratu v samotnej strane.“* Neskôr začala táto „ulica“ tvrdo útočiť na okresné stranícke aparáty za rôzne násilnosti počas 50. rokov a ich spoločenské postavenie sa stalo veľmi povážlivé.

V. Pavlenda presadzoval na zasadaní model tzv. ekonomicko-politickej federácie, čím podporil Kočtúchovu koncepciu. Jeho predstavy sa však stretli i s kritikou. Zasadanie odsúhlasilo návrh schváliť ústavný zákon o symetrickom usporiadaní štátu, t. j. o federalizácii Československa a vytvoríť riadiacu komisiu ÚV KSS na prípravu federatívneho štátoprávneho usporiadania na čele s V. Pavlendom. Básnik a publicista V. Mihálik však v súvislosti s tým pripomenul, že česká verejnosť nie je pripravená na štátoprávnu rehabilitáciu slovenskej otázky a nedoceňuje význam riešenia českej otázky.

V. Biľak len stručne informoval o plenárnom zasadnutí ÚV KSČ na prelome marca a apríla, lebo pravdepodobne vedome brzdil aplikovanie jeho záverov v najvyšších slovenských straníckych kruhoch. Takýto prístup sa stal pre vtedajšie konzervatívne komunistické sily charakteristický a signalizoval postupný rozchod niektorých starých straníckych, ale aj kultúrnych štruktúr s priebehom a formou demokratizačného procesu v československej spoločnosti. Biľaka a jeho postoj pri rôznych príležitostiach otvorene kritizovali médiá i niektorí predstavitelia kultúrneho života (Vladimír Maňák a ďalší), iní zasa s jeho konceptom „demokratizácie“ súhlasili, čo sa stalo príčinou zásadných rozporov v kultúrnej obci, ale aj v širšej slovenskej verejnosti.

- Slovenskí katolícki biskupi vo svojom posolstve vláde ČSSR ocenili „*potešujúci obrodňujúci demokratizačný proces celej našej spoločnosti*“ a zopakovali zásadné požiadavky katolíckej cirkvi: obsadenie všetkých biskupských stolcov a rokovanie vlády s Vatikánom; novelizáciu štátneho cirkevného zákonodarstva, najmä zrušenie inštitúcie vládnych splnomocnencov a cirkevných tajomníkov; uznanie práva cirkvi na výchovu kňazského dorastu podľa skutočných potrieb; obnovenie rehoľného života; rehabilitáciu nespravodlivo postihnutých duchovných a rehoľníkov (rehoľníčok), zvýšenie rozsahu a nákladu *Katolíckych novín* a ďalšej cirkevnej tlače atď.

9. - 10. APRÍLA

V Moskve sa konalo narýchlo zvolané plenárne zasadanie ÚV KSSZ, ktoré odobrilo názor politického byra ÚV KSSZ, že „*socialistického Československa sa nevzdáme*“.

10. APRÍLA

- V Košiciach sa za účasti 133 kňazov a rehoľníkov z celého Československa konala porada gréckokatolíckeho duchovenstva. Jej účastníci požadovali, aby štátne orgány vydali vyhlásenie, že gréckokatolícka cirkev v Československu nebola zrušená, a že gréckokatolíci sa môžu slobodne hlásiť k viere svojich otcov. Na porade zvolili akčný výbor, ktorého predsedom sa stal Ján Murín a čestným predsedom V. Hopko. Úlohou akčného výboru bolo nadviazať kontakty s úradmi a zastupovať záujmy gréckokatolíckej cirkvi pred uskutočnením jej úplnej rehabilitácie a zriadením ordinariátu. Členovia akčného výboru sa stali riadnymi členmi Diela koncilovej obnovy.

- Uskutočnila sa verejná členská schôdza slovenských spisovateľov – členov KSC, na ktorej odznela požiadavka federatívneho usporiadania štátu. Jej splnenie považovali účastníci schôdze za základný predpoklad skutočnej demokratickej zámery na Slovensku.

11. APRÍLA

- Leonid Brežnev napísal A. Dubčekovi „*príkazom srdca*“ diktovaný „*priateľský list*“, v ktorom z taktických dôvodov vyjadril zdanlivé pochopenie s hľadáním „*čo možno najefektívnejších ciest ďalšej výstavby socialistickej spoločnosti a rozvoja socialistickej demokracie*“ v ČSSR, no zároveň varoval pred ťažkosťami

mi, ktoré sprevádzajú takéto hľadanie. Za najväčšiu ťažkosť pokladal to, že k „zdravému prúdu sa primknú najú revizionistické a nepriateľské sily, ktoré sa pokúšajú zvieŕť Československo zo socialistickej cesty“, ale aj to, že podľa neho sa vedenie KSČ pokúšalo nájsť „okamžité riešenie všetkých nahromadených otázok“, čo podľa neho mohlo mať za následok vznik nových, ešte väčších chýb a dôsledkov. Brežnev v liste nepriamo naznačil, že vedúca úloha KSČ v spoločnosti nebola obnovená podľa predstáv ÚV KSSZ, a zdôraznil, že je najvyšší čas, aby sa v československom vedení „prejavila jednota vôle a činov, aby sa revizionistickým a protisocialistickým živlom zabránilo ovplyvňovať vývoj udalostí“.

- Na zjazde pravoslávneho duchovenstva v Prešove sa zišlo 109 pravoslávnych duchovných, profesorov a poslucháčov Pravoslávnej bohosloveckej fakulty. Zotrvávali na platnosti prešovského „sobora“ z apríla 1950, ktorý bol podľa nich „usporiadaný v rámci zákonných opatrení tohto obdobia“. Vyjadrili odhodlanie nevzdať sa svojho náboženského presvedčenia, chrámov, budov farských úradov a ostatných cirkevných stavieb. Nemali však dostatočnú oporu veriacich, preto apelovali na vládu, aby ocenila ich prácu „pri budovaní socialistickej vlasti“. Zvolili akčný výbor eparchie, ktorý mal brániť ich záujmy.
- Vedúci predstavitelia slovenských umeleckých zväzov vyslovili spoločnú staronovú požiadavku autonómnosti a samostatnosti slovenských umeleckých zväzov. Rozhodli sa preto vytvoriť spoločný orgán – Koordinačný výbor slovenských umeleckých zväzov, ktorý mal formulovať a zastupovať ich záujmy pri riešení danej otázky.

14. APRÍLA

Skupina dvadsiatich dvoch v minulosti perzekvovaných evanjelických a. v. farárov vypracovala *Vyjadrenie*, adresované Predsedníctvu Národného zhromaždenia ČSSR, Predsedníctvu SNR a Predsedníctvu ÚV KSČ a ÚV KSS. Privítala v ňom „demokratizačný proces obrody života v našej vlasti“ a navrhla demokratickým spôsobom upraviť pomer medzi štátom a cirkvou; zrušiť funkciu cirkevných tajomníkov; rehabilitovať nezákonne postihnutých duchovných i veriacich (menovite požadovala prepustenie v tom čase ešte väzneného duchovného Jozefa Juráša); výmenu cirkvi nanútených funkcionárov; slobodné vykonávanie duchovno-náboženskej činnosti cirkvi atď. K popredným predstaviteľom „obrodného hnutia“ patrili Július Cibulka (farár v Limbachu), Pavel Uhorskai a Otto Vízner (farári mimo služby), Pavel Hronec (farár vo Veľkom Krtíši), po prepustení z väzenia v rámci amnestie udelenej pri príležitosti 9. mája aj Jozef Juráš a ďalší.

PRVÁ POLOVICA APRÍLA

Sovietsky veľvyslanec v ČSSR Stepan Červonenko poslal sekretariátu ÚV KSSZ a ministerstvu zahraničných vecí ZSSR obsiahlu správu o obsahu hlavných dokumentov (referátu A. Dubčeka, *Akčného programu KSC* a rezolúcie *K súčasnej politickej situácii*) schválených na plenárnom zasadaní ÚV KSČ v dňoch 28. marca a 1. – 5. apríla 1968. Okrem iného v nej uviedol, že československá tlač, rozhlas a televízia urobili v minulých mesiacov veľmi veľa „pre podryvanie autority KSC a socialistického štátu“, ako i pre „politickú dezinformáciu“ verejnosti, ale Dubček napriek tomu hodnotil ich činnosť celkovo veľmi kladne. V jeho referáte nebolo podľa Červonenka ani slovo kritiky na adresu protisocialistického a protistranického postoja mnohých spisovateľov, o vedúcej úlohe strany sa v referáte údajne hovorilo iba všeobecne, pričom na druhej strane sa v ňom zdôraznilo, že republiku musí skutočne riadiť vláda (a nie ÚV KSČ). Červonenko usúdil, že vo všeobecných formuláciách referát v podstate správne určil vnútropolitickú i zahraničnopolitickú orientáciu KSČ, ale v konkrétnych častiach, týkajúcich sa najmä vedúcej úlohy strany, nevytýčil jasné ciele a správnu orientáciu. Sovietsky veľvyslanec sa kriticky vyjadril aj o otázkach zahraničnej politiky, ktorým podľa neho plenárne zasadanie jednak nevenovalo primeranú pozornosť a jednak sa nimi zaoberali a udávali im „tón“ takmer výlučne stúpenci „aktívneho uskutočňovania tzv. samostatnej [československej] národnej zahraničnej politiky“. Upozornil, že *Akčný program KSC* už na samom začiatku stavia do popredia „politiku československej cesty k socializmu“ a – v zásade – „hanobí dvadsaťročné obdobie výstavby socializmu (1948 – 1967)“. Podľa Červonenka program síce obsahoval i mnoho „správnych“ myšlienok, ale „vcelku svojím duchom i praktickým zameraním predstavuje platformu, ktorá otvára cestu skutočnej deformácii spoločensko-politického rozvoja Československa smerom k značnému posilneniu oportunistických, revizionistických a nacionalistických tendencií“. Vzhľadom na túto tendenciu veľvyslanec odporúčal sovietskemu vedeniu rozšíriť kontakty vedúcich sovietskych činiteľov s vedením KSČ s cieľom pôsobiť na formovanie jeho postojov a pomáhať mu, aby „správne“ zhodnotilo situáciu a skorigovalo v správnom smere situáciu v strane i v štáte. Inými slovami, Červonenko sovietskemu vedeniu otvorene radil, aby vystupňovalo tlak na československých reformátorov s cieľom podlomiť sotva začatý obrodňný proces.

16. APRÍLA

- Predsedníctvo SNR vymenovalo pracovnú skupinu na čele s jej podpredsedom Jozefom Krížom, ktorá mala pripraviť legislatívne návrhy nového, federatívneho

štátoprávneho usporiadania ČSSR. Odbornú problematiku v uvedenej komisii spracúvala skupina pod vedením ústavného právnika Karola Lacu, ktorá postupne dospela k nasledujúcim predstavám: Východiskovou ideou slovenskej strany vo veci federatívneho štátoprávneho usporiadania ČSSR bolo, že v republike žijú dva suverénne a rovnoprávne národy – Česi a Slováci, ktoré si vytvoria svoje vlastné národné štáty – Českú socialistickú republiku (ČSR) a Slovenskú socialistickú republiku (SSR), pričom suverenita spoločného federálneho štátu sa bude odvodzovať od suverenity oboch národných štátov. Tie mu „zdola“ postúpia právomoci, bez ktorých by nemohol navonok vystupovať ako jednotný a suverénny štátny celok. Z toho vyplývalo, že ťažisko kompetencií bude spočívať na dvoch národných štátoch. Do výlučných právomocí federálnych orgánov mala pôvodne patriť iba národná obrana, zahraničná politika, spoločná mena a správa štátnych hmotných rezerv, pričom o tzv. spoločných právomociach, ktoré im tiež mali zveriť národné štáty, sa ešte len malo rozhodnúť. Všetky ostatné rezorty, najmä vnútro, energetika, ťažký, spotrebný i chemický priemysel, poľnohospodárstvo, školstvo, kultúra, zdravotníctvo a pod., mali patriť do výlučnej právomoci orgánov národných štátov.

Ďalšou zásadou, vyjadrujúcou a zabezpečujúcou rovnoprávne postavenie oboch národov, bola zásada parity, t. j. rovnosti čo do počtu i zastúpenia. Parita sa mala dodržiavať vo federálnych orgánoch, či už zákonodarných (Federálne zhromaždenie /FZ/ ČSSR) alebo výkonných (vláda ČSSR). FZ malo pozostávať z dvoch dvestočlenných komôr – *Snemovne ľudu* a *Snemovne národov*, pričom niektoré zákony, najmä najvyššej právnej sily (ústavné), sa mali prijímať tak, aby sa zabránilo majorizácii jedného národa druhým, v praxi Slovákov Čechmi (neskôr sa z toho vyvinula zásada potrebnej trojpätinovej väčšiny). Slovenská politická reprezentácia požadovala aj nový názov spoločného štátu – *Československá Federatívna Socialistická Republika* (ČSFSR). Uvažovalo sa aj o prijatí troch ústav: českej, slovenskej a federálnej. Z uvedeného náčrtu základných predstáv slovenskej strany o podobe a spôsobe fungovania československej federácie vyplývalo, že malo ísť o tzv. voľnú federáciu, charakterizovanú rozsiahlymi právomocami národných štátnych orgánov, a s takými delegovanými právomocami federálnych orgánov, ktoré im umožňovali reprezentovať jednotný československý štát navonok, lebo pre národné štáty bolo výhodnejšie odovzdať ich federácii, ako si ich ponechať.

- Uskutočnilo sa stretnutie pražského katolíckeho biskupa F. Tomáška a troch slovenských katolíckych biskupov – E. Nécseya (Nitra), Ambróza Lazíka (Trnava) a Róberta Pobožného (Rožňava) – s podpredsedom československej vlády

Gustávom Husákom, s ministrom kultúry a informácií M. Galuškom, s povereníkom a predsedom komisie SNR pre kultúru a informácie Štefanom Brenčíčom a s riaditeľkou sekretariátu pre veci cirkevné ministerstva kultúry a informácií E. Kadlecovou. Biskupi nastolili na stretnutí celý rad aktuálnych problémov, najmä otázku udeľovania štátneho súhlasu duchovným osobám tak, aby mali všeobecnú platnosť a neboli viazané na určité miesto výkonu funkcie, otázku udelenia štátneho súhlasu biskupom, ktorí nemohli vykonávať svoje funkcie (išlo o biskupov Štěpána Trochtu, Karla Skoupého a Josefa Hloucha, pričom A. Lazík spomenul aj tajne vysväteného biskupa Jána Chryzostoma Korca), otázku právomocí biskupov pri vybavovaní vnútorných záležitostí cirkvi, povolenia činnosti gréckokatolíckej cirkvi atď. Zástupcovia vlády biskupov ubezpečili, že štátne orgány majú záujem o korektné vzťahy s cirkvou a uvedeními problémami sa budú zaoberať. Nastolené problémy sa skutočne začali urýchlene riešiť. Napríklad ešte v ten istý deň boli s okamžitou platnosťou odvolaní zmocnenci Povereníctva SNR pre kultúru a informácie z biskupských úradov v Trnave, Nitre a v Rožňave; z úradov v Spišskom Podhradí, Banskej Bystrici a v Košiciach boli odvolaní už v priebehu roka 1967. Náklad *Katolíckych novín* sa v apríli 1968 zvýšil z pôvodných 40-tisíc exemplárov na 60-tisíc, pričom počet novinových strán sa rozšíril zo štyroch na šesť. Požadovaný náklad bol však až 100-tisíc exemplárov.

17. APRÍLA

- Československý veľvyslanec v ZSSR Oldřich Pavlovský poslal ministerstvu zahraničných vecí v Prahe telegram, v ktorom informoval, že vývoj v ČSSR vyvolal veľké znepokojenie vedúcich sovietskych činiteľov. Na ich upokojenie odporúčal *„robiť uvážlivé, ale bez vyčkávania aktívne kroky, ktorými by sme propagandisticky i prakticky vyjadrili svoje odhodlanie nielen udržať, ale i upevniť... koncepciu na spojenectvo so ZSSR, a to tak z vnútropolitických, ako i medzinárodných dôvodov.“*

- Z iniciatívy dvadsiatich dvoch postihnutých evanjelických a. v. kňazov sa na súkromnej chate na Čertovici uskutočnila schôdza zástupcov duchovných takmer zo všetkých seniorátov na Slovensku – pre jej účastníkov sa v neskoršej normalizačnej terminológii používal názov „čertovická skupina“. Účastníci schôdze ostro kritizovali vedenie cirkvi a vypracovali program akčného postupu vnútri cirkvi. Vytvorili *Prípravný výbor* a prijali rozhodnutie, že *„majú byť vyzvaní predstavitelia cirkvi na všetkých stupňoch cirkevnej správy zo stavu duchovného i svetského, aby sa vzdali svojich hodností“*. Delegácia, vyslaná

účastníkmi stretnutia, sa 22. apríla 1968 dostavila na Generálny biskupský úrad v Bratislave a vyzvala všetkých troch evanjelických biskupov – najdôraznejšie generálneho biskupa Jána Chabadu –, aby abdikovali. Spoločná pastoraálna konferencia, zvolaná do Turčianskych Teplíc na 2. – 3. mája 1968, sa mala konať už bez nich.

- V Bratislave sa za veľkej účasti laikov konala slovenská konferencia delegátov katolíckeho duchovenstva a rehoľníkov. Uskutočnila sa na podnet Akčného výboru katolíckeho duchovenstva a so súhlasom biskupov, a bola posledným krokom v príprave na celoštátny zjazd, zvolaný na máj 1968 do Velehradu. Z poverenia biskupa A. Lazíka ju otvoril Július Gábris. Hovorilo sa o všetkých aktuálnych problémoch katolíckej cirkvi na Slovensku, t. j. o vytvorení samostatnej cirkevnej provincie, o obnovení činnosti gréckokatolíckej cirkvi a mnohých ďalších otázkach, najmä však o Diele koncilovej obnovy. Pôvodne sa uvažovalo o názve Hnutie koncilovej obnovy, , ktorý bol napokon upravený tak, aby v ničom nepripomínal bývalé MHKD. Konferencie sa zúčastnil aj tajne vysvätený biskup Ján Chryzostom Korec, ktorého len krátko predtým (20. februára 1968) prepustili z väzenia.

18. APRÍLA

- Keď v tento deň zvolili za predsedu Národného zhromaždenia ČSSR J. Smrkovského, zastávali „muži januára“, vedúce osobnosti „Pražskej jari“ – resp. „československej jari“ a či „českej a slovenskej jari“ – štyri najdôležitejšie posty v štáte: A. Dubček bol prvým tajomníkom ÚV KSČ, L. Svoboda prezidentom ČSSR, O. Černík predsedom vlády ČSSR a J. Smrkovský predsedom Národného zhromaždenia ČSSR.

- Povereník a predseda komisie SNR pre kultúru a informácie Š. Brenčič viedol v Bratislave rozhovory so zástupcami pravoslávnej a gréckokatolíckej cirkvi. Oznámil im, že vláda sa rozhodla dôsledne uplatniť slobodu vierovyznania a zabezpečiť realizáciu požiadaviek gréckokatolíkov. Zástupcov oboch cirkví vyzval, aby predložili svoju predstavu o ďalšom riešení situácie a zdôraznil, že nesú zodpovednosť za udržanie pokoja. Zástupcovia pravoslávnej cirkvi sa sťažovali na gréckokatolíkov, že sú agresívni, porušujú zákony a vyvolávajú nepokoj. Neodmietali obnovenie činnosti gréckokatolíckej cirkvi, za základ rokovania sa však podľa nich nemohol pokladať stav pred „soborom“, ale aktuálny stav; neskôr tento termín posunuli na 1. január 1968. Zástupcovia gréckokatolíkov nechceli rokovať s pravoslávnu cirkvou, nakoľko ich cirkev nebola ešte rehabi-

litovaná a nemala tlač ani pravidelné kontakty s veriacimi, teda bola v nerovnoprávnom postavení. Gréckokatolíci pripomínali, že pravoslávna cirkev sa aktívne zúčastnila na likvidácii ich cirkvi, a žiadali jej úplnú rehabilitáciu, ktorú chápali ako obnovenie stavu existujúceho pred „soborom“.

- Začalo sa zasadanie valného zhromaždenia ČSAV, ktoré okrem iného rokovalo o požiadavke autonómie a slobody vedeckého bádania. Ako hostia sa ho v rámci delegácie ÚV KSČ zúčastnili tajomník ÚV KSČ Čestmír Císař, minister zahraničných vecí, člen korešpondent ČSAV Jiří Hájek a minister školstva Vladimír Kadlec.

19. APRÍLA

Rudé právo a *Pravda* uverejnili článok Ladislava Novomeského *Zmysel federalizácie* (s podtitulom *Vyšší stupeň syntézy, nie separatistická izolácia*) o potrebe federalizácie štátu nielen pre slovenský, ale aj pre český národ.

19. APRÍLA - 4. MÁJA

Katolícki biskupi F. Tomášek a A. Lazík boli na návšteve vo Vatikáne. Tomášek odovzdal pápežovi Pavlovi VI. memorandum o situácii katolíckej cirkvi v Československu. Lazík rokoval s vatikánskym štátnym sekretárom Agostinom Casarolim o postavení katolíckej cirkvi na Slovensku a navrhol obnoviť československo-vatikánske rokovania, prerušené v polovici roka 1967. Hovorilo sa aj o problematike zosúladenia štátnych a cirkevných hraníc a o vytvorení samostatnej slovenskej cirkevnej provincie.

20. APRÍLA

V prejave na krajskej konferencii KSS v Bratislave vyslovil A. Dubček presvedčenie, „že socializmus v Československu má jedinečnú príležitosť utvoriť takú mieru slobôd, v takých nových demokratických formách, aké sú nedostupné tej najdemokratickejšej buržoáznej spoločnosti, tým viac, že každá buržoázna demokracia je demokraciou pre vládnucu triedu. Môžeme sa u nás (v ČSSR – zost.) oprieť o sociálne podmienky socializmu, ktoré pri zvyšovaní bohatstva spoločnosti umožnia postupnú premenu moci nad spoločnosťou v ozajstnú samosprávu spoločnosti.“ V hospodárskej oblasti, pokračoval, „naša spoločnosť očakáva, že sa podarí vypracovať takú koncepciu uplatňovania hospodárskej funkcie štátu, ktorá na jednej strane povedie k úplnému obnoveniu funkcie trhu a rozvinutiu socialistickej ekonomiky, a na druhej strane umožní na základe

samostatného, ekonomicky racionálneho správania sa podnikov a na základe hospodárskej politiky štátu, prehĺbenia úlohy plánu, energické riešenie zložitých vecných problémov národného hospodárstva.“

24. APRÍLA

- Na návštevu ČSSR priletel hlavný veliteľ Spojených ozbrojených síl Varšavskej zmluvy Ivan Jakubovskij. Na verejnosť prenikli informácie, že jeho príchod do Československa súvisel s kritickým postojom sovietskeho vedenia k *Akčnému programu KSC* a vôbec k pokračujúcemu reformného procesu.

- V programovom vyhlásení novej vlády, týkajúcom sa vzťahov slovenského a českého národa, sa konštatovalo, že asymetrické usporiadanie nevytvorilo záruky rovnoprávnosti medzi oboma národmi. Východisko sa preto hľadalo v novom štátoprávnom usporiadaní republiky – v socialistickej federácii. V súvislosti s ekonomickou situáciou sa uvádzalo, že za uplynulých dvadsať rokov sa životná úroveň obyvateľstva zvýšila dvojnásobne a dosiahli sa i ďalšie významné úspechy v oblasti ekonomického rastu – do užívania sa napríklad odovzdali mnohé zdravotnícke, kultúrne a školské zariadenia –, ale napr. maloobchod trpel nedostatkom mnohých druhov tovarov a v celom hospodárstve existovali vážne disproporcie. Prejavovali sa problémy v zásobovaní podnikov, v plynulosti výroby a v investičnej výstavbe, ktorej lehoty boli v porovnaní s vyspelými krajinami dvoj- až trojnásobne dlhšie. Príčinou týchto problémov bola nevhodná štruktúra hospodárstva, ako i nedostatočné využívanie „*predností socialistického rozvoja*“. V dôsledku vývoja, ktorým Československo prešlo po druhej svetovej vojne, priemysel nebol „*z veľkej časti schopný zabezpečiť efektívne naše potreby v obchode so zahraničím a ani plne uspokojiť naše potreby na domácom trhu*“.

Vládne vyhlásenie sa pokúsilo pomenovať i ďalšie príčiny neuspokojivého stavu československej ekonomiky, ktorý ale nepokladalo za krízový. Prvé kroky v oblasti realizácie ekonomickej reformy sa však považovali za nedostatočné, podobne ako snahy smerujúce k štrukturálnym premenám hospodárstva.

V programovom vyhlásení sa ubezpečovalo, že vláda nepripravuje menovú reformu, „*ani žiadne podobné opatrenie, ktoré by bolo útokom na životnú úroveň obyvateľstva*“. Naopak, chcela presadzovať politiku čo najväčšieho, pritom však ekonomicky odôvodneného rastu reálnych miezd (t. j. takého, ktorý v podstate zodpovedal rastu produktivity práce).

Roku 1968 sa rátalo s investovaním 70 miliárd Kčs do národného hospodárstva, pričom polovica z tejto sumy mala smerovať do bytovej, sociálnej, školskej, zdravotníckej a dopravnej výstavby. Podiel prostriedkov investovaných do baníctva, energetiky a ťažkého priemyslu mal naopak klesať. Cieľom takto poňatej investičnej politiky bolo ozdraviť štruktúru národného hospodárstva a zvýšiť produkciu spotrebného tovaru, ktorý bol dôležitou komoditou na zahraničnom i vnútornom trhu.

V súvislosti s ozdravením ekonomiky sa začala dostávať do popredia i otázka zahraničnej pôžičky. Vláda prisľúbila preskúmať túto možnosť s cieľom využiť ju na urýchlenie štrukturálnych zmien v ekonomike, na zvýšenie konkurencieschopnosti československého tovaru a na perspektívne smerovanie k voľnej zmeniteľnej mene.

V súvislosti so Slovenskom sa v programovom vyhlásení konštatovalo, že vláda sa bude „usilovať o to, aby sa vytvárali podmienky sociálne ekonomického vyrovnávania Slovenska na úroveň českých krajín, a aby sa maximálne využívali všetky špecifické zdroje a možnosti Slovenska v prospech celého národného hospodárstva“. V záujme dosiahnutia tohto cieľa sa mala zvyšovať finalizácia výroby na Slovensku a nové výrobné kapacity sa mali budovať najmä v spracovateľskom priemysle.

24. - 25. APRÍLA

Stranická konferencia Východného vojenského okruhu (VVO) označila federalizáciu štátu za jednu „zo základných podmienok rozvinutia socialistickej demokracie“. V prijatej rezolúcii požadovala vytvoriť slovenské národné jednotky so slovenským velením v duchu Košického vládneho programu z apríla 1945. Predpokladalo sa, že pri Slovenskej národnej rade vznikne „branný výbor s právomocou národného orgánu“. Podnety straníckej konferencie VVO sa dostali do *Návrhu akčného programu Československej ľudovej armády*, schváleného 11. júna 1968.

25. - 26. APRÍLA

Denník Pravda uverejnil článok ústavného právnika K. Lacu *Prečo sme za federáciu*, v ktorom písal o modeloch riešenia štátoprávnych vzťahov medzi Slováckmi a Čechmi po roku 1945 a o dôvodoch odmietnutia autonómie, decentralizácie a asymetrie, čím podporil marcové vyhlásenie SNR o potrebe federatívneho usporiadania štátu, *Akčný program KSC* a vládne vyhlásenie.

26. APRÍLA

V Prahe bola podpísaná *Zmluva o priateľstve, spolupráci a vzájomnej pomoci medzi Československou socialistickou republikou a Bulharskou ľudovou republikou*. Za ČSSR zmluvu podpísal prvý tajomník ÚV KSČ A. Dubček a predseda československej vlády O. Černík, v mene BLR prvý tajomník ÚV Bulharskej komunistickej strany, predseda rady ministrov Todor Živkov. Zmluva nadobudla platnosť dňa 30. apríla 1969.

28. APRÍLA

Denník *Smena* uverejnil rozhovor s K. Bacílkom, ktorý odmietol svoju osobnú zodpovednosť za politické procesy. Podľa neho K. Gottwald dal R. Slánskeho zatknúť až na priamy Stalinov príkaz.

29. APRÍLA

- V Bratislave sa uskutočnilo rokovanie slovenských a českých ekonómov. Slovenská strana na ňom presadzovala prijatie dokumentu *Zásady federalizácie ekonomiky národov Československa*, ktorého hlavnými autormi boli H. Kočútich, V. Pavlenda, Ján Ferienc, Pavol Turčan a Andrej Lantay. Dokument vychádzal z tézy, že Československo je štátom dvoch rovnoprávných národov a jeho ekonomika je integrovanou syntézou dvoch národných ekonomík. Dovtedajšia integrácia sa však podľa dokumentu uskutočňovala „vrchnostensky“, administratívnymi metódami a bola neracionálna, čo koniec koncov pôsobilo proti ekonomickým záujmom oboch národno-politických oblastí. Deformácie, vyplývajúce z integrácie realizovanej „zhora“, sa v praxi výraznejšie prejavili v slovenskej ekonomike. Dokument ďalej upozornil, že v budúcom období bude potrebné eliminovať negatíva vyplývajúce napríklad z jednostrannej odvetvovej štruktúry, zo slabosti výrobných programov na Slovensku či z neracionálnej investičnej politiky, ktorá nebrala do úvahy situáciu v zdrojoch pracovných síl. Nová ekonomická integrácia mala preto skončiť s diskriminovaním Slovenska a v súlade s *Akčným programom KSČ* zabezpečiť do roku 1980 ekonomické vyrovnanie Slovenska s úrovňou českých krajín. Počítalo sa s tým, že v budúcnosti sa zachová jednotná mena, spoločný trh i voľný pohyb pracovných síl. Slovenské a české národné orgány si mali vypracúvať samostatné koncepcie a plány ekonomického rozvoja, pričom koordinovať ich mal na to určený ústredný orgán. Novej economickej sústave mala podľa uvedených „zásad“ zodpovedať primeraná banková sústava, oddeľujúca emisne menovú a komerčnú činnosť, pričom sa počítalo s pôsobením národných

emisných centier. Podmienkam ekonomickej reformy a federatívneho usporiadaniu štátu mala zodpovedať taká banková sústava, v ktorej by emisná menová činnosť bola oddelená od komerčných činností. V každej národnopolitickej oblasti sa predpokladala existencia samostatnej komerčnej banky a emisného národného centra.

Nová ekonomická koncepcia vychádzala „zo zásady národných orgánov ako nositeľov originálnej štátotvornej suverenity“. Federálnym orgánom mali zostať len tie kompetencie, ktoré im delegujú národné orgány, pričom tieto boli prioritné aj z hľadiska rozhodovania o ďalšom hospodárskom raste jednotlivých národných ekonomík. V dokumente sa objavila aj téza, že národná ekonomika umožňuje dynamizovať aj taký významný hnací motor, akým je národná iniciatíva. Takáto koncepcia ekonomicko-politickej federácie mala zároveň zabrániť vzniku „veľkej politickej“ a „malej ekonomickej“ federácie. Pokiaľ išlo o socialistické spoločenské zriadenie a z toho vyplývajúce spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov, dokument ho plne akceptoval a neobjavil sa ani náznak pochybností o jeho správnosti – nebola v ňom napríklad ani zmienka o drobnom súkromnom podnikaní (tá sa spomenula až v návrhu zákona o socialistickom podniku). Za samozrejme sa však považovalo ďalšie rozvíjanie ekonomickej reformy v Československu.

Cieľom dokumentu bolo získať popredných českých ekonómov pre jeho hlavné idey, predovšetkým pre koncepciu dvoch národných ekonomík, ktoré svojím spojením vytvárali československú ekonomiku. Myšlienky slovenských ekonómov sa však nestretli s pozitívnym prijatím a česká strana k nim zaujala prevažne kritický postoj. Podľa českých ekonómov uplatňovanie trhových princípov v ekonomike si vyžadovalo nie vytváranie nových bariér v podobe jednotlivých uzavretých národných ekonomík, ale naopak ich prekonávanie v záujme maximálneho zapojenia ČSSR do svetového hospodárstva.

30. APRÍLA

- Podpredseda vlády O. Šik sa vyjadril, že československému hospodárstvu by pomohla zahraničná pôžička vo výške približne 500 miliónov dolárov.
- V Bratislave sa uskutočnila konferencia Zväzu slovenských spisovateľov. Jej búrlivý priebeh vyvolala kritika konzervatívneho postoja slovenských spisovateľov na IV. zjazde Zväzu československých spisovateľov roku 1967 (27. – 29. júna) a nespokojnosť s pretrvávajúcou pasivitou zväzu a časti spisova-

teľov, spôsobujúcou zaostávanie za progresívnymi aktivitami v Čechách. Na druhej strane, predstavitelia tzv. zdravého komunistického marxistického jadra odmietli údajný chaos, nedostatočnú koncepčnosť a nebezpečenstvo destabilizácie spoločnosti, pričom poukazovali na – podľa nich – „vedľajšie úmysly a pochybné zázemie novodobých reformátorov“. Konferencia mala dramatický priebeh a nielenže nepomohla vyriešiť roztrieštenosť a konfrontačnú situáciu v slovenskej spisovateľskej obci, ale naopak prehĺbila priepasť medzi dvoma úplne protichodnými názorovými prúdmi: konzervatívnymi spisovateľmi, vernými členmi štátostrany a jej režimu, a ich liberálne orientovanými oponentmi, ktorí presadzovali výraznejšiu demokratizáciu a slobodu umeleckej tvorby a umeleckého života vôbec, ako i aktívnejšiu participáciu Slovenska na obrodnom procese.

Hoci sa väčšina slovenskej kultúrnej obce jednoznačne prihlásila k základným právam na individuálnu slobodu umeleckej tvorby platnú aj pre socialistických umelcov a pre slovenskú modernú a európsku kultúru zvlášť (P. Števec, Zora Jesenská), jej oponenti (L. Novomeský, V. Mihálik, M. Válek, V. Mináč a ďalší) argumentovali tým, že sú za reformu socializmu, ale nie za jeho likvidáciu.

1. MÁJA

• Oslavy 1. mája – sviatku práce – boli roku 1968 celkom iné než v predchádzajúcich rokoch. Prvý tajomník ÚV KSČ A. Dubček ich vo svojich pamätiach nazval „dobrovoľným happeningom“. Ústredný výbor na rozdiel od minulosti nevydal žiadne inštrukcie na prvomájové oslavy a nevyfabrikoval ani zoznam hesiel, ktoré sa mohli skandovať: účastníci manifestácie si ich mohli zvoliť sami. A tak sa na oslavách objavili aj rozličné netradičné heslá ako *Pravda víťazí, ale dá to fušku; Už nikdy ďatelinové semienka!* (narážka na korupčnú aféru generála J. Šejnu, súvisiacu s predajom ďatelinových semienok z vojenských lesov, za ktoré inkasoval do vlastného vrecka); *Ježiš – nie Caesar!*, ale aj politické heslá typu *Požadujeme mimoriadny zjazd KSČ!*; *Požadujeme okamžité rozpustenie politickej zložky ŠtB!*; *Zastavte rušenie zahraničných rozhlasových staníc!* a pod. Na druhej strane, zo sprievodov sa vytratili heslá typu *Nech žije KSČ*, alebo *So Sovietskym zväzom na večné časy*.

Západná tlač referovala o 1. máji v Československu v superlatívoch. Známe francúzske noviny *Le Figaro* okrem iného napísali: „*Ak chcel A. Dubček zmerať pulz verejnej mienky, tak skúsenosť dnešného dňa nesporne prekonala všetky očakávania a poskytla mu o skutočnom stave spoločnosti lepšie informácie ako najrafinovanejší prieskum; defilé pred Dubčekom bolo skutočným plebiscitom.*“

- Rehabilitačná komisia Filmového a televízneho zväzu začala rehabilitácie filmových a televíznych pracovníkov, ktorí v rokoch 1948 – 1968 museli z politických dôvodov opustiť svoje pracovné miesta.

2. MÁJA

- Československé ministerstvo zahraničných vecí zaslalo americkému veľvyslanectvu v Prahe nótu, týkajúcu sa menového zlata a doložky najvyšších výhod. Nóta, odvolávajúca sa na *aide-mémoire* Štátneho departmentu zo 7. novembra 1967, upozornila, že vláda USA neprejavila ochotu vyhovieť oprávnenej československej požiadavke na okamžité vyplatenie príslušnej zálohy na československé menové zlato, tlmočenej v nóte z 24. februára 1967. Americká strana svoj súhlas s vydaním zlata podľa nóty naďalej podmieňovala vyriešením tzv. otvorených hospodárskych a finančných otázok medzi oboma štátmi. Nóta ďalej upozornila, že USA ignorovali výsledky dvojstranných rokovaní, zakotvené v dvoch dokumentoch (z r. 1961 a r. 1964) a československej strane predložili finančné požiadavky presahujúce čiastky stanovené v uvedenom *aide-mémoire* (44 mil. USD oproti pôvodne dohodnutým 12 mil. USD).

- Zástupca biskupa Reformovanej kresťanskej cirkvi (tzv. kalvíni) Ján Čontofalský, duchovný slovenskej národnosti, inicioval stretnutie sedemnástich slovenských duchovných (prevažná väčšina duchovných a členov cirkvi bola maďarskej národnosti). Pod jeho vedením bola vypracovaná *Rezolúcia slovenských duchovných*, adresovaná predsedníctvu synody. Účastníci stretnutia v nej žiadali vytvorenie samostatného slovenského seniorátu a samostatného orgánu pre slovenskú časť cirkvi, prenesenie redakcie *Kalvínskych hlasov* (slovenská mutácia tlačového orgánu cirkvi) do slovenského seniorátu a cirkevnú rehabilitáciu tých slovenských predstaviteľov reformovanej kresťanskej cirkvi, ktorým sa v minulosti ukrivdilo. Záujem vytvoriť slovenský seniorát (senioráty) sa teritoriálne koncentroval na východné Slovensko.

- *Hospodárska rada vlády* posúdila na svojej schôdzi návrhy na zavedenie päťdňového pracovného týždňa a ďalšie skrátenie pracovného času v rokoch 1968 – 1970. Odporučila vláde, aby sa prechod na päťdňový pracovný týždeň začal 29. septembra pre tie organizácie, ktoré na to budú mať vytvorené optimálne ekonomické predpoklady. Pracovníkom v nepretržitých a trojzmenných prevádzkach sa mal pracovný čas skrátiť na 40 hodín týždenne, pracovníkom v prevádzkach s dvojmenným režimom na 41, 25 hodiny. V ostatných organizáciách sa mal pracovný čas skrátiť na 42,5 hodiny týždenne.

2. - 3. MÁJA

V Turčianskych Tepliciach sa uskutočnila všeobecná pastorálna konferencia *Slovenskej evanjelickej cirkvi a. v.* Zvolal ju prípravný výbor, vytvorený na schôdzke na Čertovici 17. apríla 1968, a na nátlak štátnych orgánov aj Ústredie slovenských evanjelických kňazov. Úrady si boli vedomé, že oficiálne vedenie cirkvi prestalo byť akcieschopné a dostalo sa na okraj diania, preto ani netrvali na tom, aby zvolalo a organizovalo konferenciu; biskupi Ján Chabada a Andrej Ludovít Katina sa zúčastnili konferencie, ale na jej riadení sa nepodieľali. Atmosféra rokovania bola búrlivá a znepriatelené skupiny zaujímali konfrontačné stanoviská. Pôvodným zámerom organizátorov konferencie bolo vysloviť nedôveru všetkým trom biskupom, k tomu však nakoniec neprišlo, lebo opozičná skupina v obave pred rozkolom vnútri duchovenstva ustúpila. Biskupi zostali vo svojich funkciách, no autoritu im to neupevnilo. Ich postavenie sa nakoniec „vyriešilo“ tým, že zomreli; 4. mája 1968 skonal biskup Východného dištriktu Štefan Kátlovský, 23. októbra 1968 zahynul pri autonehode biskup Západného dištriktu Andrej L. Katina, a 18. apríla 1970 zomrel generálny biskup Ján Chabada.

3. MÁJA

- A. Dubček telefonicky oznámil V. Biľakovi, že na nasledujúci deň poletia spolu s O. Černíkom a J. Smrkovským do Moskvy na rokovania o poskytnutí dlhodobej sovietskej pôžičky Československu.
- *Kultúrny život* uverejnil vyhlásenie troch významných slovenských literátov, L. Novomeského, M. Válka a V. Mihálik, ktorí v marci odišli z redakcie *Kultúrneho života*. Vo vyhlásení sa vyslovili za urýchlenú realizáciu federalizácie štátu a proti jej oddaľovaniu pod zámienkou, že „*najprv [treba] demokratizáciu, potom federáciu*“. Federáciu totiž pokladali za neoddeliteľnú súčasť a predpoklad demokratizácie československej spoločnosti. Skutočným dôvodom ich odchodu z redakcie bol údajne nesúhlas s tým, že tento týždenník ako orgán Zväzu slovenských spisovateľov nepredstavoval názor jeho volených orgánov (išlo vraj o rozdielne pohľady na politické hodnotenie krízy na Blízkom východe, ktoré svojho času rozdelilo spisovateľskú a umeleckú obec). Z *Kultúrneho života* postupne odišli aj ďalší pracovníci – V. Millerová, K. Hrabovská, Iva Kerná, keďže týždenník sa podľa nich pod vplyvom kulminujúcej spoločenskej situácie, v ktorej sa spontánne angažoval, postupne príliš spolitizoval.

- Francúzska polícia sa pokúsila zabrániť študentským nepokojom a štrajkom, ktoré sa rozšírili po zásahu policajných síl proti študentom Sorbony. K štrajkujúcim študentom sa však pridali odbory so svojimi sociálnymi požiadavkami.

4. MÁJA

Pri príležitosti 49. výročia tragickej smrti generála Milana Rastislava Štefánika sa konala veľká národná púť k Štefánikovej mohyle na Bradle nad jeho rodinou obcou Košariská. Púť, ktorej sa zúčastnilo približne 120-tisíc ľudí, bola prejavom návratu slovenskej verejnosti k slovenským národným a demokratickým tradíciám a významným osobnostiam. Na zhromaždení sa zúčastnili aj príslušníci I. a II. zahraničného odboja a občianskych prúdov. Niekoľko desiatok bratislavských študentov absolvovalo celú cestu peši, pričom z Ivanky pri Dunaji priniesli urnu s prstôu. Na čele sprievodu niesli zástavy, v každej obci, cez ktorú prechádzali, im obyvatelia pripínali stuhy so spomienkou na Štefánika. Niektorí českí komentátori označovali túto symbolickú akciu ešte aj po mnohých rokoch za „vyvrcholenie slovenského separatizmu a nacionalizmu“.

4. - 5. MÁJA

V Moskve sa konali rokovania vedúcich predstaviteľov ÚV KSČ a ÚV KSSZ o politickej situácii v ČSSR a o poskytnutí sovietskej pôžičky Československu. Členmi československej straníckej a vládnej delegácie boli: A. Dubček, O. Černík, J. Smrkovský a V. Biľak. Za sovietsku stranu sa rokovaní zúčastnil L. Brežnev, A. Kosygin, N. Podgornij, tajomník ÚV KSSZ Konstantin F. Katušev a vedúci oddelenia ÚV KSSZ Konstantin V. Rusakov.

Dubček vo svojom úvodnom vystúpení informoval, že personálne zmeny, ku ktorým prišlo v zložení predsedníctva ÚV KSČ i v československej vláde na základe rozhodnutia plenárneho zasadania ÚV KSČ, ktoré sa konalo na prelome marca a apríla, boli dôsledkom predchádzajúcich nedostatkov a chýb v práci Predsedníctva ÚV KSČ, vlády a Národného zhromaždenia ČSSR. Tieto chyby viedli k strate autority riadiacich orgánov strany a štátu. Za významnú úlohu označil preto upevnenie vedúcej úlohy strany v spoločenskom živote krajiny a v súvislosti s činnosťou nekomunistických strán, ktoré sa aktivizovali najmä v Čechách (socialistická a ľudová strana) a boli v spojení s emigrantskými kruhmi, zdôraznil, že strana nedopustí návrat

do pomerov spred februára 1948, no zároveň neskrýval ani to, že v ČSSR sa diskutovalo o vytvorení opozície, proti čomu však strana kategoricky protestovala. Pripustil, že v Československu hrali určitú úlohu i rozvedky rozličných západných krajín, ale situácia sa v tomto smere priebežne monitorovala a podnikali sa príslušné opatrenia. Dubček ďalej hovoril o potrebe morálne i kádrosso upevniť pozíciu ministerstva vnútra i armády a v rozpore s pôvodnými predstavami československého vedenia vyslovil súhlas s cvičením armád Varšavskej zmluvy na území Československa v oblasti susediacej s hranicou so západným Nemeckom. Zmienil sa aj o tom, že v rozhlase a v televízii bude potrebné „urobiť poriadok“, lebo niektoré relácie sa podieľali na zhoršení vzťahov ČSSR s Poľskom a so ZSSR, a napokon informoval o príprave mimoriadneho zjazdu KSČ a o nezákonných procesoch v 50. rokoch, s negatívnymi dôsledkami ktorých sa spoločnosť ešte dôsledne nevyrovnala. Pokiaľ išlo o hospodársku reformu potvrdil, že je nevyhnutná, a uviedol, že jej súčasťou by malo byť poskytnutie dlhodobej sovietskej pôžičky Československu vo voľne zmeniteľnej mene (v zlatých rubľoch) vo výške 500 miliónov dolárov, pretože *„politické problémy môžeme zvládnuť len za predpokladu, že vyriešime hospodársku situáciu“* v štáte; v tejto spojitosti sa zmienil aj o potrebe zvýšiť dodávky sovietskeho obilia ČSSR roku 1968 asi o 300-tisíc ton oproti pôvodne dohodnutému množstvu. Predseda vlády Černík zdôvodnil potrebu sovietskej pôžičky tým, že *„v Československu je medzi obyvateľstvom veľká kúpna sila a obyvateľstvo ju nemôže realizovať a v takých podmienkach je ťažké dosiahnuť vyššiu, toľko potrebnú pracovnú aktivitu“* a dodal, *„že lepšie zásobený trh nám (Československu – zost.) pomôže zvýšiť autoritu nového vedenia strany a štátu.“* Obyvateľstvo ČSSR totiž negatívne reagovalo na dlhodobý nedostatok niektorých druhov spotrebného tovaru.

Počas Dubčekovho úvodného vystúpenia *„sovietski súdruhovia netajili svoje prekvapenie“*, prerušovali ho a kládli mu rozličné otázky, čo ho znervózňovalo a občas preto reagoval podráždene. Napríklad na Kosyginovu otázku, či v Československu bolo prijaté *„nejaké rozhodnutie o zodpovednosti redaktorov“* za to, čo uverejňujú, odpovedal otázkou – *„Máme ich azda zavrieť?“,* vzápätí však akoby na ospravedlnenie dodal, že v pražských novinárskych a spisovateľských kruhoch nemá silnú pozíciu, a že *„situácia je [v tomto smere] zložitá a obťažná“*.

Smrkovský vo svojom vystúpení sľúbil, že vedenie KSČ nastolí v krajine poriadok a netreba pochybovať, že sa mu to podarí. Krajnosti existujú, uviedol, ale netreba ich preceňovať. *„Za niekoľko dní alebo možno mesiacov budú tieto krajnosti odstránené a my ovládneme situáciu“*, konštatoval. Brežnev mu oponoval tvrdením, že

v ČSSR dochádza k divým útokom na stranu s cieľom poraziť ju, pričom vedenie KSC proti tomu nič nerobí a nechce si uvedomiť, že „k takému nebezpečnému procesu sa nemožno stavať ľahkomyselne“. A pokračoval: „Všetka propaganda, ktorá teraz u vás pôsobí a ktorej zrejme neprikladáte patričný význam, dostáva antikomunistické, protisovietske zafarbenie. Nemusíte tu vypočítavať fakty – vy ich poznáte, my ich poznáme, pretože všetci počujeme a všetci vidíme. Došlo to tak ďaleko, že v súvislosti so samovraždou Jana Masaryka sa od nás požaduje vysvetlenie. Nás sa to nijako netýka, ale ktosi sa snaží vzbudiť dojem, že za to je vinný Sovietsky zväz, jeho komunistická strana. Celý mesiac sa v tlači, v rozhlase a v televízii smolia výmysly na túto tému. To sa už dotýka štátnych záujmov Sovietskeho zväzu. Rozvíjajú propagandistickú ofenzívu proti KSC a súčasne sa snažia vrhnúť tieň na Sovietsky zväz, dospievajú k absurdným tvrdeniam, že ZSSR dostal československé hospodárstvo do slepej uličky, šíria výmysly o akejsi ‚závislosti‘ zahraničnej politiky Československa od Sovietskeho zväzu a požadujú teraz ‚samostatnosť‘. Nehovorím tu o naprávaní minulých chýb, povedzme pokiaľ išlo o nezákonné represie. O tom niet sporu. My sami sme sa svojho času s týmto problémom stretli, my sami sme hlasovali na XX. zjazde strany za nápravu chýb, ku ktorým v minulosti došlo. Jedna vec je ale napraviť chyby a druhá neustále po celé mesiace rozduchávať propagandu, smerujúcu... k tomu, aby sa zvrátilo socialistické zriadenie. Medzi jedným a druhým sa musí viesť nejaká hranica.“ Brežnev ďalej uviedol, že „niektorí z tých, ktorí sú dnes hore, počítajú s tým, že terajšie vedenie je dočasné; ... Znamená to, že sú ľudia, ktorých neuspokojuje súčasný stav, ale chcú zájsť ešte ďalej.“ Žiadal preto odpoveď na otázku, ako konkrétne (kurzíva zost.) sa chce vedenie KSC vyrovnáť s otázkami rozličných mítingov, klubov a vôbec s „divým besnením“, ktoré podľa neho ovládlo československú politickú scénu. Situáciu pokladal za „veľmi vážnu“; ohradil sa proti útokom na ZSSR, proti požiadavkám, aby Sovietsky zväz „odišiel“ z Československa, proti urážlivým telefonátom na sovietske veľvyslanectvo v Prahe atď., a zdôraznil, že „to všetko dokazuje, že v krajine existujú a aktivizujú sa sily kontrarevolúcie“. Pokiaľ išlo o sovietsku pôžičku „oznánil, že sú (sovietske vedenie – zost.) ochotní nám (Československu – zost.) poskytnúť pôžičku, ale až keď si urobíme doma poriadok, keď budú vidieť, že to, čo robíme, má nejaké výsledky“.

O. Černík v reagensii na Brežnevove slová uviedol, že aj riadiace orgány KSC pokladajú situáciu v Československu za vážnu. Ak v apríli ešte nebola orientácia nepriateľských síl jasná, teraz vystúpili so zreteľnejším programom. Ak vedenie strany a štátu dá priestor na organizovanie antisocialistických síl, ak tvrdo nezasiahne, môže vývoj podľa neho prerásť do kontrarevolučnej situácie. Podľa Černíka sa v ČSSR nedostatočne mobilizovala robotnícka trieda a roľníctvo, čo nahrávalo antisocialistickým žvlom.

V. Biľak konštatoval, že KSČ pustila z rúk riadenie tlače, rozhlasu a televízie, a že celá činnosť antisocialistických síl smerovala k jednému záveru: KSČ akoby nikdy nebola stranou ľudu, štát musí preto riadiť nejaká iná strana. Teraz, uviedol, je takmer nemysliteľné, aby sme sa vrátili k politickej cenzúre. Preto bolo podľa neho potrebné po vládnej línii prijať zodpovedajúce opatrenia vrátane vydania osobitných zákonov, ktoré by zabezpečili, aby tlač, rozhlas a televízia dodržiavali politický kurz československej vlády a komunistickej strany. Brežnev na jeho slová reagoval pochvalne, že vraj správne analyzoval jednotlivé javy vývinu v ČSSR, ale inak vyslovil údiv nad celkovo „ľahkomyselným hodnotením udalostí“ zo strany ostatných členov československej delegácie. Podľa neho udalosti organizovali a riadili sily spojené so Západom: „*Nitky, za ktoré sa ťahá, vedú oči vidne do Francúzska, do západného Nemecka, vy skrátka sami viete kam*“, zdôraznil. Polovica turistov, ktorí prichádzali do Československa, boli podľa neho americkí a západonemeckí špióni.

A. Kosygin dodal, že na Západe počítali s tým, že keď Československo zakolíše a vráti sa k „buržoáznemu zriadeniu“, pôjdu za ním i ostatné socialistické krajiny. Preto boli udalosti v Československu také závažné nielen pre samotnú ČSSR, ale pre celý socialistický tábor, preto mala podľa neho KSČ prejsť „*čo najrýchlejšie od obrany do útoku*“, lebo „*záležitosti sú oveľa vážnejšie než nám tu vykladal Dubček a Smrkovský*“. Ďalej už nemožno kolísať medzi najrozličnejšími silami, ale treba konať. Podgornyj na to nadviazal slovami, že okrem ubezpečovania československých predstaviteľov o tom, že všetko bude v poriadku, sa doteraz nič nevyriešilo, na čo Brežnev dodal, že ak vedenie KSČ nezačne okamžite konať, máj môže byť pre Československo osudný. Dubček súhlasil, že situácia je vážna a že stav v československej tlači, v rozhlase a v televízii sa „*už ďalej nedá trpieť*“, na čo Brežnev poznamenal, že hlavná vec spočíva v tom, aby sa stanovilo, akým spôsobom čo najspoľahlivejšie ubrániť vec socializmu v Československu. To je otázka, ktorá sa týkala nielen Československa, ale i jeho spojencov a celého komunistického hnutia a preto, vystríhal, ak to bude potrebné, „*my všetci* (ZSSR a jeho najvernejší spojenci z Varšavskej zmluvy – zost.) *sme pripravení poskytnúť vám pomoc*“. Znelo to skôr ako otvorene vyslovená hrozba než čokoľvek iné... Konkrétne výsledky moskovských rokovaní, vedených vo vyhrotenej atmosfére a miestami i v nepriateľskom tóne, boli prakticky nulové. Ich ovzdušie dokresľuje úryvok z Biľakových pamätí: „*Medzitým (počas výmeny názorov o poskytnutí sovietskej pôžičky Československu – zost.) do zasadačky vkročil sovietsky súdruh a pošepkal niečo Dubčekovi. Dubček bez slova vstal, odišiel a bol niekoľko minút vzdialený. Keď sa vrátil, bol celý bledý. Súdruh Brežnev sa ho opýtal, či sa niečo stalo. Dubček vzrušeným hlasom oznámil, že mu práve z Prahy telefonicky oznámili, že na našom lietadle, ktoré nás čaká v Moskve, má*

byť uskutočnená sabotáž, má sa niečo pokaziť na navigačnom zariadení, aby sa lietadlo pri spiatočnej ceste nad Prahou zrútilo. Skrátka, na Dubčeka a ostatných má byť spáchaný atentát... Všetci sme strnuli. Súdruh Brežnev zbledol ešte viac než bol bledý Dubček. Chvíľu trvalo, než sa spamätal a opýtal sa, čo to má znamenať, čo si vlastne o nich myslíme, či ich považujeme za nejakých teroristov, ktorí by chceli spáchať sabotáž na lietadle. Túto scénu je ťažko opísať... Dubček spôsobil, že sa v zasadacej sieni vytvorila nenormálna atmosféra, ktorá znemožňovala ďalšiu súdružskú diskusiu, Výsledok bol, že sme sa na ničom nedohodli. Pre istotu sa večer domov neletelo. Odlet odložili na druhý deň dopoludnia. Všetci sme vedeli, že, informácia' o sabotáži je sprostý výmysel, ale v živote sa môže hocičo prihodiť a sebamensšia chyba či náhoda by mohla napomôcť vydať lož za pravdu.“

Ráno 5. mája navštívili československú delegáciu na Leninských horách, kde bola ubytovaná, Brežnev, Kosygin, Podgornyj a tajomník ÚV KSSZ M. Suslov. Po raňajkách sa počas prechádzky v záhrade rozprával Brežnev s Dubčekom, Kosygin s Černikom, Podgornyj so Smrkovským a Suslov s Biľakom. Suslov svojmu spoločníkovi povedal *„i to, že Československo nemá dosť pracovných síl, či by nebolo dobré časť našej armády použiť na výstavbu Prahy a na iné dôležité objekty v republike, ktoré je potrebné rýchlou uviest' do prevádzky. Rozvinúť väčšiu bytovú výstavbu. Ľudia by to nesporne uvítali. Aby sa neoslabil bezpečnosť republiky, mohlo by sa na ochranu západných hraníc vypomôcť niektorými sovietskymi vojenskými jednotkami.“* Uvedený citát potvrdzuje, že sovietske vedenie nepoľavovalo v úsilí rozmiestniť na území ČSSR sovietske vojenské jednotky a bolo pripravené využiť na to každú príležitosť.

Členovia sovietskeho politbyra si napriek obťažným rokovaniam s československou delegáciou odniesli zo stretnutia dojem, že ich „dohováranie“ zapôsobilo na všetkých jej členov. Z krátkodobého hľadiska to bol zrejme správny postreh, lebo tí si podľa V. Biľaka pri návrate do vlasti *„podali [na palube lietadla] ruky a prisahali, že prídeme domov a zastavíme celý tento negatívny [reformný] proces, ktorý ich [členov sovietskeho vedenia] znervóznil v Moskve. A že sa spravi ÚV a na tom ÚV jasne povieme: dosť. Ty (V. Biľak – zost.) spraviš poriadok na Slovensku, ja spravím v Národnom zhromaždení [povedal Smrkovský], Černík vo vláde a Dubček v aparáte predsedníctva ÚV.“*

5. MÁJA

- Pápež Pavol VI. vymenoval nitrianskeho biskupa Eduarda Nécsey (pri príležitosti 25. výročia jeho ustanovenia za biskupa) za titulárneho arcibiskupa. Pred

odletom do Ríma, kde mal prevziať menovací dekrét, však E. Nécsey ochorel a 19. júna 1968 v Nitre zomrel.

ZAČIATOK MÁJA

- Ministerstvo školstva a poverenictvo SNR pre školstvo zverejnili návrh „*sústavy hmotných a morálnych podnetov na ovplyvnenie priebehu a výsledku štúdia na vysokých školách*“. V návrhu išlo o zvýšenie sociálneho a prospechového štipendia, ktoré malo kompenzovať zvýšenie nákladov na ubytovanie v internátoch a na stravu. Mesačné životné náklady vysokoškolského študenta sa celkove zvýšili z 200 Kčs na 520 Kčs. Do tejto sumy boli zahrnuté náklady na stravu a ubytovanie (ktoré sa zvýšilo zo 40 Kčs na 160 Kčs mesačne).
- Francúzsky politológ Maurice Duverger uverejnil v novinách *Le Monde* článok, v ktorom poukázal na obrovský význam udalostí v Československu a najmä na to, že krajina sa vydala na cestu k občianskym slobodám. „*Sloboda nie je buržoázna idea, potreba estétov či požiadavka intelektuálov, ale základná ľudská požiadavka ... je to samotná podstata človeka*“, napísal okrem iného Duverger.

6. MÁJA

- Deň po skončení československo-sovietskych rokovaní v Moskve sa politické byro ÚV KSSZ opätovne zaoberalo vývojom v ČSSR. Brežnev počas zasadania konštatoval, že členovia československej delegácie nedali na stretnutí s delegáciou ÚV KSSZ náležitú odpoveď ani na jednu zásadnú otázku, pričom Dubček označil za „slabú, pochybnú osobnosť“, ktorej aktivity smerovali podľa neho fakticky k likvidácii komunistickej strany. Politické byro prijalo následne dva hlavné závery: na základe prvého z nich posúdila Vojenská rada ešte 6. mája konkrétny plán praktických opatrení (vrátane uskutočnenia vojenských manévrov na československom území ako nátlakového prostriedku na československé vedenie), uľahčujúcich uvažovaný vojenský zásah v Československu, na základe druhého bola na 8. mája zvolaná do Moskvy porada vedúcich predstaviteľov piatich krajín Varšavskej zmluvy. Pokiaľ išlo o vyslanie jednotiek za účelom vojenského cvičenia na územie Československa, Brežnev počítal s protestmi západnej i československej tlače, ale dôležitejšie bolo podľa neho to, že sa podarí „*zachovať socialistické Československo*“. Čo sa týka porady „päťky“ v Moskve, minister zahraničných vecí ZSSR Andrej Gromyko ju pokladal za nevyhnutnú, lebo podľa jeho názoru v Československu naplno vyčíňala kontrarevolúcia a v dôsledku toho išlo už nielen o ČSSR, ale o osud celej Varšavskej zmluvy.

- Politické byro ÚV KSSZ poverilo svojho člena Piotra Šelesta, aby nadviazal tajné kontakty s vedúcim predstaviteľom „zdravých síl“ v ČSSR V. Biľakom.

- V Londýne počas internej porady britských veľvyslancov pôsobiacich v strednej a východnej Európe opätovne zaznel názor, že Západ nemôže urobiť nič v prospech liberálov vo východnom bloku. Britský veľvyslanec v Prahe William Barker na adresu československého vývoja poznamenal: *„Československí vodcovia sa zaoberajú naivnou víziou, že ako prví vytvoria model spoločnosti, v ktorej socializmus a demokracia budú navzájom prepojené. Ich úspech bude mať potom taký vplyv na zvyšok sveta, že vďaka nim bude vec komunizmu zachránená. Možno však pochybovať, že by Dubček, ktorý prežil v Sovietskom zväze trinásť rokov a bol svedkom najhorších čistiek a kolektivizácie, mohol byť tak naivný [že by v to naozaj veril]“*.

- Generálny tajomník Talianskej komunistickej strany Luigi Longo sa v Prahe stretol s A. Dubčekom. V rozhovore s ním zdôraznil, že Talianska komunistická strana uvítala vtedajší politický vývoj v ČSSR, lebo potvrdil správnosť jej vlastnej všeobecnej orientácie na „otvorený demokratický socializmus“.

- Komisia ÚV KSS na prípravu federácie po obsiahlej diskusii odporučila stránickým a štátnym orgánom, aby sa nezameriavali na prípravu ústavného zákona o novej pôsobnosti slovenských národných orgánov, ale na prípravu ústavného zákona o československej federácii. Práce sa mali organizovať tak, aby bol návrh zákona vypracovaný do 20. júna a vyhlásený pri príležitosti 50. výročia vzniku ČSR (28. októbra 1968).

6. - 7. MÁJA

Československý minister zahraničných vecí J. Hájek rokoval v Moskve so sovietskym ministrom zahraničných vecí A. Gromykom a s predsedom rady ministrov ZSSR A. Kosyginom. Šéf sovietskej diplomacie ostro odsúdil „protisovietske prejavy“ v Československu a povedal, že ich cieľom bolo poškodiť československo-sovietske priateľstvo. Keďže týmto prejavom sa podľa neho nielenže nezabránilo, ale stretávali sa dokonca s podporou, vyslovil pochybnosti o úprimnosti ubezpečení československej strany o priateľstve so ZSSR a podpore Varšavskej zmluvy, pričom zopakoval názor sovietskeho vedenia, že v ČSSR *„dvíha hlavu kontrarevolúcia“*. Hájek sa pri rokovaní snažil uviesť na pravú mieru *„niektoré predstavy, ktoré sa vytvorili u sovietskych súdruhov na základe nekomplexného pohľadu na udalosti v ČSSR a na základe jednostranných informácií“*, ale

Gromyko na Hájkove argumenty nereagoval a vo veci československého vývoja v ČSSR zotrval na stanoviskách sovietskeho vedenia.

6. - 8. MÁJA

Vysoká škola ekonomická v Bratislave usporiadala vedeckú konferenciu pod názvom *Ekonomické problémy rozvoja Slovenska vo federatívnom usporiadaní*. Na konferencii odzneli mnohé myšlienky, ktoré boli v období pred januárom 1968 pre politickú moc neprijateľné, a podrobnejšie sa rozpracoval model ekonomicko-politickej federácie. Jej základným princípom mala byť národná suverenita a ústredné, federálne orgány mali mať v novom spôsobe riadenia právomoci len v dohodnutých, delegovaných záležitostiach. Jadrom nového ekonomického systému malo byť prekonanie etatizmu a rešpektovanie ekonomických princípov regulovaného trhového hospodárstva, ako aj autonómneho postavenia podnikov v hospodárskej sfére. Kľúčovú úlohu pri rozvoji socialistickeho podnikania mal mať zákon o podniku a základom hospodárskej politiky štátu mal byť podľa J. Ferianca a J. Kuřku národohospodársky plán ponímaný ako nevyhnutný zdroj ekonomických informácií, a nie bezbrehý dirigizmus zväzujúci ruky podnikovej sfére, ako to bolo v predchádzajúcich rokoch.

H. Kočtúch sa vo svojom referáte zaoberal okrem iného problematikou ekonomického vyrovnávania Slovenska s úrovňou českých krajín, pričom uviedol, že rýchlosť ekonomického rastu na Slovensku bola nižšia ako v českých krajinách a dosahovala len úroveň 0,83 jednotkovej rýchlosti dosiahnutej v západnej časti republiky. Upozornil, že pokračovanie v takomto vývoji by posunulo vyrovnanie economickej a sociálnej úrovne Slovenska s úrovňou českých krajín „do veľmi vzdialenej budúcnosti“. Po skončení druhej svetovej vojny sa podľa predpokladov komunistických národohospodárov očakávalo vyrovnanie v priebehu 3 – 4 päťročnic (t. j. malo k nemu prísť približne roku 1965). Ak sa tak nestalo, príčinu bolo podľa Kočtúcha potrebné hľadať v zlyhaní tzv. administratívneho modelu riadenia. Aj keď to bol do istej miery zjednodušený pohľad, Kočtúch videl východisko v nastolení tzv. ekonomického modelu riadenia, t. j. v praktickej aplikácii princípov economickej reformy. Nad tým, či príčinou existujúcich ekonomických problémov nebola samotná existencia socialistickej ekonomiky, sa nezamýšľal.

7. - 8. MÁJA

Predsedníctvo ÚV KSČ rokovalo o výsledkoch krajských konferencií KSČ a o politickej situácii v krajine. Vyhlásilo, že strane a socializmu v Českosloven-

sku hrozí v dôsledku činnosti pravicových a antisocialistických síl vážne nebezpečenstvo. V. Biľak zdôraznil, že médiá sú naďalej „*nástrojom štátnej propagandy, ktorý musí bezvýhradne slúžiť štátnej politike*“, a preto „*nesmú pripustiť propagáciu strane nepriateľských názorov a ideológií*“. Na priebeh a výsledky rokovania ÚV KSČ mali veľký vplyv nedávne československo-sovietske rokovania v Moskve (4. – 5. mája), z ktorých sa vládni a stranícki predstavitelia vrátili takí rozrušení a prestrašení, že počas 36-hodinového zasadnutia predsedníctva ÚV KSČ 7. – 8. mája väčšinou len lamentovali, sťažovali sa a zároveň zúrivo útočili proti novinárom a novinám, označovaným za „*baštu kontrarevolúcie*“ v ČSSR. Z ich vystúpení sa dokonca ani nedalo rozpoznať, kto bol reformista a kto konzervatívec. Dokazujú to napríklad tieto slová jedného z „*mužov januára*“ a tribúna demokratizačného procesu, predsedu Národného zhromaždenia ČSSR J. Smrkovského: „*Oznamovacie prostriedky, televízia, rozhlas, noviny vrátane našich (t. j. straníckych – zost.) sú dané k dispozícii niekoľko sto ľuďom, ktorí tomuto národu servírujú čo chcú, a žiadna vláda, žiadna strana, žiadny ústredný výbor, žiadne predsedníctvo, žiadne Národné zhromaždenie ich netrápi. Oni ako keby si mohli robiť čo chcú ... Od rána do večera zapalujú oheň nenávisťi proti všetkému, čo predstavuje strana.*“ Takto Smrkovský v danej situácii reflektoval prostý fakt, že občianska spoločnosť už dospela vo svojich predstavách ďalej, ako predvídal *Akčný program KSČ*.

8. MÁJA

- V Moskve sa bez účasti československých zástupcov konala porada piatich krajín Varšavskej zmluvy o situácii v Československu. ZSSR na porade zastupoval L. Brežnev, A. Kosygin, N. Podgornij a K. Katušev, Bulharsko zastupoval T. Živkov, Maďarsko J. Kádár, NDR W. Ulbricht a Herman Axen a Poľsko W. Gomułka. Brežnev v úvodnom slove nadviazal na drážďanskú poradu z 23. marca a uviedol, že hodnotenie situácie v ČSSR, ktoré na nej odznelo, bolo správne, ale československé vedenie napriek tomu neurobilo všetko, čo bolo potrebné, aby udalosti nezašli tak ďaleko, ako sa to stalo v poslednom čase. V ďalšej časti výkladu Brežnev rozvádzal, čo sovietske vedenie medzičasom podniklo v záujme zlepšenia situácie – spomínal „*súdržuské*“ telefonické rozhovory s A. Dubčekom, „*množstvo otvorených rozhovorov*“ sovietskeho veľvyslanca v ČSSR S. Červonenka s vedúcimi československými činiteľmi, rokovanie československej delegácie so sovietskymi predstaviteľmi v dňoch 4. – 5. mája v Moskve, ale to všetko, uviedol, nepomáhalo. V poslednom čase sa síce situácia o čosi zlepšila, ale podľa Brežneva bolo naďalej potrebné dohliadať, „*aby v tlači našich krajín, v rozličných vystúpeniach, v práci tvorivých zväzov a iných organi-*

zácií nedochádzalo k ničomu takému, čo by nejako mohlo nadržovať duchu ‚nového modelu socializmu‘, všetkému tomu, čo tvoria antisocialistické elementy v Československu.“ Okrem toho bolo podľa Brežneva potrebné dosiahnuť súhlas s uskutočnením spoločných vojensko-štábných cvičení na území ČSSR, lebo „prítomnosť vedúcich štábných pracovníkov, veľkého počtu dôstojníkov všetkých našich armád by bezpochyby urobila veľký dojem na našich nepriateľov, ochromila by kontrarevolúciu a bola [by] podstatným faktorom pri podpore našich priateľov.“

Po Brežnevovom vystúpení sa rozprúdila diskusia, v ktorej účastníci porady hodnotili jednotlivých československých vedúcich činiteľov a usilovali sa odhadnúť ich budúce postoje. Ulbricht v tejto súvislosti vyhlásil, že Dubček „je beznádejný prípad“ a že československá ekonomika v skutočnosti „vôbec nie je v nejakom zlom stave“, problém bol podľa neho len v tom, že antisocialistické sily „vsugerovali československému obyvateľstvu, že všetko, čo bolo doteraz, bolo nesprávne“. V prípade zhoršovania sa situácie v ČSSR odporúčal, aby socialistické krajiny susediace s ČSSR spoločne politicky vystúpili. Kádár odmietol názor, že v Československu je kontrarevolúcia a napriek objektívnejšiemu hodnoteniu osobnosti a politickej činnosti Dubčeka aj podľa neho v KSČ neexistovalo skutočné vedenie a v najvyšších štruktúrach strany vládla anarchia. Prihováral sa za uskutočnenie vojenského cvičenia, ale východisko zo situácie v ČSSR videl v hľadaní „zdravých síl“ vo vedení strany, ktorým by bolo možné pomôcť s nádejou, že budú viesť boj za socializmus. Živkov videl veľký problém v tom, že Dubček bol podľa neho „bezradný človek“, ktorý nedokáže urobiť nápravu. Odporúčal preto zorganizovať v československom vedení skupinu na čele s D. Kolderom alebo V. Biľakom, ktorá by dokázala ovládnuť situáciu a ktorej by malo zmysel pomôcť, lebo Dubček podľa neho nedokázal rozpoznať, čo sa okolo neho dialo, nevidel, ako nepriatelia pracovali proti KSČ.

Podľa Gomuľku v Československu síce narastali prvky kontrarevolúcie, tá však nemala podobu „rozbíjania výkladov a útokov na miestnosti straníckych organizácií“, nebojovala v uliciach so zbraňou v ruke, ale pôsobila pod heslom „vylepšenia socializmu“ a pod značkou „prehĺbenia demokracie“. Vedenie KSČ nebolo podľa neho schopné viesť proti tomu organizovaný odpor, preto aj podľa neho bolo nevyhnutné nájsť „zdravé jadro“ v komunistickej strane, ktoré by to dokázalo. Gomuľka vyjadril určitú pochybnosť, či by správnym mužom bol práve Kolder, ale pripustil, že by ním mohol byť, pričom v danej súvislosti menoval aj A. Indru, J. Lenárta a O. Černíka. Podporil myšlienku vojenského cvičenia v ČSSR po línií Varšavskej zmluvy, na čo Ulbricht dodal, že by bolo

dobré „organizovať ho tak, aby sa vojská, ktoré tam [do ČSSR] budú vyslané, trochu pozdržali a pohybovali sa... pozdĺž hraníc s NSR“. Gomulka odporúčal, aby sa vojenské cvičenie uskutočnilo ešte pred plenárnym zasadáním ÚV KSČ, naplánovaným na 20. mája, lebo by to bolo „nadmieru dôležité pre zdravé sily vo vedení [KSČ]“.

Brežnev na záver porady prisľúbil, že vojenské cvičenie v ČSSR sa uskutoční a že to môže byť zlom vo vývine udalostí. Avizoval, že v spojitosti s vývojom v ČSSR bude zrejme potrebné „stretnúť sa ešte neraz“, lebo „ochranou Československa chránime socialistický tábor, celé medzinárodné komunisticke hnutie. Musíme vidieť našu silu a byť aktívni.“

- Na návštevu ČSSR pricestovala pri príležitosti 23. výročia oslobodenia Československa početná delegácia Sovietskej armády vedená maršalom Sovietskeho zväzu Ivanom Konevom. Prítomnosť veľkého počtu sovietskych maršalov a generálov mala pôsobiť zastrašujúco na československé reformné kruhy. Počas jednej z recepcií, usporiadaných na počesť vysokých predstaviteľov Sovietskej armády, D. Kolder v dôvernom súkromnom rozhovore údajne povedal: „Nevyčkávajate, pošlite vojská len čo to bude možné.“

10. MÁJA

Týždenník *Kultúrny život* (č.19) publikoval podrobný záznam (stenografický protokol) z konferencie Zväzu slovenských spisovateľov z 30. apríla.

10. - 17. MÁJA

Na území Poľska sa konalo poľsko-sovietske vojenské cvičenie, ktorého sa zúčastnilo približne 80-tisíc vojakov a príslušná bojová technika vrátane 2 600 tankov. Jeho cieľom bolo nacvičiť útočný manéver smerom k československej hranici. V rovnakom čase cvičilo v južných oblastiach NDR 60-tisíc sovietskych a východonemeckých vojakov s príslušnou bojovou technikou (okrem iného bolo na cvičení nasadených 1800 tankov). V oboch prípadoch ostali vojská v pohraničných priestoroch a nevrátili sa do svojich domovských posádok.

11. MÁJA

- Gréckokatolícky svätiaci biskup V. Hopko pri príležitosti výročia jeho biskupskej konsekrácie verejne slúžil v Prešove slávnostnú bohoslužbu. Zúčastnilo sa

jej niekoľko tisíc gréckokatolíckych veriacich. Súhlas na to dal povereník a predseda komisie SNR pre kultúru a informácie Š. Brenčič. Činnosť gréckokatolíckej cirkvi sa tak fakticky obnovila o mesiac skôr než o tom (13. júna) rozhodla československá vláda.

- V NSR sa začali študentské demonštrácie. Najväčšia sa konala v Bonne a bola namierená proti návrhu zákona o mimoriadnom stave, chápanému ako ohrozenie demokracie. Parlament však návrh zákona prijal.

12. MÁJA

- Spravodajca ČTK v Moskve Ján Riško poslal do Prahy tajnú správu, v ktorej okrem iného uviedol, že vedenie KSSZ sa o vývoj v ČSSR intenzívne zaujíma i z toho dôvodu, že eventuality odklon Československa od ZSSR a KSSZ by bol vtedajšiemu sovietskemu vedeniu spôsobil veľké ťažkosti, lebo odpadnutie ďalšieho štátu (po Juhoslávii, Číne, Albánsku a Rumunsku) od socialistického tábora by nevyhnutne spochybnilo schopnosť sovietskeho vedenia riadiť medzinárodné komunistické hnutie. To by vytvorilo priestor na pôsobenie skupiny, sústredenej okolo člena politického byra ÚV KSSZ A. Šeljepina, ktorý údajne ašpiroval na najvyšší stranícky post v ZSSR a bol za ostrejší vnútropolitický i zahraničnopolitický kurz než Brežnev.

- Československý veľvyslanec v USA Karel Duda zaslal ministerstvu zahraničných vecí v Prahe depešu, v ktorej informoval o konferencii americkej nevládnej organizácie *American Assembly*, ktorá sa za účasti expertov v oblasti americkej zahraničnej politiky konala 2. – 5. mája 1968. Na konferencii boli definované základné body americkej zahraničnej politiky voči východnej Európe. V súlade s nimi USA sympatizovali s vývojom v ČSSR, ale rešpektovali bezpečnostné a politické záujmy ZSSR v tomto regióne a nemali záujem podporovať vo východnej Európe nacionalizmus, ktorý by ohrozoval jej stabilitu a nútil ZSSR k zásahu.

- Československý veľvyslanec v USA K. Duda informoval Prahu o názore Štátneho departmentu na pohyby vojsk Varšavskej zmluvy v oblasti poľsko-československých hraníc. Podľa uvedeného názoru neboli tieto presuny prípravou na vojenskú intervenciu, ale len demonštráciou sily, resp. psychologickým krokom, ktorého cieľom bolo potvrdiť pripravenosť vojensky zasiahnuť v prípade, že by vývoj v ČSSR presiahol hranice tolerovateľné jej partnermi vo Varšavskej zmluve.

- Reformne orientovaný minister vnútra Josef Pavel zrušil platnosť niektorých smerníc pre prácu Štátnej bezpečnosti, ktoré podľa jeho názoru odporovali Akčnému programu KSČ. Zakázal aj používanie tzv. operatívnej techniky (odpočúvanie telefónnych hovorov, sledovanie korešpondencie, tajné prehliadky bytov a pod.) proti občanom v prípade, že ich činnosť nesúvisela s cudzími tajnými službami. U mnohých pracovníkov ŠtB to pochopiteľne vzbudzovalo obavy a neistotu.

- V predvečer ustanovujúceho zhromaždenia *Diela koncilovej obnovy* na Velehrade vystúpil v *Československej televízii* nitriansky biskup E. Nécsey, čo bolo samo osebe významnou, doslova prevratnou udalosťou. Ešte závažnejšie však boli jeho slová o skutočnej a nielen fiktívnej náboženskej slobode. Pripomenul, že Ústava ČSSR z roku 1960 síce zakotvila, že „sloboda vyznania je zaručená“, táto formulácia však „vyjadruje len čiastku náboženskej slobody. *Náboženská sloboda má širší pojem. Ona pri úplnej slobode kultu vyžaduje pre Cirkev aj slobodu riadiť si svoje veci podľa ústavy a zákonov Cirkvi, právo Cirkvi na výchovu kňazského dorastu, na rehole, na vyučovanie náboženstva atď. K tomu je potrebná aj primeraná tlač aj právo užívať rozhlas a televíziu.*“

12. - 13. MÁJA

Na porade vedúcich tajomníkov krajských a okresných výborov KSČ A. Dubček v súvislosti so zahraničnopolitickou orientáciou Československa okrem iného povedal: „*Naše spojenectvo so Sovietskym zväzom je neoddeliteľnou súčasťou koncepcie vývoja ČSSR. Musíme si byť plne vedomí našej internacionálnej zodpovednosti, ktorá je tým väčšia, že sme nastúpili na terajšiu zložitú cestu v podmienkach, keď imperializmus prechádza v rade oblastí do ofenzívy. Tým viac je treba, aby sme nielen vo vlastnom záujme, ale aj v záujme celého medzinárodného komunistického hnutia, ktoré sa na nás díva niekedy s kritickými výhradami, dokázali brať do úvahy našu zodpovednosť. Medzi základné zásady ďalšieho postupu Československa patrí preto upevňovanie bratských a spojeneckých vzávkov so Sovietskym zväzom a ostatnými socialistickými krajinami, a to v duchu proletárskeho internacionalizmu a pri rešpektovaní vzájomnej rovnoprávnosti.*“ Podľa názoru Moskvy sa však takéto zámery v praxi nerealizovali.

13. MÁJA

- Na služobno-politickom aktíve funkcionárov Štátnej a Verejnej bezpečnosti Západoslovenského kraja v Bratislave zazneli kritické výhrady voči reformnej

politike ministra vnútra J. Pavla. Prítomní funkcionári mu poslali list, v ktorom sa sťažovali, že bezpečnostné zložky boli prakticky ozbrojené a komunisti v bezpečnosti „s trpkosťou sledujú snahy jednotlivcov i skupiniek protisocialistickej zameraných, ako sa derú do popredia. ... používanie doterajších agentúrno-operatívnych prostriedkov bolo prakticky zakázané, nová línia daná doposiaľ nebola“. J. Pavel ako minister vnútra by – podľa nich – „mal... poukazovať nielen na deformácie minulosti, ale aj na to, čo všetko dobré komunisti v bezpečnosti v prospech našej socialistickej republiky vykonali.“

- V podniku *Spojené sklárne* v Lednických Rovniach sa uskutočnil štrajk, o ktorom sa hovorilo už niekoľko dní predtým. Dôvodom boli neriešené požiadavky pracujúcich. O 8.00 hod. prišiel medzi štrajkujúcich riaditeľ podniku a zástupcovia odborov. V diskusii brusiči predložili svoje požiadavky – uznanie rizikovosti pracoviska z dôvodu zvýšenej prašnosti, obnovenie pravidelných lekárskech prehliadok, vytvorenie samostatného dielenského výboru ROH, zabezpečenie plynulosti pracovného procesu a zvýšenie miezd. Na záver diskusie bola prijatá dohoda o vzniku komisie, ktorá mala riešiť nastolené požiadavky, v dôsledku čoho sa pracovný proces obnovil.

- Predsedníctvo Zväzu slovenských spisovateľov sa uznieslo, že zväz vypracuje projekt rozvoja slovenskej kultúry v československej federácii. Za tým účelom vymenovalo komisiu v zložení Stanislav Šmatlák, P. Števec a V. Mihálik. Svojich členov zároveň vyzvalo, aby sa angažovali pri zakladaní novovznikajúcich klubov priateľov Matice slovenskej a podporovali ich činnosť. V intenciách záverov konferencie slovenských spisovateľov pripravilo aj návrh na zloženie komisie pre dejiny Zväzu slovenských spisovateľov, na vypracovanie nových stanov zväzu i rozvoj niektorých ďalších aktivít.

13. - 14. MÁJA

Na Velehrade sa uskutočnilo celoštátne ustanovujúce zhromaždenie Diela koncilovej obnovy. Zúčastnilo sa ho 577 delegátov za duchovných a laikov a 16 katolíckych biskupov. Zo Slovenska prišli aj tajne vysvätení biskupi Ján Chryzostom Korec a Peter Dubovský. Zhromaždenie zvolilo celoštátny vrcholový orgán, ktorého predsedom sa stal biskup F. Tomášek. Vznikli dva samostatné národné celky, český a slovenský. Predsedom slovenského DKO sa stal biskup Ambróz Lazík, ktorý bol zároveň podpredsedom celoštátneho DKO. Dielo koncilovej obnovy bolo charakterizované ako „dobrovoľná organizácia občanov katolíckeho náboženstva pod vedením biskupského zboru na uskutočňovanie zásad Druhého vati-

kánskeho koncilu a na zabezpečenie demokratických práv svojich členov v našej spoločnosti.“ Bolo organizáciou, ktorá združovala katolíckych duchovných i laikov, pričom každý záujemca o členstvo (okrem biskupov, ktorí sa členmi stávali automaticky) si musel podať prihlášku; aj v tom sa DKO odlišovalo od MHKD, v ktorom bolo členstvo kolektívne. Vo svojom vyhlásení DKO požadovalo rokovanie vlády so Svätou stolicou, dohodu vlády s biskupmi, slobodný styk biskupov s pápežom, slobodný výkon ich funkcie a celý súbor opatrení, ktoré boli po januári 1968 postupne formulované a požadované. V pôsobení DKO od samého začiatku zohrávali dôležitú úlohu aj personálne otázky. Jeho aktivisti, duchovní aj laici, vyvíjali ostrý tlak na tých, ktorých považovali za „trójskych koňov“ vnútri cirkvi; na Slovensku to boli predovšetkým kapitulárni vikári Ján Dechet (Banská Bystrica), Andrej Scheffer (Spišské Podhradie) a Zoltán Belák (Rožňava).

14. - 15. MÁJA

V Bratislave sa uskutočnilo sympóziu s názvom *Dunaj a jeho význam v ekonomike ČSSR*. Stretli sa na ňom zástupcovia rôznych názorov, pričom prijali odporúčanie pre vládu, aby rozhodla o alternatíve komplexného využitia Dunaja, schválila predloženú projektovú dokumentáciu a zaradila výstavbu sústavy vodných diel medzi stavby, ktoré sa mali realizovať v nasledujúcej päťročnici.

15. MÁJA

- Vláda ČSSR schválila utvorenie odbornej vládnej komisie na vypracovanie návrhu ústavného zákona o novom štátoprávnom usporiadaní republiky, vedenej podpredsedom vlády G. Husákom. Tvorilo ju tridsať členov: po pätnásť z českej a slovenskej strany, neskôr ju doplnili dvaja zástupcovia Moravy. Svoju činnosť začala 21. mája 1968 v Prahe, neskôr v nej pokračovala na Zbraslavskom zámku a najmä na zámku v Kolodějoch. Na jej pôde sa rozhoreli spory o podobu federácie. Slováci presadzovali voľnejší zväzok, kým českej strane by bola celkom prirodzene oveľa viac vyhovovala „tesná“ alebo „zovretá“ federácia s rozsiahlymi kompetenciami federálnych orgánov na úkor národných orgánov. Vzhľadom na to, že sídlom federálnych orgánov (podobne ako predtým celoštátnych) by bola Praha, a že by v nich zrejme bol aj naďalej výrazne prevažoval český živel, stav, zabezpečujúci českej politickej reprezentácii dominantné postavenie v štáte, by sa bol *de facto* do značnej miery uchoval. České požiadavky sa v tomto smere dokonca neustále stupňovali. Nebolo teda náhodné, že na stránkach slo-

venských novín a časopisov sa už v priebehu júna, ale najmä v prvej polovici júla začali objavovať články s nadpismi *Spor o obsah federácie, Federácia, či unitárny štát?, Projekt „F“ v nebezpečenstve, Právo silnejšieho* a podobne. Spory pokračovali a okrem už spomínaných tém k nim pribudli ďalšie – spor o zákaz majorizácie, t. j. vylúčenie možnosti prehlasovania slovenských poslancov federálneho parlamentu vo vymedzenom okruhu otázok predovšetkým štátoprávnej povahy, ale aj spor o slovenskú požiadavku paritného zastúpenia v budúcich najvýznamnejších federálnych orgánoch – v parlamente a vo vláde. Českí predstavitelia považovali prijatie týchto opatrení za neakceptovateľný ústup zo svojich dovtedajších pozícií.

Zdanlivý problém vznikol aj v súvislosti s moravsko-sliezskou požiadavkou vytvoriť trojstrannú federáciu na základe českej, slovenskej a moravsko-sliezskej štátnosti, no odborná vládna komisia túto požiadavku odmietla. Jedným z dôvodov bol návrh na nové administratívno-územné usporiadanie štátu.

- Predseda Zväzu slovenských spisovateľov M. Válek a zástupcovia vydavateľstva *Slovenský spisovateľ* (VSS) navštívili povereníka pre kultúru a informácie Štefana Brenčiča, ktorý im odovzdal stavebný výmer na projekt budovy VSS v historickom centre Bratislavy, pri Rybnej bráne. Nová budova mala pomôcť riešiť neudržateľnú situáciu vydavateľstva, ktoré malo pracoviská na ôsmich rozličných miestach na území Bratislavy.

16. MÁJA

- Minister zahraničných vecí ČSSR J. Hájek predniesol na zasadaní zahraničného výboru Národného zhromaždenia ČSSR prejav, v ktorom odmietol kritické hlasy na adresu vývoja v Československu objavujúce sa hlavne v tlači niektorých krajín Varšavskej zmluvy. Štát podľa neho nemôže niesť zodpovednosť za názory jednotlivcov. Tento postoj bol však pre antireformne naladené „konzervatívne“ vedenie týchto štátov neprijateľný, čo sa prejavilo na stupňujúcom sa kritizme ČSSR.

- Politické byro ÚV KSSZ opäť rokovalo o situácii v ČSSR a v rámci diskusie sa viacerí jeho členovia opätovne zaoberali otázkou použitia vojenských síl proti československému obrodnému procesu.

- V Prahe sa uskutočnil tradičný študentský *Majáles*. Sprievod študentov prechádzal ulicami mesta, študenti reagovali na politické dianie v štáte, kritizovali

predsedu Československého sväzu mládeže Miroslava Zavadila, žiadali byty namiesto zbraní, vyššiu životnú úroveň a pod.

17. MÁJA

Predsedníctvo ÚV KSS prerokovalo návrh prejavu, ktorý mal V. Biľak predniesť na plenárnom zasadnutí ÚV KSS dňa 22. mája. V prejave sa hovorilo aj o drobnom živnostenskom podnikaní, o povolení ktorého uvažovala i vláda. V návrhu Biľakovho prejavu sa pripúšťala určitá možnosť súkromného podnikania v oblasti služieb, Predsedníctvo ÚV KSS však túto eventualitu nakoniec kategoricky odmietlo: *„Otvorene vyhlasujeme, že zbytočne by u nás niekto kalkuloval s návratom do predfebruárových dní roka 1948. Jedným z výsledkov Februára 1948 bolo odstránenie vykorisťovanej námezdnnej práce. A chcel by som jednoznačne povedať raz a navždy: v žiadnej forme, i keby bola pod akoukoľvek firmou, to nepripustíme.“*

18. MÁJA

Skupina poslancov SNR pod vedením F. Barbírka predložila predsedníctvu SNR *Náčrt základných vzťahov federatívneho usporiadania v riadení hospodárstva*, ktorý mal viaceré spoločné body s tzv. Kočtúchovou koncepciou. Podľa náčrtu sa mal princíp rovnosti slovenského a českého národa prejavíť pri príprave federalizácie krajiny tým, že sa bude vychádzať zo zásady, že nositeľmi originálnej štátoprávnej suverenity sú na všetkých úrovniach národné orgány. Do ich kompetencie mali preto patriť všetky činnosti spojené s riadením ekonomiky, okrem tých, ktorých sa dobrovoľne zrieknu v prospech federálnej vlády. Základnými tézami návrhu boli : jednotný trh, voľný pohyb pracovných síl, fondov, spoločná mena, spoločné princípy sústavy riadenia i spoločné zásady hospodárskej politiky. Zaujímavosťou tohto návrhu bolo, že v súvislosti s voľným pohybom pracovných síl na celom území štátu nastolil aj otázku úhrady nákladov na reprodukciu pracovných síl migrujúcich medzi národnopolitickými oblasťami. Tu sa vychádzalo z téz, ktorými H. Kočtúch argumentoval už v polovici šesťdesiatych rokov, a to že zo Slovenska v danom čase dochádzalo za prácou do českých krajín približne 90-tisíc pracovníkov a ďalších 300-tisíc migrovalo trvale. Pritom ich výchova a rôzne sociálne potreby sa uhrádzali z rozpočtu Slovenska. Aj materiál poslaneckej skupiny navrhoval, aby sa na úhrade týchto nákladov istým spôsobom podieľala aj česká národnopolitická oblasť. Podľa tohto návrhu sa v novom federatívnom usporiadaní malo zmeniť i postavenie plánov v ekonomickej oblasti, a to v dvoch smeroch: na jednej strane plán pre hospo-

dársku sféru mal mať len informatívny charakter, a to v súvislosti s ďalším rozvíjaním a realizovaním ekonomickej reformy v Československu. Na druhej strane, základom rozvoja integrovanej celoštátnej ekonomiky mal byť dlhodobý výhľad, v ktorom sa mali odzrkadliť hlavné ciele rozvoja, zahraničnoobchodné vzťahy krajiny, ale aj ciele v oblasti rastu životnej úrovne a pod. Obidve národné ekonomiky mali mať samostatné plány, čo podľa autorov návrhu nemalo viesť k vzniku nejakých vážnych disproporcií. Zároveň sa očakávalo, že federálna vláda by stimulovala realizáciu takých zámerov, ktoré by boli výhodné pre obe národné ekonomiky, ale presahovali by ich investičné možnosti – išlo napríklad o atómové elektrárne, diaľnice, vodné diela a pod.

20. MÁJA

- Československé ministerstvo zahraničných vecí vypracovalo analytickú správu o aktuálnych vzťahoch medzi USA a ČSSR. Správa sa odvolávala na rozhovor ministra zahraničia J. Hájka so sovietskym ministrom zahraničných vecí A. Gromykom, ktorý upozornil na existenciu bližšie neurčených amerických plánov s ČSSR, vyjadril prekvapenie, že československá strana ich verejne neodsúdila, a naznačil, že by za tým mohol byť pokus o určité československo-americké zblíženie. Analytická správa konštatovala, že ministerstvo nedisponovalo žiadnymi informáciami o špecifických plánoch USA, zameraných proti spoločenskému zriadeniu ČSSR a jej spojeneckým záväzkom, a v závere uvádzala, že „ČSSR *naďalej pokračuje v odhaľovaní nepriateľskej politiky USA*“.

- V Prahe sa konalo zasadanie *Československej ekonomickej spoločnosti*, ktorého sa zúčastnilo tristo ekonómov z celej republiky. Predseda spoločnosti Karel Kouba v úvodnom prejave konštatoval, že väčšina podnikov v krajine zaostávala za svetovou ekonomickou súťažou. Uviedol, že vtedajší stav riadenia ekonomiky mal bližšie k starému direktívnemu riadeniu a bol iba vstupným krokom do novej sústavy riadenia. K otázke federalizácie poznamenal, že do vedomia českého národa prenikla len málo.

Hlavný referát predniesol O. Šik, ktorý v tom čase bol už podpredsedom vlády zodpovedným za rozvoj ekonomickej reformy. Na zasadaní vyzval pracujúcich, aby zakladali podnikové rady, čo bolo v súlade s *Akčným programom KSČ* a znamenalo ďalší krok v realizácii ekonomickej reformy. Podľa Šika mali byť rady podnikateľskými orgánmi socialistických podnikov, a nie obdobou samosprávnych orgánov, aké vznikli v Juhoslávii. *Zákon o socialistických podnikoch*

a zákon o kolektívnych podnikateľských orgánoch mali urýchliť realizáciu ekonomickej reformy, stagnujúcu od jari 1967, zdemokratizovať ju, odbyrokratizovať riadenie podnikov a umožniť im samostatne pôsobiť na trhu, ktorý sa mal postupne formovať, pričom výhľadovo sa počítalo i s ich činnosťou na zahraničnom trhu. Uvedenie pripravovaných zákonov do praxe by znamenalo radikálny zlom v dovtedajšom spôsobe riadenia ekonomických subjektov v Československu a nepochybne by prispelo k ich vyššej efektívite.

Ján Ferianc opakovane konštatoval, že v dovtedajší vývin v Československu neumožňoval racionálnu integráciu dvoch národných ekonomík, a vyslovil presvedčenie, že v budúcnosti, „budú národné orgány české a slovenské vypracúvať samostatné hospodárske koncepcie a plány v záujme celej československej ekonomiky“.

- Predstavitelia súboru *Lúčnica* si pripomenuli dvadsaťročnú činnosť tohto umeleckého telesa. Za uvedené obdobie usporiadal súbor 1 225 vystúpení (z toho 395 v zahraničí), ktoré zhladlo vyše dva a pol milióna divákov. *Lúčnica* hosťovala v 16 krajinách Európy, ale zúčastnila sa aj zájazdov do Južnej Ameriky a Afriky. Pri príležitosti 20. výročia vzniku umeleckého súboru bol pripravený nový program, ktorý bol slávnostne uvedený v *Slovenskom národnom divadle* dňa 23. mája.

21. MÁJA

- Na sovietskom veľvyslanectve v Prahe sa konala uzavretá večera len pre pozvaných hostí. Zúčastnili sa jej všetci členovia predsedníctva a sekretariátu ÚV KSČ. Jeden z pozvaných, tajomník ÚV KSČ Č. Císař, o atmosfére, ktorá panovala na večeri, neskôr okrem iného napísal: „Vypočuli sme [si] vzrušený... prejav [ministra obrany ZSSR A. Grečka], ktorý odznel namiesto tradičného prípitku. Maršal príliš neskrýval úmysel nám vynadať, keď hovoril o našej ľahkomyselnosti tvárou v tvár vojenským prípravám NATO na území západného Nemecka, kde sú tesne pri našich hraniciach silné americké jednotky a odkiaľ k nám prúdia špióni a diverzanti prezlečení za turistov. Hovoril o potrebe ukázať našu [československú] vojenskú silu a pripravenosť. Zmienil sa aj o možnosti rozmiestniť na čs. území sovietske vojenské jednotky ako ochranný val. Apeloval na vedenie KSČ a štátu, aby sa spamätalo a urobilo koniec útokom na stranu, na socializmus, na spojencov. Nemusím dodávať [pokračoval Císař], „že sme si tam pripadali ako pokarhaní žiačikovia, ktorí svojou neposlušnosťou kazia dobré mravy.“

- Denník *Pravda* uverejnil odpoveď podpredsedu vlády O. Šika na otvorený list slovenských ekonómov (J. Košnára, J. Liptáka, J. Medveďa a Š. Murína), v ktorom vyjadrili svoj postoj k otázke potreby zahraničnej pôžičky. Šik súhlasil s názorom, že pôžička v konvertibilnej mene alebo v zlate vo výške asi 500 miliónov amerických dolárov by nevyriešila všetky štrukturálne problémy československej ekonomiky, ale upozornil, že jej využitím by sa mohla zvýšiť efektívnosť československého exportu. Rozsiahlu pôžičku určenú na štrukturálnu prestavbu československého hospodárstva pokladal v danej chvíli za nepotrebnú, lebo sa obával, že by nemusela byť racionálne využítá.

Podpredseda vlády sa vyjadril aj o priebehu ekonomickej reformy. Jej zavedenie považoval za nesporný prínos a v jej koncepcii nenachádzal „*podstatné konštrukčné chyby*“, lebo jej výsledky sa po približne pätnástich rokoch fungovania starej direktívnej sústavy riadenia ešte nemohli prejavíť. „*Odstránenie politických bariér*“ prinieslo podľa neho nové možnosti na zrýchlenie ekonomického vývoja v Československu a jeho priblíženie „*k európskemu štandardu vyspelých krajín*“.

- Zásluhou Gustáva Husáka vyšlo prvé číslo obnoveného časopisu *Nové slovo*. Politickú situáciu vo vtedajšej ČSSR charakterizoval Husák na stránkach obnoveného *Nového slova* nasledovne: „*Zradikalizovaný malomeštiak vystupuje v póze záchrancu a reformátora. Je tu riadny nával mesiášov a prorokov, mladších i starších, čo za vznešenými heslami sledujú svoje skupinové či osobné ciele. Prehľbuje sa diferenciacia, narastá napätie a z toho nevyhnutný politický zápas.*“

22. MÁJA

V Senici položili základný kameň na výstavbu závodu na výrobu polyesterového hodvábu v podniku *Slovenský hodváb*. Investícia mala byť realizovaná v priebehu 21 mesiacov, jej hodnota bola takmer pol miliardy Kčs.

22. - 24. MÁJA

V Bratislave sa konalo zasadanie ÚV KSS, na ktorom sa neokonzervatívny prúd vedený účastníkom drážďanských aj moskovských rokovaní V. Biľakom pokúsil o mohutný nápor. Biľak v referáte ostro kritizoval najmä činnosť českých a slovenských hromadných oznamovacích prostriedkov, pričom na otázku z pléna, či by strana nemala dať podnet na obsadenie ich redakcií, odpovedal:

„*To je krajnosť. Verte však, že ak by bolo zle, tak to urobíme.*“ Účastníci rokovania upozorňovali aj na tlak verejnosti v okresoch, mestách a obciach smerujúci proti organizáciám KSS. Na poplach bil najmä predvojnový člen KSČ E. Peško: „*Je veľmi naliehavé, aby sme poskytli účinnú pomoc dedinským organizáciám strany a národným výborom, lebo súdruhovia sú niekedy bezradní a hovoria, že nie sú ochotní ďalej trpieť urážky od rôznych deklasovaných živlov a otvorených nepriateľov socializmu. Že radšej odstúpia z funkcie a nechajú ďalšiemu vývoju živelný priebeh.*“

Člen predsedníctva ÚV KSS Herbert Ďurkovič dokonca zorganizoval demonštrácie robotníckych delegácií z Podpolianskych strojárni v Detve, z Turčianskych strojárni v Martine a zo Strojárskych a metalurgických závodov v Dubnici nad Váhom priamo na rokovaní pléna ÚV KSS, kde robotníci protestovali proti vývoju v československých masmédiách a upozorňovali na narastajúce prvky „kontrarevolúcie“ v spoločenskom živote.

Za tejto situácie opäť neprešiel Pavlendov návrh, aby namiesto skompromitovaných členov ÚV KSS, ktorí by mali odísť, boli do ÚV KSS koptovaní G. Husák, L. Novomeský a Š. Šebesta. Hlavným dôvodom odmietnutia tohto návrhu bola skutočnosť, že G. Husák bol vtedy vedúcou osobnosťou reformného krídla v KSS a preto bol pre neokonzervatívcov neprijateľný. Na zasadaní ÚV KSS bol prijatý aj *Akčný program KSS*. Napriek tomu, že na ňom pracovalo veľa popredných slovenských vedeckých pracovníkov, riadiaca skupina v aparáte ÚV KSS na čele s novotnovským konzervatívcom M. Sabolčíkom z neho „deložovala“ všetko progresívne a reformné, takže z programu sa stal neaktuálny dokument.

23. MÁJA

Maršal Andrej Grečko informoval politické byro ÚV KSSZ o záveroch členov sovietskej vojenskej delegácie počas ich nedávnej návštevy v ČSSR. Československá armáda bola podľa nich na prahu rozkladu, divízie rozmiestnené na hraniciach ČSSR so západným Nemeckom boli nedostatočne vybavené, vyskytli sa prípady nesplnenia rozkazov. Na základe predložených informácií sa politické byro ÚV KSSZ rozhodlo vytvoriť osobitnú operačnú skupinu, poverenú sledovaním situácie v Československu. Jej členmi sa stali Nikolaj Podgornyj, Michail Suslov, Arvid Peľše, Alexander Šeljepin, Konstantin Mazurov, Konstantin Rusakov, Jurij Andropov, Andrej Gromyko a Alexej Jepišev.

24. MÁJA

- Tajomník ÚV KSČ Č. Císař sa v Prahe stretol s predsedom rady ministrov ZSSR A. Kosyginom, ktorý bol na návšteve v ČSSR. Počas asi dvojhodinového rozhovoru Kosygin označil československý demokratizačný proces „za opustenie najdôležitejšej poučky leninizmu a vzdanie sa riadiacej úlohy KSČ, bez ktorej sa socializmus nemôže rozvíjať. Zámer poskytnúť autonómiu štátnym orgánom a inštitúciám, ktoré by tak nemuseli čakať na stranícke rozhodnutia a vládnuť podľa svojho rozumu, pokladal za katastrofu. Rovnako tak odsudzoval samostatnosť iných politických strán, nekomunistických a teda podľa jeho názoru antisocialistických.“

- Minister zahraničného obchodu Václav Valeš informoval v Prahe novinárov o nových zásadách zahraničnoobchodnej činnosti. Pripravovaná nová vyhláška mala jednotlivým podnikom a družstevným organizáciám umožniť samostatne sa uplatniť na zahraničných trhoch. Podmienkou udelenia štátneho povolenia na zahraničnoobchodnú činnosť bola bližšie nešpecifikovaná záruka, aby podnikom nevznikali straty z neúspešnej činnosti. Po udelení povolenia mali podniky získať právo i na vlastnú organizáciu predaja dovážaného tovaru. Zahraničnoobchodnú činnosť slovenských podnikov mal povoľovať centrálny orgán v spolupráci so SNR.

24. - 25. MÁJA

Člen politbyra ÚV KSSZ P. Šelest sa na základe poverenia politického byra ÚV KSSZ zo dňa 6. mája a telefonického rozhovoru s L. Brežnevom zo dňa 21. mája stretol v Užhorode s V. Biľakom. Na tajnej porade rokovali o politickej situácii v ČSSR a krokoch, ktoré treba podniknúť na zastavenie reformného procesu v krajine. Biľak počas rozhovorov okrem iného údajne povedal, „že Dubček je neschopný (a nie mimoriadne ochotný) odhaliť úlohu pravicových živlov v štáte a pravicových síl v strane“. Keďže „v predsedníctve ÚV KSČ [navyššie] neexistuje akčná jednota“, odporúčal uskutočniť v Československu vojenské cvičenie, lebo „keď sa tu [v ČSSR] raz ukážu ruskí vojaci, všetky politické krysy zalezú do dier... a situácia značne ochladne. Varoval, že „strata Československa by znamenala obetovať výdobytky Veľkej vlasteneckej vojny.“ To nemožno dopustiť, lebo ČSSR „zaujíma veľmi dôležité miesto na mape Európy. Temné sily chcú jednoducho vydierať celý socialistický tábor. Ste [sovietski súdruhovia] naši priatelia a nedovolíte to. Sme [zdravé sily] pripravení otvorene vystúpiť proti plazivej kontrarevolúcii, aj keby to malo znamenať ozbrojenú konfrontáciu. Sme si istí, že nám v tejto ťažkej hodine pomôžete.“ Biľakove názory na vtedajší stav reformného procesu v ČSSR, na jeho protagonistov i na to, ako

s demokratizáciou skončovať, urobili na Šelesta dobrý dojem. Ten si do svojho denníka zaznamenal: *„Je to dobrý a energický komunista... pôvodom zo Zakarpatska... Má dobré pracovné kontakty so stranickými a administratívnymi predstaviteľmi Zakarpatskej oblasti... V. Biľak je politicky vzdelaný, kultivovaný a sčítaný človek s dobrou znalosťou dejín svojej vlasti, najmä obdobia Rakúsko-Uhorska... podporuje správne pozície a je šikovný, predvídajúv politik.“*

27. MÁJA

- Člen politického byra ÚV KSSZ, predseda rady ministrov ZSSR A. Kosygin predložil politickému byru ÚV KSSZ správu o výsledkoch svojej návštevy v Československu v dňoch 17. – 25. mája. Okrem iného v nej uviedol, že na základe rozličných rozhovorov, stretnutí a dokumentov, s ktorými mal možnosť sa oboznámiť, dospel k presvedčeniu, že jedinými vplyvnými mužmi v KSČ a vôbec v Československu sú A. Dubček, O. Černík a L. Svoboda. Zaznamenal však aj prítomnosť nádeje vkladanej do „našich [sovietskych] vojsk“.

- Člen politického byra ÚV KSSZ, prvý tajomník ÚV Komunistickej strany Ukrajiny P. Šelest Moskvu telefonicky informoval o svojom nedávnom stretnutí s V. Biľakom, pričom poukázal na jeho varovanie: Ak v priebehu mesiaca nebude v Československu opätovne nastolený poriadok, budeme všetci stratení. Stratený bude aj náš „apoštol“... (t. j. A. Dubček – zost.). Slováci a Rusi budú musieť opäť spoločne oslobodiť Československo. Požiadal (V. Biľak – zost.) o dovoľenie nasťahovať sa s rodinami do Užhorodu, keby sa situácia zhoršila, čo nemožno vylúčiť... Treba bojovať za socialistické Československo, sovietske vedenie na to nesmie zabudnúť, a my, Slováci, zo všetkých síl podporíme tento boj.

- Vedenie československého ministerstva školstva prerokovalo návrh novelizácie zákona č. 19/1966 Zb. o vysokých školách ktorej cieľom bolo premietnuť zásady pojanuárovej politiky do nového prístupu k vysokým školám vrátane vytvorenia podmienok, aby sa študenti mohli podieľať na riadení školských záležitostí. Novelizácia prinášala aj úpravy platov učiteľov na prvom stupni základných deväťročných škôl; so zvýšením miezd učiteľov na vyšších stupňoch škôl sa počítalo v rokoch 1969 – 1970.

28. MÁJA

Predsedníctvo a sekretariát ÚV KSČ prijali dočasné rámcové zásady na zriaďovanie kolektívnych podnikateľských orgánov v podnikoch. Podľa týchto zásad

sa (podnikové) rady pracujúcich stali dôležitými nástrojmi presadzovania podnikovej autonómie, odstraňovania byrokratických a direktívnych foriem riadenia podnikovej sféry a znamenali výrazný krok na ceste k demokratizácii celého národného hospodárstva.

V paragrafe 1 sa hovorilo, že socialistické podniky sú kolektívnymi podnikateľskými jednotkami, ktoré na základe spoločenského vlastníctva výrobných prostriedkov samostatne, no v rámci stanovených pravidiel, podnikajú tak na vnútornom, ako i zahraničnom trhu. Podniky mali mať dva vedúce riadiace orgány – riaditeľstvo a radu pracujúcich. Z ďalších paragrafov vyplývalo, že do právomoci riaditeľstva podniku patrilo určovanie konkrétnej podnikovej stratégie a rozvojového programu podniku, rozbor inovačných procesov a vypracúvanie výhľadových plánov. Za riadiacu činnosť sa riaditeľstvo malo zodpovedať rade pracujúcich. V jej právomoci bolo prerokúvať návrhy pripravené riaditeľstvom a vyjadrovať sa k nim, pričom riaditeľstvo podniku malo stanovisko rady rozpracovať do konkrétnych riešení. Rámcové zásady hovorili aj o postupe pri riešení praktických problémov v prípade nejednotnosti názorov medzi riaditeľstvom podniku a radou pracujúcich. Rada mohla rozhodovať aj o výške odmien pre pracovníkov riaditeľstva, o prijímaní a odvolávaní vedúcich pracovníkov, mohla sa spolupodieľať na schvaľovaní vnútropodnikového štatútu, vyjadrovať sa k problematike zlučovania či združovania podniku s inými výrobnými jednotkami i k iným organizačným záležitostiam.

28. - 31. MÁJA

V Moskve sa uskutočnila medzinárodná konferencia o novinárstve. Jej cieľom bolo oslabiť vplyv československého reformného procesu na verejnosť krajín sovietskeho bloku. Za vedenie Zväzu československých novinárov sa konferencie zúčastnil Josef Weiser.

29. MÁJA

Vláda ČSSR vymenovala Viliama Šalgoviča za námestníka ministra vnútra pre Štátnu bezpečnosť. Funkcie sa ujal 1. júna 1968. Dovtedy pôsobil ako predseda Ústrednej kontrolnej a revíznej komisie KSS. Jeho vymenovanie do funkcie námestníka ministra podporil prvý tajomník ÚV KSČ A. Dubček, ktorý sa s ním osobne poznal počas svojho pôsobenia vo funkcii prvého tajomníka ÚV KSS. Po príchode na ministerstvo ho mnohí pokladali za „Dubčekovho človeka“, čoskoro sa však ukázalo, že bol skôr človekom V. Biľaka a sovietskej KGB. Prereformne orientovaný

minister vnútra Josef Pavel, ktorého vymenovali do funkcie 8. apríla 1968 (namiesto odvolaného Josefa Kudrnu), nebol spokojný s jeho príchodom, no musel sa prispôbiť. Šalgoviča tvrdo presadzovali najmä sovietski predstavitelia, čo bolo rozhodujúce. Jeho činnosť charakterizoval v svojich neskorších (neautorizovaných) pamätiach V. Biľak slovami, že „*robil čo mohol, aby udržal a usmerňoval zdravé sily na ministerstve, pomáhal zdravým silám v strane a spoločnosti*“.

29. MÁJA - 1. JÚNA

V Prahe sa konalo zasadanie ÚV KSČ, na ktorom prišlo k pokusu o „konsolidáciu“ spoločenských pomerov v Československu v zmysle pokynov, ktoré predstavitelia politického byra ÚV KSSZ dali členom československej straníckej a vládnej delegácie počas jej návštevy v Moskve v dňoch 4. – 5. mája 1968. Pokus spočíval v kompromisnom rozhodnutí strany bojovať na dvoch frontoch: proti konzervatívno-dogmatickej ľavicí, ako aj proti pravicovému kontrarevolučnému nebezpečenstvu, ktoré považovala za hlavné. No aby sa zároveň neodklonila od demokratizačného procesu, vyhlásila, že boj bude viesť výlučne politickými, a nie administratívno-mocenskými prostriedkami, hoci sovietske stranícke a štátne vedenie od nej očakávalo, že použije práve administratívno-mocenské nástroje.

30. MÁJA

V Rožňave sa v popoludňajších hodinách zišlo niekoľko tisíc demonštrantov zo závodov z blízkeho okolia. Nápismi na transparentoch, ako „*Baníci chcú doložiť a nie likvidovať!*“, reagovali na zámery znížiť ťažbu rúd, na iných transparentoch vyjadrovali podporu obrodzovaciemu procesu.

31. MÁJA

V oblasti zahraničnoobchodných vzťahov sa za prvých päť mesiacov roka zvýšilo aktívum Československa voči krajinám socialistického bloku o 1,33 mld. Kčs, takže celkovo predstavovalo 3 mld. Kčs. ČSSR bola dlžníkom len voči Juhoslávii (172 mil. Kčs) a Číne (65 mil. Kčs), vo vzťahu k ostatným krajinám bola v postavení veriteľa. Zároveň sa však za prvé tri mesiace roka zvýšilo pasívne saldo krátkodobej devízovej pozície štátu voči kapitalistickým krajinám, keď dosiahlo úroveň 1,879 mld. Kčs. Do určitej miery sa teda zvýšila zadlženosť štátu voči kapitalistickým krajinám, celkovo však pre Československo neznamenal výrazný problém.

MÁJ

- Výskumy verejnej mienky ukázali, že česká a slovenská spoločnosť zaujímala nejednoznačný postoj k politickej pluralite. Na otázku, či popri KSČ (KSS) by mali o hlasy občanov súťažiť a podiel na moci získať i iné politické strany, odpovedalo 45 % respondentov v českých krajinách rozhodne áno, na Slovensku odpovedalo na tú istú otázku rozhodne áno 26 % respondentov; rozhodný nesúhlas s voľnou súťažou o hlasy občanov vyjadrilo v českých krajinách 12 % a na Slovensku 11 % respondentov, a skôr s ňou súhlasilo zhodne po 24 % opýtaných.
- Uskutočnil sa ustanovujúci zjazd Zväzu slovenských vedeckých pracovníkov.
- V Galérii mesta Bratislavy sa uskutočnila výstava Jozefa Jankoviča *Plastiky a reliéfy*. Vo výstavných priestoroch predajne *Dielo* sa konala výstava *České výtvarné a užitkové umenie*. Podobné výstavy boli aj v ďalších slovenských galériách.

1. JÚNA

Vedúci amerického odboru ministerstva zahraničných vecí v Prahe Zdeněk Trhlík predložil návrh na konzultácie o československo-amerických vzťahoch, ktoré sa mali uskutočniť v Moskve. Dokument sa odvolával na rokovanie ministra J. Hájka s americkým veľvyslancom v ČSSR Jacobom Beamom, ktorý 28. mája oznámil, že USA v krátkej dobe predložia československej vláde nové návrhy na riešenie otvorených hospodárskych a finančných otázok. Štátny tajomník ministerstva zahraničných vecí Václav Pleskot zamietol konzultácie v Moskve s odôvodnením, že ich nepovažuje za potrebné i z toho dôvodu, že vtedajšie československo-sovietske vzťahy nezaručovali možnosť vytvorenia priaznivej atmosféry pre nezaujatú a plodnú výmenu názorov.

4. JÚNA

- Tridsiati vedeckí pracovníci Vojenskej politickej akadémie a Vojenskej technickej akadémie vypracovali v máji 1968 memorandum s názvom *Formulovať a konštituovať československé štátne záujmy v oblasti vojenstva*, ktoré poslali prvému tajomníkovi ÚV KSČ A. Dubčekovi a ďalším jedenástim vedúcim stranickým a štátnym funkcionárom. Malo slúžiť ako poklad na diskusiu pri príprave *Akčného programu ČSLA* a následne aj na vypracovanie vlastnej československej

vojenskej doktríny. Pre sovietskych straníckych a štátnych predstaviteľov i generalitu bolo neprijateľné a údajne dokumentovalo „rozvrat československej armády“.

- Predsedníctvo ÚV Československého zväzu žien sa zaoberalo návrhom zákona o dávkach v materstve a o prídavkoch na deti. Po diskusii dospelo k záveru, že navrhované zvýšenie prídavkov na deti nepostačuje na zlepšenie životnej úrovne rodín s deťmi a nemožno ho pokladať ani za pozitívne populačné opatrenie, ale len za čiastkový krok v tomto smere. Predsedníctvo ÚV ČZZ navrhlo aj niekoľko pripomienok k pripravovanému zákonu – materská dovolenka sa mala predĺžiť na tridsaťpäť týždňov nielen pre matky dvojčiek, ale i pre osamelé matky; namiesto dvadsaťkorunového prídavku na prvé dieťa sa navrhovalo využiť celkovú sumu (asi 220 miliónov korún) na skvalitnenie školského stravovania.

5. JÚNA

Vyššie sto zamestnancov žilinskej železničnej stanice zastavilo o 03.00 hod. prácu a o 06.00 hod. sa k nim pripojili aj pracovníci dennej zmeny. Cieľom štrajku bolo odvolanie vedenia žilinskej stanice. Už v priebehu nočných hodín prišiel medzi štrajkujúcich okresný tajomník KSS i šéf odborov v Žiline. V záujme obnovenia dopravy bola požiadavka štrajkujúcich splnená a vedúci pracovníci železničnej stanice v Žiline boli dočasne odvolaní.

6. JÚNA

Vláda vydala rámcové zásady na zriaďovanie tzv. rád pracujúcich, ktoré sa mali ako kolektívne orgány podieľať na riadení podnikov, rozhodovať o koncepcii ich dlhodobého rozvoja i o rozdeľovaní ziskov. Spolu s pripravovanými ustanoveniami zákona o socialistickom podniku mali rady pracujúcich výrazným spôsobom zasiahnuť do ďalšieho rozvoja ekonomickej reformy a zdemokratizovať ju. Spočiatku mali pôsobiť experimentálne, prijatie zákona o ich činnosti sa predpokladalo v nasledujúcich mesiacoch.

7. JÚNA

Predsedníctvo ÚV KSS sa zaoberalo problematikou mzdového vývoja. Pôvodne sa predpokladalo, že priemerná nominálna mzda v hospodárstve (bez JRD) na Slovensku sa roku 1967 zvýši o 3,5 %, v skutočnosti sa však zvýšila o 6,2 %, čo bol najrýchlejší rast od roku 1954. Začiatkom roka 1968 sa rast miezd ďalej

dynamizoval, v priemysle vzrástli mzdy na Slovensku o 7,2 % a produktivita práce sa zvýšila o 6,5 %. Podobný vývoj bol v celom Československu. Od jari sa však začali prejavovať „požiadavkové a nátlakové vlny“ a podľa Štátnej komisie pre financie, ceny a mzdy sa v dôsledku toho nové mzdové požiadavky odhadovali asi na 4,5 – 5 miliárd Kčs.

8. JÚNA

Hádzanári Prešova sa po víťazstve nad TJ Gottwaldov v pomere 24 : 12 stali majstrami ČSSR. Po prvýkrát v dejinách hádzanej mužov v Československu tak majstrovský titul získalo slovenské mužstvo.

9. JÚNA

Spartak Trnava získal prvý titul majstra Československa vo futbale. Tak sa začala veľká éra Spartaka Trnava, ktorý sa pod vedením trénera Antona Malatinského stal v priebehu šiestich rokov päťkrát majstrom Československa. V jeho kádri boli títo hráči : Jozef Geryk, František Kozinka, Dušan Kéketi, Karol Dobiáš, Vojtech Varadín, Stanislav Jarábek, Ján Zlocha, Kamil Majerník, Vladimír Hagara, Anton Hrušický, Ladislav Kuna, Jaroslav Kravárik, Alojz Fandel, Stanislav Martinkovič, Valér Švec, Jozef Adamec, Dušan Kabát, Adam Farkaš, Vlastimil Bôžik, Jaroslav Masrna, Jozef Púchly, Emil Brunovský a iní.

10. JÚNA

- Československá vládna delegácia na čele s podpredsedom vlády L. Štrougalom odcestovala do Moskvy na rokovanie o otázkach hospodárskej spolupráce so ZSSR.
- Maďarský veľvyslanec v Juhoslávii József Márjai poslal do Budapešti správu s informáciou, že prvý námestník bulharského ministra zahraničných vecí Gero Grozev mu na stretnutí v Belehrade, kde bol na krátkej návšteve, naznačil, že československá robotnícka trieda a zdravé sily v KSČ by veľmi potrebovali pomoc zvonku, a je možné, že neskôr bude nevyhnutné poskytnúť takúto pomoc.
- V plzeňskej *Škodovke*, najväčšom strojárskom podniku v Československu, prerokoval Koordinačný výbor KSČ prípravu na zriadenie rady pracujúcich, orgánu demokratickej správy podniku. Ako na schôdzi povedal jeden z jej účastníkov, „*demokratizácia nebude úplná, kým neprebehne aj v ekonomike*“. Pracovníci

Škodových závodov tak dostali príležitosť uplatniť svoj vplyv pri obsadzovaní najdôležitejších funkcií v podniku, čím sa vlastne mohli spolupodieľať na jeho riadení.

- Bratislavský *Slovnaft* si ako jeden z mála podnikov na Slovensku zriadil podnikovú radu.

11. JÚNA

- Bol schválený Návrh akčného programu Československej ľudovej armády a zaslaný vojenským radám okruhov, školám a vedeckým pracovníkom na oboznámenie. Rozhodujúci problém ČSLA spočíval v zosúladení jej potrieb s vedecko-technickým pokrokom vo svete. Málo výkonná československá ekonomika založená na extenzívnych faktoroch rastu nebola schopná uspokojovať potreby armády ani z hľadiska sústavne rastúcich nákladov na výzbroj, ani pokiaľ išlo o sociálne pokrytie potrieb profesionálnych vojakov. Armáda mala spadať pod kontrolu Národného zhromaždenia ČSSR, úlohou vlády bolo riešiť všetky rozhodujúce otázky obrany vrátane brannej výchovy a prípravy obyvateľstva.

- V Prahe sa uskutočnilo zasadanie vládou ustanovenej komisie na prípravu riešenia ekonomických problémov súvisiacich s novým štátovým riešením. Podpredseda vlády O. Šik sa v úvodnom prejave venoval poslaniu a úlohám komisie. Podľa jeho názoru sa mal v Československu vytvoriť taký ekonomický systém, ktorý by bol nielen sociálne a národnostne spravodlivý, ale vytváral by predpoklady aj na zapojenie krajiny do svetovej ekonomiky.

- Klub ekonomických novinárov v Prahe pripravil besedu so siedmimi námestníkmi ministrov o aktuálnej situácii na trhu. Podľa štatistických údajov totiž za prvý štvrtrok 1968 vzrástli príjmy obyvateľov o 4,3 mld. Kčs, ale tržby na vnútornom (domácom) trhu len o 2 mld.

Z toho vyplývalo, že obyvateľstvo svoje rastúce príjmy nemalo za čo utrátiť a trh neustále zápasil s rovnakými problémami: vyše 186-tisíc čakateľov na nákup osobného auta, vyše 100-tisíc čakateľov na družstevnú výstavbu, tisíce mladých manželstiev, ktoré síce mali úspory, ale na trhu chýbal dostatok nábytku, nehovoriac o tom, že rástla „rezervná armáda čakateľov na turistiku do kapitalistických krajín“. V. Komárek, generálny sekretár Hospodárskej rady vlády k tejto problematike povedal: „*Naše hospodárstvo sa počas dvadsiatich rokov vyvíjalo za absurd-*

ných mzdových relácií a nemožno sa teda čudovať, že sa teraz ľudia bránia, niekedy aj razantne; ich požiadavky nemožno paušálne odmietať. Riešenie najnaliehavejších požiadaviek predstavuje ročne zhruba 5,6 miliardy, ročný vzrast miezd o 7 až 8 % je ďalších asi 7 miliárd a jednorazové riešenie rehabilitácií najmenej 3 až 4 miliardy. Premietnuté do príjmov obyvateľstva to môže predstavovať v krátkom čase 15 až 16 miliárd navyše.“ Preto bolo potrebné urýchlene riešiť situáciu na trhu so spotrebným tovarom. To si vyžadovalo, aby sa odvetviu spotrebného priemyslu odvádzala formou dotácií aspoň časť prostriedkov, ktoré sa v minulých rokoch z ním vyprodukovaných zdrojov odvedli v prospech iných odvetví. Diskutujúci odborníci naznačili i ďalšie možnosti ako urýchliť výrobu v oblasti spotrebného priemyslu – napríklad zabrániť tzv. ľahším vývozom, t. j. exportu spotrebných tovarov do socialistických a rozvojových krajín, otvorenie problému cien, obmedzenie vývozu spotrebného tovaru či prerozdelenie investícií.

12. JÚNA

Sovietsky veľvyslanec v ČSSR S. Červonenko odovzdal A. Dubčekovi list L. Brežneva, v ktorom ho generálny tajomník ÚV KSSZ požiadal o priateľskú dôvernú schôdzku. Za sovietsku stranu sa jej mali okrem pozývateľa zúčastniť i N. Podgornyj, A. Kosygin a K. Katušev. V liste Brežnev okrem iného napísal: „Sami iste chápete, že my prežívame ťažkosti vášho boja úprimne a bratsky a že sme vám zo svojej strany chceli poskytnúť všestrannú podporu a pomoc. V tejto súvislosti sa nám zdá účelné uskutočniť opäť dvojstrannú neoficiálnu priateľskú schôdzku s vami (A. Dubčekom – zost.) a s vašimi najbližšími rovnako zmýšľajúcimi súdruhmi.“ Schôdzka sa mala uskutočniť na československo-sovietskych hraniciach, v Tatrách alebo v Užhorode v dňoch 15. – 16. júna a jej cieľom malo byť podľa Brežneva „lepšie vzájomné pochopenie a koordinácia nášho [spoločného] úsilia v boji za ďalšie upevnenie a rozvoj vecí socializmu, sovietsko-československého priateľstva“. Dubček navrhované stretnutie odmietol s odôvodnením, že je zaneprázdnený.

12. - 14. JÚNA

V Smoleniciach sa uskutočnila medzinárodná konferencia *Výtvarné avantgardy a dnešok* k 40. výročiu založenia bratislavskej ŠUR (Školy umeleckých remesiel) venovaná otázkam moderného výtvarného umenia. Pod záštitou Ústavu teórie a dejín umenia Slovenskej akadémie vied (SAV) sa v Smoleniciach stretli zahraniční, ale aj českí a slovenskí teoretici umenia. Vymenili si názory na problematiku stredo-európskych výtvarných avantgárd, na otázky modernej výtvarnej výučby, venovali sa

priekopníckej úlohe Strednej školy umeleckých remesiel v Bratislave pri výchove mládeže zameranej na umelecké remeslá, diskutovali o aktuálnom odkaze ideí školy *Bauhaus*, o avantgardnej nemeckej architektúre a pod. Konferencia prispela k rozvoju európskych kontaktov v oblasti teórie a dejín umenia.

13. JÚNA

- Počas priateľskej návštevy československej straníckej a vládnej delegácie v Budapešti (návšteva sa uskutočnila v dňoch 12. – 15. júna a členmi československej delegácie boli A. Dubček, O. Černík a V. Biľak) J. Kádár konštatoval, že v súvislosti s vývojom v ČSSR pokladá maďarské vedenie za „chúlostivé“ najmä otázky týkajúce sa činnosti K 231, Československej strany lidovej a cirkvi. Odporúčal vedeniu KSČ, aby viedlo „boj na dvoch frontoch“, v ktorom by sa oddelilo tak od ľavicových „sektárov“, ako i od „pravice“. Nad vývojom v ČSSR vyslovil vážne znepokojenie.

- Vláda ČSSR prijala uznesenie č. 205 o povolení činnosti gréckokatolíckej cirkvi a nariadenie č. 70 o jej hospodárskom zabezpečení štátom, ktoré bolo analogické s nariadením č. 219/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení rímskokatolíckej cirkvi. Na tomto základe povereník a predseda komisie SNR pre kultúru a informácie Š. Brenčič vydal smernicu pre činnosť správnej komisie Východoslovenského KNV na zriaďovanie duchovných miest a na udeľovanie štátneho súhlasu na výkon duchovnej činnosti gréckokatolíckych kňazov I. a II. stupňa. Toto uznesenie bolo len čiastočným opatrením na odstránenie krívd, spôsobených gréckokatolíckej cirkvi prešovským „soborom“ 28. apríla 1950, na základe ktorého sa „navrátila do lona pravoslávnej cirkvi“. Gréckokatolícka cirkev sa úplne neobnovila ani nerehabilitovala v tom zmysle, že by sa jej bol vrátil všetok majetok, ktorým do prešovského soboru disponovala. Vláda iba legalizovala činnosť gréckokatolíckej cirkvi, ale ustanovenie prešovského „soboru“ nezrušila. Neakceptovala však ani požiadavku pravoslávnej cirkvi, aby sa pri povolení činnosti gréckokatolíckej cirkvi vychádzalo zo stavu k 1. januáru 1968. Podľa uznesenia si veriaci sami mohli zvoliť vierovyznanie. Kostol a faru získavala cirkev, ktorá mala väčšinu veriacich v obci. O zabezpečení náboženského života menšiny sa mali dohodnúť obe cirkvi. Gréckokatolíci a pravoslávni nedokázali však veľkú vzájomnú nevraživosť prekonať, narastalo medzi nimi napätie a dochádzalo aj k násilnostiam. Majetkovoprávne otázky oboch cirkví sa vyriešili až po roku 1989.

- V Prahe sa uskutočnilo zasadanie vlády pod vedením jej podpredsedu G. Husáka, ktoré sa okrem iného zaoberalo štátnym záverečným účtom za rok

1967. Podľa ministra financií B. Suchardu sa národný dôchodok zvýšil roku 1967 o 8,1 %, no značná časť prírastku bola umrŕtvená v zásobách, v neprimeranej rozostavanosti, ale aj v raste niektorých aktív v zahraničnom obchode. Peňažné príjmy obyvateľstva vzrástli o 12,2 mld. Kčs, časť z nich sa však nedala na trhu realizovať pre nedostatok niektorých tovarov či služieb. Celkové výsledky rozpočtového hospodárenia za rok 1967 hodnotil minister priaznivo napriek tomu, že zvýšenie výdavkov na konci roka spôsobilo celkový schodok vo výške 2,8 mld. Kčs. Na základe ministrovej správy vláda schválila štátny záverečný účet a prijala uznesenie o sprísnení výdavkovej politiky.

- Náместník ministra techniky O. Döbert informoval v Prahe novinárov o situácii v bytovej výstavbe. Podľa analýz chýbali v Československu byty asi pre jeden milión obyvateľov, čo potvrdzovalo Döbertove slová o trvalo neúspešnom riešení bytovej výstavby v krajine v posledných dvoch desaťročiach. Napríklad v rokoch 1961 – 1970 sa podľa plánov malo postaviť 1,2 milióna bytov. Po tom, čo sa zrútila 3. päťročnica, sa počet predpokladaných novovybudovaných bytov znížil asi o 340-tisíc, pričom podľa ministra vážnym problémom bolo, že veľká časť výstavby bytov sa realizovala svojpomocnými formami.

14. JÚNA

- V Budapešti bola podpísaná *Zmluva o priateľstve, spolupráci a vzájomnej pomoci medzi Československou socialistickou republikou a Maďarskou ľudovou republikou*. V mene ČSSR zmluvu podpísal predseda vlády O. Černík, za MLR predseda maďarskej vlády J. Fock. Zmluva nadobudla platnosť 11. apríla 1969.

- Prípravný výbor Diela koncilovej obnovy predložil jeho organizačný poriadok ministerstvu vnútra ČSSR so žiadosťou o schválenie.

15. JÚNA

- Na medzinárodnom festivale populárnej piesne *Bratislavská lýra* získala zlatú lýru pieseň *Cesta* autorskej dvojice skladateľa Jiřího Brabca a textára Petra Radu, interpretovaná populárnou speváčkou Martou Kubišovou. Refrén piesne – „*harmonika v křoví dožívá*“ – sa neskôr stal jedným z dôvodov, pre ktorý speváčka mala zákaz verejne vystupovať.

- Mahenova činohra štátneho divadla v Brne uviedla československú premiéru hry Leopolda Laholu *Inferno*. Na príprave inscenácie sa podieľali aj ďalší slo-

venský tvorcovia – výtvarník Otto Šujan a návrhár kostýmov Milan Čorba. V tom čase sa pripravovala vo francúzskej koprodukcii aj jej filmová adaptácia, v ktorej mal hrať hlavnú úlohu známy francúzsky herec Jean Gabin.

- Poetickým filmom režiséra Václava Krška *Jarné vody*, nakrúteným podľa predlohy rovnomennej poviedky ruského klasika I. S. Turgeneva, otvorili v Bratislave 19. ročník filmového festivalu pracujúcich. Festival, ktorý sa už tradične konal paralelne vo väčších bratislavských, košických a prešovských kinách, bol v tomto ročníku predĺžený na pätnásť dní, aby mohol uspokojiť väčší počet záujemcov.

- Skončil sa XVI. Medzinárodný filmový festival v Karlových Varoch. Filmy prihlásené do súťaže posudzovalo päť medzinárodných odborných porôt, ktoré si počas desaťdňového festivalu pozreli dvadsaťjeden filmov vybraných pôvodne zo stotridsiaticich filmov prihlásených z Francúzska, Chile, Indie, Juhoslávie, Maďarska, Kuby, NDR, NSR, Poľska, Sovietskeho zväzu, Španielska, Švédska, Talianska, USA, Veľkej Británie a Československa. Veľkú cenu získal film Jiřího Menzla *Rozmarné léto*, nakrútený na námiet Vladislava Vančuru. Menzlov film získal aj cenu tzv. technickej poroty.

17. JÚNA

- Britské ministerstvo zahraničných vecí vydalo memorandum o vzťahoch ZSSR s jeho satelitmi, v ktorom konštatovalo, že vývoj v satelitných štátoch bol v dôsledku ich ekonomických problémov rýchlejší než v Sovietskom zväze, pričom prozápadné tradície, pretrvávajúce v niektorých krajinách sovietskeho bloku, stimulovali volanie po zmenách v ich politickom a hospodárskom živote i v zahraničnopolitickej orientácii. Napriek tomu, alebo práve preto – uvádzalo sa v memorande – musí byť britská politika voči Sovietmi ovládanej časti Európy veľmi opatrná, aby ju nebolo možné podozrievať z pokusu „vraziť klin“ medzi ZSSR a jeho satelitov, a tak prispieť k zvyšovaniu napätia vnútri východného bloku.

- Bratislavský národný podnik *Drevona* oznámil, že má objednávky pokrývajúce celú kapacitu výroby chát roku 1968. Najlepšie išli na odbyt chaty Kosodrevina a Koliba. Celkový predaj chát v tomto roku dosiahol počet 1 300 kusov, pričom dopyt po nich sa zvyšoval. V niektorých oblastiach Slovenska – napríklad v Podbanskom, na Jahodníku pri Smoleniciach či v Jánskej doline pri Liptovskom Mikuláši vznikali celé rekreačné chatové osady.

18. JÚNA

• Počas návštevy Č. Císaľa so sprievodom v Děčine prišlo k poľutovaniahodnému spoločenskému *faux pas*, ktoré menovaný opísal nasledovne: „Návštevu mesta sme všetci spoločne zakončili v národnom podniku *Destá*, kde nás prijal mladý riaditeľ *Miroslav Grégr*, jeden z najúspešnejších strojárskych manažérov vtedajšej doby. Jeho zásluhou sa tamajšia výroba vysokozdvížných vozíkov dostala na špičkovú úroveň a zaznamenala vynikajúce výsledky v exporte. Keď sme po prehliadke závodu prišli do zasadacej siene, prišlo k nechcenej príhode: [soviet-sky veľvyslanec] *Červonenko* si sadal na jednu zo stoličiek, ale tá sa pod ním okamžite zrútila. Postihnutý zachoval rozvahu diplomata, vstal zo zeme a naznačil úsmevom akoby zmysel pre humor. Nová stolička bola síce rýchlo po ruke, ale *Červonenkovo* mlčanie pri besede s občerstvením bolo predsa len veľavravné.“

• Štátny štatistický úrad v Prahe oznámil, že v prvom štvrťroku 1968 sa úroveň maloobchodných cien tovarov a služieb v porovnaní s prvým štvrťrokom predchádzajúceho roka zvýšila o 0,6 %, pričom cena potravín sa vôbec nezmenila. Štatistický úrad zároveň oznámil, že životné náklady sa v robotnícko-zamestnaneckých domácnostiach zvýšili o 0,4 % a v domácnostiach družstevných roľníkov o 0,5 %.

• V Bratislave sa uskutočnil aktív *Zväzu slovenských filmových a televíznych umelcov*. Jeho účastníci vyzvali Koordináčny výbor umeleckých zväzov na permanentné zasadzovanie sa za požiadavku, aby na blížiacich sa zjazdoch KSČ a KSS boli do najvyšších stranických orgánov zvolení takí zástupcovia slovenskej inteligencie, ktorých budú na základe prirodzenej dôvery a autority rešpektovať straníci i nestraníci. Jedno z uznesení aktívu obsahovalo záväzok ustanoviť rehabilitačnú komisiu na prešetrenie nezákonných postihov a perzekúcií, ktorým boli vystavení niektorí umeleckí pracovníci v oblasti filmovej a televíznej tvorby. Poškodených vyzvalo, aby sa prihlásili na ústredný sekretariát zväzu.

19. JÚNA

V Prahe sa konal Celoštátny aktív *Ludových milícií*, ozbrojenej zložky KSČ, hoci v *Stanovách KSČ* sa o nich nehovorilo a ich existencia nebola ani legislatívne zakotvená. K zhromaždeným 8 300 milicionárom z celej republiky prehovoril prvý tajomník ÚV KSČ A. Dubček. Aktív zvolalo vedenie KSČ, ktoré malo záujem na eliminácii dogmaticko-sektárskych a radikalistických ten-

dencií v radoch LM, prejavujúcich sa v heslách „Zbrane nedáme“, „Pustite nás na nich“, „My už poriadok urobíme“ atď. Súčasne však chcelo zabrániť ich zrušeniu alebo podriadeniu vláde a parlamentu. Aktív varoval, že „antisocialistické a pravicové sily“ v Československu sa usilujú uchopiť moc a schválil zdravicu sovietskemu ľudu. Na druhej strane, sovietske vedenie organizovalo zhromaždenia sovietskych pracujúcich, ktorí posielali rezolúcie ubezpečujúce ÚV KSČ o „poskytnutí pomoci československej robotníckej triede pri obrane socializmu“; do začiatku júla 1968 prišlo 6 500 takýchto rezolúcií. Bola to jedna z foriem nátlaku na vedenie KSČ, aby milicionárov použilo na „umlčanie pravice“. Po augustovej okupácii sa mnohí milicionári angažovali v prospech sovietskych vojsk a domácich konzervatívco, no boli aj takí, čo „podľahli pravicovému oportunizmu“ a neskôr boli z Ľudových milícií vylúčení.

19. - 28. JÚNA

Vo Valdštejskom paláci v Prahe sa uskutočnil V. *medzinárodný televízny festival*, ktorého sa zúčastnilo 45 televíznych spoločností z 39 krajín so 62 filmami. Premietanie 62 súťažných filmov, prezentovaných na festivale, trvalo vyše 47 hodín. Súčasťou podujatia boli aj večerné projekcie zamerané na 15 rokov trvajúcu československú televíznu produkciu. Podujatia sa zúčastnilo 283 zahraničných hostí (novinárov, filmových kritikov, televíznych a iných kultúrnych pracovníkov). Na festivale udelili štrnásť cien a dve čestné uznania. Hlavnú cenu v kategórii umeleckých filmov – *Zlatá Praha* – neudelili. Z kategórie dokumentov zaujal československý film *Inzerát* a esej americkej televízie CBS *Nerátajte sviečky*.

20. JÚNA

- Na zasadaní ÚV KSS v Bratislave zaznela okrem iného požiadavka federalizácie nielen ČSSR, ale aj KSČ. Slovenskí komunisti si totiž po predchádzajúcich skúsenostiach veľmi dobre uvedomovali, že vedúcim článkom tzv. socialistického politického systému nebol štát (resp. štátne orgány), ale komunistická strana (resp. stranícke štruktúry). Vedeli, že ak nepríde k zásadným zmenám aj v strane, t. j. ak sa strana nebude „federalizovať“, nové štátoprávne usporiadanie bude mať len formálny význam. Veľmi dobre to na uvedenom zasadaní ÚV KSS vystihol historik Ľudovít Holotík, keď odporúčal „predovšetkým zabrániť tomu, aby sa vytvorila znovu asymetrická KSČ, lebo by sme sa vlastne dostali do starých koľají: z asymetrického modelu v strane by mohol vyrásť znovu len asymetrický model v celom politickom sys-

téme a asymetrický model v štátoprávných vzťahoch.“ Na zasadnutí bol preto prijatý dokument *Stanovisko ÚV KSS k príprave mimoriadneho XIV. zjazdu KSČ*, ktorý požadoval ešte pred zjazdom vypracovať a schváliť zásady výstavby strany a metód jej práce v podmienkach federatívneho štátoprávného usporiadania. ÚV KSS žiadala prijať tieto opatrenia: už na mimoriadnom XIV. zjazde KSČ vylúčiť možnosť majorizácie jednej národnej časti delegátov druhou národnou časťou, pričom sa toto opatrenie malo vzťahovať na otázky stanov KSČ, federatívneho štátoprávného usporiadania ČSSR a na voľby do najvyšších orgánov strany, v ktorých sa mal uplatniť princíp parity. Možnosť majorizácie sa mala vylúčiť tým, že uznesenia zjazdu mali v spomínaných záležitostiach nadobudnúť právoplatnosť až po získaní trojpäťnovej väčšiny hlasov českých i slovenských delegátov zjazdu. Neskôr pribudla aj požiadavka vytvoriť národné organizácie KSČ a KSS, aby sa odstránila asymetria aj v tomto vedúcom článku politickej organizácie spoločnosti. Reakcia českých komunistov na takéto požiadavky nedala na seba dlho čakať. V českej straníckej tlači sa objavili články vyjadrujúce počudovanie nad tým, že jedna pätina členov KSČ požaduje rovnaké práva ako štyri pätiny jej členov, ba čo viac, požiadavku parity v ÚV KSČ nazvali „slovenským paritným dogmatizmom.“

- Na území Československa sa pod názvom *Šumava* začalo spojenecké vojenské cvičenie, ktoré bolo demonštráciou vojenskej sily Varšavskej zmluvy proti československej reforme. Malo sa konať až v októbri, ale veliteľ Spojených ozbrojených síl Varšavskej zmluvy maršal Sovietskeho zväzu Ivan Jakubovskij počas aprílovej návštevy ČSSR žiadal, aby sa uskutočnilo už v máji. Cvičenie bolo praktickým nácvikom neskoršej vojenskej intervencie. Pôvodne plánované „veliteľsko-štábne“ cvičenie s minimálnym počtom vojakov bolo zmenené na „strategicko-operačné veliteľsko-štábne“ cvičenie, ktorého sa zúčastnilo 30- až 40-tisíc vojakov s početnou bojovou technikou. Oficiálne sa skončilo 30. júna, avšak viaceré sovietske jednotky zostávali na území Československa aj po tomto dátume; po viacerých žiadostiach československých predstaviteľov odišli z ČSSR až začiatkom augusta. Rozmiestnenie armádnych a divízných štábov počas cvičenia zodpovedalo augustovému nástupu intervenčných vojsk. V posádkach sa po vojenskej intervencii objavili tie isté jednotky, ktoré sa zúčastnili na cvičení *Šumava*.

- Synoda Reformovanej kresťanskej cirkvi na čele s biskupom Imrichom Vargom reagovala na *Rezolúciu slovenských duchovných z 2. mája 1968*. Odmietla vytvorenie samostatného slovenského seniorátu a predovšetkým požiadavku na vytvorenie samostatného orgánu pre slovenskú časť cirkvi, „lebo

by to znamenalo zrieknuť sa terajšej našej cirkevnej ústavy a preto nepovažujeme za potrebné členenie cirkvi podľa národností“. Rezolúciu slovenských duchovných označila za „extrémny jav demokratizačného procesu“. Štátne orgány zaujali voči vývoju vnútri cirkvi viac-menej neutrálne, resp. vyčkávacie stanovisko, postupne sa však priklonili na stranu oficiálneho vedenia. Dôvody boli pragmatické – nemali záujem, aby na východnom Slovensku, zmietanom spormi medzi gréckokatolíckymi a pravoslávnyimi, vzniklo ďalšie ohnisko náboženského napätia.

JAR 1968

V priestoroch komorného *Divadla poézie* začala vystupovať s programom *Soirée* dvojica humoristov – Milan Lasica a Július Satinský, ktorí boli v tom čase na vrchole svojej popularity. Do týchto priestorov sa presunuli z Domu československo-sovietskeho priateľstva a začali robiť profesionálne divadlo. Ich program dopĺňali poetické texty Tomáša Janovica a hudobné vystúpenia Zory Kolínskej, Ivana Krajička a kvinteta Petra Smékala, režíroval ich Peter Mikulík. Spolu s nimi na scéne pôsobil aj činoherný súbor *Divadelného štúdia*. Oba súbory však boli neskôr, v rámci „konsolidácie“ pomerov kritizované za príliš avantgardnú dramaturgiu (uvádzanie v tom čase moderných „absurdných“ a bezvýhodiskových hier) a roku 1971 ich zrušili. Väčšina hercov potom prešla do divadla *Nová scéna*. V priestoroch, ktoré si pamätali vystúpenia mímov Milana Sládka a Eduarda Žlábka z polovice 60. rokov, ako aj vystúpenie „guru“ beatnických básnikov Allena Ginsberga roku 1965, potom pod rôznymi názvami (naposledy *Divadlo na korze*) pôsobilo toto teleso ako menšia činohra Novej scény s dramaturgiou určenou pre náročnejšieho diváka.

21. JÚNA

- V Prešove sa zišlo zhromaždenie jednostodvoch pravoslávnych duchovných, profesorov a poslucháčov Pravoslávnej bohosloveckej fakulty. Po oboznámení sa s vládnym uznesením o povolení činnosti gréckokatolíckej cirkvi prijali účastníci zhromaždenia rezolúciu, v ktorej sa sťažovali na agitáciu gréckokatolíckych aktivistov, ktorá rozvrátila „skonsolidované pravoslávne farnosti a premenila ich na osie hniezda plné nevráživosti a nepokojov“. Ešte v ten istý deň pricestovalo do Prahy stodvadsať pravoslávnych kňazov z prešovskej a michalovskej eparchie, aby vládnym činiteľom upozornili na udalosti na východnom Slovensku. Prijali ich štátni predstavitelia i prezident L. Svoboda, ktorý si vypočul ich sťažnosti a zaspomínal si na minulosť, lebo s niektorými sa osobne poznal z čias vojny. Hoci im prisľúbil pomoc, postavenie pravoslávnej cirkvi na východnom Slovensku zostalo ešte dlho ťažké a komplikované.

- Ústredný výbor Strany slovenskej obrody prijal *Akčný program* strany. Strana slovenskej obrody bola počas existencie komunistického režimu satelitnou minustranou, uznávajúcou „vedúcu úlohu“ KSČ. Po januári 1968 sa pokúšala o svoju politickú emancipáciu. Podľa *Akčného programu* Strany slovenskej obrody sa tento politický subjekt mal profilovať ako nemarxistická socialistická strana, združujúca občanov bez rozdielu náboženského vyznania, a hlásiaca sa k humanizmu a ľudským právam. V programe strany sa hovorilo, že strana „*nadväzuje na národné tradície vlastencov, osvietenských buditeľov, štúrovských a matičných národovcov, budovateľov republiky a všetkých tých, ktorí zasvätili svoje životy rozvoju národného povedomia, československej vzájomnosti a dôstojnému postaveniu Slovákov*“. V hospodárskej oblasti si kládla za cieľ podporovať družstevníctvo a drobné podnikanie, kládla dôraz na rodinu, sociálnu politiku a rozvoj školstva. Po nástupe normalizácie sa obnovilo postavenie strany ako satelita KSČ.

- Štátny štatistický úrad v Prahe oznámil, že o povolenie súkromne podnikáť – predovšetkým v terciárnej sfére – požiadalo viac ako dvadsaťtisíc osôb. Aj to bol jeden zo znakov smerujúcich k obnovovaniu tradičných ekonomických základov, na ktorých spočíva občianska spoločnosť.

21. - 23. JÚNA

V Prahe sa konal mimoriadny zjazd Zväzu československých novinárov, ktorý schválil nové stanoviny popierajúce „vedúcu úlohu KSČ“ v spoločnosti. Prihlásil sa síce k socialistickým myšlienkam, ale v ich demokratickej podobe, a zároveň k humanistickej tradícii. Za cieľ si novinári namiesto straníckosti vytýčili ochranu slobody slova, prejavu a tlače, ako aj dodržiavanie deklarácie ľudských práv. Žiadali právo vyjadriť sa k nomináciám funkcionárov pôsobiacich vo zväze novinárov a v štátnom aparáte, ako i zvýšenie autority novinárskeho povolania. Na zjazde bol zrušený Zväz československých novinárov, v dôsledku čoho k už existujúcemu slovenskému zväzu novinárov pribudol český zväz. Slovenskí novinári požadovali na zjazde odvolanie tých vedúcich funkcionárov KSČ, ktorí brzdlí obrodný proces (J. Janíka, V. Biľaka, Mateja Lúčana a iných).

22. JÚNA

Rektor Vysoké školy ekonomickej v Bratislave prof. Jozef Rosa poskytol rozhovor denníku *Pravda*. V súvislosti s realizáciou ekonomickej reformy v Československu konštatoval, že hodnotové vzťahy neboli v národnom hospodárstve doriešené. Napriek zmene veľkoobchodných cien, ktorá sa uskutočnila k 1. januáru 1967,

v cenovej politike pretrvávali deformácie, lebo ceny neboli determinované svetovými, trhovými cenami. Nová cenová reforma, ktorú navrhoval prof. Rosa, sa mala začať nápravou deformovaných cien v poľnohospodárstve. Reprodukčné náklady poľnohospodárstvu sa roku 1967 uhradili v českých krajoch prostredníctvom cien vo výške 94,8 % a na Slovensku vo výške 87,9 %. Využívanie dotácií zo štátneho rozpočtu však Rosa pokladal za nástroj „*štátnej administratívnej moci na ovládanie ekonomiky a predlžovanie života starého systému riadenia*“. Dotácie zo štátneho rozpočtu sa poskytovali tak sektoru poľnohospodárstva, ako aj iným hospodárskym odvetviam vrátane zahraničného obchodu. Cieľom navrhovanej cenovej úpravy ako súčasť ekonomickej reformy v Československu malo byť v tomto poňatí nielen racionálnejšie stanovenie cien a návrat k trhovým princípom, ale koniec koncov i dynamizácia procesu štrukturálnych zmien v celej ekonomike.

23. JÚNA

V Bratislave na *Tehelnom poli* sa pred zrakmi 60-tisíc divákov, medzi ktorými nechýbal prvý tajomník ÚV KSČ A. Dubček, odohral futbalový zápas medzi ČSSR a Brazíliou, v ktorom Československo zvíťazilo v pomere 3 : 2. Všetky tri góly domácich strelil Jozef Adamec. Československo hralo v zostave: Ivo Viktor, Ján Pivarník, Plas, Horváth, Vladimír Hagara, Ján Geleta (od 46. minúty Juraj Szikora), Jaroslav Pollák, František Veselý, Karol Jokl, J. Adamec a Dušan Kabát.

24. JÚNA

- Spravodajca ČTK vo východnom Berlíne Pavel Günsberg poslal do Prahy správu, podľa ktorej v NDR pretrvávala nedôvera voči ČSSR a KSČ. Podľa názoru nemenovaného pracovníka ministerstva zahraničných vecí NDR sa náprava minulých chýb zamieňala v ČSSR za vytváranie nového modelu socializmu. No ak existuje len jediný model socializmu, „*musí nutne každá odchýlka od tohto modelu smerovať mimo socializmus*“, dôvodil spomínaný nemenovaný pracovník. Situácia v ČSSR bola podľa neho taká, že „*bez pomoci socialistického tábora, jeho najskúsenejších a najosvedčenejších oddielov zrejme nebudú československí komunisti v stave ju zvládnuť*“.

- Vystúpením vo večernom programe Československej televízie otvoril podpredseda vlády ČSSR O. Šik seriál programov o aktuálnom stave československej ekonomiky. Okrem iného konštatoval, že Československo síce už pred dvomi rokmi začalo realizovať ekonomickú reformu, ale väčšina obyvateľov ČSSR bola

jej dovtedajšími výsledkami sklamaná, lebo v porovnaní s dávnejšou minulosťou nevidela nijaké pozitívne zmeny. Pripísal to faktu, že reforma je dlhotrvajúcim procesom, ktorý prinesie zlepšenie až po určitom čase.

- V Smoleniciach spustili do prevádzky najväčší československý závod na výrobu farieb a lakov. Jeho výstavba si vyžiadala náklady vo výške 156 miliónov Kčs (vrátane strojov a zariadení dovezených z Holandska, NSR a NDR).

24. - 26. JÚNA

V Prahe zasadalo Národné zhromaždenie ČSSR, ktoré prijalo štyri veľmi dôležité zákony. V prvý deň zasadania (24. júna) prijalo *ústavný zákon č. 77/1968 Zb. o príprave federatívneho usporiadania ČSSR*. Zákon kodifikoval zásadu, že na prijatie ústavného zákona upravujúceho štátoprávne vzťahy medzi českým a slovenským národom bude potrebný súhlas najmenej troch pätín všetkých poslancov Národného zhromaždenia zvolených v českých krajoch a najmenej taký istý počet poslancov NZ zvolených na Slovensku. Stanovil aj to, že poslanci zvolení na Slovensku a poslanci zvolení v českých krajoch budú o tomto zákone hlasovať oddelene. V záujme príprav federácie si mal český národ zriadiť dočasnú *Českú národnú radu*, ktorá mala pôsobiť až do vytvorenia tohto orgánu v zmysle pripravovaného zákona o československej federácii.

Dňa 25. júna prijalo Národné zhromaždenie ČSSR *zákon č. 82/1968 Zb. o súdnej rehabilitácii*. Jeho účelom bolo umožniť rýchle preskúmanie prípadov osôb protiprávne odsúdených v dôsledku porušovania zákonnosti na úseku trestného konania, odstrániť niektoré neprímerané spôsoby pri používaní represie, zabezpečiť neprávom odsúdeným osobám spoločenskú rehabilitáciu a primerané hmotné odškodnenie a vyvodiť zo zistených nezákonností dôsledky proti osobám, ktoré sa na nich podieľali. Rehabilitácie sa však uskutočňovali nedôsledne a po nástupe normalizácie sa od nich celkom ustúpilo. Dôsledné rehabilitácie sa uskutočnili až na základe zákona č. 119/1990 Zb. o súdnej rehabilitácii z 23. apríla 1990 a jeho následných novelizácií. Na Slovensku požiadalo o rehabilitáciu 4 663 osôb.

Tretím bol zákon č. 83/1968 Zb. *o skončení volebného obdobia národných výborov, Národného zhromaždenia a Slovenskej národnej rady*. Nové voľby sa mali konať najneskôr do konca roka 1968.

Zákonom č. 84/1968 Zb. bola v Československu (dňa 26. júna) *de jure* zrušená cenzúra. (*de facto* bola cenzúra v ČSSR zrušená už v polovici februára 1968). Išlo

o významný prejav demokratizácie českej a slovenskej spoločnosti a súčasť formovania „socializmu s ľudskou tvárou“.

25. JÚNA

Denník *Pravda* uverejnil článok o čakacích lehotách na osobné autá. Vyplývalo z neho, že približná dodacia lehota na autá Škoda 1000 MB bola asi dva roky. Od 1. júla zavádzal národný podnik *Mototechna* niektoré zmeny v predaji osobných áut podľa poradcov. Ich cieľom bolo umožniť objednávateľom presnejší odhad dodacej lehoty.

27. JÚNA

• V českej tlači – v *Literárnych novinách*, v *Práci*, v *Mladej fronte* a v *Zemědělských novinách* vyšiel manifest *Dve tisíc slov*. Skoncipoval ho český spisovateľ Ludvík Vaculík, ktorý sa v jeho záverečnej časti pokúsil načrtnúť ďalší postup občianskej spoločnosti vrátane nových organizačných foriem. A to bol „kameň úrazu“ tohto dokumentu, ktorý sa inak zásadne neodlišoval od toho, čo sa vtedy v českej a slovenskej tlači bežne písalo. Podľa dokumentu komunistická strana, pôvodne masovo podporovaná, sa postupne stala mocensko- byrokratickým aparátom na ovládanie krajiny a ľudu, až „*prišli na národ časy, ktoré ohrozili jeho duševné zdravie a charakter*“. Niektorí členovia KSC sa teraz snažia odčiniť krivdy a napraviť minulé chyby, „*sú s nami proti zaostalým názorom*“. Sme v procese demokratizácie, ktorý začali komunisti, lebo len oni mali možnosť podieľať sa na politickom živote a byť opozíciou v strane. Ich reformná iniciatíva je však iba splátkou za dlh, ktorý komunisti majú u nekomunistov, udržiavaných naďalej v nerovnoprávnom postavení. Úmysel poľudštiť režim musíme dokončiť, lebo staré sily sa nám inak kruto odplatia.

Nemožno sa však pri všetkom spoliehať len na usmernenia zhora, majme vlastné názory a zodpovednosť. Ľudia sú znepokojení spomalením reforiem, lebo teraz sa bojuje o rozsah praktických opatrení. Novým ľuďom vrátane ministrov a tajomníkov treba však dať dostatok času na to, aby sa mohli „osvedčiť alebo znemožniť“. Centrum nemôže dať viac než dáva, viac možno dosiahnuť v okresoch a v obciach. „*Žiadajme odchod ľudí, ktorí zneužili svoju moc, poškodili verejný majetok, jednali nečestne alebo kruto.*“ To sa dá dosiahnuť verejnou kritikou, rezolúciami, demonštráciami, zorganizovaním zbierky určenej pre týchto ľudí, aby mohli odísť do dôchodku, štrajkom alebo inými prostriedkami,

ktoré však nesmú byť neslušné, hrubé a nezákonné, lebo postihnutí by ich využili „na ovplyvňovanie Alexandra Dubčeka“.

„K otázkam, ktoré nikoho nezaujímajú, ustanovujeme si vlastné občianske výbory a komisie. Je to prosté: zide sa niekoľko ľudí, zvolia si predsedu, urobia si normálny zápis, svoj nález opublikujú, žiadajú riešenie, nedajú sa zakríknúť.“

Predsedníctvo ÚV KSČ ešte v ten istý deň odmietlo výzvu *Dve tisíc slov* ako prejav nedôvery voči KSČ, Národnému frontu a štátnym orgánom. Výzvu odmietla i vláda a 1. júla tak urobila aj Slovenská národná rada. Predsedníctvo ÚV KSS vo svojom stanovisku k manifestu, prijatom 3. júla, dokonca uviedlo, že „výzva nenašla podporu a nemá sociálnu základňu na Slovensku“. V „spojencoch“ ČSSR vo Varšavskej zmluve manifest upevnil presvedčenie o nevyhnutnosti vojenskej intervencie. Pod manifest *Dve tisíc slov* sa podpísalo veľké množstvo významných osobností českého verejného a kultúrneho života – gymnastka Věra Čáslavská, cestovateľ Jiří Hanzelka, herec Rudolf Hrušínský, filozof Karel Kosík, dirigent Karel Krautgartner, herec a režisér Jiří Menzel, skokan na lyžiach Jiří Raška, herecká a básnická dvojica Jiří Suchý a Jiří Šlitr, režisér a výtvarník Jiří Trnka, svetoznámy očný chirurg prof. Václav Vejdovský, herec Jan Werich, herec Jaroslav Vojta, rektor UK Oldřich Starý, ľahký atlét Emil Zátopek, Dana Zátopková a mnohí ďalší.

- Na zasadaní Národného zhromaždenia ČSSR boli prijaté tri sociálne zákony, ktoré nadobudli platnosť 1. júla. Išlo o zákon č. 87/1968 Zb. o nemocenskom poistení a o nemocenskej starostlivosti, zákon č. 88/1968 Zb. o predĺžení materskej dovolenky, o dávkach v materstve a o prídavkoch na deti z nemocenského poistenia, a zákon č. 89, ktorým sa menil a dopĺňal zákon o sociálnom zabezpečení družstevných roľníkov a zákon o sociálnom zabezpečení. Materská dovolenka sa predĺžila z 22 na 26 týždňov, určila sa a mierne zvýšila výška prídavkov na deti (na jedno dieťa 90 Kčs mesačne, na dve deti 330 Kčs, na tri 680 Kčs, na štyri 1 030 Kčs a na každé ďalšie dieťa sa výška prídavkov zvyšovala o 240 Kčs. Zvýšenie si vyžiadalo ročné náklady vo výške 3,89 mld. Kčs). Zákonom č. 89/1968 Zb. sa sociálne zabezpečenie družstevných roľníkov upravovalo tak, aby sa priblížilo sociálnemu zabezpečeniu ostatných zamestnancov, t. j. napríklad vo forme podpory družstevníckam v dobe tehotenstva, peňažnej pomoci v materstve, vo výške prídavkov na deti. I keď tieto zákony nemohli vyriešiť všetky problémy v sociálnej oblasti, boli pozitívnym opatrením. Zo zámerov ekonomickej reformy vyplývalo, že v nasledujúcich rokoch sa za predpokladu ekonomického rastu budú zvyšovať tak príjmy obyvateľstva, ako i jeho sociálne a dôchodkové zabezpečenie.

- Slovenská národná rada prijala *Akčný program SNR* a jej výkonných orgánov. Hovorilo sa v ňom, že pri riešení spoločenských problémov bude „SNR za základ svojej činnosti považovať predovšetkým otázky ekonomického rozvoja Slovenska, uskutočňovanie takej národohospodárskej politiky, ktorá povedie k rýchlejšiemu tempu vyrovnávania existujúcich sociálno-ekonomických rozdielov medzi českými krajinami a Slovenskom, zvýši celkovú efektívnosť národného hospodárstva a zabezpečí sústavnú rast životnej úrovne.“

- Podpredseda vlády G. Husák vyjadril v článku *Historická zodpovednosť*, uverejnenom v časopise *Nové slovo*, nesúhlas s paušálnym tvrdením o zaostávaní demokratizačného procesu na Slovensku. Poukázal na potrebu kvality politického a národného vedenia, ktoré pri novom postavení Slovenska v republike stanoví „náročné úlohy národnej samosprávy“ obsahujúce „novú demokratickú a socialistickú koncepciu slovenskej politiky“.

- Za predsedu SNR bol zvolený O. Klokoč, dlhoročný šéfredaktor denníka ÚV KSS *Prawda*; dovtedy bol poverený výkonom funkcie po odvolanom M. Chudíkovi.

- Zákonom č. 97/1968 Zb. boli rozšírené právomoci a postavenie *Matice slovenskej*. Prijatie zákona bolo vyústením niekoľkomesačného úsilia o reštituovanie pôvodného postavenia Matice ako národnej kultúrnej inštitúcie, ktoré bolo zredukované (čiastočne i v majetkovej oblasti) roku 1954. Mimoriadne dôležité bolo obnovenie jej členskej základne a prinavrátanie starostlivosti o zahraničných Slovákov.

28. JÚNA

Sovietsky veľvyslanec v ČSSR S. Červonenko navštívil tajomníka ÚV KSČ Č. Císařa a odovzdal mu „pozvanie ÚV KSSZ, aby som prišiel so ženou na dovolenku do ZSSR, kde by som si mohol nielen odpočinúť, ale aj sa stretnúť s niektorými súdruhmi v Moskve. Domyslel som si (Č. Císař – zost.), že to má byť cesta do Canossy. Nemal som z toho osobitnú radosť, na druhej strane som si však hovoril, že bude možno prospešné v Moskve podiskutovať a vyložiť svoje názory. Dubček mi radil, aby som pozvanie neodriekal, že by to mohlo Brežneva a ostatných uraziť a zhoršiť už i tak ich drsný vzťah k môjmu počínaniu v ideológii a v politike. „Ako diplomat“, povedal (Dubček – zost.), „poznáš zložitosti politických stretnutí, vieš argumentovať, tak choď a bor sa!“ Červonenko dostal môj súhlas a návrh, že by som mohol odletieť do Moskvy 10. júla.“ Císař však do Moskvy nakoniec neletel, lebo neskôr bol na uvedený deň stanovený dátum

volieb do Českej národnej rady, ktorých sa ako jej navrhovaný predseda mal zúčastniť. Keď o tom krátko pred plánovaným odletom do Moskvy telefonicky informoval Červonenka, sovietsky veľvyslanec „na druhom konci drôtu chvíľu mlčal a keď chytil dych, ticho namietol: ‚Tovaryšč Císař, ponímajete vy vozbuždenije v Moskve iz vašego rešenija?‘ (Súdruh Císař, chápete, aké rozhorčenie vyvolá v Moskve vaše rozhodnutie?).

JÚN

- Šiesty ročník medzinárodnej výstavy mladých grafikov v *Europa-Haus* vo Viedni sa uskutočnil aj za účasti niektorých mladých slovenských výtvarníkov – Juraja Deáka, Vladimíra Popoviča a Emila Sedláka.

- Známy slovenský výtvarník Milan Dobeš dostal pozvanie na výstavu *Dokumenta IV.* v nemeckom Kasseli. Výstava, ktorá sa konala raz za štyri roky, bola výberovou prehliadkou aktuálnych umeleckých a výtvarných smerov a trendov. Jej koncepciu vytvárala a reprezentatívny výber pozvaných umelcov zabezpečovala medzinárodná porota. Súdobou témou bolo konštruktívno-kinetické umenie. M. Dobeš zaujal svojimi kinetickými objektmi a ilumináciami už rok predtým na *Bienále moderného umenia* v San Marine, na základe čoho dostal zahraničné štipendium.

- V Písku sa uskutočnila celoštátna súťaž kresleného humoru *Písek 1968*. Hlavnú cenu získal Adolf Born, medzi ocenenými boli aj Vladimír Renčín a Vladimír Jiránek.

2. JÚLA

Bulharské noviny *Rabotničesko delo* napísali, že „[bulharskí] komunisti, verejná mienka a bulharský ľud si uvedomujú nebezpečenstvo, ktoré hrozí Československu... [a sú presvedčení, že] za každú cenu treba prehradiť cestu kontrarevolúcií [v ČSSR]“, ktorá „neprejde“.

3. JÚLA

- L. Brežnev počas priateľského stretnutia s J. Kádárom poznamenal: „Nemôžeme zostať a nikdy nezostaneme ľahostajní k osudu budovania socializmu v iných krajinách, k spoločnej veci socializmu a komunizmu.“ Vyslovená formulácia bola myšlienkovým jadrom neskoršej *Brežnevovej doktríny*.

- L. Brežnev informoval politické byro ÚV KSSZ o svojom stretnutí s J. Kádárom, počas ktorého mu maďarský vodca prisľúbil aktívnu podporu pri použití „*radikálnych opatrení proti Československu*“. Kádár sa domnieval, že „*Československo bude zjavne potrebné okupovať*“, a sovietske vedenie pobádal, aby túto eventualitu nepúšťalo zo zreteľa, pričom uviedol, že on sám už vie, že v ZSSR schvália jeho stanovisko.

- Generálny sekretár Hospodárskej rady vlády Valtr Komárek predložil Predsedníctvu ÚV KSČ na prerokovanie materiál o ekonomickom vývoji v Československu roku 1968. V rozsiahlom dokumente sa konštatovalo, že napriek vysokej dynamike spoločenskej výroby v posledných troch rokoch sa ekonomická nerovnováha ďalej prehĺbila. Hospodárska rada vlády sa obávala, že tento trend bude pokračovať nielen v druhej polovici roka 1968, ale aj v nasledujúcom roku. Aj preto sa uvažovalo o zahraničnej pôžičke a spôsobe jej efektívneho využitia.

- Predsedníctvo SNR prijalo uznesenie k dovedajším výsledkom rokovaní o ekonomickom obsahu československej federácie. Z uznesenia vyplývalo, že Predsedníctvo SNR v tomto období pokladalo „*za neprijateľné extrémne konštrukcie ,tesnej alebo úplne voľnej federácie*“ a „*riešenie [videlo] v nájdení takého modelu federácie, v ktorom národné orgány majú kompetenciu vo všetkých veciach, ktoré môžu optimálne vykonávať a federálne orgány vo veciach, ktoré im po dohode zveria národné orgány. V tomto zmysle model federácie môže otvoriť priestor dôslednému vypracovaniu a zavedeniu ekonomického riadenia i plnšej realizácie slovenských a českých národných záujmov.*“

- Pracujúci Urxových chemických závodov v Ostrave sa rozhodli zorganizovať 5. júla jednohodinový protestný štrajk. Boj o zachovanie podniku a o svoju existenciu začali už v polovici apríla, v máji rokovali s ministrom chemického priemyslu Ing. Stanislavom Rázlom, ktorý vtedy zažehnal hroziaci štrajk. No keďže požiadavky pracujúcich neboli splnené, pripravili sa na jednohodinový štrajk s tým, že ak sa situácia nezlepší, zorganizujú riadny štrajk. Nadriadené orgány síce uznávali, že výrobné zariadenie podniku v hodnote 120 miliónov Kčs bolo prevádzkyschopné, ale na druhej strane zrejme prihliadali na to, že na území závodu sa mali rozšíriť *Vítkovické železiarne* a výrobné zariadenie sa malo premiestniť do chemického kombinátu vo Valaskom Meziříčí.

4. JÚLA

- Sovietsky veľvyslanec v ČSSR S. Červonenko odovzdal A. Dubčekovi *List politického byra ÚV KSSZ Predsedníctvu ÚV KSČ*, podľa ktorého situácia v ČSSR je

čoraz nebezpečnejšia, v krajine silnie protikomunistická opozícia, odmietajúca marxizmus-leninizmus a usilujúca o návrat ku kapitalistickému zriadeniu. Protisocialistické sily, uvádzalo sa v liste, pôsobia čoraz aktívnejšie, snažia sa o likvidáciu vedúcej úlohy strany a o odstránenie komunistov z orgánov moci a štátnej správy i z vedenia spoločenských organizácií. Protisocialistické sily vyhlásili svoju politickú platformu v článku *Dve tisíc slov*, ktorý sovietske vedenie pokladá za „*otvorený a zlostný pokus o pošpinenie celej komunistickej strany pred tvárou československého ľudu, pred tvárou svetovej verejnej mienky*“. V liste sa ďalej uvádzalo, že aktivity pravicových síl pôsobiacich vnútri strany i mimo nej jasne svedčia o tom, že ide o bytie či nebytie socialistického Československa, a že vedenie KSSZ vyjadrilo v liste jednak svoje vlastné znepokojenie nad situáciou v ČSSR a jednak „*mienku sovietskych komunistov, všetkých sovietskych ľudí*.“ Podobné listy dostalo Predsedníctvo ÚV KSČ aj od politického byra Bulharskej komunistickej strany, Maďarskej socialistickej robotníckej strany, Jednotnej socialistickej strany Nemecka a Poľskej zjednotenej robotníckej strany. Vodca maďarských komunistov J. Kádár pokladal manifest *Dve tisíc slov* za „*organizované, pripravené vystúpenie, ktoré pre všetky protisocialistické sily vytyčuje program útoku na existujúce zriadenie. Podľa nášho hodnotenia je tento manifest svojou tendenciou kontrarevolučný, lebo vyzýva k podkopaniu a likvidácii Komunistickej strany Československa a socialistického zákonného zriadenia štátu*.“

- Československá vláda vyslovila súhlas s návrhom zásad zákona o práve spolčovacom a zhromažďovacom, ktorý mal prispieť k uplatňovaniu ľudských práv a slobôd a rozšíriť priestor na pôsobenie občianskej spoločnosti.

4. - 5. JÚLA

V Bratislave sa konala mestská konferencia KSS. Po prvýkrát sa na nej oficiálne stretol vedúci predstaviteľ reformného krídla v KSS G. Husák s vodcom neokonzervatívcom v strane V. Biľakom, ktorý sa konferencie zúčastnil ako vedúci delegácie ÚV KSČ. Medzi oboma činiteľmi bol spor o tom, či sa má mimoriadny zjazd KSS konať pred alebo po mimoriadnom zjazde KSČ, stanovenom na 9. septembra (1968). G. Husák bol za to, aby sa zjazd KSS konal pred zjazdom KSČ. Argumentoval tým, že na zjazde slovenských komunistov treba vytvoriť novú, reformnú straníčku a národnú reprezentáciu, ktorej bude strana a ľud dôverovať a ktorá dokáže na zjazde KSČ presadiť stanovené požiadavky. V. Biľak, ktorý veril, že na zjazde KSČ zvíťazí konzervatívne krídlo, sa zasa domnieval, že zjazd KSS, konaný až po zjazde KSČ, bude musieť akceptovať líniu KSČ, ktorá podľa

jeho presvedčenia mala byť líniou konzervatívnou. G. Husák a jeho stúpenci napokon dosiahli, že bratislavská mestská konferencia KSS schválila *List delegátom mimoriadneho zjazdu KSS a XIV. zjazdu KSČ* obsahujúci požiadavku, aby sa pripojili k zámeru uskutočniť zjazd KSS pred zjazdom KSČ. Adresáti listu Husákovu požiadavku akceptovali a na zasadaní ÚV KSS 18. júla sa rozhodlo, že zjazd KSS sa bude konať v dňoch 26. – 28. augusta 1968, t. j. pred zjazdom KSČ. G. Husák teda v spore zvíťazil a vo svojom diskusnom príspevku nezabudol V. Biľaka upozorniť, „že so starou [konzervatívnou] *perepúťou, ktorá sa naňho vešia, do nových pomerov nemožno prejsť*“.

5. JÚLA

- V telefonickom rozhovore L. Brežnev tlmočil A. Dubčekovi pozvanie na spoločnú poradu šiestich socialistických štátov vo Varšave.
- J. Kádár poslal L. Brežnevovi list, v ktorom ho opätovne upozornil na „nebezpečnú situáciu v Československu“.
- Senátor Clairborne Pell, člen zahraničného výboru amerického Kongresu, rokoval v Prahe s československým ministrom zahraničných vecí J. Hájkom o vzájomných československo-amerických vzťahoch. Hlavnými bodmi rokovania boli nedoriešené otázky, týkajúce sa výšky kompenzácie za znárodnený americký majetok, otázka vrátenia zadržíavaného československého menového zlata a poskytnutia doložky najvyšších výhod.
- Spisovateľ a filozof Milan Šimečka navrhol v článku *Pravda o našej obrode*, uverejnenom v *Kultúrnom živote*, aby nové Národné zhromaždenie prijalo *Ústavu Československej federatívnej socialistickej republiky*, pričom slovenská strana mala vypracovať svoju vlastnú verziu ústavného dokumentu. Pritom okrem iného konštatoval: „*Obrodný proces je oneskorený, nie je to vôbec nejaké náhle osvetlenie, pre stranu je to sebazáchovný akt, ktorý prišiel v poslednej chvíli*“. Šimečka sa takto vyjadril napriek kritikej obhajobe obrodného procesu A. Dubčekom na konci mája 1968.

6. JÚLA

V dennej tlači bol publikovaný rozhovor s P. Danišovičom, pracovníkom bratislavského *Hydroprojektu*, o výstavbe vodných diel na Dunaji. Podľa Danišoviča čas na ich výstavbu z hľadiska energetiky už priam prezrel a malo sa s ňou začať

už pred desiatimi rokmi. Uviedol, že za uvedený čas „odtieklo do Čierneho mora 25 miliónov ton hnedého uhlia“, Dunaj mohol byť zregulovaný a nemuseli hroziť záplavy. Po technickej stránke bola výstavba vodných diel dostatočne zabezpečená a národohospodársky efekt považoval z ekonomického hľadiska za nesporný.

8. JÚLA

- Predsedníctvo ÚV KSČ sa zaoberalo otázkou účasti ČSSR na navrhovanej porade šiestich krajín vo Varšave a pozvanie na spoločnú poradu odmietlo. Namiesto spoločnej schôdzky navrhlo usporiadať najprv dvojstranné porady predstaviteľov piatich krajín a ČSSR s tým, že takýchto porád by sa zúčastnili aj zástupcovia Zväzu komunistov Juhoslávie a Rumunskej komunistickej strany. Návrh dvojstranných porád pokladal Brežnev za pokus československého vedenia ešte raz jednotlivo presvedčiť vedúcich predstaviteľov piatich krajín, že na vtedajšej situácii v ČSSR nebolo ani nič nové, ani nič nebezpečné.

- Minister vnútra Josef Pavel svojim rozkazom znásobil aktivity smerujúce k zmene postavenia Štátnej bezpečnosti, keď do pôsobnosti Verejnej bezpečnosti previedol všetky trestné činy, ktoré neboli spojené „s cudzou mocnosťou alebo cudzím činiteľom“. Boli zrušené útvary pracujúce na tzv. vnútorných problematikách, t. j. v oblasti vedy, kultúry, „nepriateľských osôb“, cirkví a pod., a zjednotené útvary pracujúce na úseku „ochrany“ národného hospodárstva, pričom sa predpokladalo zníženie ich početných stavov. Z aparátu ŠtB mali odísť osoby „skompromitované minulosťou“. Bola ustanovená aj delimitačná komisia, ktorá mala zaistiť prevod časti pracovníkov ŠtB do VB, pokiaľ by ich VB bola ochotná prijať. Zostalo však len pri plánoch a predstavách, pretože realizáciu rozkazu ministra vnútra na samom začiatku zmarila okupácia Československa v auguste 1968.

9. JÚLA

V Bratislave sa uskutočnila prvá transplantácia srdca v jednej z krajín vtedajšieho socialistického tábora.

9. - 11. JÚLA

- V Bratislave sa za účasti štátnych a straníckych predstaviteľov (O. Černíka, V. Biľaka, M. Dzúra, S. Kodaja a ďalších) konala celoarmádna konferencia KSČ, ktorá sa zaoberala najmä reformou straníckej a politickej práce v armáde.

Reforma nesmerovala k odpolitizovaniu armády, ale k novým spôsobom uplatňovania „vedúcej úlohy“ KSC v ozbrojených silách. V novom modeli mal byť veliteľ ako predstaviteľ štátneho orgánu plne zodpovedný za výkon svojej funkcie len nadriadenému veliteľovi. Zasahovanie politických pracovníkov do veliteľskej právomoci malo byť neprípustné. Zmyslom reformy bolo oddeliť služobnú činnosť od straníckej. Stranícke orgány mali byť volené a oddelené od menovaných služobno-politických orgánov. V období normalizácie to bolo označené za „revidovanie leninských noriem a princípov výstavby a života armády“.

- V Nitre sa uskutočnila celoštátna konferencia družstevných a jednotlivo hospodáriacich roľníkov – delegátov VII. zjazdu *Jednotných roľníckych družstiev*. Rozhodla o založení *Slovenského zväzu družstevných a jednotlivo hospodáriacich roľníkov* a zároveň i *Českého zväzu družstevných roľníkov*. Za predsedu Slovenského zväzu družstevných a jednotlivo hospodáriacich roľníkov bol zvolený Pavol Jonáš, predseda JRD Prietrž (okres Senica). Prvoradou úlohou zväzu bolo pripraviť riadny zjazd JRD a jednotlivo hospodáriacich roľníkov na Slovensku, ktorý by zvolil orgány zväzu na viacročné obdobie. Cieľom zväzu bolo vybudovať „silnú organizáciu na obranu spoločenských, sociálnych a ekonomických záujmov poľnohospodárov“.

10. JÚLA

- Ekonomická subkomisia odbornej vládnej komisie vypracovala súhrnný materiál *Ekonomické otázky federatívneho usporiadania ČSSR*, ktorý mal byť podkladom na paragrafované znenie ústavného zákona o česko-slovenskej federácii. V materiáli sa konštatovalo, že v otázke „fungovania ekonomického mechanizmu socialistickej spoločnosti“ existovalo množstvo rozdielnych názorov, čím sa myslelo, že slovenskí a českí ekonómovia sa vo svojich náhľadoch zásadne odlišovali. Dokument vymenúval základné okruhy otázok, v ktorých existovala zhoda názorov: – hospodárstvo ČSSR je syntézou dvoch národných ekonomík; – česko-slovenská ekonomika predpokladá jednotný socialistický trh založený na jednotnej mene, voľnom pohybe pracovných síl, peňažných fondov a jednotnej sústave riadenia; – prvoradým záujmom českého a slovenského národa je modernizácia štruktúry ekonomiky, pokračovanie v ekonomickej reforme a jej otvorenosť voči svetovej ekonomike; – je nevyhnutné vzájomné vyrovnávanie úrovne českej a slovenskej ekonomiky.

V materiáli sa konštatovalo, že v posledných týždňoch sa vykryštalizovali rozdiely medzi slovenskými a českými ekonómami, týkajúce sa rozsahu tých

kompetencií, ktoré národné štáty mali odovzdať federálnym orgánom. Podľa slovenských ekonómov mali mať národné orgány také postavenie, aby mohli reálne ovplyvňovať procesy, akými bola napríklad realizácia ekonomickej reformy, modernizácia hospodárskej štruktúry či proces vyrovnávania úroveň oboch národných ekonomík. Na druhej strane českí ekonómovia (J. Toman, Č. Kožušník, M. Sokol a iní) vychádzali z predstavy, že aplikáciou ekonomickej reformy sa ťažisko hospodárskej politiky presúva do oblasti hodnotových vzťahov a uprednostňovali riadiacu úlohu trhu. Podľa nich preto nebolo možné „*absolutizovať samostatnosť hospodárskej politiky národných orgánov a dopustiť oslabenie integrovanej spoločnej ekonomiky či nehybnosť federálnych orgánov*“. Zastávali názor, že musí nevyhnutne existovať jednotná emisná a cenová politika, jednotný daňový systém a pod. Slovenskí ekonómovia (H. Kočtúch, V. Pavlenda, J. Ferianc, J. Rosa a iní) boli proti neprimeranému prenosu právomocí na federálne orgány, lebo podľa nich si jednotný trh nevyžadoval absolútnu uniformitu ekonomických nástrojov určených vrcholnými orgánmi. Boli presvedčení, že rozdielny stupeň vývoja jednotlivých oblastí štátu si priam vyžadoval určitú mieru diferencovaného prístupu.

„Principiálne nezhody“ medzi slovenskými a českými ekonómami existovali aj v otázke ekonomického vyrovnávania Slovenska s českými krajinami. Česká strana uprednostňovala „zovreté federatívne usporiadanie“, t. j. „*silnú federáciu, ktorá bola vlastne zastretou formou unitárneho centralizovaného štátu*“. V prípade aplikácie tzv. voľného federatívneho usporiadania vôbec nepočítala s politikou ekonomického vyrovnávania, čím sa z tejto eventuality fakticky stala hrozba pre Slovensko so všetkými ekonomickými dôsledkami vrátane vytvorenia „colných hraníc“. Týmto spôsobom sa Slovensku vlastne vnucovalo, aby pod rúškom federácie súhlasilo v skutočnosti s unitárnym, centralistickým modelom štátoprávneho usporiadania. Tieto sporné otázky sa mali riešiť v konečnom dôsledku na politickej úrovni.

- Na zasadaní Národného zhromaždenia (NZ) ČSSR v Španielskej sále Pražského hradu sa uskutočnila voľba členov Českej národnej rady. Po úvodnom prejave predsedu NZ J. Smrkovského predseda ÚV NF F. Kriegel oboznámil poslancov s návrhom na zloženie ČNR, ktorá vznikla na základe ústavného zákona z 24. júna a mala 150 členov. Voľba ČNR sa na základe rozhodnutia väčšiny poslancov NZ uskutočnila tajným hlasovaním. Zvolení boli všetci navrhnutí okrem J. Hanzelku a P. Kohouta. Predsedom ČNR sa stal Č. Císař.

11. JÚLA

- A. Dubček dostal list, v ktorom predstavitelia piatich krajín Varšavskej zmluvy vyslovili spoločné poľutovanie „nad negatívnym postojom Predsedníctva ÚV KSČ k iniciatíve [piatich] bratských strán“ a opätovne navrhli spoločnú schôdzku šiestich.

- Časopis *Nové slovo* uverejnil článok slovenského právniko Vojtecha Hatalu *Spor o obsah federácie*, v ktorom poukázal na závažnosť úpravy vzťahov medzi slovenským a českým národom v demokratizačnom procese. Hatala odmietol projekt centrálnej, silnej federácie, a za jej základ pokladal spojenie dvoch rovnoprávných národov, vychádzajúce z ich suverenity, rovnoprávnosti a zákazu majorizácie jedného národa druhým. Zároveň apeloval aj „na zmrazenie našej spoločnosti“ na podklade demokratických a rovných práv „oboch rovnoprávných národov“.

12. JÚLA

- Sovietsky veľvyslanec v Rumunsku A. V. Basov odovzdal vedúcemu rumunskému predstaviteľovi N. Ceaușeskovu „informatívnu nótu“, v ktorej ÚV KSSZ vyjadril obavy z „revizionistickej línie“ časti členov ÚV KSČ a z aktivít vyvíjajúcich „antisocialistickými silami“, pripravujúcimi „kontrarevolučný prevrat“ v Československu. Ceaușescu odmietol toto hodnotenie a na sovietsku nótu reagoval slovami: „Musím vám (Basovovi – zost.) povedať, že z informácií, ktorými disponujeme, vyplýva, že Komunistická strana Československa má situáciu pevne v rukách. Určité antisocialistické elementy, ktoré existujú, nie sú v stave ohroziť socialistickú výstavbu a víťazstvá dosiahnuté v Československu. Poznáme československú komunistickú stranu i robotnícku triedu a sme si istí, že sa nevzdajú socialistickej cesty. Domnievame sa, že československým súdruhom treba pomôcť; komunistická strana Československa a jej vedenie musia mať dôveru a podporu ostatných socialistických krajín. Treba pochopiť, že opatrenia, ktoré boli prijaté v Československu, sú vnútorným problémom strany... Sme veľmi znepokojení eventuálnymi akciami smerujúcimi k zasahovaniu do vnútorných vecí Československa. Domnievame sa, že takéto činy by situáciu ešte sťažili a mali by vážne dôsledky v celosvetovom rámci i pre komunistické hnutie.“

- V Bratislave sa pod záštitou SNR uskutočnila porada zodpovedných pracovníkov podnikateľskej sféry Slovenska, ktorí sa okrem iného zaoberali otázkami

daňovej politiky. Dospeli k záveru, že v daňovej oblasti bolo „*neprijateľné také [štátoprávne] usporiadanie, ktoré by nevychádzalo z originálnej právomoci národných orgánov a ktoré by im znemožňovalo tvorbu a využívanie daňovej politiky ako ich národnej zvrchovanosti*“. Porada odporúčala, aby sa v súvislosti s prebiehajúcou ekonomickou reformou doriešili predovšetkým otázky týkajúce sa jednoduchého daňového systému, ktorý by nelikvidoval snahu podnikov o rozvoj a vyššiu tvorbu zdrojov; priameho zainteresovania podnikov na vývoji, nákupe licencií, resp. na dovoze progresívnej techniky; účasti a priamej možnosti získavať devízy na základe exportu; možnosti riešiť otázku denivelizácie a priamej účasti podnikov na zahraničnom obchode.

Porada podporila tézu o nevyhnutnosti oddeliť podnikateľskú sféru od administratívno-správneho štátneho aparátu a vyslovila sa za nahradenie dovtedajšej nútenej integrácie podnikov novým modelom, t. j. zmluvnou integráciou založenou na rešpektovaní ich vlastných podnikateľských záujmov. Za účelné považovala aj vytvorenie dobrovoľného záujmového orgánu – Zväzu slovenského priemyslu, ktorého pendantom mal byť Zväz českého priemyslu. Tieto dva národné zväzy mali vytvoriť Ústredný zväz československého priemyslu.

- V Belehrade sa skončilo predbežné československo-juhoslovanské rokovanie o dodávke približne 18- až 20-tisíc bytových jednotiek, ktoré mali vybudovať stavbári z Juhoslávie, predovšetkým na území pražských sídlisk. Kvalita bytov vybudovaných juhoslovanskými firmami prevyšovala štandard bytovej výstavby v Československu. Náklady na výstavbu bytov sa mali hradiť československými strojárskymi výrobkami (predovšetkým investičného charakteru).

- V slovenských médiách sa začalo symbolické „odpočítavanie“ 108 dní do vyhlásenia federácie.

13. JÚLA

- Pracovník CIA Abbot Smith vypracoval dokument o vývoji československej krízy mapujúci vývoj medzi májovým plénom ÚV KSČ a uverejnením manifestu *Dve tisíc slov*. V dokumente sledoval československý vývoj, možné scenáre sovietskych postojov k vývinu a snahu Dubčeka dosiahnuť uvoľnenie vo vnútropolitickej oblasti i v československo-sovietskych vzťahoch. Existujúci stav pokladal za dočasnú a krehkú rovnováhu, neľahké prímerie s Moskvou, ktoré bolo výsledkom viacerých faktov. Praha podľa Smitha ustú-

pila Moskve v dvoch zahraničnopolitických otázkach. Prvá sa týkala politiky voči Nemecku („*Česi evidentne pustili z hlavy možnosť smerovať k diplomatickému uznaniu západného Nemecka*“), druhá súvisela s Varšavskou zmluvou, voči ktorej Praha opätovne potvrdila svoje vojenské záväzky. Tretí ústupok Prahy videl autor dokumentu v tom, že ÚV KSČ potvrdil vedúcu úlohu strany v spoločnosti. Pokiaľ išlo o situáciu v sovietskom politbyre, konštatoval, že v ňom boli tak stúpenci, ako i protivníci vojenskej intervencie, pričom obe skupiny spájala obava, že ČSSR opustí socialistický tábor. Odpoveď na otázku, či Dubčekov režim prežije, závisela podľa Smitha od budúceho sovietskeho postoja.

- V Komárome sa na žiadosť československej strany uskutočnila dôverná schôdzka A. Dubčeka a O. Černíka s J. Kádárom a predsedom maďarskej vlády Jenő Fockom. Na stretnutí bol prítomný aj prvý námestník maďarského ministra zahraničných vecí Károly Erdélyi. Dubček počas rokovania s maďarskými predstaviteľmi zdôvodnil rozhodnutie predsedníctva ÚV KSČ nezúčastniť sa na spoločnej porade šiestich krajín vo Varšave tým, že s Československom nebola táto otázka vopred prerokovaná, ako aj tým, že zatiaľ čo príslušné orgány piatich krajín sa na schôdzku šiestich „zrejme“ pripravovali dlhší čas, predsedníctvu ÚV KSČ ostávali na prípravu iba „dva tri dni“. Kádár na to reagoval slovami, že maďarské vedenie nemôže súhlasiť s rozhodnutím Predsedníctva ÚV KSČ nezúčastniť sa spoločnej porady šiestich vo Varšave, lebo „československú“ otázku pokladal za „*vec celého* (komunistického – zost.) *hnutia*“ a za znak, že „*cesty sa rozišli*“.

- Sovietske vedenie dostalo list, v ktorom ho Predsedníctvo ÚV KSČ informovalo o rozhodnutí Československa nezúčastniť sa na porade šiestich krajín Varšavskej zmluvy v hlavnom meste PLR. Predsedníctvo ÚV KSČ zároveň navrhlo, aby sa v Prahe uskutočnila v blízkej budúcnosti schôdzka predsedníctiev ÚV KSČ a ÚV KSSZ. Cieľom návrhu bolo zmierniť dôsledky negatívneho postoja Predsedníctva ÚV KSČ k spoločnej porade šiestich a nájsť východisko zo situácie cestou dvojstranných rokovaní so sovietskymi predstaviteľmi.

- Československý veľvyslanec v USA K. Duda informoval ministra zahraničných vecí J. Hájka o názoroch pracovníkov Štátneho departmentu na vtedajší vývoj v ČSSR. USA podľa veľvyslanca ostávali v úlohe „vzdialeného“ pozorovateľa diania v Československu, pričom pomalý odchod sovietskych vojsk z ČSSR po skončení cvičenia *Šumava* pokladali za kvalitatívne nový – vyšší stupeň sovietskeho nátlaku na ČSSR. Manifest *Dve tisíc slov* považovali

za taktickú chybu liberálnych síl v ČSSR a očakávali, že nadchádzajúca porada „päťky“ vo Varšave odsúdi vývoj v Československu.

- Juhoslovanská tlačová agentúra *Tanjug* citovala prezidenta J. Broza-Tita, ktorý vyjadril pochybnosti, že by v ZSSR existovali také krátkozraké elementy, ktoré by sa rozhodli voči Československu použiť politiku sily.

14. JÚLA

- V deň otvorenia varšavskej porady piatich krajín Varšavskej zmluvy N. Ceaușescu vyhlásil na pôde *Vojenskej akadémie* v Bukurešti, že neexistuje nič, čo by oprávňovalo „akékoľvek použitie ozbrojených síl s cieľom zasiahnuť do vnútorných vecí jednej z členských krajín Varšavskej zmluvy“, lebo riešenie vnútorných problémov patrí výlučne do kompetencie „strany a ľudu každej krajiny“ a akékoľvek zasahovanie zvonku „môže iba škodiť veci socializmu, priateľstvu a spolupráci medzi socialistickými krajinami“.

- V dennej tlači sa objavila informácia, že ministerstvo stavebníctva vedené novým ministrom Jozefom Trokanom nadviazalo kontakt s predstaviteľom konfederácie britského priemyslu A. F. Byartonom. Na jeho základe bola uzavretá dohoda o vytvorení dvoch skupín odborníkov, ktoré sa mali zaoberať otázkami bytovej výstavby. Predstavitelia ministerstva očakávali, že pomoc, ktorú im poskytne britská strana, sa prejaví predovšetkým v oblasti individuálnej bytovej výstavby, v ktorej mala Veľká Británia bohatú tradíciu.

14. - 15. JÚLA

Vo Varšave sa konala porada vedúcich predstaviteľov piatich krajín Varšavskej zmluvy o situácii v Československu. W. Gomułka, ktorý poradu otvoril, v krátkosti pripomenul dovtedajšie iniciatívy piatich krajín, týkajúce sa vývoja v ČSSR od drážďanskej porady šiestich, a uviedol, že napriek všetkým snahám „päťky“ pokračoval v ČSSR pokojný proces premeny socialistického Československa „na republiku buržoázneho typu“. Zároveň s tým podľa neho prebiehal proces rozchodu ČSSR so zásadami marxizmu-leninizmu a transformácie KSČ na stranu sociálnodemokratického typu. To bolo podľa Gomuľku čosi, čo dovtedajšie dejiny socialistických štátov nepoznali, a čo v podstate znamenalo pokojnú premenu socializmu na „neokapitalizmus“. Takýto vývoj bol podľa neho o to nebezpečnejší, že vo svete existoval kapitalistický systém, neustále šíriaci propagandu, z ktorej ťažili antisocialistické sily. Tie nevystupovali s heslom

zvrhnutia socializmu, ale jeho reformovania a vybudovania „takzvaného demokratického socializmu“. Gomulka obvinil československé stranícke a štátne vedenie zo snahy hospodársky tesne pripútať ČSSR k Západu a konštatoval, že podľa názoru poľského vedenia v Československu už vôbec neexistovala vedúca úloha strany a marxizmus-leninizmus bol hlboko deformovaný revizionistickými teóriami. Videl v tom bezprostrednú hrozbu oslabenia socialistického bloku, ktorá bude mať za následok zmenu v pomere síl v Európe. Politika, ktorú uskutočňovala KSČ, sa preto podľa neho priamo dotýkala záujmov všetkých socialistických krajín, ktoré sa dali zabezpečiť jedine spoločným a jednotným postupom.

J. Kádár vo svojom vystúpení konštatoval, že v ČSSR vystúpili antisocialistické, kontrarevolučné sily, a proces, ktorý sa odohrával v Československu, obsahoval nebezpečné tendencie práve preto, že ho podľa neho ovládali revizionistické sily, ktoré sa usilovali priblížiť ČSSR k politickému systému juhoslovanského typu. Rozhodnutie ÚV KSČ nezúčastniť sa kolektívnej porady šiestich vytvorilo podľa Kádára novú situáciu vo vzťahoch medzi socialistickými štátmi a ich vedúcimi stranami, lebo československé stranícke vedenie sa fakticky postavilo proti vedúcim orgánom piatich krajín. Najnaliehavejší problém preto predstavovala otázka, kedy sa má Československu poskytnúť pomoc. Podľa názoru maďarského vedenia si situácia vyžadovala rozhodné vystúpenie komunistických síl, lebo vývoj v ČSSR bol čoraz znepokojujúcejší a smeroval stále k horšiemu.

Východonemecký vodca W. Ulbricht vyjadril názor, že vedenie KSČ nebolo schopné nájsť východisko zo situácie, a preto spoločné „pôsobenie bratských strán“ je nevyhnutné. V ČSSR podľa neho otvorene vystúpili kontrarevolučné sily, pričom išlo o „plazivú kontrarevolúciu“ organizovanú nielen domácimi kontrarevolučnými silami, ale aj „kontrarevolucionármi“ z Bonnu a z Washingtonu. Týmto „pánom“ malo ísť predovšetkým o to, aby socialistické krajiny a západné štáty, to znamená ČSSR, Juhoslávia, Maďarsko, NDR, Poľsko a Rumunsko perspektívne vytvorili – ak to bude možné – so západným Nemeckom tesné kooperačné vzťahy a stali sa nezávislými od Sovietskeho zväzu. V záujme dosiahnutia týchto cieľov sa chopili hesla „otvorenej spoločnosti“. Ulbricht odporúčal, aby stranícke vedenia krajín susediacich s ČSSR, t. j. ZSSR, Maďarska, NDR a Poľska zaslali ÚV KSČ, parlamentu, robotníckej triede, družstevným roľníkom, pokrokovej inteligencii a ostatným pracujúcim Československa otvorený list, v ktorom by objasnili podstatu, smerovanie i všetky dôležité súvislosti vývoja v ČSSR. Otvorený list mal obsahovať výzvu „robotníckym milíciám“, aby uskutočnili očistu masmédií.

Bulharský predstaviteľ Todor Živkov vyslovil názor, že diktatúra proletariátu v Československu už neexistuje, v dôsledku čoho sa vytvoril priestor na činnosť „všelijakých kontrarevolučných zoskupení tak domácich, ako i zahraničných.“ Čo teda treba urobiť?, položil si otázku a odpovedal: „Môžeme ešte raz hovoriť so súdruhom Dubčekom alebo so súdruhom Černíkom, ale oni o situácii nerozhodujú. O situácii v ČSSR rozhodujú iní.“ Ponúkalo sa preto jediné východisko, a to štáty Rady vzájomnej hospodárskej pomoci by mali poskytnúť ČSSR rozhodnú pomoc a nespoliehať sa na vnútorné sily v Československu. Posielať rozličné listy a výzvy nemalo podľa Živkova zmysel, lebo „v ČSSR neexistujú v súčasnosti sily, ktoré by mohli vziať na seba také úlohy, o ktorých by mohla byť v listoch reč... Československo treba podporiť... [hlavne prostredníctvom] ozbrojených síl Varšavskej zmluvy“, ktoré v krajine obnovia diktatúru proletariátu.

L. Brežnev, ktorý vystúpil po poludňajšej prestávke, konštatoval, že proces, ktorý prebiehal v ČSSR, ďaleko prekročil národný rámec a týkal sa životných záujmov celej socialistickej sústavy, lebo Československo sa podľa neho v skutočnosti stalo jedným z ohnísk ideologickej a politickej konfrontácie medzi socializmom a imperializmom. Kontrarevolučné sily pôsobiace vnútri KSČ sa údajne spoločne s „imperialistickou reakciou“ pokúšali zmeniť ČSSR na kapitalistický štát, oslabiť silu Varšavskej zmluvy i jednotu socialistických štátov a celého svetového komunistického a národnooslobodzovacieho hnutia, v dôsledku čoho boli bezprostredne ohrozené všetky socialisticke krajiny. A tomu bolo podľa Brežneva potrebné jednoznačne zabrániť. Preto odporúčal, aby sa ÚV KSČ dalo vo forme spoločného listu piatich krajín na vedomie kolektívne hodnotenie situácie v ČSSR, ktoré by obsahovalo i rady, aké neodkladné kroky treba prijať v boji proti kontrarevolúcii a na obranu socialistického zriadenia. Za účelné pokladal i eventuálne stretnutie „zástupcov dvoch alebo troch strán“ s vedením KSČ, na ktorom by títo zástupcovia predstaviteľom KSČ podrobnejšie vyložili, aké opatrenia treba podniknúť, aby prišlo k zvratu vo vývoji a aby sa upevnila vedúca úloha strany. Keby sa na takomto stretnutí ukázalo, že vedenie KSČ sa zdráha vziať do úvahy predložené odporúčania, bolo podľa Brežneva potrebné podporiť „zdravé sily“, aby mohli iniciovať boj za obnovenie vedúcej úlohy strany v spoločnosti a „normalizáciu“ situácie v krajine. V takom prípade by bolo potrebné zorganizovať stretnutie zmocnencov piatich krajín s „iniciatívnou skupinou zastupujúcou zdravé sily“ vo vedení KSČ a oboznámiť jej členov s politickou platformou, na základe ktorej treba čeliť „antisocialistickým živlom“, a zároveň im povedať, že sme („päťka“ – zost.) pripravení poskytnúť im „akúkoľvek mysliteľnú pomoc“. V závere svojho vystúpenia Brežnev uviedol, že obrana socializmu je spoločnou vecou socialistických krajín, a že KSSZ, vláda ZSSR a sovietsky ľud sú

pripravení poskytnúť Československu všetku nevyhnutnú pomoc. Kádár plne podporil sovietske stanovisko a vyjadril pripravenosť „*podieľať sa na realizácii novo stanovených úloh*“. S výsledkami a závermi rokovaní vo Varšave, ktoré boli spoločným ortielom piatich krajín nad československým reformným hnutím, oboznámil Brežnev plenárne zasadnutie ÚV KSSZ dňa 17. júla.

15. JÚLA

- Predstavitelia piatich komunistických a robotníckych strán (Bulharska, Maďarska, NDR, Poľska a ZSSR) poslali Predsedníctvu ústrednému výboru KSČ tzv. varšavský list, v ktorom vyjadrili veľké znepokojenie nad vývojom v ČSSR a odsúdili údajný „nástup reakcie“ proti socialistickému spoločenskému zriadeniu v Československu. Vývoj v ČSSR označili za ohrozenie jednoty celej svetovej socialistickej sústavy a s odvolaním sa na závery drážďanskej porady „päťky“ obvinili Predsedníctvo ÚV KSČ z nezvládnutia úloh, z nedostatočnej pevnosti a neschopnosti zlikvidovať „domácu reakciu“. V liste sa ďalej konštatovalo, že „päťka“ nedopustí, aby nepriateľské sily zviedli ČSSR zo socialistickej cesty a odtrhli ju tak od socialistického spoločenstva.

V. Biľak neskôr konštatoval, že neúčasť ČSSR na porade vo Varšave bola „*tragická chyba, ktorá zapríčinila, že sa nám prestalo dariť to, čo sa stalo. Že prišli [21. augusta] vojská... to bola naša najväčšia tragická chyba, že sme do Varšavy nešli.*“ Na druhej strane, A. Dubček zastával aj s odstupom času názor, že keby sa Československo aj bolo zúčastnilo varšavskej porady, nebolo by zabránilo uzneseniam, ktoré sa na nej prijali, a ostatní účastníci stretnutia by boli mohli československej „*piatej kolóne*“ (t. j. „*zdravým silám*“ v KSČ – zost.) iba názornejšie demonštrovať rozsudok nad československým reformným procesom a jeho nositeľmi.

- Vedúci VIII. oddelenia ÚV KSČ genpor. Václav Prchlík kritizoval na tlačovej konferencii mechanizmy fungovania Varšavskej zmluvy, v ktorej rozhodovali sovietski maršali a generáli. Činnosť zástupcov ostatných členských krajín v orgánoch Varšavskej zmluvy označil za formálnu. Jeho vystúpenie napadol hlavný veliteľ Spojených ozbrojených síl Varšavskej zmluvy maršal Ivan Jakubovskij a ďalší sovietski predstavitelia. Obvinili ho z prezradenia vojenských tajomstiev Varšavskej zmluvy, pričom odmietali aj zámer vypracovať československú vojenskú doktrínu a reformovať činnosť organizácií KSČ v armáde. Dôsledkom sovietskej kritiky bolo zrušenie VIII. oddelenia ÚV KSČ.

- Za veliteľa Východného vojenského okruhu bol vymenovaný dovtedajší náčelník politickej správy VVO genmjr. Samuel Kodaj, ktorý vo funkcii vystriedal genpor. Josefa Valeša. Kodaj patril k Dubčekovým stúpencom a v jeho spore s A. Novotným na prelome rokov 1967 – 1968 stál na Dubčekovej strane. Vystupoval ako stúpenec „základných princípov socializmu“ a ostro reagoval na manifest *Dve tisíc slov*, čím sa výrazne „zviditeľnil“. Vo vystúpení v Národnom zhromaždení ČSSR 27. júna označil manifest za „otvorenú kontrarevolúciu“, vyzval generálneho prokurátora, aby vyhodnotil jeho obsah z trestno-právneho hľadiska a žiadal, aby bola vyhlásená pohotovosť ľudových milícií a výnimočný stav, a aby rozhlas a televízia boli dané pod vojenskú kontrolu. V reakcii na jeho vystúpenie bolo Národnému zhromaždeniu doručených 384 rezolúcií, z toho 369 odsúdilo Kodajove požiadavky.

- Podpredsedovi vlády ČSSR O. Šikovi bol udelený čestný doktorát Lancasterskej univerzity v odbore práva. Vymenovací dekrét prevzal z rúk princezny Alexandry, členky britskej kráľovskej rodiny.

16. JÚLA

- Generálny tajomník Rumunskej komunistickej strany N. Ceaușescu vyjadril na mítingu v meste Braila „úplnú solidaritu“ rumunského ľudu a komunistickej strany s „bratským československým ľuďom a jeho komunistickou stranou“, ktoré „*dokážu odvrátiť každý pokus ohrozujúci záujmy socializmu*“.

- Generálnemu riaditeľstvu tovární strojárkej techniky dodala švédka firma *Saab* jeden stredný samočinný počítač v hodnote 13 miliónov Kčs. V obchode s počítačmi išlo o dovtedy najväčšiu transakciu so švédskou firmou.

- Členovia predsedníctva Zväzu slovenských spisovateľov A. Matuška, S. Šmatlák, V. Mihálik, V. Mináč, L. Novomeský, P. Števček, Jozef Kot, Ladislav Ťažký, M. Válek a Štefan Žáry uverejnili *Otvorený list* predstaviteľom spisovateľských organizácií v Juhoslávii, v Maďarsku, v Bulharsku, v Nemeckej demokratickej republike, v Poľsku, v Rumunsku a v Sovietskom zväze, v ktorom vysvetľovali obsah reformného procesu v Československu a žiadali ich o jeho podporu. Najrýchlejšie reagovala a svoju plnú podporu reformám vyjadrila *Spoločnosť spisovateľov Chorvátska*.

16. - 17. JÚLA

Predsedníctvo ÚV KSČ sa zaoberalo listom vedúcich predstaviteľov piatich krajín Varšavskej zmluvy, ktorí sa v dňoch 14. – 15. júla zišli na porade vo Varšave. V stanovisku k „varšavskému“ listu okrem iného konštatovalo, že Československo plne rešpektuje všetky záväzky, ktoré preňho vyplývali z členstva vo Varšavskej zmluve, a zároveň odmietlo podozrenie, že v ČSSR išlo o kontrarevolučný vývoj. Uviedlo, že naopak, KSČ sa nikdy netešila takej spontánnej celospoločenskej podpore ako práve v uvedených dňoch, a okrajové kontrarevolučné tendencie, ktoré boli plne pod kontrolou KSČ, označilo za celkom prirodzený produkt demokratizačného procesu v ČSSR.

17. JÚLA

- Hlavným bodom programu plenárneho zasadania ÚV KSSZ bola situácia v Československu. Rokovanie vyústilo do záveru, že „*socialistického Československa sa nevzdáme!*“.

- V Košiciach začal pôsobiť gréckokatolícky biskupský úrad v priestoroch, ktoré uvoľnil tamjší rímskokatolícky biskupský úrad. 23. apríla 1969 sa sídlo gréckokatolíckeho biskupského úradu presunulo do Prešova.

- V Prahe zasadala komisia Hospodárskej rady vlády pre drobné podnikanie. Rokovala o návrhoch zákonov, ktorých cieľom bolo rozvinúť aktivity vo sfére služieb a drobnej remeselnej výroby, ktoré boli neuváženým a unáhleným znárodňovaním takmer zlikvidované. Návrhy zákonov odporúčali rozšíriť predovšetkým tie činnosti v uvedených oblastiach, ktoré si obyvateľstvo najviac vyžadovalo a pre ktoré boli pripravené i daňové zvýhodnenia.

18. JÚLA

- Na to, aby stanovisko Predsedníctva ÚV KSČ zo 17. júla mohol akceptovať celý ÚV KSČ, bolo potrebné, aby ho odobrilo aj zasadanie ÚV KSS, ktoré sa konalo 18. júla. Na tomto zasadaní prišlo už k druhému stretnutiu vedúcich predstaviteľov reformného a konzervatívneho krídla v KSS – G. Husáka a V. Biľaka. Bol to práve G. Husák, ktorý ako hosť zasadania ÚV KSS presadzoval podporu stanoviska Predsedníctva ÚV KSČ k varšavskej porade. V. Biľak, prvý tajomník ÚV KSS a v tom čase už vyhranený konzervatívny a prosovietsky politik, sa usiloval naopak presadiť, aby bolo toto stanovisko odmietnuté, lebo si bol veľmi dobre vedomý, že bez podpory ÚV KSS by ho neprijal ani ÚV KSČ. V spore opäť

zvíťazil G. Husák, ktorý plénum ÚV KSS svojím prejavom presvedčil, aby akceptovalo stanovisko Predsedníctva ÚV KSČ. Dôležité bolo aj to, že na zasadaní odznela požiadavka vytvoriť dve národné politické strany s paritným zastúpením vo vedení KSČ, ktoré by znamenali jej symetrické usporiadanie.

- Vláda ČSSR sa svojím uznesením prihlásila k *Medzinárodnému paktu (OSN) o občianskych a politických právach* a k *Medzinárodnému paktu (OSN) o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach*. Zároveň podnikla kroky na zrušenie paragrafu 109 trestného zákona, ktorý sa týkal postihov za nedovolené opustenie republiky.

- Americký štátny tajomník (minister zahraničných vecí) Dean Rusk dementoval obsah článku uverejneného v denníku *The New York Times*, podľa ktorého vraj tvrdil, že ozbrojená intervencia v Československu by ohrozila proces zlepšovania sovietsko-amerických vzťahov.

- Britský minister zahraničných vecí Michael Stewart v prejave v Dolnej snemovni vyhlásil, že pokiaľ ide o vývoj v ČSSR, jedine československí občania si môžu urobiť poriadok vo svojej krajine, lebo každá krajina sa musí sama rozhodnúť, ako si usporiada vnútorné pomery. Dodal, že ak zmeny, ku ktorým prichádzalo v strednej Európe, vyústia do prosperity a väčšej slobody ducha, stretnú sa s priaznivou odozvou u všetkých ľudí a všetkých vlád dobrej vôle.

19. JÚLA

- Zasadanie ÚV KSČ 19. júla vyslovilo jednomyselný súhlas so stanoviskom svojho predsedníctva i ÚV KSS k „varšavskému“ listu.

- Na pôde politického byra ÚV KSSZ sa začalo obšírne diskutovať o dôležitosti dvojstranného stretnutia s vedúcimi československými predstaviteľmi. L. Brežnev upozornil, že „čas pracuje proti nám“ (t. j. proti sovietskemu vedeniu a jeho štyrom spojencom – zost.), a že od „zdravých síl“ v KSČ sa momentálne nedala čakať žiadosť o pomoc. Na druhej strane naďalej apeloval, aby sa pred použitím „krajných prostriedkov“ na riešenie situácie v Československu využili najprv všetky možné politické nástroje. Väčšina členov politického byra však zastávala názor, že nastal čas, keď treba použiť silové prostriedky. Tajomník ÚV KSSZ a šéf KGB J. Andropov uviedol, že z praktického hľadiska nebude mať uvažované dvojstranné stretnutie sovietskeho a československého vedenia nijaký význam, lebo celkovo tak či tak

„všetko pracuje proti nám“. Minister zahraničných vecí A. Gromyko vyslovil naproti tomu názor, že dvojstranné stretnutie má význam, lebo umožní sovietskemu vedeniu povedať československej strane „všetko“, tá „našu [sovietsku] ponuku“ samozrejme neprijme, a potom nastanú všetky dôvody na vážne úvahy o použití „krajných prostriedkov“. Po miestami živej diskusii politické byro ÚV KSSZ napokon prijalo rozhodnutie o uskutočnení dvojstrannej sovietsko-československej schôdzky.

- Sovietsky veľvyslanec v ČSSR S. Červonenko odovzdal A. Dubčekovi list, v ktorom politické byro ÚV KSSZ navrhlo Predsedníctvu ÚV KSČ uskutočniť dvojstranné rokovanie dňa 22. alebo 23. júla 1968 v Moskve, v Kyjeve alebo vo Lvove. A. Dubček a O. Černík sa ešte v ten istý večer (19. júla) obrátili na sovietskeho veľvyslancu so žiadosťou, aby sovietske vedenie informoval o prianí československej strany uskutočniť uvedené stretnutie na území ČSSR. Sovietska strana s tým vyslovila súhlas a dvojstranná porada sa mala konať koncom júla v Čiernej nad Tisou.

- Dopisovateľ ČTK v New Yorku Karel Král na tlačovej porade s hovorcom OSN uviedol, že situácia v strednej Európe sa všeobecne pokladá za vážnu, ba kritickú. Generálnemu tajomníkovi OSN zároveň adresoval tri otázky: po prvé, či zdieľa uvedený názor; po druhé, či demokratizačný proces v Československu a návrat tejto krajiny k najlepším tradíciám československého ľudu pokladá za príspevok k uskutočňovaniu *Všeobecnej deklarácie ľudských práv* a *Charty Spojených národov*; po tretie, či sa domnieva, že vtedajší postoj a kroky niektorých susedných štátov voči Československu boli v súlade s rezolúciou o neprípustnosti zasahovania do vnútorných záležitostí štátov a ochrane ich nezávislosti a suverenity. Hovorca OSN odpovedal v tom zmysle, že generálny tajomník OSN si v danej chvíli neželal tieto veci nijako komentovať.

- V moskovskej *Pravde* sa objavila informácia, podľa ktorej údajne existoval plán CIA a Pentagonu zobrať Československo.

20. JÚLA

- Generálny tajomník ÚV KSSZ L. Brežnev požiadal telefonicky krátko popoludní prvého tajomníka ÚV Komunistickej strany Ukrajiny P. Šelesta, aby odcestoval do Budapešti na poradu s J. Kádárom, ktorý mu mal dať podrobné pokyny o tajnom stretnutí Šelesta s Biľakom na Balatone. Stretnutie menovaných sa

uskutočnilo v noci z 20. na 21. júla na Kádárovej súkromnej chate pri jazere Balaton. Počas šesť hodín trvajúceho rozhovoru Biľak opätovne rozoberal politickú situáciu v ČSSR a postoje jednotlivých československých straníckych a politických predstaviteľov k nedávnomu „varšavskému“ listu „päťky“. Vyjadril súhlas s uskutočnením varšavskej porady a v súvislosti so zámerom československej strany usporiadať dvojstranné stretnutie s vedúcimi predstaviteľmi KSSZ okrem iného uviedol: *„Je vrcholne dôležité, aby sa s vami, so Sovietskym zväzom, uskutočnilo dvojstranné rokovanie. Ak nemu v blízkej budúcnosti nepríde, môže to viesť ku konečnej roztržke a k odklonu KSČ z našej spoločnej línie, čo by znamenalo rozpad strany. Prihovárame sa – mám tu na mysli svojich súdruhov – za čo najskoršie stretnutie s vami. Máte však pravdu, keď nechcete prísť na také stretnutie a vyjednávania do Prahy. Keby ste prišli do Prahy, títo ‚švejkovia‘ by si mysleli, že triumfovali.“*

Myslím, že na dvojstranné rokovania s vami nepríde celé predsedníctvo [ÚV KSČ] – boja sa. Černík, Smrkovský, Kriegel a Dubček sa vôbec boja cestovať do Sovietskeho zväzu na stretnutie s vami – boja sa, že sa nebudú môcť vrátiť naspäť do Československa. Ak sa má konať s vami dvojstranná schôdzka, o veciach treba rokovať vyhranene, presne a konkrétne, na nápravu situácie v [československom] štáte musí byť stanovený termín a [československí predstavitelia] musia byť upozornení na možné vážne následky“. Československo-sovietske rokovania sa následne uskutočnili v Čiernej nad Tisou.

- Minister zahraničných vecí ZSSR A. Gromyko odovzdal zástupcovi československého veľvyslanectva v ZSSR ostro formulovanú nótu, v ktorej sa okrem iného uvádzalo, že *„v súčasnej dobe v Československu antisovietske a antisocialistické sily otvorene smerujú k podkopaniu Varšavskej zmluvy a že na ceste k týmto cieľom sa dokonca nezastavujú ani pred vyžrádzaním medzištátnych tajomstiev, týkajúcich sa bezpečnosti socialistických krajín.“* Nóta obvinila československú vládu z nedostatočnej starostlivosti o bezpečnosť československých hraníc s Rakúskom a so západným Nemeckom, pričom poukazovala na údajné odhalenie *„tajného skladu zbraní americkej výroby“* v blízkosti Karlových Varov. Podľa nóty boli objavené zbrane *„určené pre sudetských revanšistov a tým reakčným silám, ktoré sa v súčasnej dobe pokúšajú zviest ČSSR zo socialistickej cesty a vedú podvratnú činnosť proti socialistickým krajinám“*. Československá vláda v odpovedi na sovietsku nótu 26. júla uviedla, že obrana štátnych hraníc ČSSR bola dostatočne zabezpečená a bude sa naďalej zlepšovať. Pokiaľ išlo o nález zbraní, informovala, že v tejto veci prebieha vyšetrovanie.

- Československý veľvyslanec v USA K. Duda poslal ministrovi zahraničných vecí ČSSR J. Hájkovi depešu, v ktorej ho informoval o stanovisku USA k prípadnej intervencii ZSSR v ČSSR. Štátny department pokladal situáciu za veľmi vážnu, nevyklučoval ani možnosť vojenského zásahu, ale považoval ho za krajné riešenie. List „päťky“ z porady vo Varšave ponechával podľa Štátneho departmentu možnosť ústupu od rozhodnutia intervenovať. USA hodlali naďalej zachovávať „nezúčastnený“ postoj, aby nedali zámienuku na intervenciu alebo na podporu československých konzervatívnych síl.

20. - 21. JÚLA

Na Javorine sa za účasti kanadských Slovákov uskutočnili tradičné každoročné slávnosti bratstva Čechov a Slovákov. Tradíciu spoločných stretnutí slovenskej mládeže založil roku 1848 Jozef Miloslav Hurban.

21. JÚLA

Československý minister vnútra Josef Pavel dementoval správy bulharskej tlače o odhalení ďalších skrýš zbraní v ČSSR.

22. JÚLA

- Americký štátny tajomník D. Rusk rokoval vo Washingtone so sovietskym veľvyslancom v USA Anatolijom Dobryninom. Rusk protestoval proti obviňeniam sovietskej strany z účasti USA na udalostiach v Československu a poukázal na zdržanlivosť americkej vlády k daniu v ČSSR. Prízvukoval, že USA nebudú v nijakom prípade zasahovať do vývoja v Československu, ktorý bol podľa Ruska „záležitosťou Čechov a ostatných krajín Varšavskej zmluvy“.

- Vláda ČSSR prerokovala informáciu o stave prác na príprave nového štátoprávneho usporiadania ČSSR v oboch hlavných subkomisiách (ústavnoprávnej a ekonomickej) odbornej komisie vlády pre vypracovanie ústavného zákona o československej federácii. V tejto súvislosti okrem iného konštatovala, že *„demokratizácia ČSSR je predpokladom vzniku spravodlivej federácie; federácia môže riadne fungovať len v celkovo demokratickom systéme, ktorý bude rešpektovať federatívne formy nielen v štátoprávných vzťahoch, ale aj vo všetkých význačných zložkách politického systému“*.

23. JÚLA

- Štátny department usporiadal vo Washingtone tlačovú konferenciu so zámerom vysvetliť oficiálny postoj USA k československej kríze. Na priamu otázku – aká je americká reakcia na pohyb vojsk Varšavskej zmluvy v blízkosti československých hraníc – odznela priama odpoveď: „*Nijaká. Nerobíme s tým nič*“.

- Vyšlo vyhlásenie, v ktorom generálny tajomník OSN U Thant reagoval na otázky dopisovateľa ČTK K. Krála, ktoré mu adresoval 19. júla prostredníctvom hovorca OSN. Vyhlásenie sa nezmieňovalo o tom, či U Thant bol situáciou v ČSSR znepokojený; podľa neho mu československý zástupca v OSN nikdy nenaznačil, že by situácia v jeho krajine bola hrozbou pre medzinárodný mier a bezpečnosť. U Thant v skutočnosti len reprodukoval stanovisko československej misie pri OSN.

- *Štátny štatistický úrad* v Prahe priniesol informácie o vývoji československej ekonomiky v prvom polroku 1968. Podľa nich sa výroba zvýšila o 5,4 %, produktivita práce v centrálne riadenom priemysle vzrástla o 4,9 %, priemerná nominálna mzda sa zvýšila o 4,4 % a dodávky na vnútorný trh stúpili o 6,3 %. Na Slovensku bol zaznamenaný rýchlejší vývoj: výroba sa zvýšila o 9,1 %, maloobchodný obrat o 12 % (v ČSSR o 10,7 %) a príjmy obyvateľstva vzrástli o 10 %. V populačnom vývoji sa opätovne prejavil alarmujúci vývoj v českých krajinách: z celoštátneho prírastku 29-tisíc osôb pripadalo na Slovensko 19-tisíc (t. j. 65,51 % populačného prírastku). Československo malo v tom čase 14 361 000 obyvateľov, z toho Slovensko 4 485 000. Podľa oficiálnych údajov sa roku 1968 zvýšil počet obyvateľov na dnešnom území Českej republiky o 20 280 osôb a na Slovensku o 33 489 osôb, t. j. podiel Slovenska na celoštátnom prírastku obyvateľstva tvoril 61,82 %.

24. JÚLA

- Ministerstvo zahraničných vecí ČSSR vydalo vyhlásenie vo veci otázok K. Krála, adresovaných generálnemu tajomníkovi U Thantovi. Podľa vyhlásenia tieto otázky vyvolávali dojem, že Československo si želalo zatiahnuť OSN do riešenia svojich vnútorných záležitostí, ako aj do záležitostí svojich susedov. Postoj dopisovateľa ČTK označilo preto za poľutovaniahodný a nezodpovedajúci politike a záujmom československej vlády.

- Na pôde osobitného *Vyšetrovacieho a výskumného výboru* Štátneho departmentu bolo vypracované memorandum, ktoré mapovalo reakcie komunistic-

kých strán, vlád a tlače západoeurópskych krajín na situáciu v Československu. Memorandum konštatovalo, že hlavnou politickou líniou vlád týchto krajín vo vzťahu k ČSSR bola extrémna opatrnosť a z nej vyplývajúca absencia akýchkoľvek oficiálnych verejných vyhlásení. Tlač bola naproti tomu oveľa spontánnejšia, otvorene podporovala „československý experiment“, ale zároveň očakávala možnú sovietsku vojenskú intervenciu. Celkovo vlády i tlač západnej Európy dúfali, že proces *détente*, t. j. uvoľňovania medzinárodného napätia bude pokračovať. Memorandum sa zaoberalo aj postojom západoeurópskych komunistických strán k československému vývoju; podľa memoranda tieto strany predpokladali, že ak dôjde k ozbrojenej intervencii proti Československu, bude to mať ničivé dôsledky na ich postavenie na domácej politickej scéne.

- Úradníci Štátneho departmentu rokovali vo Washingtone so skupinou kongresmanov o kríze v ČSSR. Štátny department zaujal negatívne stanovisko k úmyslu kongresmanov predložiť Kongresu na schválenie rezolúciu, odsudzujúcu sovietsky nátlak na Československo, a dištancoval sa aj od vyhlásení v Kongrese, odsudzujúcich hrozbu sovietskej vojenskej intervencie.

- Minister zahraničných vecí Veľkej Británie M. Stewart sa na adresu československej vlády vyjadril v tom zmysle, že môže počítať s podporou a sympatiami jeho krajiny. Zároveň odmietol komentovať vnútorný československý vývoj, pretože to podľa neho bola zvrchovaná záležitosť československého ľudu. *„Stále veríme“*, uviedol, *„že Rusi sa vyhnú intervencii, obzvlášť keď sa im dostane ústupkov, napríklad pokiaľ ide o československú tlač. Avšak ani jedna strana nemá veľa priestoru na manévrovanie. V tejto situácii je viac než dôležité neurobiť nič, čo by mohlo uškodiť československým vodcom. Sovietska tlač pokračuje v protizápadnej kampani, a preto nesmieme dať Rusom zámienku na propagandu.“*

25. JÚLA

- Francúzsky prezident Charles de Gaulle označil československý vývoj za „epizódu“, ktorá bola súčasťou úsilia východnej Európy dostať sa spod sovietskej nadvlády, ale zároveň dodal, že Francúzsko chápe lídrov ZSSR, ktorých takýto vývoj poburoval. Ak však Sovietsky zväz použije silové prostriedky, bude to mať podľa neho katastrofálne dôsledky pre pozíciu ZSSR v socialistických krajinách.

- Na Štátnom departmente sa uskutočnili rozhovory medzi šéfom *Výboru pre politické plánovanie* Štátneho departmentu Johnom S. Campbellom a radcom

juhoslovanského veľvyslanectva v USA Mirkom Brunerom o súčasnom vývoji v Československu. M. Bruner v rozhovore porovnával vtedajší československý vývoj s vývojom v Juhoslávii roku 1948. Medzi vývojom v oboch krajinách videl určité paralely, ale aj podstatné rozdiely, ktoré podľa neho spočívali hlavne v tom, že zatiaľ čo Juhoslávia bola roku 1948 absolútne osamelá, ČSSR mala podporu Juhoslávie, Rumunska a svetových komunistických a ľavicových strán. Podľa Brunera mali USA právo odmietnuť urobiť čokoľvek, čo by ZSSR mohol pokladať za provokáciu. Poznamenal však, že mnoho ľudí v ČSSR si myslelo, že USA sa nezaujímali o dianie v Československu, a nadobudlo dojem, že Spojené štáty sa stotožnili s myšlienkou, že ZSSR si v ČSSR mohol robiť, čo chce, lebo to pokladal za záležitosť svojej záujmovej sféry.

26. JÚLA

V predvečer rokovania Predsedníctva ÚV KSČ s politickým byrom ÚV KSSZ v Čiernej nad Tisou vyjadrili mnohé československé spoločenské organizácie, občania i médiá podporu A. Dubčekovi. *Literární listy* vyšli v mimoriadnom vydaní, v ktorom uverejnili *Posolstvo občanov predsedníctvu ÚV KSČ*. Posolstvo podpísal veľký počet ľudí – len v redakcii *Kultúreho života* tak urobilo 9 161 občanov. Podpísali ho napr. režiséri Štefan Uher, Martin Hollý, Peter Solan, fotografka Zuzana Mináčová, dramaturg *Československej televízie* Daniel Michaeli, ekonóm Eugen Löbl, spisovateľ Alfonz Bednár, literárny teoretik P. Števček, novinárka Agnesa Kalinová, novinár Edo Friš, Ivan Štrpka, M. Lasica, J. Satinský a tisíce ďalších občanov.

27. JÚLA

- Predseda československej vlády O. Černík vypracoval pre ÚV KSČ tajnú správu o bezpečnostnej situácii v ČSSR. Správa mala dve časti: prvá časť sa zaoberala všeobecným postojom Západu k Československu, druhá časť venovala pozornosť vnútorným aspektom československého vývoja. Černík v správe uviedol, že ČSSR nemôže počítať s vonkajšou pomocou proti sovietskej invázii. Stanovisko politických kruhov a vlád kapitalistických krajín voči ČSSR označil za zdržanlivé. Americký Štátny department nariadil svojim diplomatickým pracovníkom v zahraničí nezaujímať nijaké stanovisko k eventuálnemu sovietskemu vojenskému zásahu, a to ani v prípade, že by ich úradné miesta hostiteľských krajín o to požiadali. Takáto zdržanlivosť bola motivovaná potrebou zachovať vtedajšiu úroveň vzťahov so ZSSR. Podobne ako Washington ani Paríž nemal záujem o zhoršenie vzťahov so ZSSR a v podobnom duchu sa vyjadril aj západonemecký

minister zahraničných vecí Willy Brandt. Neoficiálne však Západ vyjadroval podporu hospodárskym a obchodným kontaktom s ČSSR, avšak za predpokladu, že iniciatíva bude vychádzať z Prahy. USA mienili podľa Černíkovej správy dôsledne zachovať neutrálny postoj a rešpektovať sovietsku záujmovú sféru i v prípade vojenskej intervencie ZSSR.

V súvislosti s vnútorným vývojom v ČSSR predseda vlády uviedol, že situácia je napätá hlavne v dôsledku sovietskej vojenskej hrozby, ktorá je výsledkom obáv z obnovenia kapitalizmu v Československu. Černíkova správa konštatovala, že podľa Štátneho departmentu i podľa francúzskeho ministerstva zahraničných vecí intervencia prakticky neprichádza do úvahy, lebo takýto krok by mal negatívne dôsledky v celom komunistickej hnutí. Podľa správy bolo možné skôr očakávať ekonomický a politický nátlak ZSSR na ČSSR. V tomto bode bol Černíkov úsudok príliš optimistický.

- Československý veľvyslanec v USA K. Duda informoval Prahu o postoji americkej administratívy ku kríze v československo-sovietskych vzťahoch. Pripomenul, že v USA sa s veľkým záujmom očakávalo, aké stanovisko zaujme predsedníctvo ÚV KSČ v nastávajúcich rokovaniach s politbyrom ÚV KSSZ v Čiernej nad Tisou. Zároveň informoval, že Štátny department a Biely dom naďalej nabádali na zdržanlivosť v komentovaní československého vývoja.

- Štátny department vypracoval pre Biely dom a Walta W. Rostowa, poradcu amerického prezidenta pre otázky národnej bezpečnosti, memorandum o postupe USA v prípade sovietskej intervencie do ČSSR. V politickej rovine memorandum odporúčalo podniknúť tri kroky: urobiť maximum pre okamžité medzinárodné odsúdenie ozbrojenej sovietskej akcie, čo malo alebo mohlo obmedziť jej rozsah; zasláť okamžite inštrukcie americkej diplomatickej a vojenskej misii v západnom Nemecku, obsahujúce odporúčanie čo najtesnejšie koordinovať postup s bonnskou vládou v záujme zabránenia akýmkoľvek provokatívnym akciám, ktoré by mohli vyhrotiť situáciu; medializovať všetky realizovateľné spoločné akcie Západu, ktoré by Sovietskemu zväzu jasne ukázali, že jeho postup nevyhnutne ovplyvní aj vývoj sovietsko-amerických bilaterálnych vzťahov.

- Po štrnásťdňovom pobyte v Tokiu sa do vlasti vrátila skupina československých odborníkov v oblasti automobilového priemyslu, ktorá v Japonsku sondažovala možnosti spolupráce s japonskými automobilkami *Honda*, *Daihatsu* a *Toyota*. Československá strana presadzovala v rokovaniach s japonskými firmami tzv. kompenzačný obchod – t. j. v prípade získania

licencie na výrobu japonských áut navrhovala splácať príslušné úhrady československými výrobkami, predovšetkým strojárskymi. Vo firme Honda sa tento návrh stretol s porozumením. Podobné prieskumy sa v tomto období uskutočňovali aj vo Francúzsku (Renault), v Taliansku a vo Veľkej Británii.

29. JÚLA

Československý veľvyslanec v USA K. Duda informoval ministra zahraničných vecí J. Hájka o názoroch niektorých amerických predstaviteľov na možný sovietsky vojenský zásah v ČSSR. Duda uviedol, že podľa seriózných novinárskych prameňov sa štátny podtajomník pre európske záležitosti Charles Bohlen vrátil 16. júla z Moskvy s dojmom, že Sovietsky zväz je v prípade potreby pripravený vojensky zasiahnuť. Bohlen sa v Moskve zúčastnil slávnostného otvorenia pravidelnej leteckej linky *Aeroflotu* na trase Moskva – New York.

31. JÚLA

- Československý veľvyslanec v USA K. Duda poslal ministerstvu zahraničných vecí v Prahe mimoriadnu politickú správu, v ktorej uviedol, že americká administratíva sa v postoji k udalostiam v ČSSR riadi predovšetkým snahou zlepšiť americko-sovietske vzťahy uzavretím dohody o nešírení jadrových zbraní, podpísaním dvojstrannej kultúrnej dohody, začatím rokovaní o protiraketových systémoch a finalizáciou prípravy cesty prezidenta Lyndona Johnsona do ZSSR. Vzhľadom na to budú USA podľa Dudu reagovať na rozhodnutie ZSSR zlikvidovať v ČSSR „liberalizačnú nákazu“ zrejme len nie príliš ostrými verbálnymi vyhláseniami. Konštatoval tiež, že v USA sa v súvislosti s Československom dokonca objavili názory, že išlo o svojho druhu tichú dohodu medzi supervelmocami, potvrdzujúcu možnosť ich autonómneho postupu vo svojich záujmových sférach. Americká strana však podľa veľvyslanca naďalej nepredpokladá ozbrojenú akciu ZSSR v ČSSR, lebo takáto akcia by údajne mohla vážne poškodiť tak vzťahy medzi USA a ZSSR, ako i medzinárodné vzťahy v najširšom zmysle slova.

- Časopis *The Times* uverejnil list prof. Hugh'a Setona-Watsona, v ktorom tento znalec stredoeurópskych dejín uviedol, že skutočná studená vojna sa fakticky začala potlačením československej demokracie Sovietskym zväzom, a že vývoj v prvom polroku 1968 jasne naznačil, že ďalší aktívny nátlak na Československo sa môže stať začiatkom novej studenej vojny.

• Ústredný výbor *Strany slobody* schválil *Programové zásady* tejto strany. Strana slobody bola satelitnou politickou stranou, ktorá nemala nijaký reálny politický vplyv a počas celého obdobia existencie komunistického režimu sa podriaďovala „vedúcej úlohe“ KSČ. Vývoj po januári 1968 jej však pootvoril priestor na sformulovanie vlastného programu. Prijaté *Programové zásady* nadväzovali na program strany z roku 1946 a hlásili sa k *Všeobecnej deklarácii ľudských práv*, prijatej Valným zhromaždením OSN v decembri 1948. Strana slobody sa vyhlasovala za nezávislú, demokratickú a národnú nemarxistickú stranu s programom, spočívajúcim na zásadách kresťanského svetonázoru a vychádzajúcim z národných tradícií. Po nástupe normalizácie sa zo strany opätovne stal bezmocný satelit.

POSLEDNÁ JÚLOVÁ DEKÁDA

Pod dohľadom politického byra ÚV KSSZ sa urýchlene dopracúvali politické dokumenty, ktorými sovietske vedenie hodlalo zdôvodniť pripravovaný vojenský zásah v Československu. Išlo o *Vyhlásenie politického byra Ústredného výboru Komunistickej strany Československa a revolučnej vlády Československej socialistickej republiky o vnútornej a zahraničnej politike*, o *Odkaz ľudu Československa a československej armáde* i o iné dokumenty, ktoré mali interventom pomôcť zbaviť sa viny za agresívny čin.

29. JÚLA - 1. AUGUSTA

V Čiernej nad Tisou sa uskutočnili rokovania delegácií KSČ a KSSZ. Československú stranu na rokovaní zastupovali členovia Predsedníctva ÚV KSČ A. Dubček, F. Barbírek, V. Biřák, O. Černík, D. Kolder, F. Kriegel, J. Piller, E. Rigo, J. Smrkovský, J. Špaček a O. Švestka, kandidáti predsedníctva ÚV KSČ A. Kapek, J. Lenárt a B. Šimon, predseda Ústrednej kontrolnej a revíznej komisie KSČ M. Jakeš a prezident ČSSR L. Svoboda. V sovietskej delegácii boli členovia politického byra ÚV KSSZ L. Brežnev, A. Kosygin, K. Mazurov, A. Peľše, N. Podgornij, M. Suslov, P. Šelest, A. Šeljepin, Gennadij Voronov, kandidáti politického byra ÚV KSSZ P. Demičev a Piotr Mašerov a tajomníci ÚV KSSZ K. Katušev a Boris Ponomarjov. Spočiatku sa predpokladalo, že rokovania budú krátke a potrvajú iba jeden deň, ale nakoniec trvali štyri dni.

Po ich otvorení Brežnev oboznámil prítomných s názorom sovietskeho vedenia a vedení ďalších štyroch socialistických krajín na vývoj v ČSSR od decembra 1967, pričom uviedol, že v posledných mesiacoch vzniklo v ČSSR reálne nebez-

pečenstvo, že KSČ stratí vedúce postavenie v spoločnosti jednak v dôsledku „aktivizácie antikomunistických síl“ a jednak v dôsledku nesprávneho postoja, ktorý zaujala časť vedenia KSČ, a ktorý podľa neho znamenal rozchod „so zásadami marxizmu-leninizmu“. Videl ho napríklad v požiadavke, aby bolo do stanov KSČ zakomponované právo straníckych orgánov a organizácií zaujímať vlastné stanovisko k uzneseniam vyšších straníckych orgánov, čo označil za pokus rozvrátiť stranu z vnútra. Za rovnako nebezpečné pokladal to, že „vedenie KSČ fakticky odovzdalo do rúk pravicových antisocialistických síl kontrolu nad prostriedkami ideového pôsobenia na masy“, t. j. nad tlačou, rozhlasom a televíziou, ktoré podľa neho vystupovali voči strane „z otvorene nepriateľských pozícií“. Ďalšia výčitka smerovala proti „znovuzrozeniu kultu [Tomáša Garrigua] Masaryka“, ktorý „bol vždy zaprisahaným nepriateľom komunistického hnutia, jedným z inšpirátorov intervencie proti Sovietskej republike“, proti tomu, že „znovu sa vyzdvihuje Beneš, ktorý priviedol krajinu do Mníchova“, ako aj proti „roznecovaniu nacionalistických nálad“ a proti antisovietizmu, ktorý sa v masovokomunikačných prostriedkoch prejavoval tvrdením, „že vraj všetky neúspechy Československa sú spojené s tým, že sa táto republika až do posledného obdobia riadila vo svojom vývoji kýmisi jej vnúteným ‚sovietskym modelom socializmu‘“. Brežnev ďalej kritizoval „očerňovanie“ hospodárskej spolupráce ZSSR a ČSSR, „výzvy na revíziu československej zahraničnej politiky“ (v ktorých videl snahu o odtrhnutie zahraničnej politiky Československa od „jednotnej politiky krajín socialistického spoločenstva“), „pokusy zasadiť úder Varšavskej zmluve, destabilizovať túto zmluvu“ a údajne nedostatočnú ochranu hraníc ČSSR s Rakúskom a so západným Nemeckom. Brežnev ďalej uviedol, že v Československu silnie protisovietska propaganda a objavili sa také protisovietske výpady a urážky, aké sa v poslednom období dali len zriedka nájsť i v kapitalistických štátoch. Kritizoval formovanie politickej opozície pripravujúcej vznik nových politických strán, ktoré požadovali takú istú účasť na výkone moci, akú mala komunistická strana. Zaútočil proti vytváraniu „rozličných skupín a organizácií protisocialistického razenia“, akými podľa neho boli K 231, KAN a ďalších približne 700 rozličných klubov a organizácií, proti rozširovaniu letákov a hesiel s protisovietskym obsahom atď. To všetko podľa neho dokazovalo, že „hrozba kontrarevolučného prevratu“ sa v ČSSR stala „reálnou skutočnosťou“. Aj neúčasť československých zástupcov na porade piatich vo Varšave to podľa neho plne potvrdzovala. V závere svojho obsiahleho vystúpenia pripomenul, čo musí ÚV KSČ urobiť v záujme zastavenia postupu kontrarevolúcie: 1. začať rozhodný útok proti pravicovým, antisocialistickým silám a za tým účelom zmobilizovať všetky prostriedky obrany, ktorými disponuje socialistický štát; 2. zastaviť činnosť všetkých politických organizácií pôsobiacich proti socializmu; 3. ovládnuť prostriedky masovej komunikácie a využívať

ich v záujme socializmu; 4. zomknúť stranické rady na všeobecný boj proti anti-socialistickým silám na principiálnej základni marxizmu-leninizmu a dodržiavať princípy demokratického centralizmu. Imperatívne formulované požiadavky ukazovali, že keby členovia československej delegácie v Čiernej nad Tisou akceptovali Brežnevove odporúčania, bolo by to automaticky znamenalo návrat do politických pomerov spred januára 1968.

Po Brežnevovi vystúpil A. Dubček, ktorý predniesol stanovisko Predsedníctva ÚV KSČ. Okrem iného konštatoval, že pokiaľ išlo o vyslovene protisovietske hlasy, ich existenciu nemožno poprieť, ale treba vychádzať predovšetkým z toho, že *„v našich radoch nemajú odozvu“*; vývoj v ČSSR nešiel podľa Dubčeka takým smerom, aby bolo možné hovoriť *„o kontrarevolučnom stave v krajine, o odchode zo socialistického tábora a už vonkoncom nie o opúšťaní základov socializmu, ako sa to tvrdí v liste piatich bratských strán“*. Pokiaľ išlo o varšavskú poradu piatich, Dubček vyslovil nesúhlas s jej konaním, lebo znamenala v podstate pokus ovplyvniť vývin v ČSSR vyvíjaním tlaku zvonku, ktorý československé stranické a štátne vedenie odsúval na vedľajšiu koľaj. Odmietol názor, že by sa bola menila orientácia československej zahraničnej politiky alebo spochybňovala vernosť ČSSR Varšavskej zmluve a záväzkom, ktoré z nej pre ČSSR vyplývali, a vyslovil nesúhlas s názorom o nedostatočnej ochrane československých hraníc s Rakúskom a so západným Nemeckom, lebo podobný názor bol neopodstatnený. Rozhodne odmietol i obvinenie, že Československo uskutočňovalo kompromisnícku politiku voči NSR, poškodzujúcu záujmy NDR, a práve tak i tvrdenie, že v krajine existoval *„akútny kontrarevolučný stav“*. Apeloval, aby sa situácia zbytočne nedramatizovala, lebo *„hlavnou a rozhodujúcou silou, ktorá udáva smer ďalšieho vývoja, sú [v ČSSR] socialistické sily“* vedené komunistickou stranou, ktorá za svoje hlavné úlohy pokladá: 1. dôsledne oddeliť stranu od minulých deformácií; 2. pripraviť mimoriadny XIV. zjazd strany; 3. po XIV. zjazde pristúpiť k riešeniu najdôležitejších vnútropolitických otázok, medzi ktoré patrilo napríklad nové štátoprávne usporiadanie krajiny, riešenie ekonomických problémov, zlepšenie vzťahu medzi komunistickou stranou a mladou generáciou atď. Dubček ďalej uviedol, že pokiaľ išlo o stanovky strany, pripravovali sa v duchu demokratického centralizmu a jeho leninského chápania, ale *„na rozdiel od doterajšieho byrokratického centralizmu“* sa v nich kládol dôraz na demokratickú stránku. Aktivity súvisiace s prípravou vzniku sociálnodemokratickej strany označil za pokus narušiť jednotu robotníckej triedy, ktorému bola KSČ pripravená čeliť. V ďalšej časti prejavu vysvetlil dôvody zrušenia cenzúry v Československu a v súvislosti s často spomínanou otázkou vedúcej úlohy strany konštatoval, že vedenie KSČ bolo

za také poňatie vedúcej úlohy strany, ktoré „*sa opiera o prirodzené, dobrovoľné uznanie*“ jej vedúcej úlohy, a nie o uznanie vynucované. Takéto poňatie síce môže spôsobiť určité komplikácie, ale KSČ išlo o rozvoj procesu „*konsolidácie a budovania nového politického systému*“, ktorý povedie k pozitívnej spoločenskej iniciatíve a stretne sa s pozitívnym ohlasom nielen v širokých vrstvách spoločnosti, ale aj a najmä u nastupujúcich generácií. V závere prejavu, ktorý nesúhlasnými poznámkami alebo pripomienkami viackrát prerušil hlavne Brežnev, Dubček povedal, že z československo-sovietskych rokovaní v Čiernej nad Tisou by mali vzišť také podnety, ktoré by situáciu medzi socialistickými krajinami ďalej nezhoršovali a umožnili by československej strane postupne vyjasňovať svoj postup a prekonať ťažkosti, ktoré vznikli v dôsledku varšavskej porady vedúcich predstaviteľov piatich krajín Varšavskej zmluvy. Dubčekovo vystúpenie bolo teda v podstate otvorenou polemikou s názormi L. Brežneva a v zásade znamenalo ich odmietnutie.

Po Dubčekovi vystúpil O. Černík, ktorý vyslovil plnú podporu jeho hodnoteniu situácie v ČSSR. Niektoré Dubčekove konštatovania – napríklad o spoľahlivej ochrane československo-rakúskych a československo-západonemeckých hraníc – doplnil o štatistické údaje, ktoré potvrdzovali, že ochrana hraníc bola dlhodobo dobre zabezpečená. Do Černíkovo prejavu viackrát rušivo zasiahli viacerí členovia sovietskej delegácie, ktorí sa dožadovali rozličných vysvetlení – čo sa v ČSSR chápe pod pojmom „*pokrokové a konzervatívne sily*“, ako strana riadi, resp. prečo neriadi masmédiá a pod.

A. Kosygin vo svojom vystúpení povedal, že Dubčekovo a Černíkovo vyjadrenie „*ani v najmenšej miere*“ nepresvedčilo členov sovietskej delegácie a dodal, že v skutočnosti prišlo v ČSSR k obratu nie k lepšiemu, ale k horšiemu. Prezident L. Svoboda podporil názor, že Československo bolo schopné splniť svoju úlohu v oblasti ochrany západných hraníc štátu. V nasledujúcich dňoch vystúpili ďalší členovia delegácií ÚV KSČ a ÚV KSSZ. M. Suslov konštatoval, že prevládajúcou ideologickou tendenciou v Československu bol čoraz ostrejší útok antisocialistických síl proti socializmu, KSČ a marxizmu-leninizmu. V. Biľak uviedol, že vedenie KSČ pracovalo „*v nenormálnych podmienkach*“, pretože „*je fantastický tlak, ktorý určuje, čo máme a čo nemôžeme robiť*“. P. Šešest zdôraznil, že „*strašné*“ bolo to, že vedenie KSČ si ani neuvedomovalo, že opúšťa marxisticko-leninské základy a že republika „*sa môže prerodíť na buržoázu republiku*“. V podobnom tóne hovoril aj N. Podgornij, ktorý zdôraznil, že antikomunistické sily sa usilujú „*v konečnej inštancii strhnúť Československo zo socialistickej cesty a obnoviť v ňom buržoázu repu-*

blíku“. Napriek občas napätej atmosfére, ku ktorej prispeli i vystúpenia alebo kratšie poznámky ďalších členov oboch delegácií, sa po separátnom rokovaní Brežneva s Dubčekom a následných diskusiách medzi užšími, štvorčlennými delegáciami – tzv. „štvorkami“ – (Dubček, Svoboda, Černík a Smrkovský za KSČ, Brežnev, Podgornyj, Kosygin a Suslov za KSSZ) zúčastnených strán, podarilo 31. júla dospieť k obojstrannej dohode, že v mene KSČ a KSSZ dostanú predstavitelia štyroch krajín, ktoré sa (okrem ZSSR) zúčastnili porady vo Varšave, pozvanie na nové stretnutie šiestich, ktoré sa uskutoční v Bratislave. Na tomto stretnutí sa vypracuje spoločný dokument, ktorý bude demonštrovať jednotu socialistických štátov a bude mať platnosť záväzného uznesenia, ktoré musí bezpodmienečne plniť každý jeho signatár. Podpísaním uvedeného dokumentu sa malo skončiť s dovtedajším nedorozumením a spormi medzi ČSSR a „päťkou“, a dôraz sa mal položiť na „jednotu a silu socialistického tábora“. Pozvanie pre štyri strany varšavskej porady na schôdzku v Bratislave im bolo odoslané neskoro večer 31. júla a 1. augusta mohol Brežnev pred ukončením porady v Čiernej nad Tisou jej účastníkom oznámiť, že predstavitelia Bulharska, Maďarska, NDR a Poľska pozvanie prijali.

Rokovania v Čiernej nad Tisou sa teda skončili kompromisom a hrozba bezprostrednej vojenskej invázie, o ktorej sa už dlho šepkalo, zdanlivo pominula. Cena, ktorú bolo potrebné zaplatiť za kompromis, spočívala v prísľube československých predstaviteľov, že zabezpečia vedúcu úlohu strany, budú dodržiavať zásadu proletárskeho internacionalizmu a garantovať, že Československo ostane pevnou súčasťou Varšavskej zmluvy. V záujme dosiahnutia týchto cieľov mali opätovne zaviesť dôslednú kontrolu tlače, rozhlasu a hlavne televízie a urobiť nevyhnutné kádrové zmeny – prinútiť Č. Císaľa, aby abdikoval z funkcie tajomníka ÚV KSČ, zabrániť, aby sa na príprave XIV. zjazdu KSČ podieľala „pravica“, obmedziť pole pôsobnosti ministra vnútra J. Pavla atď. Vzájomné povinnosti a záväzky rokujúcich strán ostali vo verbálnej rovine, nijaké dokumenty neboli podpísané. Kompromis dosiahnutý počas úmorných rokovaní v Čiernej nad Tisou od začiatku podlamovala veľká vzájomná nedôvera medzi tými, ktorí ho uzavreli.

JÚL

Kultúrny život publikoval anketu s názvom – Aké máte predstavy o terajšej a budúcej politickej reprezentácii Slovenska? Bola určená čitateľom, ale na uvedenú otázku odpovedali aj osobnosti slovenského kultúrneho života.

Najväčšie sympatie prejavovali A. Dubčekovi, G. Husákovi, H. Kočtúchovi, V. Pavlendovi a ďalším.

JÚL - AUGUST

- Bolo dokončené bratislavské krematórium, vynikajúce architektonické dielo arch. Ferdinanda Milučkého, prvé svojho druhu na Slovensku. Súčasťou jeho exteriéru bolo aj sochárske dielo Vladimíra Kompánka.
- Vo Vyšných Ružbachoch sa už po štvrtý raz uskutočnilo *Medzinárodné sochárske sympóziu*m. V miestnom travertínovom lome pracovali spolu s moravskými a slovenskými sochármi aj sochári z Japonska, z Talianska a z USA.

1. AUGUSTA

- Na záver rokovaní v Čiernej nad Tisou L. Brežnev A. Dubčekovi údajne povedal: „*My vám po tomto rokovaní dôverujeme, ale neopovázajte sa nás sklamať. Potom by sme museli siahnuť k najhoršiemu.*“ Uvedené slová citoval V. Biľak na plenárnom zasadaní ÚV KSČ v novembri 1968.
- Minister zahraničných vecí NSR W. Brandt charakterizoval postoj Západu k „československej jari“ slovami, ktoré plne odzrkadľovali realitu: „*Najlepšie, čo môžeme pre Prahu urobiť, je, že neurobíme nič.*“

3. AUGUSTA

- V Bratislave sa uskutočnila porada vedúcich predstaviteľov komunistických a robotníckych strán šiestich socialistických krajín. Na záver porady bolo prijaté *Vyhlásenie šiestich komunistických a robotníckych strán*.

Bulharskú komunistickú stranu zastupoval na porade jej prvý tajomník a predseda rady ministrov BLR T. Živkov, člen politického byra a tajomník ÚV BKS S. Todorov a člen politického byra a podpredseda rady ministrov BLR P. Kubadinski; zástupcami Maďarskej socialistickej robotníckej strany boli prvý tajomník ÚV MSRS J. Kádár, člen politického byra ÚV MSRS, predseda vlády MLR J. Fock a člen politického byra a tajomník ÚV MSRS Z. Komócsin; Jednotnú socialistickú stranu Nemecka (SED) zastupovali prvý tajomník ÚV SED a predseda štátnej rady NDR W. Ulbricht, člen politického byra a tajomník ÚV SED, predseda rady ministrov NDR W. Stoph, člen politického byra a tajomník

ÚV SED E. Honecker, člen politického byra a tajomník ÚV SED, predseda ústrednej straníckej kontrolnej komisie SED H. Matern, člen politického byra a tajomník ÚV SED G. Mittag a kandidát politického byra a tajomník ÚV SED H. Axen; za Poľskú zjednotenú robotnícku stranu sa porady zúčastnili: prvý tajomník ÚV PZRS W. Gomulka, člen politického byra, predseda rady ministrov PZR J. Cyrankiewicz a člen politického byra, tajomník ÚV PZRS Z. Kliszko; zástupcami KSSZ boli: generálny tajomník ÚV KSSZ L. Brežnev, člen politického byra ÚV KSSZ, predseda prezídia Najvyššieho sovietu ZSSR N. Podgornyj, člen politického byra ÚV KSSZ, predseda rady ministrov ZSSR A. Kosygin, člen politického byra a tajomník ÚV KSSZ M. Suslov, člen politického byra ÚV KSSZ, prvý tajomník ÚV KS Ukrajiny P. Šelest, tajomník ÚV KSSZ K. Katušev a tajomník ÚV KSSZ B. Ponomarjov.

Vyhlásenie šiestich komunistických a robotníckych strán prijaté v Bratislave bolo svojím obsahom a štýlom fakticky takmer nič nehovoriacim dokumentom, ktorý schematicky vymenúval „víťazstvá“ socialistických štátov od porážky fašizmu, upozorňoval na úlohy, ktoré pred nimi stáli, pripomínal „*podvratnú činnosť imperializmu namierenú proti mieru a bezpečnosti národov*“ a pod. Hoci sa vyhlásenie o Československu priamo nezmieňovalo, za určitú narážku na vývoj v ČSSR možno pokladať pevné odhodlanie účastníkov porady „*urobiť všetko, čo od nich závisí, na prehĺbenie všestrannej spolupráce svojich krajín na základe princípov rovnoprávnosti, zachovania suverenity a národnej nezávislosti, územnej nedotknuteľnosti, bratskej spolupráce a solidarity*“, ako aj to, že súčasná situácia si od účastníckych strán „*vyžaduje neochabujúce úsilie na zvýšenie obranyschopnosti každého socialistického štátu a celého socialistického spoločenstva, na upevnenie politickej a vojenskej spolupráce v organizácii Varšavskej zmluvy.*“ Účastníci bratislavskej porady však prijaté *Vyhlásenie* zrejme pokladali – až na zástupcov československej strany – len za taktický manéver, lebo v čase jeho podpísania boli vo všeobecnosti presvedčení, že vedenie KSČ nedokáže zvrátiť vývoj v ČSSR smerom prijateľným pre vedenie piatich krajín Varšavskej zmluvy, a že skutočný boj o Československo a v Československu sa začne až po stretnutí v Bratislave.

Počas bratislavskej porady bol predstaviteľom ÚV KSSZ odovzdaný tzv. „*pozyvajúci list*“. Aj keď medzi „*pozyvajúce listy*“ možno zaradiť viaceré dokumenty, v zásade išlo o dve písomnosti. Prvou bol nedatovaný „*pozyvajúci list*“, ktorý podpísali piati predstavitelia „*zdravých síl*“ v KSČ v nasledujúcej forme a poradí: Indra, Kolder Drahomír, Kapek, Švestka, V. Biľak. Tento list bol pravdepodobne napísaný v čase pred rokovaním delegácie Predsedníctva ÚV KSČ s delegáciou

politického byra ÚV KSSZ v Čiernej nad Tisou. Jeho signatári ho napísali s tým, že ak sa situácia v ČSSR „nezlepší“, t. j. ak vedenie KSČ neprihliadne na požiadavky ZSSR a jeho štyroch najvernejších spojencov a bude pokračovať v dovtedajšom reformnom kurze, odovzdajú ho sovietskemu vedeniu, ktoré ho použije ako formálnu zámienku na vojenský zásah proti Československu. Odovzdanie tohto listu vedúcim sovietskym činiteľom sprevádzajú určité nejasnosti, ale je isté, že k nemu prišlo počas porady predstaviteľov šiestich komunistických a robotníckych strán v Bratislave 3. augusta, t. j. krátko po rokovaní v Čiernej nad Tisou.

Autorom druhého „pozyvajúceho listu“ bol kandidát Predsedníctva ÚV KSČ A. Kapek. Vzhľadom na svoj účel bol list štylizovaný neobvykle, čo napokon priznal sám jeho autor už v úvode písomnosti. Kapkov list bol adresovaný generálnemu tajomníkovi ÚV KSSZ L. Brežnevovi a dôvody jeho napísania sú zhrnuté v posledných dvoch odsekoch, ktoré zneli nasledovne: *„Akcieschopnosť strany (t. j. KSČ – zost.) je dnes tak paralyzovaná, že už nie sme schopní vnútornými silami zabrániť ďalšiemu prehľbovaniu nepriaznivého vývoja [v ČSSR]. Potvrdilo to posledné rokovanie ústredného výboru k listu (správne má byť „o liste“ – zost.) piatich bratských strán, keď plénum ústredného výboru bolo [pod] vonkajším tlakom prakticky zbavené práva uvážlivo konať samostatne.*

Obraciam sa preto na Vás, súdruh Brežnev, s výzvou i prosbou o bratskú pomoc našej strane (t. j. KSČ – zost.), všetkému nášmu ľudu pri odrazení síl, ktoré nielen že zvädzajú priebeh demokratického ozdravenia života celej socialistickej spoločnosti na sčesť, ale vo svojej podstate vytvárajú vážne nebezpečenstvo pre samotný osud socializmu v ČSSR.“

Kapkov list bol napísaný pravdepodobne počas československo-sovietskych rokovaní v Čiernej nad Tisou, kde bol pravdepodobne aj odovzdaný sovietskej strane.

4. AUGUSTA

- Prvý tajomník ÚV KSČ A. Dubček predniesol rozhlasový a televízny prejav, v ktorom napriek viacerým varovným signálom z rokovaní v Čiernej nad Tisou a v Bratislave okrem iného uviedol, že *„rokovanie v Čiernej nad Tisou a v Bratislave otvorilo nášmu obrodnému socialistickejmu procesu ďalší potrebný priestor“*. Týmto konštatovaním, ktoré obsahovo nezodpovedalo priebehu roko-

vaní v Čiernej nad Tisou a v Bratislave, chcel prevdepodobne upokojiť českú a slovenskú verejnosť.

- Americký veľvyslanec v Československu Jacob Beam poslal Štátnemu departementu telegram, v ktorom ho informoval o aktuálnej situácii vo vývoji československo-sovietskej konfrontácie. Podľa Beama si Dubčekov režim zaslúžil uznanie za to, že si v Čiernej nad Tisou zachránil kožu, resp. dosiahol zmiernenie sovietskej vojenskej hrozby. Jazyk „bratislavskej deklarácie“ však podľa Beama ukázal, že ČSSR sa bude musieť viac podriaďiť línii sovietskej zahraničnej politiky. Veľvyslanec okrem iného upozornil i na to, že „československá kríza“ bola dôsledkom nátlaku ZSSR a jeho spojencov na ČSSR.

5. AUGUSTA

- Štátny departament zaslal všetkým americkým diplomatickým misiám v Európe telegram o situácii v ČSSR, ako sa vykryštalizovala po rokovaniach v Čiernej nad Tisou a v Bratislave. Podľa telegramu, fáza priamej hrozby sovietskej invázie do ČSSR po prvý raz od zverejnenia „varšavského“ listu z 15. júla 1968 pominula. Telegram, mapujúci situáciu v ČSSR, poukázal na optimistické prejavy A. Dubčeka o pokračovaní v demokratizácii v Československu a uvádzal, že Dubčekov režim údajne dostal možnosť pokračovať v reformách, hoci nebolo jasné, koľko a ako za to bude musieť zaplatiť.

ZAČIATOK AUGUSTA

Brezovú pod Bradlom a Slovensko navštívila po tridsiatich rokoch markíza Julianna Benzoni, niekdajšia snúbenica M. R. Štefánika. Išlo o súkromnú turistickú cestu, avšak v súvislosti s prípravou publikácie o Štefánikovi priniesla i niektoré dokumenty súvisiace s jeho životom. Na pozvanie Slovenského literárneho fondu navštívila Budmerice a neskôr Martin.

6. AUGUSTA

V Prahe zasadala pod vedením Lubomíra Štrougala Hospodárska rada vlády. Okrem iného ocenila iniciatívu jednotlivcov i celých pracovných kolektívov, ktoré zasielali finančné prostriedky na Fond republiky. Len počas prvých piatich augustových dní prišlo na účet č. 2171 Štátnej banky československej vyše 15 miliónov Kčs, najvyššiu sumu, vyše 5 miliónov korún, poukázali Závody ťažkého strojárstva Martin. Hospodárska rada rokovala i o využití týchto mimoriad-

nych finančných prostriedkov. Podľa jej názoru sa mali využiť najmä na zlepšenie životného prostredia, bytovú výstavbu a pod. Výzva pracujúcich podniku Drobný tovar v Olomouci „Každý občan gram zlata“ sa rýchlo šírila po celej republike.

Hospodárska rada sa zaoberala aj problematikou výstavby diaľnic v Československu. Na obdobie rokov 1970 – 1975 navrhla urýchlenie ich výstavby tak, aby sa ročne vybudovalo viac než 100 kilometrov týchto ciest.

7. AUGUSTA

Podľa pripraveného *Návrhu zásad federatívneho usporiadania Československa* malo rozhodujúce miesto v systéme riadenia ekonomiky patriť federálnym orgánom, a nie „národným ekonomikám“, ako to presadzovala slovenská strana. Ekonomické vyrovnávanie Slovenska s českými krajinami sa malo uskutočňovať na základe opatrení federálnej vlády „*pri čo najširšej angažovanosti národov a národných štátov*“; proklamovanú „angažovanosť“ však výrazne obmedzovala zásada presadzovaná českými ekonómami, a síce, že v podmienkach jednotného trhu nemožno absolutizovať samostatnosť národných ekonomik, resp. oslabovať právomoci federálnych orgánov.

9. AUGUSTA

- L. Brežnev mal telefónický rozhovor s A. Dubčekom, v ktorom mu vyčítal, že československá strana neplní dohody a záväzky prijaté v Čiernej nad Tisou, a že sovietske vedenie je tým znepokojené. Dubček mu oponoval tvrdením, že na viacerých veciach, o ktorých bola reč v Čiernej nad Tisou, sa pracuje, ale išlo o záležitosti, ktoré sa nedali vyriešiť za pár dní; Brežnev zjavne nebol spokojný s Dubčekovými odpoveďami a jeho presvedčenie, „*že záväzky, ktoré sme spoločne s vami prijali v Čiernej nad Tisou, sa neplnia, a to tak tie, ktoré sme prijali na dvojstrannej schôdzke za účasti všetkých členov predsedníctva ÚV, ako i kádrové otázky, na ktorých sme sa dohodli na stretnutí*“, sa ešte upevnilo.

- Minister zahraničných vecí J. Hájek prijal senátora za Demokratickú stranu Mika Mansfielda, ktorý sa s uznaním vyjadril o československom obrodnom procese. Zvýšený dôraz ČSSR na zachovanie suverenity označil za prejav zdravého nacionalizmu, čo podľa neho vytváralo predpoklady na zlepšenie československo-amerických vzťahov. Zároveň sa vyslovil proti akémukoľvek zasahovaniu do vnútorných vecí ČSSR, čoho sa plne pridržiavala i vláda USA, a pre zachova-

nie spojeneckých zväzkov medzi ČSSR a ostatnými socialistickými krajinami. J. Hájek potvrdil, že spojenectvo a priateľstvo so ZSSR bolo naďalej základným kameňom československej zahraničnej politiky, a že to isté platí aj o spojenectve ČSSR s ostatnými krajinami Varšavskej zmluvy.

- Predsedníctvo ÚV KSS rokovalo o podkladových materiáloch na pripravovaný mimoriadny zjazd KSS. Predmetom diskusie bol i hlavný prejav, ktorý mal na zjazde predniesť V. Biľak. Zásluhou V. Pavlendu bola do prejavu zaradená okrem iného i pasáž, v ktorej sa konštatovalo, že proces *„industrializácie bol nedostatočne využitý, podobne ako potenciálne zdroje na vybudovanie moderného hospodárstva na takej štrukturálnej a technickej úrovni, ktorá by zodpovedala vtedajšiemu stavu svetového vedeckého a technického progresu. Takisto sa nedoriešili problémy v oblasti ekonomického a sociálneho vyrovnávania Slovenska na úroveň českých krajov. Pre rok 1966 sa uvádzalo, že Slovensko dosahuje v tvorbe národného dôchodku len 72 % úrovne českých krajov“*. Príčiny tohto stavu spočívali predovšetkým v nevyhovujúcej štruktúre a zastaranej technickej úrovni výrobných zariadení v priemysle, ako aj v nerozvinutej výskumnej a vývojovej základni. Mnohým slovenským podnikom totiž chýbali vlastné vývojové či konštrukčno-technologické pracoviská.

9. - 11. AUGUSTA

Na návšteve v ČSSR bola stranícka a vládna delegácia Socialistickej federatívnej republiky Juhoslávie vedená prezidentom J. Brozom-Titom, ktorý počas návštevy okrem iného povedal, že juhoslovanské vedenie je veľmi znepokojené vývojom vzťahov medzi Československom a piatimi socialistickými krajinami, ale s potešením prijalo výsledky rokovaní v Čiernej nad Tisou a v Bratislave. Základné pozitívum videla juhoslovanská strana *„v uznaní práva [ČSSR] na samostatný vývoj“*, pričom za rozhodujúcu pokladala *„ďalšiu realizáciu akčného programu a rozhodné vystupovanie proti všetkým, ktorí by ho chceli sabotovať“*. Juhoslovanský prezident však zároveň upozornil, že *„i v demokracii je možné siahnuť na tých, ktorí by boli proti socializmu“*. Napriek tomu, že J. Broz-Tito počas návštevy v ČSSR volil slová opatrne, jeho pobyt v Československu prispel k posilneniu optimizmu a nádeje, že ČSSR bude môcť pokračovať v obrodnom procese.

10. AUGUSTA

V Martine sa konalo obnovujúce Valné zhromaždenie *Matice slovenskej*, ktorá sa na základe zákona SNR z 27. júna opätovne stala spolkom s možnosťou zakladať

miestne odbory. Valného zhromaždenia sa zúčastnili poprední predstavitelia politického, verejného a kultúrneho života. Osobitnú vážnosť mu dodala prítomnosť prezidenta republiky L. Svobodu a predsedu Národného zhromaždenia ČSSR J. Smrkovského. Za predsedu Matice slovenskej zvolili L. Novomeského. Odbory Matice slovenskej mali okolo 100-tisíc členov a táto celonárodná inštitúcia významne prispela k formovaniu občianskej spoločnosti na Slovensku.

12. AUGUSTA

- Československý chargé d'affaires vo Washingtone Jaroslav Žantovský informoval ministerstvo zahraničných vecí v Prahe o pohľade americkej administratívy a tlače na rokovania v Čiernej nad Tisou a v Bratislave. Uviedol, že prakticky jedinou oficiálnou reakciou USA na tieto rokovania bolo vyjadrenie hovorca Štátneho departmentu, ktorý zopakoval, že USA sa nebudú v nijakej forme angažovať v československých záležitostiach. Situáciu v ČSSR pokladala americká tlač za provizórium a nevyklúčovala nové rokovania alebo vyostrenie konfliktu. Verejnosť, tlač i Kongres však podľa Žantovského stáli napriek tomu jednoznačne na strane Československa.

- Predsedníctvo SNR vymenovalo za prvého námestníka povereníka predsedu Komisie SNR pre národné výbory genmjr. E. Pepicha, ktorý dovtedy oficiálne zastával funkciu náčelníka Hlavnej politickej správy ČSLA. V súvislosti s prípravou federalizácie sa rávalo s tým, že bude pôsobiť na Slovensku v rámci rezortu vnútra.

13. AUGUSTA

L. Brežnev mal „veľmi vzrušený“ telefonický rozhovor s A. Dubčekom, v ktorom ho opätovne obvinil z neplnenia dohôd prijatých v Čiernej nad Tisou „medzi štyrmi očami“ a počas rokovaní „štvoriek“, ako aj dohody medzi politickým byrom ÚV KSSZ a Predsedníctvom ÚV KSČ. Brežnev sa dožadoval rozsiahlych personálnych zmien v masmédiách, ale i na niektorých ministerstvách a v iných orgánoch (išlo najmä o odvolanie Č. Císařa, F. Kriegl'a a J. Pelikána) a keď mu Dubček vysvetľoval, že vyriešenie týchto vecí si vyžaduje určitý čas, Brežnej odpovedal, že „klame“, a že politické byro ÚV KSSZ dospelo k jednomyselnému záveru, že aktuálna situácia v Československu svedčí o úplnom porušení dohôd dosiahnutých v Čiernej nad Tisou. Rozhovor sa následne ešte vyostřil, ale napokon sa skončil v zmierlivejšom tóne, hoci jeho obsah i tón svedčili o hlbokkej nedôvere generálneho tajomníka ÚV KSSZ k prvému tajomníkovi ÚV KSČ a vôbec k vedeniu KSČ,

ako i o tom, že na program dňa sa bezpochyby dostal vojenský zásah piatich krajín Varšavskej zmluvy proti Československu.

14. AUGUSTA

Československá vláda schválila návrh zásad federatívneho usporiadania ČSSR, ktorý vypracovala odborná vládna komisia. Návrh obsahoval politické, právne a hospodárske princípy česko-slovenskej federácie a stal sa súčasťou celkového demokratizačného procesu, pretože vychádzal z *Akčného programu KSC* a z vyhlásenia vlády z apríla 1968.

POLOVICA AUGUSTA

Bratislavský Slovnaft patril k prvým podnikom v republike, ktoré ukončili prípravy na vznik podnikovej rady pracujúcich. Podľa jej štatútu vo voľbách, ktoré sa mali uskutočniť v polovici septembra, mohol kandidovať dvojnásobný počet budúcich členov rady. Tá mala mať dvadsaťpäť členov, pričom päť miest bolo rezervovaných pre volených odborníkov, ktorí neboli zamestnancami podniku, a ďalších päť miest mali k dispozícii štátne orgány, ktoré mohli do rady nominovať svojich delegátov.

15. - 17. AUGUSTA

Na návšteve v ČSSR bola stranícka a vládna delegácia Rumunskej socialistickej republiky, vedená generálnym tajomníkom Rumunskej komunistickej strany a predsedom štátnej rady RSR N. Ceaușescom, ktorý počas pobytu v Prahe vyslovil názor, že Československo sa uberá správnou cestou, a že československá robotnícka trieda, československý ľud i československá inteligencia sú schopné prekonať niektoré ťažkosti v obrodnom procese i rozličné negatívne javy, ktoré ho sprevádzajú, a že dokážu odraziť každý pokus o narušenie socialistickeho zriadenia v ČSSR. Odmietol predstavu, že by potreba spoločnej obrany socialistických štátov mala zahŕňať i prípadnú intervenciu proti niektorej socialistickej krajine.

16. AUGUSTA

- Politické byro ÚV KSSZ schválilo text Brežnevovho listu Dubčekovi, ktorý mu mal odovzdať sovietsky veľvyslanec v ČSSR S. Červonenko. List obsahoval zoznam povinností a požiadaviek, ktoré československé vedenie podľa sovietskych

predstavitel'ov nespnilo, a Červonenko dostal príkaz, aby s obsahom listu oboznámil v čo najkratšom čase aj F. Barbírka, V. Biľaka, A. Indru, A. Kapka, D. Koldera, J. Pillera, E. Rigu a B. Švestku. V liste sa okrem iného zdôrazňovalo, že vývoj v Československu ohrozuje strategicko-vojenskú „súdržnosť celého socialistického tábora“.

- V Prahe bola podpísaná *Zmluva o priateľstve, spolupráci a vzájomnej pomoci medzi Československou socialistickou republikou a Rumunskou socialistickou republikou*. V mene ČSSR zmluvu podpísal prezident republiky L. Svoboda, za RSR generálny tajomník Rumunskej komunistickej strany a predseda štátnej rady RSR N. Ceaușescu. Zmluva nadobudla platnosť 7. mája 1969.
- Ústredný výbor Slovenského Národného frontu schválil návrh na rozšírenie SNR o 47 členov, ktorí sa mali stať budúcimi poslancami Snemovne národov Federálneho zhromaždenia ČSSR.
- V Bratislave otvorili pobočku Československej obchodnej banky. Jej pracovnou náplňou malo byť zabezpečovanie zahraničnoobchodných finančných operácií pre viac ako 150 podnikov na Slovensku. Predpokladalo sa, že od roku 1969 bude mať na starosti i priame financovanie a úverovanie podnikov zahraničného obchodu na Slovensku.

17. AUGUSTA

- Komárne sa z iniciatívy J. Kádára uskutočnilo stretnutie s A. Dubčekom. Podľa Z. Mlynára išlo o „*pokus varovať Dubčeka vo chvíli, keď už [Kádár] vedel o rozhodnutí Moskvy vojensky intervenovať [v ČSSR]. Kádár nevyzradil Dubčekovi toto rozhodnutie, ale jasne mu naznačil úmysel intervenovať. Po intervencii sám Dubček uznal, že niektoré Kádárove výroky sa tak dali chápať. Povedal tiež, že nakoniec, keď už sa spolu lúčili na peróne, Kádár sa ho takmer zúfalo opýtal: ‚Vari naozaj neviete, s kým máte do činenia?‘*“
- V Moskve pokračovalo zasadanie politického byra a sekretariátu ÚV KSSZ. V jeho úvode L. Brežnev prítomných oboznámil s obsahom svojich najnovších rozhovorov s J. Kádárom a uviedol, že Kádár bol pripravený podieľať sa na všetkých akciách súvisiacich s „pomocou ľudu Československa“, a že plénum i politické byro Maďarskej socialistickej robotníckej strany prijali v tomto smere príslušné rozhodnutia a nariadili mobilizáciu armády. Na záver trojdňového zasadania prijala politické byro ÚV KSSZ uznesenie, v ktorom sa okrem iného uvádzalo, že „*politic-*

ké prostriedky pôsobenia na vedenie KSČ boli vyčerpané“ a preto „nastal okamih prijať aktívne opatrenia na záchranu socializmu v ČSSR“. Po prijatí tohto uznesenia bola na nasledujúci deň zvolaná do Moskvy porada vedúcich stranických a vládnych činiteľov piatich krajín („päťky“) Varšavskej zmluvy.

18. AUGUSTA

- V Moskve sa uskutočnila porada „päťky“, na ktorej sa rozhodlo o vojenskom zákroku proti Československu. Poradu otvoril L. Brežnev, ktorý prítomných oboznámil s podstatou československo-sovietskych rokovaní v Čiernej nad Tisou, pričom konštatoval, že k očakávanej náprave situácie v ČSSR neprišlo, ba v určitom zmysle útoky „pravice“ podľa neho ešte zosilneli. Ďalej informoval o svojich telefonických rozhovoroch s A. Dubčekom i o tom, že vo vedení KSČ sa medzičasom sformoval „kolektív zdravých síl“, ktoré boli rozhodnuté viesť boj za podmienky, že v pondelok 19. augusta, t. j. v priebehu nasledujúceho dňa, dostanú zo strany piatich krajín ubezpečenie, že v noci z 20. na 21. augusta začnú vojská „päťky“ ozbrojenú akciu. Potom sa Brežnev zmienil o predpokladanej taktike postupu „zdravých síl“ po začatí akcie a uviedol, že s Dubčekom sa počítať nedá, lebo *„plne prešiel na stranu pravice“*. Vyslovil presvedčenie, že *„zdravé sily“* postupujú správne, ak žiadajú, aby sa k rozhodnej akcii pristúpilo čím skôr, lebo príhodnejšia chvíľa už nenastane a situácia sa môže len zhoršiť. *„Chápeme, ...že krok, urobený dnes či zajtra, pre nás [piatich] nebude ľahký, ale ani neskoršie to pre nás nebude ľahké“*, konštatoval a dodal, že sovietske vedenie malo k dispozícii list, ktorým sa vedúci činitelia „zdravých síl“ obrátili na vedenia piatich krajín s prosbou *„o poskytnutie účinnej podpory a pomoci všetkými prostriedkami... vrátane vojenských“*.

V následnej diskusii W. Ulbricht podporil Brežnevovo hodnotenie situácie a okrem iného povedal, že pre *„Dubčeka bolo spoločné vyhlásenie z Bratislavy len podvodným prostriedkom na to, aby získal čas“*. Aj T. Živkov, W. Gomuška a J. Kádár plne podporili hodnotenie a návrhy prednesené Brežnevom. Kádár sa pri vyslovení svojej podpory zmienil o svojom včerajšom stretnutí s Dubčekom na československo-maďarskej hranici, pričom rozhovor s ním označil za *„celkom neplodný a bezvýsledný“*. V ďalšej časti porady sa jej účastníci zaoberali niektorými technickými detailmi súvisiacimi s poskytnutím „pomoci“ – využitím propagandistických prostriedkov, opatreniami, ktoré treba prijať na železnici v záujme bezproblémového vstupu vojsk na územie ČSSR, otázkami budúcej pomoci „novým [československým]

súдруhom“, lebo – ako konštatoval Brežnev – „v dôsledku bojov môže prísť k stratám, poškodeniu domov a sídlisk. Bude treba dať drevo, cement a ďalšie pre obnovu... V každom prípade majme na pamäti, že novým súdruhom bude potom treba pomáhať.“ Krátko po tomto konštatovaní sa porada, ktorá definitívne rozhodla o osude československého reformného procesu, skončila.

- Americký prezident L. Johnson poslal L. Brežnevovi odpoveď na otázku, či vláda USA naďalej „pevne uznáva“ výsledky konferencií v Jalte vo februári 1945 a v Postupime v júli –auguste 1945, t. j. v podstate rozdelenie sfér vplyvu v Európe. Odpoveď šéfa Bieleho domu bola kladná.

19. AUGUSTA

- Sovietsky veľvyslanec v USA A. Dobrynin informoval vedúcich amerických predstaviteľov, že pripravované sovietsko-americké rozhovory o odzbrojení a mierovom využívaní atómovej energie sa môžu začať v Moskve v polovici októbra alebo „v najbližšom čase“. Išlo o šikovný manéver Kremľa, ktorý vedel, čo pripravuje, a medzinárodné dôsledky vojenského vpádu do ČSSR sa usiloval vopred neutralizovať ústretovým postojom voči americkým vodcom. V tom čase sa predpokladalo, že americký prezident L. Johnson navštívi začiatkom októbra ZSSR a so sovietskymi predstaviteľmi prerokuje viaceré otázky týkajúce sa vzájomných vzťahov. Johnsonovi, ktorý si bol vedomý žalostnej situácie USA vo Vietname, veľmi záležalo na sovietsko-americkom stretnutí na najvyššej úrovni, a tak Dobryninovu informáciu prijal so zadosťučinením. S ministrom zahraničných vecí D. Ruskom sa zhodol, že Dobryninovo oznámenie treba privítať a 21. augusta prostredníctvom tlače oficiálne informovať o pripravovanej ceste amerického prezidenta do ZSSR.

- Náместník ministra vnútra V. Šalgovič zvolal v Prahe dôvernú poradu vybraných pracovníkov ŠtB.

20. AUGUSTA

- Popoludní rokovalo v Prahe Predsedníctvo ÚV KSČ. Najprv sa zaoberalo návrhom správy ÚV KSČ mimoriadnemu XIV. zjazdu strany, večer sa sústredilo na analýzu situácie, ktorá sa vytvorila v posledných dňoch. V tejto otázke existovali v predsedníctve protikladné názory, v dôsledku čoho sa vyhranili dve skupiny členov tohto orgánu, ktoré sa o pár hodín neskôr ocitli na opačných koncoch priesečníka rozdeľujúceho československú spoločnosť na dve nerovnako veľké časti:

na absolútnu väčšinu odmietajúcu inváziu „spojencov“, a na menšinu, ktorá v novej situácii videla svoju záchranu. V plnej miere sa táto skutočnosť prejavila až neskoro večer, keď sa vojenská intervencia stala realitou. Predtým sa však odohralo niekoľko dôležitých udalostí.

- V neskorých večerných hodinách, krátko pred vstupom vojsk „päťky“ na územie ČSSR, informoval sovietsky veľvyslanec v Československu S. Červonenko a stály predstaviteľ Varšavskej zmluvy v ČSSR genpor. A. A. Jamščikov ministra národnej obrany M. Dzúra o blížiacej sa intervencii. Po telefonickom rozhovore s L. Brežnevom a ministrom obrany ZSSR A. Grečkom Dzúr prisľúbil, že ČSLA nebude klásť odpor intervenčným vojskám. Krátko po prekročení československých hraníc prvými vojenskými jednotkami vydal rozkaz, aby československé vojská zostali v kasárňach a mierových posádkach, a aby v nijakom prípade nepoužili zbrane. Platil zákaz vzletu československých lietadiel a československá armáda mala poskytnúť sovietskym vojskám všestrannú pomoc.

- Sovietsky veľvyslanec v ČSSR S. Červonenko v neskorých večerných hodinách (okolo pol dvanástej v noci) prezidenta L. Svobodu na Pražskom hrade ústne informoval, že vojenské jednotky piatich krajín vstúpia o polnoci na územie ČSSR. Povedal, že prídu „ako verní priatelia československého ľudu“ a nebudú zasahovať do vnútorných vecí krajiny. V mene ústredných stránických a vládnych orgánov piatich krajín Červonenko prezidenta zároveň požiadal, aby sa na armádu a ľud obrátil s výzvou, aby vojskám nekládli odpor a vyhli sa tak nežiaducim incidentom a obetiam. Svoboda odpovedal, že vstup vojsk do Československa ho neteší, ale urobí všetko potrebné, aby zabránil krviprelievaniu.

- Asi o 23. 40 hod. dostal predseda vlády O. Černík správu, že vojská piatich krajín Varšavskej zmluvy začali prekračovať československé hranice. Černík o tom informoval členov Predsedníctva ÚV KSČ, ktorí pokračovali v rokovaní začatom popoludní. Správa vyvolala medzi prítomnými búrlivú reakciu. Okolo polnoci prišiel medzi členov Predsedníctva ÚV KSČ prezident republiky L. Svoboda, ktorého o invázii krátko predtým informoval sovietsky veľvyslanec S. Červonenko.

- Inváziu uskutočnili vojenské jednotky Sovietskeho zväzu, Bulharska, Maďarska, NDR (len prostredníctvom veliteľsko-spravodajského oddielu) a Poľska. Na územie ČSSR vstúpilo v prvom slede 27 divízií s 300-tisíc vojakmi, s tisíckou

lietadiel, s vyše šesťtisícami tankov a so štyritisíc delami. Bola to najväčšia ozbrojená akcia v Európe od konca druhej svetovej vojny.

- O tisíce kilometrov ďalej na západ požiadal sovietsky veľvyslanec v USA A. Dobrynin večer o šiestej hodine (medzi stredoeurópskym a washingtonským časom bol približne šesťhodinový časový rozdiel) o stretnutie s prezidentom Johnsonom. Prezidentov poradca W. Rostow to Johnsonovi oznámil o čosi neskôr, pričom ho informoval, že sovietsky veľvyslanec mu chce osobne odovzdať posolstvo od najvyšších vládných miest. Na prezidentovu otázku, o čo ide, Rostow odvetil, že Dobrynin ho o tom neinformoval. Potom sa medzi Johnsonom a Rostowom odohral krátky rozhovor: – „Predpokladáte, že ide o Československo?“, opýtal sa prezident. – „Je to možné“, znela odpoveď, po ktorej Johnson povedal, že veľvyslancu prijme okolo ôsmej večer.

V dohodnutú hodinu (armády piatich krajín boli v tom čase už na území ČSSR) čakal „očividne nervózny“ Dobrynin v Bielom dome na prijatie. Johnson si po zvitání povšimol jeho nezvyčajnú nervozitu, chcel ho upokojiť, a tak s ním prehodil niekoľko priateľských slov. Dobrynin sa uvoľnil a chvíľu sa v prítomnosti štátneho tajomníka D. Ruska nezáväzne debatovalo. Zakrátko však veľvyslanec opäť „zvážnel“ a povedal: *„Pán prezident, mám naliehavý pokyn mojej vlády podať Vám správu o vážnej záležitosti. Prečítam Vám ju.“* V správe sa hovorilo, že v dôsledku pokračujúcich útokov vonkajších i vnútorných *„agresívnych síl proti existujúcemu spoločenskému poriadku a ústavnému zriadeniu v Československu sa vláda Československej socialistickej republiky obrátila na spojenecké krajiny vrátane Sovietskeho zväzu so žiadosťou o priamu pomoc, a to aj vojenskú“*. V správe sa ďalej zdôrazňovalo, že ohrozenie socialistického zriadenia v Československu bolo zároveň ohrozením základov mieru v Európe a bezpečnosti vo svete. Sovietska vláda a vlády ďalších spojeneckých štátov preto prijali spoločné rozhodnutie a poskytli československému ľudu nevyhnutnú pomoc. V závere správy vyslovila sovietska vláda ubezpečenie, že cieľom podniknutých krokov nie je v nijakom prípade ohrozenie štátnych záujmov USA ani iných štátov, a vyjadrila presvedčenie, že táto udalosť nepoškodí rozvoj sovietsko-amerických vzťahov, ktorému sovietska vláda prikladala veľký význam.

- Sovietski veľvyslanci v Londýne, v Paríži a v niekoľkých ďalších európskych metropolách informovali vo večerných hodinách predstaviteľov štátov, v ktorých pôsobili, o chystanom vstupe vojsk „päťky“ do ČSSR.

- Po Dobryninovom odchode sa v Bielom dome uskutočnilo za účasti prezidenta Johnsona mimoriadne zasadanie Rady národnej bezpečnosti USA. Okrem prezidenta sa ho zúčastnili: viceprezident Hubert H. Humphrey, americký veľvyslanec pri OSN George Ball, riaditeľ CIA Richard Helms, ministri Rusk a Clark Clifford, šéf Spojeného zboru náčelníkov štábov gen. E. Wheeler, poradca prezidenta pre otázky národnej bezpečnosti W. Rostow, riaditeľ Americkej informačnej agentúry (USIA) Leonard Marks, tlačový hovorca prezidenta George Christian a pracovník kancelárie amerického prezidenta Tom Johnson. Prezident sa úvodom zmienil o stretnutí s Dobryninom, ktorý ho informoval, že do ČSSR vstúpili na pozvanie československej vlády vojská piatich krajín Varšavskej zmluvy, nad čím prítomní vyjadrili prekvapenie. Johnson označil udalosť za agresiu jednej komunistickej krajiny proti inej komunistickej krajine a povedal, že k činu treba zaujať stanovisko. Štátny tajomník Rusk konštatoval, že nie je známe, aká bude reakcia ČSSR, a že ak nič neurobí Praha, ani USA nemajú veľa možností. Navrhol zaujať k predmetnej veci písomné stanovisko, avšak až neskôr, po ďalších rozhovoroch s Dobryninom a po oboznámení sa s reakciou Československa. Účastníci zasadania sa zhodli na tom, že Dobryninovi treba neodkladne oznámiť, že verejné vyhlásenie o pripravovanej sovietsko-americkej schôdzke a rokovaní na najvyššej úrovni sa pozastavuje.

- Po zasadaní Rady národnej bezpečnosti USA sa uskutočnilo nočné rokovanie amerického ministra zahraničných vecí USA D. Ruska so sovietskym veľvyslancom v USA A. Dobryninom. Rusk konštatoval, že USA sú sovietskym oznámením o invázii znepokojené, že ho nechápu, a že dôvody uvádzané Sovietskym zväzom sú nepravdivé, lebo československá vláda nepožiadala spojencov o vojenský zásah a Československu nijaká agresia zvonku nehrozila.

21. AUGUSTA

- Krátko po 1. 00 hodine 21. augusta Predsedníctvo ÚV KSČ väčšinou hlasov schválilo výzvu *Všetkému ľudu Československej socialistickej republiky*, odmietajúcu vojenskú akciu piatich krajín. Proti výzve, ktorú rozhlas po drôte odvysielal medzi pol druhou a druhou hodinou po polnoci, hlasovali V. Biľak, D. Kolder, E. Rigo a O. Švestka.

- Vedúcich československých proreformných činiteľov – A. Dubčeka, O. Černíka, J. Smrkovského, F. Krieglá, J. Špačka a B. Šimona zatkli príslušníci ŠtB, ktorí konali na príkaz „robotnícko-roľníckej vlády vedenej súdruhom

Indrom“, odviezli na ich pražské letisko v Ruzyni a odtiaľ dopravili na neznáme miesto na Ukrajine, kde ich internovali.

- Sovietska tlačová agentúra TASS vydala vyhlásenie, podľa ktorého sa nemeňovaní „stranícki a vládni činitelia Československej socialistickej republiky obrátili... na Sovietsky zväz a ostatné spojenecké štáty so žiadosťou o poskytnutie bezodkladnej pomoci bratskému československému ľudu vrátane ozbrojených síl. Táto žiadosť bola vyvolaná... ohrozením socialistickeho zriadenia... zo strany kontrarevolučných síl, ktoré sa dohodli s vonkajšími silami nepriateľskými socializmu.“

- Vláda ČSSR vydala vyhlásenie obsahujúce okrem iného výzvu Všetkému ľudu Československej socialistickej republiky, v ktorej sa konštatovalo, že Československo bolo okupované proti svojej vôli a „tak sa po prvý raz v dejinách medzinárodného komunistického hnutia odohral akt agresie proti štátu vedenému komunistickou stranou, uskutočnený spojeneckými armádami socialistickej krajín“.

- Národné zhromaždenie ČSSR vydalo vyhlásenie, v ktorom sa okrem iného uvádzalo: „Stotožňujeme sa s vyhlásením Predsedníctva ÚV KSČ, ... ktoré označuje okupáciu Československa armádami piatich krajín Varšavskej zmluvy za porušenie medzinárodného práva, ustanovení Varšavskej zmluvy a zásad rovnoprávných vzťahov medzi národmi“.

- Na mimoriadnom zasadnutí predsedníctva a sekretariátu ÚV KSS v noci 21. augusta najbližší Biľakov stúpenec M. Hruškovič oznámil, že spojenecké vojská prekročili hranice ČSSR na pozvanie vedenia KSČ. Konal zrejme podľa Biľakových inštrukcií a v skalopevnom presvedčení (ako všetci z vedenia KSČ, ktorí sa zúčastňovali na príprave intervencie), že v hlasovaní o postoji Predsedníctva ÚV KSČ zvíťazia konzervatívci. Po správe o skutočnom vyhlásení Predsedníctva ÚV KSČ a po búrlivej diskusii prijalo však aj Predsedníctvo ÚV KSS vyhlásenie na podporu politiky predstavovanej A. Dubčekom, L. Svobodom a O. Černíkom. Proti okupácii vystúpil A. Ťažký, V. Pavlenda, S. Falčan, J. Zrak a M. Sedláková. Súhlas s ňou vyjadril M. Hruškovič, M. Pecho a J. Janík.

- Slovenská národná rada uverejnila vyhlásenie, v ktorom sa okrem iného konštatovalo, že SNR „podporuje vyhlásenie predsedníctva ÚV KSČ a ÚV KSS a pevne stojí za úsilím legálnych predstaviteľov ÚV KSČ a štátu.“

- Predsedníctvo ÚV Národného frontu ČSSR vydalo vyhlásenie, v ktorom sa uvádzalo, že „*obsadenie zvrchovaného územia ČSSR ozbrojenými silami Sovietskeho zväzu, Poľska, Bulharska, Maďarska a NDR znamená hrubé porušenie ustanovení Varšavskej zmluvy. Protestujeme proti tomuto činu, ktorý odporuje základným normám medzinárodného práva, ako aj priateľským a súdružským vzťahom medzi socialistickými krajinami.*“

- Československý zástupca v OSN Jan Mužík vystúpil v dopoludňajších hodinách Bezpečnostnej rade OSN. Vyhlásil, že postupuje v súlade s pokynmi ministra zahraničných vecí J. Hájka a tlmočí vyhlásenia Predsedníctva ÚV KSČ, ministra zahraničných vecí, desiatich členov československej vlády, predsedníctva Národného zhromaždenia a výzvu prezidenta republiky L. Svobodu. Všetky spomínané dokumenty, zdôraznil, odsúdili vstup vojsk piatich krajín do Československa. Na Mužíkovo expoé odmietavo reagoval sovietsky predstaviteľ v OSN Jakov Malik.

- Ministerstvo zahraničných vecí ČSSR zaslalo veľvyslancom ČSSR v Berlíne, v Budapešti, v Moskve, v Sofii a vo Varšave protestnú nótu, v ktorej sa okrem iného hovorilo: „*V noci z 20. na 21. augusta 1968 prišlo k spoločnej sústredenej invázii leteckých a pozemných síl ZSSR, PLR, NDR, MLR a BLR na územie Československa. Vojská prenikli na územie Československa súčasne z mnohých miest, obsadili dôležité miesta a v krátkom čase okupovali celé územie Československa... Ústavní predstavitelia ČSSR a Predsedníctvo ÚV KSČ vyzvali občanov republiky, aby zachovávali pokoj a nekládli postupujúcim vojskám odpor. Armáda, bezpečnosť a ľudové milície z rovnakého dôvodu nedostali rozkaz na obranu krajiny... Vláda ČSSR vyhlasuje, že nikdy ani ona, ani ktorýkoľvek iný ústavný orgán tejto krajiny nedal súhlas na inváziu a okupáciu Československa. Násilná okupácia Československa je v rozpore s Chartou OSN, Varšavskou zmluvou a so základnými zásadami medzinárodného práva. Kolektívnou akciou piatich štátov bol podniknutý útok na nezávislosť ČSSR a neslýchaným spôsobom porušená jej územná nedotknuteľnosť. Vláda ČSSR čo najrozhodnejšie protestuje proti tomuto kroku.*“ Československí veľvyslanci v uvedených mestách mali protestnú nótu bezodkladne odovzdať vládam príslušných štátov.

- Ministerstvo zahraničných vecí ČSSR požiadalo na príkaz vlády a so súhlasom prezidenta republiky svojich veľvyslancov v BLR, v MLR, v NDR, v PLR a v ZSSR, aby vládam týchto štátov bezodkladne tlmočili energický protest obsahujúci okrem iného požiadavku, „*aby bola okamžite ukončená protiprávna okupácia Československa a stiahnuté všetky vojská z československého územia.*“

• Ministerstvo zahraničných vecí ČSSR v ďalšej nóte okrem iného oznámilo, že „na území Československa je vážnym spôsobom znemožňovaná činnosť ústavných orgánov štátu, ako prezidenta, vlády, Národného zhromaždenia, národných a miestnych orgánov štátnej moci. Vážny charakter situácie vyplýva okrem iného aj z toho, že prišlo k zadržaniu politických a verejných činiteľov celkom protiprávnym spôsobom... Na rozličných miestach dochádza aj ku krviprelievaniu v radoch civilného obyvateľstva, ku škodám na verejných i obytných budovách a k nedozerným stratám v celom národnom hospodárstve...“

• V priebehu dňa postupne vychádzalo najavo, že zatiaľ čo po vojenskej stránke bol zásah proti Československu úspešný, po politickej stránke utrpela intervencia úplný debakel, lebo „zdravé sily“ vo vedení KSČ nielenže nedokázali vytvoriť „robotnícko-roľnícku“ vládu, ale nepodarilo sa im zabrániť ani spontánnemu odporu českej a slovenskej verejnosti proti interventom, ani vyhláseniam československých ústavných orgánov, odsudzujúcim vojenskú inváziu ako akt hrubého násillia a flagrantného porušenia medzinárodného práva.

• V dopoludňajších hodinách sa vo Washingtone konalo druhé mimoriadne zasadnutie Rady národnej bezpečnosti, na ktorom Rusk informoval o nočnom rokovaní s Dobryninom a o tom, že mu oznámil, že USA nevydajú vyhlásenie svedčiacie o zmierení sa s inváziou. Prezident Johnson konštatoval, že americký veľvyslanec pri OSN George Ball už dostal pokyn, aby na pôde svetovej organizácie vyjadril protest USA proti tomuto neospravedliteľnému činu, a aby trval na dodržiavaní *Charty OSN*.

• Československý veľvyslanec v USA K. Duda rokoval na Štátnom departmente so zástupcom štátneho tajomníka, šéfom oddelenia stredoeurópskych záležitostí Johnom Leddy o československej kríze. Leddy informoval veľvyslancu o nočnom rozhovore prezidenta Johnsona so sovietskym veľvyslancom Dobryninom a o zasadnutiach Rady národnej bezpečnosti, a požiadal ho o doplnenie niektorých bodov a súvislostí, o ktorých USA v tom čase nemali adekvátne informácie. Išlo najmä o otázku pozvania vojsk piatich krajín Varšavskej zmluvy československou vládou a o sovietsku protizápadnú propagandu, podľa ktorej ČSSR ohrozovali vonkajšie agresívne sily.

• Úradujúci zástupca ČSSR pri OSN Jan Mužík rokoval s generálnym tajomníkom OSN U Thantom. Oboznámil ho so stanoviskom československého ministerstva zahraničných vecí, v ktorom vyjadrilo protest proti vstupu cudzích vojsk do Československa a žiadalo ich okamžitý odchod. U Thant sondoval, či sa ČSSR

v prípade zvolania Bezpečnostnej rady zúčastní na jej rokovaní. Keďže Mužík nemal v tom čase inštrukcie ako postupovať, U Thant navrhol, aby sa ČSSR nezúčastnila rokovania Bezpečnostnej rady ani ako pozorovateľ. Po rokovaní s U Thantom Mužík depešou požiadal ministerstvo zahraničných vecí v Prahe o inštrukcie.

- Československé ministerstvo zahraničných vecí odoslalo J. Mužíkovi do New Yorku štyri telegramy obsahujúce inštrukcie o postupe v súvislosti so zasadnutiami Bezpečnostnej rady. V prvom telegrame štátny tajomník ministerstva zahraničných vecí Václav Pleskot vyzval Mužíka, aby sa vzhľadom na možnosť priamych rozhovorov medzi ČSSR a vládami „päťky“ rokovaní nezúčastnil. Ďalšie telegramy potvrdzovali Pleskotovu inštrukciu, ale minister zahraničných vecí J. Hájek zároveň z Belehradu, kde sa zdržiaval, poslal do New Yorku telegram, v ktorom Mužíka žiadal, aby sa rokovaní zúčastnil a aby predniesol stanovisko československej vlády, Národného zhromaždenia ČSSR a Predsedníctva ÚV KSČ, odsudzujúce inváziu.

- Predpoludním sa okupačné vojská, obsadzujúce dôležité objekty v slovenských mestách stretli so spontánnym odporom obyvateľstva. Zástupy ľudí so zástavami prúdili v uliciach medzi vojenskými vozidlami a tankami, vyvolávali heslá proti okupácii a na podporu legálnych predstaviteľov republiky. Základná otázka, ktorú občania kládli vojakom, znela: „Prečo?“ Na priečeliach budov sa objavili transparenty, na múroch nápisy. Ťaživú atmosféru v mestách dokresľovali tankovými pásmi poškodené dlažby a cesty, všadeprítomný rachot vrtuľníkov, občasná strelba a stopy po guľkách v omietke domov.

- Napriek odporu a zdržovacej taktike ZSSR sa vo večerných hodinách zišla Bezpečnostná rada OSN a prijala procedurálne rozhodnutie o zaradení československej otázky na program rokovania. Československý zástupca Mužík bol opäť prizvaný na rokovanie, aby Bezpečnostnú radu oboznámil s najnovšími skutočnosťami. Mužík vo vystúpení odmietol porovnávať vtedajší vývoj v ČSSR s maďarskými udalosťami roku 1956, ktoré boli podľa neho jasnou kontrarevolúciou, ktorú rozdrvila Sovietska armáda. Na rozdiel od Maďarska v ČSSR išlo o nápravu deformácií v strane a v spoločnosti. Na dopoludňajšie obvinenia sovietskeho veľvyslanca Malika odpovedal Mužík v tom zmysle, že Československo, ktorému vždy išlo a pôjde len o zachovanie socializmu a bezpečnosti socialistického tábora, neohrozovalo bezpečnosť ostatných socialistických krajín.

- Chargé d' affaires československého veľvyslanectva v Londýne Jan Pátek informoval Prahu o reakcii britského ministerstva zahraničných vecí na intervenciu vojsk „päťky“ v ČSSR. Britský postoj bol jednoznačný – podpora Československa a jeho ústavnej vlády.

- Americký veľvyslanec v ZSSR Llewellyn Thompson informoval Štátny department o niektorých faktoch týkajúcich sa invázie do ČSSR. Oznámil, že niektorí diplomati boli inváziou zaskočení, iní ju zasa očakávali už skôr. Konštatoval, že stúpenci invázie mali v politickom byre ÚV KSSZ prevahu už po rokovaniach v Bratislave, a že nebolo pochyb, čo sa stane. „Bratislavskú deklaráciu“ označil Thompson za taktický kompromis, obsahujúci zámerne také požiadavky, ktoré Dubčekovo vedenie nemohlo prijať, čo bolo členom sovietskeho politického byra celkom zrejmé. Invázia bola načasovaná tak, aby – pokiaľ išlo o moment prekvapenia – vyvolala maximálny psychologický a taktický efekt. Veľvyslanec vyslovil názor, že udalosti v ČSSR budú mať vplyv nielen na bilaterálne vzťahy ZSSR, ale na celé komunistické hnutie, na „tretí svet“ i na politiku *détente* medzi Východom a Západom.

- Americká vláda vydala vo veci invázie vojsk piatich štátov Varšavskej zmluvy nasledovné oficiálne vyhlásenie: *„Tragické správy z Československa šokujú svedomie sveta. Sovietsky zväz a jeho spojenci vpadli do bezbrannej krajiny, aby znemožnili obnovenie obyčajnej ľudskej slobody. Pre komunistický spôsob myslenia je zlým svedectvom, že signál slobody v Československu pokladá za zásadnú hrozbu pre bezpečnosť sovietskeho systému. Ospravedlnenia Sovietskeho zväzu sú zjavne vykonštruované. Československá vláda nežiadala spojencov, aby zasiahli do jej vnútorných vecí. Československu nehrozila nijaká vonkajšia agresia. Akcia spojencov z Varšavskej zmluvy je flagrantným porušením Charty Spojených národov. Spolu s ďalšími [krajínami] urýchlene konzultujeme, aké kroky by by sa mali podniknúť na pôde Spojených národov.“*

- Predstavitelia šiestich členských krajín OSN (stáli zástupcovia Dánska, Francúzska, Kanady, Paraguaja, USA a Veľkej Británie pri OSN) odovzdali z poverenia svojich vlád predsedovi Bezpečnostnej rady OSN list, v ktorom ho vzhľadom na vtedajšiu vážnu situáciu v ČSSR požiadali, aby okamžite zvolal jej zasadanie, aby posúdila predmetnú skutočnosť. Na nasledujúci deň podporil žiadosť aj juhoslovanský zástupca, ktorý informoval o stanovisku svojej vlády. Vláda SFRJ v ňom protestovala proti nezákonnému vstupu ozbrojených síl piatich štátov Varšavskej zmluvy na územie ČSSR a žiadala okamžité ukončenie okupácie.

- Stály zástupca ZSSR pri OSN J. Malik zaujal negatívne stanovisko k prerokováaniu československej otázky na pôde OSN. Malik v písomnej forme uviedol, že Bezpečnostnú radu nič neoprávňovalo posudzovať túto otázku, lebo – dôvodil – bolo známe, že vojská piatich krajín vstúpili na československé územie na základe žiadosti vlády ČSSR, ktorá sa v dôsledku tlaku vonkajšej a vnútornej „reakcie“ obávala o osud socialistického zriadenia a ústavného systému krajiny. Podľa Malika sovietska vláda v súlade so zmluvnými záväzkami iba vyhovelá žiadosti československej vlády a vojenské jednotky budú z Československa stiahnuté ihneď po tom, čo pomíne hrozba pre jeho bezpečnosť. Sovietsky diplomat dal na príkaz svojej vlády na vedomie, že ZSSR bol rozhodne proti prešetrovaniu československej otázky Bezpečnostnou radou, lebo takýto krok mohol podľa neho poslúžiť výlučne agresívnym kruhom.

- Generálny tajomník OSN U Thant rokoval so sovietskym zástupcom pri OSN J. Malikom. Žiadal ho, aby ZSSR zachoval v súvislosti s ČSSR čo najväčšiu zdržanlivosť a stiahol svoje vojská z jej územia. Veľvyslancovi oznámil, že ide o najstrašnejšiu chybu, akú kedy mohol Sovietsky zväz urobiť.

- Náместník ministra zahraničných vecí ČSSR V. Pleskot rokoval s prezidentom L. Svobodou o československom stanovisku k eventuálnemu prerokováaniu československej otázky v Bezpečnostnej rade. Svoboda zastával názor, že rokovanie o československej otázke na tomto fóre v čase, keď existovala vyhliadka na rokovanie s predstaviteľmi krajín „päťky“, bolo nesprávne a nevhodné. Svobodovo stanovisko bolo depešou oznámené československej Stálej misii pri OSN v New Yorku.

- Pracovník Stálej misie USA pri OSN v New Yorku Ben Read vypracoval správu určenu štátnemu tajomníkovi D. Ruskovi, v ktorej ho informoval o dopoludňajšej tlačovej konferencii československej Stálej misie pri OSN, na ktorej odznelo stanovisko československého ministerstva zahraničných vecí, odmietajúce inváziu vojsk piatich krajín Varšavskej zmluvy a požadujúce, aby bola táto nelegálna okupácia okamžite zastavená a aby všetky cudzie vojská opustili územie Československa.

- Šéf Výboru pre vyšetrovanie a výskum Štátneho departmentu Thomas L. Hughes informoval o bezprostrednom postoji J. Broza-Tita k československým udalostiam. Po rokovaníach na ostrove Brioni Tito vyhlásil, že invázia, ku ktorej prišlo „bez pozvania alebo súhlasu legitímnej vlády sa nás hlboko dotkla“, a suverenita Československa bola „porušená a pošliapaná“, v dôsledku čoho invázia bude mať „ďalekosiahle účinky na celé svetové revo-

lučné hnutie“. Tito spomenul aj svoje rokovania s Dubčekom a vyjadril mu plnú dôveru. Hughes však postrehol, že Titov kriticismus sovietskej invázie podlamoval jeho vlastný postoj „*wait and see*“ (počkáme a uvidíme).

- N. Ceaușescu pred stotisícovým zhromaždením v Bukurešti vyhlásil, že *„vstup vojsk piatich socialistických krajín do Československa je veľkou politickou chybou a vážnym nebezpečenstvom pre mier v Európe a pre osud socializmu vo svete...“* Avšak na nasledujúci deň Veľké národné zhromaždenie Rumunskej socialistickej republiky potvrdilo „vernost“ záväzkom, ktoré Rumunsko spájali s Varšavskou zmluvou a s Radou vzájomnej hospodárskej pomoci, a vyjadrilo želanie rozvíjať vzťahy so ZSSR a s ostatnými socialistickými krajinami. Krátko nato (25. augusta) Ceaușescu, v rozhovore so sovietskym veľvyslancom v Rumunsku Basovom, sovietskeho diplomata ubezpečil, že si želá posilniť „jednotu“ medzi Komunistickou stranou Rumunska a KSSZ.
- Veľká Británia označila vojenskú agresiu do ČSSR za bezprecedentné porušenie *Charty OSN* a všetkých platných zásad medzinárodného poriadku.
- Francúzsky prezident Charles de Gaulle označil sovietsku intervenciu za dôkaz, že vláda v Moskve sa nezbavila uvažovania v kategórii „politiky blokov“, ktorej bola Európa vystavená v dôsledku jaltských dohôd.
- Po mimoriadnom zasadnutí holandskej vlády vyhlásil ministerský predseda Piet de Jong, že plánovaná návšteva sovietskych vojenských lodí v holandských prístavoch bola zrušená.
- Západonemecká vláda odsúdila intervenciu sovietskych vojsk a spojencov do Československa ako jasné porušenie suverenity a zasahovanie do vnútorných vecí cudzieho štátu.
- Švédsky politik a neskorší premiér, vedúca osobnosť švédskej sociálnej demokracie Olof Palme v prejave v Malmö vyhlásil, že demokratizačný proces v Československu uvítal celý demokratický svet ako prísľub lepšej budúcnosti. Málokto však očakával taký náhly obrat a násilné obnovenie „zákona a poriadku“. Palme ostro odsúdil vojenský zásah a nad udalosťami v ČSSR vyjadril smútok a sklamanie.
- Byro Socialistickej internacionály na zasadnutí v Kodani odsúdilo sovietsku okupáciu Československa ako *„akt otvorenej agresie, ktorá dokazuje imperialis-*

tický charakter vzťahov, ktoré chce ZSSR vnútiť svojim spojencom vo Varšavskom pakte“. Rezolúcia Socialistickej internacionály ďalej konštatovala, že tento „akt imperializmu, ktorý pripomína Hitlerovu inváziu do Československa, je znásilnením práva ľudu Československa rozhodovať o svojom vlastnom osude bez cudzieho zasahovania a predstavuje návrat k stalinizmu“.

- V memorande americkej CIA, mapujúcom reakciu komunistických krajín a komunistických strán na inváziu do Československa, sa uvádzalo, že ich reakcia bola taká, ako sa očakávalo: zatiaľ čo „päťka“ interventov ju obhajovala, Rumunsko a Juhoslávia ju odsúdili a označili za flagrantné porušenie národnej suverenity. Memorandum sa zaoberalo i bezprostrednou reakciou talianskej a francúzskej komunistickej strany a ázijských komunistických strán na intervenciu. Talianska komunistická strana v komuniké, vysielanom v rozhlase 21. augusta v skorých ranných hodinách, konštatovala, že výsledky rokovaní v Čiernej nad Tisou a v Bratislave prijala s veľkým uspokojením, preto rozhodnutie o invázii označila za nepochopiteľné, pričom vyjadrila veľké obavy o osud medzinárodného robotníckeho hnutia. Aj Francúzska komunistická strana vo svojom vyhlásení odmietla sovietsku inváziu do ČSSR, lebo bola presvedčená, že rastúce problémy medzi komunistickými stranami sa mali riešiť bilaterálnymi a multilaterálnymi rozhovormi pri rešpektovaní suverenity každej krajiny, a nie vojensky. Z ázijských krajín bezprostredne verejne reagovali len severovietnamskí komunisti, ktorí v oficiálnom stanovisku, oznámenom v hanojskom rozhlase 21. augusta, vyjadrili podporu invázii, keď ju označili za *noble effort* (ušľachtilú snahu) svedčiacu o zodpovednosti piatich krajín k požiadavke „strane verných“ československých komunistov.

- V mimoriadnom vydaní vyšli všetky významné noviny – *Pravda*, *Práca*, *Smena*, *Kultúrny život* atď. Vychádzali v rekordnom náklade a publikovali všetky vtedajšie dôležité dokumenty – vyhlásenie Predsedníctva ÚV KSČ odsudzujúce vojenskú okupáciu krajiny, výzvy ústavných činiteľov, vyhlásenie Zväzu slovenských novinárov, prejav prezidenta republiky, protesty vedcov a pracujúcich v závodoch, spoločenských organizácií, známych osobností verejného života a pod. Novinové správy sa niesli v duchu protestu proti okupácii a žiadali odchod intervenčných vojsk. Keďže spoje a ďalekopisy boli prerušené, informácie sa získavali osobným kontaktom.

- Postupne boli obsadené redakcie hlavných médií – novín, rozhlasu i televízie. Rozhlas a televízia začali operatívne vysielat' z rôznych improvizovaných utajených miest. Distribúcia tlače prestala normálne fungovať.

• V denníku *Pravda* bol publikovaný článok s názvom „*Na hraniciach pokoj, istota a ostražitosť*“, a s podtitulom „*Každý vojak sa podpíše pod slová súdruha Dubčeka*“, čím sa myslelo jeho vystúpenie na tlačovej konferencii v Karlových Varoch, na ktorej odzneli i tieto slová: „*ČSSR plne zabezpečuje ochranu svojich hraníc s NSR a má dostatok síl a prostriedkov, aby tieto hranice zabezpečila.*“ V článku sa ďalej konštatovalo, že výcvikové priestory československej armády v tom čase nezaháľali: „*Cvičenia striedajú cvičenia, menia sa druhy vojsk, námety manévrov, striedajú sa vojaci základnej služby i záložníci. Na správe bojovej prípravy MNO majú obsiahle plány cvičení prebiehajúcich výcvikov útvarov a jednotiek. Uhorková sezóna teda v armáde nie je. Previerky celoročného úsilia štábov a vojsk vrcholia.*“

Slovenské masovokomunikačné prostriedky sa rýchlo spamätali. Kolportéri vynášali z redakcií balíky mimoriadnych čísel novín, ktoré si ľudia okamžite rozchytali. Na niekoľkých utajených miestach začali obetavo a vynachádzavo pracovať rozhlasové stanice, tok informácií sa nepodarilo zastaviť a pokusy umlčať tieto hlasy slobody boli dlho neúspešné.

Hektické pomery si vyžiadali aj obeť. Už v prvých dvoch dňoch okupácie zahynulo na Slovensku pri zrážkach s interventmi pätnásť ľudí a desiatky občanov utrpelo ťažké zranenia. V Bratislave do 26. augusta zahynulo päť ľudí a piati boli ťažko zranení. Mladú Danku Košanovú sovietsky guľomet skosil na schodoch univerzity, ďalšou obeťou bol lodný kapitán Ján Holík, otec štyroch detí. Na námestí SNP zahynul Peter Legner, ďalšími mŕtvymi boli Stanislav Sivák a Jozef Szvityel, ktorý zomrel na následky zranení až po niekoľkých mesiacoch. V priebehu prvých jedenástich dní okupácie (od 21. do 31. augusta) zahynulo na Slovensku v dôsledku vojenskej intervencie 26 osôb a 181 bolo zranených. Od 21. augusta do 17. decembra bolo v Československu usmrtených 94 osôb a 345 bolo ťažko zranených.

Odmietavý postoj obyvateľstva spôsobil politickú porážku interventov v prvej fáze okupácie. L. Brežnev a celé sovietske vedenie museli rokovať. Okupačné vojská však boli v uliciach a na lámanie odporu mali naši „spojenci“ dosť času.

21. - 26. AUGUSTA

V týchto dňoch zasadalo tzv. permanentné predsedníctvo ÚV KSS. Rokovalo v plnom zložení okrem prvého tajomníka ÚV KSS V. Biľaka, ktorý pôsobil až

do odchodu na moskovské rokovania (23. augusta) v Prahe. Napriek tomu sa prostredníctvom svojho neformálneho zástupcu v Predsedníctve ÚV KSS a blízkeho stúpenca M. Hruškoviča, s ktorým udržiaval telefonický styk zo sovietskeho veľvyslanectva v Prahe, pokúšal ovplyvňovať situáciu v tomto orgáne, ako aj na celom Slovensku. Požadoval, aby sa neprijímali rezolútne stanoviská proti invázii vojsk Varšavskej zmluvy do ČSSR, čím chcel, ako významný príslušník prosovietskej kolaborantskej skupiny v KSČ, zastrašiť tých členov Predsedníctva ÚV KSS, ktorí sa proti nej otvorene postavili.

Pri neúčasti V. Biľaka bol pomer reformných komunistov a konzervatívcom v Predsedníctve ÚV KSS vyrovnaný: K reformným komunistom patrili F. Barbírek, O. Klokoč, V. Pavlenda, A. Ťažký a J. Zrak, ku konzervatívcom H. Ďurkovič,

M. Hruškovič, J. Janík, J. Lörincz a väčšinou aj nevýrazný a váhavý V. Daubner. Táto skutočnosť mala za následok, že Predsedníctvo ÚV KSS, najvyšší stranícky orgán na Slovensku, bolo v zložitej situácii, ktorá vznikla po okupácii ČSSR vojskami Varšavskej zmluvy, paralyzované, t. j. fakticky neschopné akejkolvek významnejšej akcie. Obmedzovalo sa len na prijímanie opatrení zameraných proti panike medzi civilným obyvateľstvom, ktorá mohla spôsobiť krvavé strety medzi ním a okupačnými vojskami. Okrem prihlásenia sa k politike A. Dubčeka, L. Svobodu a O. Černíka táto téma dominovala aj vo vyhláseniach Predsedníctva ÚV KSS 21. a 22. augusta 1968. Tento najvyšší slovenský stranícky orgán sa pokúsil zaviesť aj určitú formu cenzúry novín a časopisov pomocou inštrukcií poskytovaných ich šéfredaktorom, ktoré viedol vedúci ideologického oddelenia ÚV KSS M. Pecho. Dokonca prijal uznesenie, na základe ktorého mali pracovníci tlačiarne na Slovensku vyjsť v ústrety Sovietskej armáde. Tieto opatrenia však narazili na odpor redaktorov novín a tlačiarenských robotníkov a nere realizovali sa.

Obmedzená akcieschopnosť Predsedníctva ÚV KSS sa prejavila aj vo vzťahu k prípravám mimoriadneho XIV. tzv. vysočianskeho zjazdu KSČ, ktorý sa konal v Prahe 22. augusta 1968. Diskusia k tejto téme, ako aj k účasti slovenských delegátov na spomínanom zjazde bola počas prvých dvoch dní permanentného rokovania Predsedníctva ÚV KSS na samom okraji záujmu. Konzervatívni členovia predsedníctva a pracovníci aparátu ÚV KSS zveličene a čo najčiernejšími farbami líčili nebezpečenstvo cesty do Prahy, aby odradili čo najväčší počet delegátov od účasti na tomto zjazde. Svedčí o tom napr. vyjadrenie delegáta mimoriadneho zjazdu KSS Rozborila, ktorý sa počas svojho vystúpenia opýtal:

„Kto vytvoril takú atmosféru strachu, že naše rodiny plakali, keď sme odchádzali do Prahy?“

So situáciou v Predsedníctve ÚV KSS vyslovil ako prvý nespokojnosť G. Husák, ktorý sa ako hosť zúčastnil jeho permanentného zasadania v dňoch 21. a 22. augusta 1968. Požadoval prijatie koncepcie riešenia vzniknutej situácie, aby sa Predsedníctvo ÚV KSS naozaj postavilo na čelo KSS i občianskej spoločnosti na Slovensku. Svojim vystupovaním napokon členov tohto orgánu natoľko zaujal, že ho na zasadaní 23. augusta poverili (spoločne so SNR) zastupovaním slovenských komunistov a občanov na moskovských rokovaníach československej a sovietskej straníckej a vládnej delegácie (23. – 26. augusta). Týmto aktom bol vlastne V. Biľak de facto zbavený funkcie prvého tajomníka ÚV KSS.

Váhavá a opatrnícka činnosť Predsedníctva ÚV KSS neušla pozornosti nižších straníckych orgánov, ktoré boli vystavené ostrému tlaku verejnej mienky a oveľa pohotovejšie a jednoznačnejšie formulovali svoje postoje k okupácii. V rezolúcii Mestského výboru KSS v Bratislave, tlmočenej Predsedníctvu ÚV KSS jeho vedúcim tajomníkom J. Zrakom, sa uvádzalo, že ak najvyšší orgán strany nemôže plniť svoje úlohy a riadiť politický vývoj na Slovensku, preberie jeho funkciu najvyšší bratislavský stranícky orgán. Ten sa potom aj najväčšou mierou podieľal na príprave mimoriadneho zjazdu KSS (26.–28. augusta 1968).

Predsedníctvo ÚV KSS však zotrvalo pri polovičatých rozhodnutiach aj po tomto otvorenom útoku „zdola“. Markantne sa to prejavilo 26. augusta pri schvaľovaní návrhu jeho progresívnych členov, aby bolo V. Biľakovi pozastavené členstvo vo funkcii prvého tajomníka ÚV KSS a aby z predsedníctva odišli aj jeho ďalší skompromitovaní konzervatívni členovia. Tento orgán sa stal akcieschopným až po dôsledných personálnych zmenách po zjazde KSS.

22. AUGUSTA

- V pražskom závode ČKD *Elektrotechnika* vo Vysočanoch sa za účasti 1112 z 1500 zvolených delegátov uskutočnil mimoriadny XIV. (tzv. vysočiansky) zjazd KSČ. Prítomní delegáti rozhodli o zásadných zmenách v zložení najvyšších orgánov strany a vyslovili odhodlanie pokračovať v reformnom procese napriek vojenskej intervencii piatich krajín Varšavskej zmluvy a okupácii ČSSR. V zjazdovom vyhlásení sa okrem iného hovorilo: *„Stav, ktorý v našej spoločnosti nastal 21. augusta, nemôže byť trvalý. Socialistické Československo nikdy neprij-*

me ani vojenskú okupantskú správu, ani domácu kolaborantskú moc, ktorá by sa o sily okupantov opierala.

Mimoriadny XIV. zjazd vyhlasuje, že uznáva jedine zákonne zvolených ústavných činiteľov, prezidenta republiky Ludvíka Svobodu, predsedu NZ Josefa Smrkovského, predsedu vlády Oldřicha Černíka a ďalších, rovnako ako Alexandra Dubčeka na čele strany. Neuzná však ani ako členov strany tých členov doterajšieho ústredného výboru, ktorí by v tejto ťažkej skúške neobstáli“.

- Prezident republiky L. Svoboda požiadal v neskorých večerných hodinách sovietskeho veľvyslanca v ČSSR S. Červonenka, aby mu sprostredkoval cestu do Moskvy, lebo podľa neho v danej situácii netreba vyčkávať, ale konať a rokovať so sovietskymi predstaviteľmi. Červonenko promptne splnil prezidentovu žiadosť a tesne pred polnocou mu oznámil, že z Moskvy dostal pokyn, aby hlave štátu tlmočil pozvanie ÚV KSSZ, prezídia Najvyššieho sovietskeho zväzu ZSSR a vlády ZSSR na návštevu Moskvy, kde je spolu s členmi svojho sprievodu očakávaný na nasledujúci deň.

- Členovia československej vlády a iní ústavní činitelia, ktorí boli na dovolenke v Juhoslávii (podpredseda vlády O. Šik, minister zahraničných vecí J. Hájek, minister národohospodárskeho plánovania František Vlasák a predseda ústrednej komisie ľudovej kontroly Štefan Gašparík), vydali v súvislosti s inváziou vojsk piatich krajín Varšavskej zmluvy vyhlásenie. S odvolaním sa na svoju ústavnú zodpovednosť sa pripojili k vyhláseniam vlády a poslancov Národného zhromaždenia ČSSR z 21. augusta, ktoré odsúdili násilnú okupáciu Československa armádami „päťky“. Označili ju za brutálnu agresiu, hrubo porušujúcu zásady medzinárodného práva, Chartu OSN i ustanovenia Varšavskej zmluvy. Žiadali okamžité ukončenie agresie, stiahnutie cudzích vojsk z územia ČSSR a plné obnovenie československej nezávislosti a suverenity, ako aj bezodkladné prepustenie internovaných vedúcich československých politických predstaviteľov.

- Praha oznámila ministrovi zahraničných vecí J. Hájkovi, ktorý sa zdržiaval v Belehrade, že prezident Svoboda nesúhlasí, aby sa zúčastnil rokovania Bezpečnostnej rady. Podľa odpovede československého zastupiteľského úradu v Belehrade nemohlo byť toto oznámenie Hájkovi doručené, lebo medzičasom odletel cez Viedeň do New Yorku.

- Rokovanie Bezpečnostnej rady o invázii do ČSSR pokračovalo bez účasti československého zástupcu Mužíka hlasovaním o zaradení bodu o situácii v ČSSR

na program rokovania rady. Za zaradenie hlasovali: Alžírsko, Brazília, Čína, Dánsko, Etiópia, Francúzsko, India, Kanada, Pakistan, Paraguaj, Senegal, Veľká Británia a USA. Proti zaradeniu československej otázky na program rokovania rady boli ZSSR a Maďarsko, ktoré bolo v tom čase jej nestálym členom. Návrh rezolúcie S/8761, odsudzujúcej vstup vojsk na územie Československa, a požadujúcej ich stiahnutie, predložil v mene Brazílie, Francúzska, Kanady, Paraguaja, Veľkej Británie a USA (Senegal sa pripojil neskôr) dánsky delegát. Schôdza, ktorá bola následne opäť odročená, pokračovala vo večerných hodinách, tentoraz už za účasti J. Mužíka, ktorý informoval, že situácia v ČSSR sa podstatne zhoršila v dôsledku okupácie krajiny, internácie Dubčeka a ďalších vedúcich československých predstaviteľov, obklúčenia Pražského hradu, sídla prezidenta republiky, ako aj v dôsledku nejasného osudu viacerých československých ministrov; upozornil, že právoplatnými predstaviteľmi ČSSR boli iba legálne zvolení činitelia, žiadal odchod všetkých okupačných síl z československého územia a všetky činy okupantov označil za nezákonné, pričom uviedol, že minister zahraničných vecí Hájek je na ceste do New Yorku. Po Mužíkovom prejave nasledovalo hlasovanie o dánskom návrhu rezolúcie; za návrh boli všetci členovia Bezpečnostnej rady okrem zástupcov ZSSR a Maďarska, ktorí boli proti, a delegátov Indie, Pakistanu a Alžírska, ktorí sa zdržali hlasovania. Veto ZSSR ako stáleho člena Bezpečnostnej rady však zabránilo prijatiu rezolúcie.

- Vláda USA dospela po analýze situácie v ČSSR k záveru, že Spojené štáty americké nemali voči Československu nijaké záväzky, ktoré by ich boli nútili vojensky sa angažovať, a takýto krok pokladali za nevhodný tak v ich vlastnom záujme, ako aj v záujme ČSSR. Na inváziu piatich krajín mali preto reagovať len formou protestných vyhlásení.

- Na programe rokovania britskej vlády bola invázia do Československa. Minister zahraničných vecí M. Stewart opísal situáciu na základe agentúrnych správ a so zreteľom na bezpečnostné záujmy Veľkej Británie vyhlásil, že inváziou sa nezvýšilo nebezpečenstvo vzniku rozsiahleho vojenského konfliktu, lebo sovietska vláda hneď na začiatku invázie ubezpečila o obmedzenom rozsahu tejto akcie. Stewart navrhol, aby britský kabinet predbežne neprijal nijaké konečné rozhodnutie týkajúce sa ČSSR.

- Invázia vojsk ZSSR a štyroch ďalších krajín Varšavskej zmluvy do Československa celkom zaplnila belgické médiá. Belgická tlač, rozhlas a televízia jednotne odsúdili násilnú okupáciu. Vplyvný konzervatívny denník *La Libre Belgique* porovnal intervenciu v Prahe s intervenciou v Budapešti roku 1956 a uviedol, že

krajina bola obsadená v dôsledku použitia sily. Plány na inváziu neboli pripravené z hodiny na hodinu a je evidentné, že boli podrobne vypracované už skôr, v čase Čiernej nad Tisou a Bratislavy, uviedli noviny a dodali: „*Judáš je vzkriesený*“.

- Josef Lukl Hromádka, prezident Kresťanskej mierovej konferencie a popredný predstaviteľ Československej cirkvi evanjelickej, sa listom obrátil na sovietskeho veľvyslanca v ČSSR S. Červonenka. Protestoval v ňom proti okupácii Československa a označil ju za údajne najväčšiu tragédiu vo svojom živote. Napriek veľkému nátlaku zo strany predstaviteľov režimu, ktorí ho dovtedy akceptovali, no teraz s „podporou“ skončili, nebol ochotný zmeniť svoj postoj a zotrval na ňom až do svojej smrti na konci roka 1969.

- Odpor proti okupácii a celonárodnú jednotu dokumentovala i výzva rímskokatolíckych biskupov, v ktorej sa hovorilo: „*V týchto vážnych chvíľach našich národov vyzývame vás, milovaní bratia a sestry, aby ste zachovali pokoj a rozvahu, nedali sa nikým vyprovokovať k činom nezlučiteľným s kresťanským presvedčením, a s dôverou volali k Pánovi, aby našej krajine daroval slobodu a pokoj. Stojíme pevne za legálnymi predstaviteľmi nášho ľudu a zabezpečujeme ich neochvejnou podporou a solidaritou*“.

23. AUGUSTA

- Československý prezident L. Svoboda so sprievodom priletel krátko pred jednou hodinou miestneho času do Moskvy na rokovania s vedúcimi predstaviteľmi ZSSR. Spolu s ním sa rokovania, ktoré sa začali v ten istý deň, za československú stranu zúčastnili: V. Biľak, M. Dzúr, G. Husák, A. Indra, J. Piller a V. Koucký, a za sovietsku stranu L. Brežnev, A. Kosygin, N. Podgornyj, G. Voronov, Andrej Kirilenko, Dimitrij Poljanskij, M. Suslov, A. Šeljepin, A. Grečko, K. Katušev a B. Ponomarjov.

Rokovania otvoril Brežnev, ktorý prítomných v krátkosti oboznámil so sovietskym stanoviskom k vývoju v Československu v poslednom období a vyslovil ochotu nájsť riešenie situácie prijateľné pre všetkých. Svoboda reagoval požiadavkou, aby sa k rokovaniam mohli pripojiť Dubček, Černík a Smrkovský, s čím Brežnev vyslovil v zásade súhlas za predpokladu garancií, že menovaní budú plniť závery z Čiernej nad Tisou a súhlasiť s anulovaním mimoriadneho XIV. (tzv. vysočianskeho) zjazdu KSČ, ktorý sa zišiel 22. augusta v pražskom závode ČKD *Elektrotechnika*. Kosygin trval na tom, že bez zásahu vojsk piatich krajín

Varšavskej zmluvy by sa Československo bolo vydalo na cestu kapitalistického vývoja, čo ZSSR nemohol pripustiť. Do diskusie zasiahol pomerne obsiahlym vystúpením G. Husák, ktorý okrem iného povedal, že „*sovietski súdruhovia trochu preceňovali... [pravicové] nebezpečenstvo*“ v ČSSR, a že pozitívnym krokom by v danej situácii bolo prepustenie internovaných československých predstaviteľov a umožnenie normálnej činnosti československých štátnych a stranických orgánov. Vyslovil pochopenie pre prianie Sovietskeho zväzu, aby Československo zostalo súčasťou socialistického tábora, ale dodal, že to sa dalo dosiahnuť i bez vojenského zásahu, pričom zdôraznil, že československá strana má „*najlepšiu vôľu dohodnúť sa so sovietskymi súdruhmi*“, ale náprava situácie spôsobenej zásahom vojsk piatich si zo strany KSČ bude vyžadovať „mnoho rokov“ práce. V ďalšej časti rokovaní vystúpili s krátkymi poznámkami a pripomienkami Podgornyj, Kosygin, Brežnev a Biľak.

- Vedúci československí predstavitelia, internovaní na Ukrajine, boli dopravení do Moskvy a neskôr sa v Kremli zapojili do československo-sovietskych rokovaní, ktoré sa začali za ich neprítomnosti. Dubček a Černík mali už predtým, krátko po prilete do Moskvy, dlhý rozhovor s Brežnevom, Kosyginom, Podgorným a Voronovom.
- Plénum Národného zhromaždenia ČSSR za účasti 169 poslancov z českých krajín a zo Slovenska vyzvalo SNR k jednotnému postupu, svornosti a jednote v boji proti okupácii Československa a za jeho slobodu a nezávislosť.
- Významnou súčasťou koordinovaného občianskeho odporu proti okupácii bol hodinový generálny štrajk, inšpirovaný mimoriadnym XIV. (tzv. vysočianskym) zjazdom KSČ. Začal sa o 12. 00 hod. a zúčastnili sa ho milióny občanov Československa. Pracovnú činnosť zastavili všetky pracoviská s výnimkou tých, ktoré zabezpečovali naliehavé potreby obyvateľstva. Štrajk demonštroval jednotu českej a slovenskej spoločnosti v jej odpore proti okupácii ČSSR vojskami Varšavskej zmluvy.
- Predsedníctvo Zväzu protifašistických bojovníkov na Slovensku zaslalo sovietskemu Výboru veteránov vojny list, v ktorom sa okrem iného uvádzalo: „*Zaprisahávame Vás v mene našich spoločných padlých, v mene socializmu, v mene proletárskeho internacionalizmu, skončíte s okupáciou a vráťte sa domov!*“.
- Slovenský výbor Československého zväzu žien sa obrátil na Medzinárodnú demokratickú federáciu žien s výzvou „*Ženy celého sveta! Milé sestry! ... V nočnú*

hodinu, dňa 21. augusta prepadli nás cudzie vojská piatich krajín a okupujú našu republiku. Zachovali sme pokoj a dôstojnú rozvahu. Napriek tomu tečie u nás krv. Okupantské vojská strieľajú aj do detí a žien. Milé sestry! Prehovorte na svetovom fóre: Zastaňte sa nás! Bráňte naše ľudské práva! Zachráňte naše deti!“

- Vláda USA sa na svojom zasadaní zaoberala intervenciou „päťky“ v ČSSR. Šéf CIA R. Helms uviedol, že v Rumunsku vzrástli obavy z možného sovietskeho vojenského zásahu ako dôsledku morálnej podpory, ktorú Rumunsko verejne prejavilo Československu. Helms preto navrhol, aby USA dali jasne najavo, že ohrozovanie ďalších krajín nie je vecou bilaterálnych sovietsko-amerických vzťahov, ale prípadom, v ktorom „ZSSR [ide] proti zvyšku sveta“. Rusk potvrdil, že USA neuvažovali o nijakej vojenskej akcii na podporu ČSSR, a že táto to ani nežiadala, ani nič podobné nenavrhol. Odporúčal mobilizovať svetovú verejnú mienku a za pomoci propagandistických prostriedkov upriamiť jej pozornosť na to, že ZSSR uskutočnil inváziu v príkrom rozpore s medzinárodným právom. Minister obrany C. Clifford označil vpád vojsk do Československa za operáciu z vojenského hľadiska veľmi dobre naplánovanú, efektívnu a sofistikovanú. Upozornil, že ZSSR inváziou do ČSSR vlastne demonštroval, že tak môže urobiť kdekoľvek vo svojom bloku. Na Cliffordove slová reagoval niekoľkými poznámkami gen. Wheeler, ktorý označil intervenciu do ČSSR za rýchlu, efektívnu a efektívnu akciu. Zdôraznil, že USA musia z danej situácie vyvodiť dôležitý záver, a sice že nemôžu obmedziť svoje ozbrojené sily v Európe, a že vzhľadom na daný stav budú musieť svojich spojencov požiadať, aby zvýšili úroveň svojich ozbrojených síl.

- Minister zahraničných vecí J. Hájek poslal československému ministerstvu zahraničných vecí z Viedne správu o porade, ktorú mal v Belehrade s O. Šikom, F. Vlasákom a Š. Gašparíkom, a po ktorej sa rozhodol odletieť do New Yorku, aby osobnou prítomnosťou v OSN posilnil československú pozíciu. Hodlal sa zúčastniť rokovania Bezpečnostnej rady a vystúpiť s výzvou adresovanou „päťke“.

- Na pôde OSN pokračovali rokovania o prvej rezolúcii k československej otázke. Západné delegácie naliehali na J. Malika, aby Bezpečnostnú radu informoval o osude internovaných československých politikov, ale Malik túto požiadavku ignoroval a „západných imperialistov“ obvinil z pokusu o prevrat v ČSSR. V novom hlasovaní o kanadskom návrhu rezolúcie o Československu sa za jej prijatie vyslovili zástupcovia Číny, Dánska, Etiópie, Francúzska, Kanady, Paraguaja, Senegalu, Veľkej Británie a USA. Proti hlasovali delegáti Maďarska

a ZSSR, hlasovania sa zdržali zástupcovia Alžírsko, Indie a Pakistanu. V dôsledku veta ZSSR rezolúcia opäť nenadobudla platnosť.

- Československý veľvyslanec pri OSN v Ženeve Juraj Králik reagoval na vpád vojsk do ČSSR vo švajčiarskej televízii. Odsúdil sovietsku okupáciu, vyzval na okamžitý odchod všetkých vojsk z československého územia a vyslovil plnú osobnú podporu prezidentovi Svobodovi a prvému tajomníkovi ÚV KSČ A. Dubčekovi. Uviedol, že je v kontakte s ministrom zahraničných vecí J. Hájkom a vyjadril nádej, že návšteva prezidenta Svobodu v Moskve bude úspešná a vyústi do odchodu cudzích vojsk z ČSSR.

- V memorande Štátneho departmentu, určenom poradcovi amerického prezidenta pre otázky národnej bezpečnosti W. Rostowovi a týkajúcom sa postoja NATO k udalostiam v Československu, sa konštatovalo, že na trojstranných (USA, Veľká Británia a Francúzsko) a štvorstranných (USA, Veľká Británia, Francúzsko a NSR) rokovaní o situácii, ktorá vznikla po vojenskej intervencii v Československu, sa dospelo k záveru, že najlepším prostriedkom na ovplyvňovanie ZSSR za účelom zmiernenia krízy je mobilizácia svetovej verejnej mienky prostredníctvom OSN. Štátny department zároveň odporúčal, aby Rada NATO nevyvíjala v československej záležitosti nijakú významnejšiu aktivitu. Dôležitejšie bolo, aby popri mobilizácii verejnej mienky prostredníctvom OSN USA a ich spojenci demonštrovali svoju vedúcu úlohu pri riešení tejto krízy aj tým, že americký prezident by v osobnom posolstve šéfom vlád členských krajín NATO zdôraznil dôležitosť spoločných konzultácií o riešení existujúcej situácie.

- Hovorca NATO vyhlásil, že aliancia bude pozorne sledovať a analyzovať politickú a vojenskú situáciu v Európe, pričom sa osobitne zameria na sovietsku inváziu v Československu, jej pokračovanie, vplyvy a účinky na medzinárodný vývoj.

- Čínska vláda odsúdila vojenskú okupáciu Československa, čo viedlo k ďalšiemu zhoršeniu sovietsko-čínskych vzťahov, dlhodobo zaťažených rivalitou o vedúcu pozíciu vo svetovom komunistickom hnutí.

- Belgická vláda oznámila, že s okamžitou platnosťou zrušila všetky ekonomické, kultúrne a technické kontakty s piatimi štátmi Varšavskej zmluvy, ktoré vtrhli do Československa, a že toto opatrenie bude platiť až do odvolania.

- Turecká vláda vyjadrila nádej, že Bezpečnostná rada OSN nájde správne riešenie československej otázky, a že cudzie vojská opustia územie ČSSR v čo najkratšom čase.

- Sovietska tlačová kancelária TASS citovala vyhlásenie vlád ZSSR, Bulharska, Maďarska, NDR a Poľska „československým bratom“, podľa ktorého sovietske vojská a vojská ďalších štátov nevstúpili do ČSSR s cieľom zasahovať do jej vnútorných vecí. TASS zároveň zaútočila proti Rumunsku a Juhoslávii za to, že zastávali rovnakú líniu ako mocnosti „imperialistického paktu“ NATO a Čína.

- Ústredný výbor Albánskej komunistickej strany odsúdil barbarskú inváziu uskutočnenú „pätkou“ a vyhlásil, že Varšavská zmluva sa zmenila na agresívny pakt.

- Kubánsky vodca Fidel Castro predniesol televízny prejav o udalostiach v Československu. Castro, ktorý sa už dlhší čas neúspešne pokúšal primäť vedenie KSSZ, aby sa vojensky angažovalo v prospech kubánskej revolúcie, využil intervenciu ZSSR a ďalších socialistických krajín do Československa na to, aby ju označil za „*flagrantné porušenie medzinárodného práva a štátnej suverenity*“. Akciu ZSSR a jeho spojencov označil za protizákonnú, zároveň ju však z hľadiska revolučných záujmov a spoločnej obrany socializmu pokladal za politicky nevyhnutnú. Tým sa fakticky pripojil k Brežnevovej doktríne obmedzenej suverenity.

- Na Štátnom departemente sa uskutočnili rozhovory medzi americkým štátnym tajomníkom D. Ruskom, americkým veľvyslancom v ZSSR L. Thompsonom a sovietskym veľvyslancom v USA A. Dobryninom. Dobrynin obhajoval inváziu piatich a označil ju za výsledok vnútorného vývoja v Československu. Na Ruskovu repliku, že neexistovali žiadne indície o príprave ČSSR opustiť socialistický tábor, Dobrynin odpovedal, že Dubček bol zjavne slabý a stratil kontrolu nad vývojom, čo viedlo k neudržateľnej situácii v rámci Varšavského paktu. Na Ruskovu poznámku, že daný stav ovplyvní ďalší vývoj sovietsko-amerických vzťahov, Dobrynin odpovedal, že ZSSR dúfa v ďalší rozvoj ich vzájomných vzťahov hlavne v oblasti mierového využívania atómovej energie a pri riešení problému strategických raketových zbraní. Ruskova odpoveď bola natoľko všeobecná, že Moskvu nemohla nepotešiť – ubezpečil veľvyslanca o všestrannej snahe amerického prezidenta udržať mier. V tejto súvislosti možno upozorniť na slová tajomníka ÚV KSČ Č. Císařa, že v kapitalistických štátoch „*prijímali náš [česko-*

slovenský] *obrodný proces od začiatku so sympatiami, ak nie s obdivom*“, ale zároveň s určitou zdržanlivosťou. Jej príčina bola podľa neho nasledovná: „*Mnohí [západní] komentátori očakávali [v Československu] širokú liberalizáciu a vytváranie podmienok na reštauráciu kapitalizmu. Keď spoznali svoj omyl, začali prejavovať sklamanie. Je otázka, či je program spojenia socializmu a demokracie pre Západ prospešným. V určitom zmysle je pre nich takáto perspektíva nebezpečnejšia než bol starý, ľahko napadnuteľný režim.*“

24. AUGUSTA

- Americký veľvyslanec v ČSSR J. Beam poslal Štátnemu departmentu telegram o situácii v Československu. Opisoval v ňom pomery v Prahe, rôzne formy protestov obyvateľstva, neutešenú situáciu v mestskej hromadnej doprave, na zatvorených benzínových pumpách, spomenul hodinový generálny štrajk, rozhovory Pražanov s vojakmi cudzích armád, či vôbec vedeli, prečo boli v ČSSR, a poukázal aj na rast antipatií obyvateľstva voči ZSSR. Okupáciu charakterizoval ako bizarnú, lebo napriek tomu, že okupačné vojská prevzali kontrolu nad kľúčovými miestami, nevyhlásili stanné právo (okrem niektorých provinčných miest), nedosadili vojenskú vládu a nevytvorili ani bábkovú vládu. Zdôraznil, že naďalej existovala legálne utvorená vláda, pracovalo Národné zhromaždenie a členovia KSČ stále vyjadrovali Dubčekovi podporu.

- Na požiadanie Bezpečnostnej rady OSN vystúpil na jej zasadaní minister zahraničných vecí J. Hájek. V prejave zdôraznil, že otázky spojené s tragickými udalosťami v Československu sa pred radou ocitli nie vinou československej vlády, ale tých, ktorí proti Československu použili silu a vojensky ho obsadili. Tento čin, uviedol, sa nedá ospravedlniť, neudial sa na základe žiadosti československej vlády, prezidenta či iných ústavných orgánov. Nemožno ho ospravedlniť ani obavamami o vonkajšiu bezpečnosť ČSSR, lebo Československo má bojaschopnú armádu pripravenú brániť nezávislosť štátu. V ďalšej časti vystúpenia Hájek žiadal obnovenie zvrchovanosti ČSSR a ocenil postoj Juhoslávie a Rumunska. Jeho prejav bol plný emócií, o čom svedčia výrazy ako napríklad „pocit smútku a ľútosti“, „tragická situácia“, „urážka“, „poníženie“, „sklamanie“, „neospravedliteľný akt použitia vojenskej sily“, „okupácia“ a pod. Hájek upozornil, že okupáciu nemožno ospravedlniť ani argumentáciou o údajnom nebezpečenstve kontrarevolúcie. Podobné argumenty označil za „nulitné“ a obhajoval československý demokratický proces, pluralitu názorov, ale aj socialistické zriadenie a jeho orgány verejnej správy a ľudovej moci. Po Hájkovom vystúpení bolo rokovanie Bezpečnostnej rady prerušené s tým, že bude pokračovať 26. augusta.

- Na juhoslovansko-rumunskej hranici sa uskutočnilo tajné stretnutie J. Broza-Tita a N. Ceaușeska. Podľa komuniké si účastníci stretnutia vymenili názory o dvojstranných juhoslovansko-rumunských vzťahoch a o vtedajších medzinárodných problémoch.

- Vláda ČSSR odvolala z funkcie námestníka ministra vnútra pre ŠtB Viliama Šalgoviča. Jeho meno sa v čase augustovej okupácie Československa stalo synonymom národnej zrady, médiá informovali o tom, že „Šalgovič je zradca“, a že „Šalgovičova ŠtB zatýka československých občanov“. Stál na čele skupiny funkcionárov ŠtB (bez nich by svoju úlohu nebol zvládol, pretože vo funkcii bol krátko a situáciu v rezorte dostatočne nepoznal), ktorí už pred vstupom vojsk v noci z 20. na 21. augusta ovládli ministerstvo vnútra a ŠtB. Na základe jeho rozkazov príslušníci ŠtB zastavili civilnú premávku na letisku v Ruzyni a vytvorili podmienky na pristávanie sovietskych vojenských lietadiel, podieľali sa na zatýkaní vedúcich reformných predstaviteľov KSČ a štátu, usmerňovali vozidlá so sovietskymi vojakmi smerujúce k dôležitým objektom atď. Šalgovič patril medzi najviac nenávidené osoby, preto sa už od 22. augusta ukrýval na sovietskom veľvyslanectve a neskôr ho „upratali“ do zahraničia. Návrat do „vysokej politiky“ mu umožnil až nástup normalizácie; najprv (od apríla 1970) pôsobil vo funkcii predsedu Ústrednej kontrolnej a revíznej komisie KSS, od júla 1975 bol predsedom SNR.

24. - 26. AUGUSTA

V Moskve sa paralelne s československo-sovietskymi rokovaniami o hľadani východísk zo situácie, ktorá v ČSSR vznikla po ozbrojenom zásahu vojsk piatich krajín Varšavskej zmluvy, uskutočnilo stretnutie stranických a vládnych delegácií „päťky“. Brežnev na stretnutí priznal, že vojská piatich krajín síce úspešne splnili svoju úlohu a obsadili Československo, ale predpoklady, „že *po vojenskom vstupe sa pravícové sily [v ČSSR] zľaknú, sa nesplnili, pokračujú vo svojej činnosti. Zdravé sily naopak nedokázali začať činnosť a v určitom zmysle sa prejavili ako zbabelé. Pravica [naďalej] drží v rukách ideologické centrály [televíziu, rozhlas a časť tlače] a nevydá ich.*“ Následne Brežnev účastníkov stretnutia informoval o priebehu československo-sovietskych rokovaní, pričom sa v súvislosti s tým diskutovalo najmä o hľadani východísk z politicky neúnosnej situácie. Brežnev sa prihováral za kompromis s Dubčekom a inými reformátormi, t. j. akceptoval myšlienku ich návratu do funkcií, ktoré zastávali; opačný názor vyjadrili Gomuľka, Živkov a hlavne Ulbricht, ktorý tvrdil, že ak Dubček a Černík ostanú vo funkciách, bolo zbytočné posielat vojská do Československa. Gomuľka ho

podporil, ale nakoniec bolo odsúhlasené Brežnevovo kompromisné stanovisko, ktoré v podstate rátaťo s dlhodobým procesom „normalizácie“ v ČSSR. Stretnutie piatich sa skončilo po podpísaní tzv. *Moskovského protokolu*.

25. AUGUSTA

- Československá vláda na raňajšom zasadaní v Prahe konštatovala, že prísľub, ktorý dal veliteľ armád piatich krajín prezidentovi Svobodovi o uvoľnení vládných objektov a umožnení normálnej práce vlády, nebol dodržaný. Naopak, v noci z 24. na 25. augusta cudzie vojská násilne vnikli do dovtedy neobsadených ministerstiev a uskutočňovali tam prehliadky.

- V Bratislave sa konalo zasadanie ÚV KSS, ktoré bolo rozšírené o delegátov mimoriadneho XIV. zjazdu KSČ i zjazdu KSS. Napriek tomu, že G. Husák, V. Biľak a A. Dubček telefonicky požiadali z Moskvy o odloženie zjazdu KSS, jeho delegáti sa rozhodli – aj na základe tlaku východoslovenskej, stredoslovenskej a bratislavskej organizácie KSS – zvolať ho v pôvodnom termíne, t. j. 26. augusta. Zasadanie ÚV KSS prijalo okrem iného „Výzvu pléna ÚV KSS ústredným výborom KSSZ, Poľska, Maďarska, Bulharska a NDR“, v ktorej sa okrem iného uvádzalo: *„Vierolomný vpád vojsk Vašich štátov na územie suverénnej ČSSR bez vedomia jej prezidenta Ludvíka Svobodu, vlády republiky a Národného zhromaždenia definujeme ako neslýchaný akt agresie, ktorého priamym dôsledkom je okupácia, narušenie normálneho politického a občianskeho života v našej krajine, ktorá ničím, ani v najmenšom nezadala príčinu ku kroku, ktorý Vy a Vaše vlády kryjete tzv. ‚bratskou pomocou‘ a ‚plnením si internacionálnych povinností‘. Na uliciach našich miest a dedín tečie krv, vojaci Vašich krajín zabíjajú našich spoluobčanov. Zodpovednosť a hanba za to všetko padá na Vaše hlavy. Čo najdôraznejšie protestujeme proti takému postupu, ktorý v dejinách medzinárodného komunistického hnutia nemá obdobu. Rozhodne a bezpodmienečne žiadame okamžité stiahnutie všetkých Vašich vojsk mimo územia ČSSR.“*

- V Moskve na Červenom námestí demonštrovala na poludnie skupina siedmich sovietskych občanov proti vojenskej okupácii Československa: Konstantin Babickij, Larisa Bogorazova, Vadim Deloné, Vladimir Dremľjaga, Viktor Fajnberg, Natalia Gorbanevskaja a Pavel Litvinov rozvinuli transparenty s nápisom *„Ruky preč od Československa!“*, *„Za vašu a našu slobodu!“*, *„Hanba okupantom!“* a inými. Vzápätí boli zadržaní a následne odsúdení za závažné porušenie verejného poriadku i iné trestné činy. Babickij bol odsúdený na tri roky vyhnanstva na Sibíri, Bogorazova na štyri roky vyhnanstva na Sibíri, Deloné na dva roky

a desať mesiacov odňatia slobody, Dremljaga na tri roky odňatia slobody, Fajnberg bol umiestnený do psychiatrickej liečebne, Gorbanevskaja bola uznaná vinnou, ale keďže mala dve malé deti, nebola uväznená, a Litvinov bol odsúdený na päť rokov vyhnanstva na Sibíri.

- Československé ministerstvo zahraničných vecí poslalo ministrovi J. Hájkovi do New Yorku telegram, v ktorom ho požiadalo, aby nevystupoval v Bezpečnostnej rade, pretože československá vláda rozhodla nezúčastniť sa ďalšieho rokovania o československej otázke na pôde OSN. Hájek mal vydať vyhlásenie, že „československá vláda nesúhlasí s prerokovávaním tzv. českej otázky v Bezpečnostnej rade, pretože svoje záležitosti si prerokujeme sami s ostatnými socialistickými krajinami“.

- Americké veľvyslanectvo v ČSSR vydalo nótu, v ktorej vyzvalo všetkých amerických občanov, zdržiavajúcich sa na území Československa, aby ho čo najskôr opustili.

26. AUGUSTA

- Československá delegácia v Moskve, ktorá sa medzičasom (25. augusta) rozšírila o ďalších československých politických činiteľov a pracovala v zložení L. Svoboda, A. Dubček, O. Černík, J. Smrkovský, G. Husák, V. Biľak, F. Barbírek, J. Piller, J. Špaček, O. Švestka, E. Rigo, B. Šimon, Z. Mlynář, J. Lenárt, M. Jakeš, M. Džúr, B. Kučera a V. Koucký, pokračovala v Kremli v rokovaní so sovietskym vedením (L. Brežnevom, N. Podgorným, A. Kosyginom, G. Voronovom, A. Kirilenkom, D. Poljanskim, M. Suslovom, A. Šeljepinom, P. Šelestom, K. Katuševom, B. Ponomarjovom, V. Semjonovom, A. Gromykom a A. Grečkom) o návrhu tzv. *Moskovského protokolu*.

O. Černík v rámci diskusie okrem iného uviedol, že k obsadeniu ČSSR vojskami piatich krajín prišlo bez vedomia Predsedníctva ÚV KSČ, ktoré o to nikoho nepožiadalo; A. Dubček označil ozbrojený zásah proti ČSSR „za vážnu chybu“, ktorá spôsobí veľkú škodu tak KSČ, ako aj medzinárodnému komunistickému hnutiu. Na Černíkovo a Dubčekovo vystúpenie reagoval Brežnev konštatovaním, že to, čo práve povedali, zničilo všetko, čo sa dovtedy na československo-sovietskych rokovaníach v Moskve dosiahlo, a vrátil sa k vypočítavaniu chýb, ku ktorým podľa neho prišlo vo vývoji v ČSSR v posledných mesiacoch. Vystúpenie predsedu československej vlády a prvého tajomníka ÚV KSČ hodnotil nielen ako neuspokojivé, ale aj nedôveryhodné a usilujúce sa zvaliť všetku zodpovednosť

na sovietske vedenie a vedenia ďalších štyroch krajín Varšavskej zmluvy. Následne sa rozpútala búrlivá diskusia, na záver ktorej Černík i Dubček vyhlásili, že napriek zložitosti situácie budú aktívne presadzovať realizáciu opatrení, ktoré boli prijaté počas moskovských rokovaní. Krátko nato bol tzv. *Moskovský protokol (Protokol o rokovaní delegácií ZSSR a ČSSR 23. – 26. augusta v Moskve)*, ktorý pozostával z 15 bodov a v podstate KSČ zaväzoval skoncovať so všetkými prejavmi obrodného procesu, podpísaný.

Počas záverečného československo-sovietskeho rokovania v Kremli L. Brežnev zdôvodnil vojenský zásah proti ČSSR predovšetkým globálnymi strategickými záujmami ZSSR súvisiacimi s výsledkami druhej svetovej vojny. Podľa účastníka rokovaní Z. Mlynára Brežnev v tejto súvislosti povedal: *„dospeli sme v Kremli k názoru, že sa na vás [vedenie KSČ] nemôžeme spoľahnúť. Robíte si, čo chcete vo svojej vnútornej politike, aj to, čo sa nám nepáči, a nedáte si povedať po dobrom. Vaša krajina však leží v oblasti, kde v druhej svetovej vojne vkročila noha sovietskeho vojaka. Vykúpili sme to veľkými obeťami a z tejto oblasti neodídeme. Hranice tejto oblasti sú aj našimi hranicami. Pretože nás nepočúvate, cítime sa ohrození. V mene mŕtvych z druhej svetovej vojny, ktorí i za vašu slobodu položili život, sme teda plne oprávnení poslať k vám svojich vojakov, aby sme sa v našich spoločných hraniciach cítili naozaj bezpečne. Či nás niekto ohrozuje alebo nie, nie je podstatné, to je vec zásadná, nezávislá na vonkajších okolnostiach. A tak tomu bude od druhej svetovej vojny na večné časy.“* „Výsledky druhej svetovej vojny“, pokračoval Brežnev, *„sú pre nás nedotknuteľné a budeme ich brániť i za cenu nebezpečenstva nového vojnového konfliktu. Ale nebezpečenstvo takéhoto konfliktu teraz nehrozí. Pýtal som sa prezidenta Johnsona, či americká vláda aj dnes plne uznáva výsledky konferencií v Jalte [vo februári 1945] a v Postupime [v júli a v auguste 1945]. A 18. augusta som dostal odpoveď: pokiaľ ide o Československo a Rumunsko, uznáva ich celkom bezvýhradne, pokiaľ ide o Juhosláviu, bolo by nevyhnutné o tom rokovať. Tak čo myslíte, že sa stane vo váš prospech? Nič sa nestane. Vojna z toho nebude. Prehovorí súdruh Tito a Ceaușescu, prehovorí súdruh Berlinguer. No a čo? Počítate s komunistickým hnutím v západnej Európe – ale to už päťdesiat rokov nemá nijaký význam!“*

- Bulharský líder T. Živkov v súvislosti s Československom vyhlásil, že *„medzinárodná reakcia si túto bratskú krajinu vybrala, aby spochybnila víťazstvo pracujúcich vytvorením reálneho nebezpečenstva reštaurovania kapitalizmu. Zoči-voči tejto hrozbe a žiadosti skupiny československých aktivistov o pomoc sme odpovedali pozitívne, aby sme ostali verní nášmu poslaniu internacionalistov.“*

- Predsedníctvo SNR poverilo svojho predsedu O. Klokoča a člena predsedníctva J. Štancla, aby generálnemu konzulovi ZSSR v Bratislave I. S. Kuznecovovi odovzdali nótu, v ktorej Predsedníctvo SNR vyslovilo dôrazný protest proti znemožneniu pokračovať vo svojej normálnej činnosti.

- Na základe pokynu Prahy minister zahraničných vecí J. Hájek požiadal, aby Bezpečnostná rada prerušila v záujme úspešného pokračovania československo-sovietskych rokovaní v Moskve diskusiu o situácii v ČSSR. Hájek však zároveň odoslal do Prahy telegram, v ktorom uviedol, že výslovné odmietnutie rokovania v Bezpečnostnej rade pokladal za politicky i právne chybné, pretože kým „päťka“ neukončí okupáciu, nemala by sa ČSSR vzdávať legálnych prostriedkov na jej kritiku. Zdôraznil, že rezignovanie na takéto legálne prostriedky, kritizujúce ilegálnu okupáciu, by v Československu vyvolalo pobúrenie, odcudzilo by mu svetovú verejnosť a posilnilo by protikomunistickú kampaň.

- Náčelník generálneho štábu ČSLA genpor. Karel Rusov a náčelník Hlavnej politickej správy ČSLA genmjr. František Bedřich informovali poslancov Národného zhromaždenia o vojensko-politickej situácii v štáte. Podľa nich sa v Československu nachádzalo dvanásť tankových, trinásť motostreleckých, dve výsadkové divízie a jedna letecká armáda so všetkými technickými prostriedkami, pričom príchod ďalších jednotiek pokračoval. Intervenčné vojsko malo okrem iného k dispozícii asi 6 300 tankov, 2 000 diel, 550 bojových a 250 dopravných lietadiel. Na území Slovenska bolo v prvej etape intervencie nasadených 48 055 sovietskych, 10 327 maďarských vojakov a bulharský pluk s približne tisíc vojakmi.

26. - 28. AUGUSTA

Predsedníctvo ÚV KSS nepretržite zasadalo už od okupácie ČSSR vojskami Varšavskej zmluvy. 26. augusta sa však jeho členovia dostali do rozporuplnej situácie. Mestský výbor KSS v Bratislave i delegáti mimoriadneho zjazdu KSS žiadali, aby sa okamžite začal mimoriadny zjazd, hoci V. Biľakovi, G. Husákovi a A. Dubčekovi sľúbili, že zjazd sa začne až po ich návrate z rokovaní v Moskve. V tejto situácii sa Predsedníctvo ÚV KSS rozhodlo požiadať veliteľstvo okupačných vojsk v Bratislave o spojenie s členmi československej straníckej a vládnej delegácie v Moskve. Členov delegácie Predsedníctva ÚV KSS, ktorí mali toto spojenie naviazať – A. Ťažkého, J. Zraka, V. Pavlendu, S. Falšana a R. Harenčára však sovietske velenie internovalo, čo ešte viac prehĺbilo zmätok ohľadne konania zjazdu.

Napokon sa však zjazd začal v stanovenom termíne, t. j. 26. augusta. Hneď po svojom otvorení uznal legitimitu mimoriadneho XIV. zjazdu KSČ, ktorý sa začal 22. augusta v Prahe – Vysočanoch a vyjadril súhlas s jeho závermi, ktorých podstatou bolo ostré odsúdenie okupácie ČSSR vojskami Varšavskej zmluvy. To bol ťažký prehrešok proti dohodám dosiahnutým na predchádzajúcich moskovských rokovaníach.

Druhého dňa rokovania mimoriadneho zjazdu sa zúčastnil aj vedúci delegácie ÚV KSČ na tomto zjazde – „realista“ G. Husák, ktorý sa v súlade s *Moskovským protokolom* postavil proti tomuto uzneseniu. Podarilo sa mu delegátov presvedčiť, aby sa v záverečnom vyhlásení dištancovali od „vysočianskeho zjazdu“. Svojou argumentáciou chcel zapôsobiť na emócie delegátov, preto sa koncentroval na otázky, týkajúce sa slovenskej národnej suverenity: „*To, čo nás tu na Slovensku najviac zaujíma, je slovenský prínos. Hovorím o federácii ... o slovenskej reprezentácii ... o suverénnych právach tohto národa ... Prítomných (na „vysočianskom“ zjazde – zost.) nebolo ani 10 percent slovenských delegátov*“, konštatoval. G. Husák sa spolu s ďalšími slovenskými komunistami vzdal členstva vo „vysočianskom“ ÚV KSČ, čím sa legitimita tohto orgánu celkom spochybnila. Mimoriadny zjazd KSS sa však z hľadiska zloženia orgánov strany skončil – a to je paradoxné – úplnou porážkou síl, ktoré sa angažovali proti reformnej pojanuárovej politike. Novým prvým tajomníkom ÚV KSS sa (po V. Biľakovi) stal G. Husák, ktorý v tom čase ešte zdôrazňoval úzke spojenectvo s A. Dubčekom. Členmi Predsedníctva ÚV KSS boli K. Boďa, S. Falťan, R. Harenčár, O. Klokoč, Stanislav Lupták, L. Novomeský, V. Pavlenda, Š. Sádovský, M. Sedláková, A. Ťažký a J. Zrak; tajomníkmi ÚV KSS sa stali Bohuslav Graca, V. Pavlenda, Július Turček a J. Zrak.

27. AUGUSTA

- Po návrate z moskovských rokovaní predniesol A. Dubček rozhlasový prejav, v ktorom okrem iného povedal: „*Je veľkou zásluhou vašej rozvážnosti, ľudu našej republiky, že dbal na výzvu Predsedníctva ústredného výboru KSČ a prezidenta republiky súdruha Ludvíka Svobodu i vlády republiky, že neprišlo k otvoreným väčším stretnutiam a k tragickejšiemu krviprelievaniu. Za každú cenu treba zabrániť ďalšiemu utrpeniu a ďalším stratám, pretože tým by sa skutočná situácia aj tak nezmenila a nenormálny stav v našej vlasti by sa predlžoval. Ak sme odhodlaní zabrániť krviprelievaniu, neznamená to, že sa chceme vzniknutej situácii pasívne podriaďiť, naopak, robíme všetko, aby sme našli, a sme presvedčení, že nájdeme priestor, cesty a prostriedky, ako rozvinúť*

a s vami všetkými uskutočňovať politiku, ktorá nakoniec povedie k normalizácii pomerov.“

- Úradujúci zástupca ČSSR pri OSN J. Mužík oznámil, že ČSSR sa nezúčastní ďalších rokovaní Bezpečnostnej rady o situácii v Československu a písomne požiadal o stiahnutie československej otázky z programu jej rokovania. Text jeho žiadosti znel: *„Program Bezpečnostnej rady obsahuje otázku týkajúcu sa listu zaslaného 21. augusta 1968 predsedovi Bezpečnostnej rady predstaviteľmi Dánska, Francúzska, Kanady, Paraguaja, Spojených štátov amerických a Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska (S/8759). Chcel by som vás upozorniť na fakt, že Československá socialistická republika nežiadala, aby bola táto otázka zaradená do programu Bezpečnostnej rady. Vzhľadom na to, že počas sovietsko-československých rozhovorov, ktoré sa konali v Moskve od 23. do 26. augusta 1968, sa dosiahla dohoda o podstate problému, žiadam vás, aby ste zariadili, aby bola táto otázka stiahnutá z programu Bezpečnostnej rady.“*

- Počas rozhovoru sovietskeho veľvyslanca v USA A. Dobrynina s americkým veľvyslancom v ZSSR L. Thompsonom položil americký diplomat Dobryninovi otázku, ako chápe v súvislosti s dĺžkou pobytu sovietskych vojsk v Československu, pojem „dočasnosť“. Dobrynin odvetil, že „dočasnosť“ *„bude záležať od toho, ako úspešne budú Česi pokračovať v našej dohode. Sovieti by boli samozrejme radi, keby toto obdobie bolo čo možno najkratšie.“*

- Plénum Slovenského ústredného výboru Československého zväzu mládeže navrhlo na zasadnutí v Banskej Bystrici udeliť titul a zlatú hviezdu Hrdinu ČSSR Československému rozhlasu za jeho obetavú vlasteneckú prácu v dramatických dňoch po okupácii.

28. AUGUSTA

- Prezident republiky L. Svoboda, predseda NZ ČSSR J. Smrkovský, predseda vlády O. Černík a prvý tajomník ÚV KSČ A. Dubček sa na občanov obrátili so spoločnou výzvou, v ktorej sa hovorilo: *„Naši drahí spoluobčania!*

Svojimi myšlienkami sme v každom okamžiku s vami. Cítíme s vami a rozumieme vám. Cítíme svoju zodpovednosť za dôveru, ktorou ste nás obklopili. Prosíme vás, v mene všetkého, čo je drahé našim národom: Nedajte sa uniesť svojimi citmi k ničomu, čo by znamenalo národnú katastrofu. Všetko teraz závisí od vás, od vášho rozhodnutia. Rozhodujte štátnicky a múdro! Vieme, že ste toho schopní!

Hlavná otázka dneška znie: dokážeme nájsť východisko z reálnej situácie a vládnuť si sami v týchto ťažkých chvíľach? Alebo dovoľíme, aby nezodpovednosť nerozvážnych či sily cudzie socializmu vyvolali zásah vojsk, ktoré sú na našom území? Chce azda niekto, kto má rád našu socialistickú vlasť, aby sa tieto vojská zase vrátili do ulíc našich miest, z ktorých už väčšina odišla a bude ďalej odchádzať? Myslí azda niekto, že si sami vládnuť nevieme? My veríme, že to dokážeme za akýchkoľvek podmienok.

Žiadali ste, aby sa vami volení predstavitelia opäť ujali svojich funkcií. Sú vám za to vďační a zaviazaní do konca svojich životov. Prosíme vás však v tejto chvíli o jediné: podprite to, prečo sme sa do svojich funkcií vrátili. To, čo je podmienkou, aby vaše i naše úsilie malo zmysel. Podprite snahu o konsolidáciu, aby vojská z nášho územia mohli začať postupne odchádzať a nakoniec vôbec odísť. Postavte sa spolu s nami proti všetkému, čo stojí tomuto úsiliu v ceste. Pomôžte nám zabrániť provokáciám, zabráňte hazardnej hre o osudy našich národov. V tom je celý zmysel nášho jednania. To je predpoklad, aby sme mohli pokračovať v politike, ktorej ste dali svoju dôveru.

Vaša dôvera nás zaväzuje. Sme však povinní v tejto krajine z vášho poverenia vládnuť. Umožnite nám to, ak od nás žiadate, aby sme vám slúžili“.

- Západonemecká vláda vydala vyhlásenie požadujúce úplné obnovenie československej suverenity a vyzvala na odchod všetkých sovietskych intervenčných vojsk z Československa.

29. AUGUSTA

- Československý rozhlas priniesol správu, že minister zahraničných vecí J. Hájek pri spiatočnom lete z New Yorku cez Londýn vyhlásil, že bez ohľadu na veľkú chybu, ktorá sa stala, zostáva ZSSR i naďalej najväčším československým spojencom a priateľom.

- Francúzsky politik François Mitterrand ostro odsúdil sovietsku inváziu do Československa i následný „diktát“ ZSSR v Československu. Uviedol, že táto „kriminálna agresia ukazuje, že imperiálne a koloniálne koncepcie prevládli v myslení terajších vodcov Sovietskeho zväzu... Neváhali zradiť, potom čo okupovali územie Československa a internovali jeho vodcov, a vnútiť im falošné jednanie, ktoré nie je ničím iným, než skutočným diktátom.“ Podobne odsúdili sovietsku intervenciu aj talianski a rakúski socialisti na čele s Bettinom Craxim a Brunom Kreiskym.

- Francúzsky minister zahraničných vecí Michel Debré vyhlásil na pôde Národného zhromaždenia v Paríži, že sovietska intervencia v Československu je „*vážnou prekážkou na ceste vpred, ktorá však Francúzsku nemôže zabrániť, aby na medzinárodnej scéne i naďalej presadzovalo svoje poňatie [politiky] uvoľňovania (détente).*“
- Svetová rada cirkví vyzvala ZSSR, aby okamžite stiahol svoje vojská z Československa.

30. AUGUSTA

- Vedúci rumunský stranícky a štátny predstaviteľ N. Ceaușescu v prejave v Kluži vyhlásil, že použitie sily jednou socialistickou krajinou proti druhej je nezlučiteľné s komunizmom.
- V čase od 20. do 30. augusta darovalo zlato na *Fond republiky* 413 občanov. Celkový počet darcov tak dosiahol 7 853 osôb a hmotnosť darovaného zlata sa zvýšila na 67,5 kg.
- *Kultúrny život* uverejnil na titulnej strane *Sonet pre Danku*, študentku zastrelenú sovietskymi vojakmi 21. augusta 1968 na schodoch Univerzity Komenského v Bratislave.

31. AUGUSTA

- Na pôde Štátneho departmentu vo Washingtone sa uskutočnili konzultácie veľvyslancov krajín NATO. Po ich ukončení vydal Štátny department vyhlásenie tohto znenia: „*V súčasnosti je v strednej Európe viac sovietskych vojsk ako bolo kedykoľvek predtým v povojnovom období. Zmenená vojenská situácia medzi Východom a Západom v Európe má významný dosah na bezpečnosť USA a jeho spojencov. Vo svetle týchto udalostí posudzujeme a sledujeme s našimi spojencami, aké dôsledky môže mať existujúca situácia na našu spoločnú bezpečnosť.*“
- Za ministra vnútra bol vymenovaný Jan Pelnář, ktorý v tejto funkcii nahradil Josefa Pavla, ktorého vláda 24. augusta na nátlak sovietskych predstaviteľov odvolala. Spolu s Pavlom boli odvolaní ďalší reformne orientovaní funkcionári a v rezorte vnútra nastúpil trend, neskôr nazývaný „normalizácia“.

KONIEC AUGUSTA

Slovenský štatistický úrad urobil špecifický prieskum s cieľom zachytiť tendencie alebo zmeny, ku ktorým prišlo v ekonomike Slovenska po 21. auguste. Zatiaľ čo pred okupáciou rástla priemyselná výroba ročne v priemere o 9,1 %, bezprostredne po okupácii produkcia podstatne poklesla, v dôsledku čoho sa zaviedli 12-hodinové pracovné zmeny. Denná strata vo výrobe sa v prvých dňoch okupácie odhadovala na 80 miliónov Kčs, za mesiac august dosiahla asi 600 – 800 miliónov Kčs. Podniky potravinárskeho priemyslu (mlyny, pekárne, mäsopriemysel) pracovali i v najkritickejšom čase tak, aby uspokojili potreby obyvateľov. Po 26. auguste začala priemyselná výroba postupne narastať. Cestná doprava bola bezprostredne po okupácii takmer úplne paralyzovaná presunmi okupačných vojsk, na železničiach sa vďaka obetavosti pracovníkov podarilo dopravu postupne obnoviť, čo pomohlo normalizovať prácu v priemyselných podnikoch.

AUGUST/SEPTEMBER

Začal sa systematický proces zameraný na ovládnutie tlače a iných médií. Keďže ich niekoľkomesačné slobodné šírenie informácií – podľa sovietskych predstaviteľov „bezbrehá liberalizácia“ – patrilo svojho času k jednej zo zásadných výhrad voči reformnému hnutiu v Československu, opätovné nastolenie kontroly nad médiami patrilo k základným požiadavkám nielen sovietskeho vedenia, ale aj Predsedníctva ÚV KSČ. To postupne rozhodlo o personálnych zmenách vo vedeniach redakcií, o spôsobe obnovenia cenzúry a o iných otázkach súvisiacich s činnosťou masovokomunikačných prostriedkov.

2. SEPTEMBRA

Vláda ČSSR vzala na vedomie, že riaditeľ Úradu pre tlač a informácie vydá okrem iného pokyn, aby československá tlač, rozhlas a televízia nekritizovali štáty, ktorých armády „vstúpili“ do Československa.

3. SEPTEMBRA

Taliansky komunistický denník *L'Unità* na príklade intervencie vojsk „päťky“ do Československa poukázal na vzťahy vnútri komunistického tábora. „Kto rozhodne o použití práva intervenovať?“, položil si otázku a pokračoval: „Kto dokáže, že kdesi je kontrarevolučné sprisahanie, a kto prevezme zodpovednosť za dôsledky intervencie? Na to moskovská Pravda neodpovedá.“

4. SEPTEMBRA

Rada národnej bezpečnosti USA schválila dokument *USA, Európa a československá kríza*, charakterizujúci postoj USA k vtedajšej situácii. Dokument analyzoval tri okruhy problémov: budúcnosť politiky *détente*, obrannú schopnosť západnej Európy a budúcnosť komunizmu a nezávislých východoeurópskych štátov. Okupácia Československa bola podľa dokumentu ľadovou sprchou pre politiku uvoľňovania a proces rozvoja priateľských stykov medzi Východom a Západom. Zmenila vojenskú situáciu v Európe i *status quo* v strednej Európe, kde sa v porovnaní s predchádzajúcim obdobím zvýšila koncentrácia vojsk. Tento fakt sa stal novou hrozbou pre bezpečnosť, USA a ich spojenci budú preto podnikáť všetky kroky na zachovanie spoločnej bezpečnosti. Základným prostriedkom na to budú konzultácie na pôde organizácie NATO, prehodnotenie rozmiestnenia vojenských síl a strategickkej mobility NATO, pripravenosť „pružne odpovedať“ na akcie protivníka, efektívne využívanie radarového systému včasného varovania a zaistenie bezpečnosti v oblasti Stredomoria. O Československu sa dokument zmienil len krátko – hrozilo mu, že ak sa jeho vedúcim predstaviteľom nepodarí udržať v krajine poriadok a zároveň systém, ktorý jej mal pomôcť vymaniť sa zo stagnácie, stane sa viac-menej sovietskym vojenským protektorátom.

- Vo večerných moskovských televíznych správach *Vremia* sa uskutočnila panelová diskusia troch sovietskych novinárov – Viktora Šaragina, Viktora S. Majevskeho a Sergeja A. Brazanka, ktorí sa zaoberali súčasnou situáciou v Československu. Všetci traja diskutujúci sa v nezvyčajne defenzívnom tóne snažili rôznymi spôsobmi ospravedlniť inváziu piatich krajín Varšavskej zmluvy do ČSSR. Konštatovali, že „česká“ robotnícka trieda chápe sovietsku pomoc, že kontrarevolučné sily v ČSSR sú naďalej aktívne, a že na zvládnutie situácie v Československu, t. j. na záchranu ČSSR pred kapitalizmom a tzv. „západnými slobodami“, neexistovala iná cesta než vojenská invázia.

5. SEPTEMBRA

- J. Lenárt, tajomník ÚV KSČ pre medzinárodné otázky, vypracoval informáciu o postoji komunistických a robotníckych strán „k udalostiam v ČSSR“. Okrem iného v nej uviedol, že „vojenský zásah piatich socialistických krajín neobyčajne skomplikoval situáciu v medzinárodnom komunistickom hnutí“. Dovtedajšie názorové rozdiely sa podľa Lenárta ďalej vyhrotili, i keď po skončení československo-

sovietskych moskovských rokovaní nastalo v tomto smere určité zmiernenie. Za najdôležitejší jav, ktorý sa vyskytol v súvislosti s postojom komunistických strán k udalostiam v Československu, pokladala Lenártova analýza fakt, že „*prakticky všetky komunistické strany západnej Európy sa postavili proti intervencii piatich socialistických krajín a že do jedného frontu s nimi sa postavili i strany dvoch socialistických krajín: Rumunská komunistická strana a Zväz komunistov Juhoslávie*“.

- Predstavitelia SNR a ČNR O. Klokoč a Č. Císař sa na stretnutí v Bratislave dohodli o základných otázkach postupu pri federalizácii štátu. O. Klokoč v tejto súvislosti okrem iného uviedol: „*V ťažkých chvíľach – pomedzi tanky – prišli ste k nám, aby sme sa ubezpečili, že niet inej cesty pre naše národy ako žiť v spoločnom štáte. V ťažkostiach poznáš brata a po tom, čo sa nám stalo 21. augusta, naše národy si uvedomili, že patria spolu*“.

ZAČIATOK SEPTEMBRA

Od začiatku školského roka 1968/1969 nadobudol platnosť nový spôsob výučby náboženstva na základných deväťročných školách. Prihlášky teraz prijímali príslušné farské úrady (dovtedy ich prijímali riaditelia škôl, ktorí ich následne odovzdali farským úradom) a žiaci mali možnosť zúčastniť sa na výučbe náboženstva nielen od druhého do siedmeho ročníka ZDŠ, ale až do deviateho ročníka. Vyučovanie organizovali cirkvi zásadne vo svojich priestoroch (školské priestory mohli využívať len v prípade, ak nedisponovali vlastnými priestormi) a štátne orgány nesmeli zasahovať do organizácie výučby. Cirkvi tak získali možnosti, ktoré ďaleko prekračovali úroveň predjanuárového obdobia. Návratom do starých čias boli nové „normalizačné“ smernice platné od začiatku školského roka 1970/1971.

6. SEPTEMBRA

- Minister obrany USA C. Clifford v prejave v *Národnom tlačovom klube* (National Press Club, Washington, DC) povedal, že akcia Moskvy v ČSSR jasne ukázala, že americká prítomnosť v západnej Európe je potrebná. Dodal, že na to, aby USA mohli rokovať s Rusmi z pozície sily, je potrebné naďalej pracovať na zdokonalení protiraketového systému.

- Slovenská národná rada prijala *Stanovisko k návrhu zásad federatívneho usporiadania ČSSR, vypracovaných 7. augusta odbornou vládnu komisiou*. Podľa neho návrh obsahoval základné idey, ktoré mali tvoriť jadro československej

federácie, t. j. že je založená na národnom princípe, že československé hospodárstvo je syntézou dvoch národných ekonomík, a že v rozvíjaní ekonomickej reformy a hospodárskej demokracie sa bude pokračovať v podmienkach regulovanej trhovej ekonomiky. Za jednu zo základných politických funkcií federácie sa považovalo intenzívnejšie vyrovnávanie sociálno-ekonomických i hospodársko-štruktúrnych rozdielov existujúcich medzi Slovenskom a českými krajinami.

V týchto súvislostiach SNR navrhla určité doplnenia – napríklad ciele ekonomicko-sociálneho vyrovnávania sa mali určiť tak, aby „sa vytvorili rovnaké podmienky na tvorbu a použitie národného dôchodku v obidvoch národnopolitických oblastiach“. Za dôležitú sa pokladala potreba zabezpečiť rovnoprávnosť národného zastúpenia paritným zložením všetkých dôležitých ústavných a zákonodarných inštitúcií, ale i takých orgánov, ako napríklad predsedníctva Federálneho zhromaždenia ČSSR, federálnej vlády, vedení ministerstiev a pod. Jednoznačne sa konštatovalo, že nedodržanie tohto princípu by viedlo k porušeniu rovnováhy v neprospech národných orgánov. V Stanovisku SNR sa presne vymenovali ministerstvá, ktoré mali byť súčasťou štruktúry federálnych orgánov (ministerstvo národnej obrany, ministerstvo zahraničných vecí, ministerstvo zahraničného obchodu, ministerstvo financií a ministerstvo plánovania). Predseda SNR bol povinný informovať o tomto stanovisku predsedu vlády, predsedu odbornej komisie vlády na prípravu ústavného zákona o federácii i ďalšie dôležité inštitúcie.

- Na zasadaní predstaviteľov politických strán a zložiek Národného frontu v Prahe bol na návrh prvého tajomníka ÚV KSČ A. Dubčeka zvolený za predsedu NF ČSSR Evžen Erban. Dovtedajší predseda NF F. Kriegel bol v dôsledku postoja k vojenskej okupácii ČSSR vojskami „päťky“ nútený odstúpiť zo svojej funkcie.
- Prvý tajomník ÚV KSS G. Husák podal návrh na uvoľnenie O. Klokoča z funkcie predsedu Slovenského národného frontu. Vo funkcii ho nahradil S. Falčan.
- Vyšlo posledné číslo *Kultúrneho života* – dvojtýždenníka Zväzu slovenských spisovateľov, ktorý od roku 1946 sprevádzal slovenskú kultúru v dobrých i ťažkých časoch, a ktorý výrazným spôsobom podnecoval komunikáciu slovenskej kultúrnej obce a svojou tematickou širokospektrálnosťou umožňoval výmenu názorov z takmer všetkých oblastí umenia. *Kultúrny život* sa tešil širokej priazni verejnosti – čítali ho príslušníci prakticky všetkých sociálnych skupín.

Zánik tohto periodika akoby predznamenal vážnosť a osudovosť ďalšieho vývoja. Na jeho posledných stranách sa s ním lúčili predstavitelia z rozličných oblastí kultúrneho života. Na otázku – *Ako ďalej?* sa pokúšali nájsť odpoveď P. Števček (ktorý okrem iného upozornil, že „*aj malý socialistický štát je trvalo ohrozený socialistickým štátom veľkým a mocným... Socializmus sa opäť zdiskreditoval. Zvrhol sa na nástroj šovinistickej veľmocenskej politiky*“), B. Graca, L. Ťažký, Karol Zachar, D. Tatarka, Ladislav Guderna, Milan Hamada, I. Mistrík, Eva Kristínová, Vincent Hložník, Martin Bútora, Július Noge a ďalší. Kým jedni pri pohľade do budúcnosti naďalej verili v silu mužov reformy, iní podľahli sklamaniam a pesimizmu, ale našli sa aj takí, ktorí – ako napríklad M. Válek – hľadeli dopredu s optimizmom.

7. SEPTEMBRA

Prvý námestník ministra zahraničných vecí ZSSR Vasilij Kuznecov a sovietsky veľvyslanec v ČSSR S. Červonenko poslali do Moskvy správu o ich stretnutí s prezidentom L. Svobodom, počas ktorého ich hlava štátu okrem iného informovala o nedávnej žiadosti dvoch vysokopostavených sovietskych generálov, aby boli z Prahy odstránené protisovietske heslá a nápisy na budovách i na iných miestach, pričom sľúbili, že po splnení ich žiadosti budú sovietske vojská z Prahy stiahnuté. Prezident im oznámil, že hoci uvedená žiadosť bola na jeho výzvu v priebehu niekoľkých dní splnená, k stiahnutiu vojsk z Prahy neprišlo. Žiadal preto, uviedol v správe Kuznecov a Červonenko, aby sa tak stalo v čo najkratšom čase.

8. SEPTEMBRA

- Prvý tajomník ÚV PZRS W. Gomuška zdôvodnil inváziu vojsk do Československa staronovým tvrdením, že údajne existovala konkrétna hrozba odtrhnutia ČSSR od ostatných krajín Varšavskej zmluvy.
- V Poľsku sa na protest proti vojenskej okupácii Československa armádami piatich krajín Varšavskej zmluvy upálil poľský občan Ryszard Siwiec.

9. SEPTEMBRA

- Československá vláda vyslovila súhlas s návrhom zákona o Národnom fronte, v ktorom sa nerátalo s pôsobením politických strán stojacich mimo jeho rámca.

• Na základe uznesenia československej vlády bola zriadená *Slovenská správa ministerstva vnútra pre otázky bezpečnosti na Slovensku*, čo bol akýsi zárodok budúceho slovenského ministerstva vnútra v rámci federalizovaného Československa. Federácia sa ešte nespomínala, lebo ústavný zákon o česko-slovenskej federácii podpísal prezident republiky Ludvík Svoboda v Bratislave až 30. októbra 1968. Vytvorenie Slovenskej správy ministerstva vnútra vláda oficiálne zdôvodnila „*mimoriadnou situáciou v našom štáte a v záujme zdokonalenia riadenia bezpečnosti na Slovensku a úzkej koordinácie práce s orgánmi Slovenskej národnej rady*“.

10. SEPTEMBRA

Predseda vlády O. Černík a podpredseda vlády F. Hamouz rokovali v Kremli s L. Brežnevom, A. Kosyginom a N. Podgorným o vnútropolitckej situácii v ČSSR a o plnení moskovských dohôd. O. Černík v tejto súvislosti povedal, že po návrate z Moskvy sa všetka činnosť československého vedenia podriadila úlohám vyplývajúcim z plnenia dohôd dosiahnutých v sovietskej metropole, a že rozhodujúcim kritériom práce každého člena Predsedníctva ÚV KSČ je súhlas s plnením uvedených dohôd. Informoval, že v súlade s tým bolo hlavným cieľom československého vedenia vytvoriť podmienky na efektívnu kontrolu masmédií a prijať opatrenia na zákaz činnosti KAN-u, klubu K 231 a sociálnodemokratickej strany. Vyslovil domnienku, že proces odsunu cudzích vojsk z ČSSR pokladalo sovietske vedenie „*za súčasť normalizácie života v Československu*“, a v spojitosti s tým prisľúbil, že nakoľko sovietske vedenie prejavuje nespokojnosť s informovaním československej tlače o náhrade škôd spôsobených vstupom vojsk do ČSSR, urobia sa príslušné opatrenia na nápravu v tejto veci. Černík sa sťažoval na správanie niektorých príslušníkov Sovietskej armády a usiloval sa zistiť, aký počet vojakov hodlal ZSSR a jeho spojenci ponechať v ČSSR. Zároveň prisľúbil, že členovia „*rozličných klubov*“, sociálnodemokratickej strany a pod. „*budú pod dohľadom*“. Brežnev reagoval konštatovaním, že „*výklad normalizácie situácie, ako sa u vás [v ČSSR] uskutočňuje, je vo svojej podstate zjavným opustením moskovských dohôd*“, lebo sa ukazuje, že zatiaľ čo sovietske vedenie chápe normalizáciu ako nástup na zabezpečenie „*výdobytkov socializmu*“, československé vedenie ju chápe ako úsilie dostať z krajiny spojenecké vojská, čím túto otázku „*stavia na hlavu*“. Brežnev však prisľúbil, že v najbližšom čase sa stiahnu vojská z vnútorných častí Prahy a Bratislavy na okraj týchto miest, pričom zdôraznil, že naraz vojská z ČSSR stiahnuté nebudú, preto treba hľadať spôsoby, ako vyriešiť otázku ich ubytovania v zimných mesiacoch.

11. SEPTEMBRA

- Prvý námestník ministra zahraničných vecí ZSSR V. Kuznecov navštívil v Prahe predsedu Národného zhromaždenia J. Smrkovského, aby s ním prerokoval otázku plnenia moskovských dohôd. Smrkovský vyjadril počas rozhovoru názor, že k vstupu vojsk piatich krajín do ČSSR nemalo prísť, lebo československé vedenie v čase vojenského zásahu ešte ani zďaleka nevyčerpalo všetky možnosti na likvidáciu toho, čo znepokojovalo vedenie ZSSR i jeho štyroch spojencov. V súvislosti s pobytom vojsk „päťky“ v Československu uviedol, že on osobne *Moskovský protokol* nechápe v tom zmysle, že približne pol milióna vojakov odíde z územia ČSSR až potom, keď bude všetko „normalizované“, lebo to by český a slovenský ľud nepochopil. Kuznecov na to reagoval niekoľkými poznámkami, v ktorých protestoval najmä proti vyvolávaniu „*nepriateľských citov voči sovietskym vojakom*“ v československej tlači a proti postupu „*voči tým, ktorí nás [ZSSR a jeho spojencov] podporovali*“ v zámere vojensky zasiahnuť proti ČSSR.

- Americký prezident L. Johnson vyhlásil: „*Zdá sa, že vodcovia ZSSR rozhodli, že smerovanie k humánnej verzii komunizmu v malej spriatelenej krajine bolo hrozbou pre ich bezpečnosť – a to napriek faktu, že Česi zostali ich spojencom vo Varšavskej zmluve. V dôsledku tohto agresívneho činu vznikli nové vojenské a politické hrozby, ktoré si vyžadujú ešte tesnejšiu a intenzívnejšiu spoluprácu západných spojencov. Z našej strany sme dali jasne najavo, že použitie sily alebo hrozby silou nebude v oblastiach spoločnej zodpovednosti, akou je napríklad Berlín, tolerované.*“

12. SEPTEMBRA

- Minister zahraničných vecí ČSSR J. Hájek podal demisiu s odôvodnením, že v existujúcej zložitej situácii by jeho ďalšie pôsobenie vo funkcii ministra zahraničných vecí neprispelo k úspechu tých snažení, ktoré pod vedením prezidenta L. Svobodu vyvíjala vláda s cieľom normalizovať stav, ktorý vznikol v dôsledku prítomnosti cudzích vojsk na československom území.

- Predsedníctvo SNR vyslovilo súhlas s vytvorením Slovenskej správy ministerstva vnútra pre otázky bezpečnosti na Slovensku a odporučilo, aby minister vnútra vymenoval do jej čela genmjr. E. Pepicha, ktorý dovtedy zastával funkciu prvého námestníka povereníka predsedu komisie SNR pre národné výbory. Rozkazom ministra vnútra bola Slovenská správa MV na čele s E. Pepichom zriadená 17. septembra 1968 a jej úlohou bolo „*riadiť činnosť útvarov Zboru národnej bezpečnosti*“

na Slovensku v súlade so zákonmi a ostatnými právnymi predpismi, podľa rozkazov a smerníc ministra vnútra a podľa dosiaľ platných rozkazov a pokynov vydaných centrálnymi súčasťami ZNB“. Predsedníctvo ÚV KSS schválilo 30. septembra 1968 návrhy, respektíve vzalo na vedomie vymenovanie vedúcich funkcionárov Slovenskej správy MV, ktorá tým začala svoju činnosť.

13. SEPTEMBRA

- Národné zhromaždenie ČSSR schválilo modifikovaný vládny program, v ktorom sa pod tlakom moskovského diktátu upustilo od viacerých kľúčových reformných krokov, týkajúcich sa občianskej spoločnosti, ľudských práv a slobôd a pod.

- Národné zhromaždenie súčasne schválilo zákon č. 127/1968 Zb. o niektorých prechodných opatreniach v oblasti tlače a ostatných hromadných informačných prostriedkov. Zdôvodňoval sa tým, že „v záujme pokojného vývoja je potrebné, aby v periodickej tlači neboli narušené dôležité záujmy vnútornej a zahraničnej politiky štátu“. Zákon o to väčšmi obmedzoval demokratické vymoženosti pojanuárového vývoja, že nebola stanovená doba prechodných opatrení. Týmto zákonom sa ako orgán štátnej správy zriadil v Čechách a na Morave Úrad pre tlač a informácie (ÚTI) a na Slovensku Slovenský úrad pre tlač a informácie (SÚTI). Uvedené inštitúcie dohliadali na to, aby sa zverejňovali iba informácie zodpovedajúce záujmom vnútornej a zahraničnej politiky štátu.

14. SEPTEMBRA

Prvý tajomník ÚV KSČ A. Dubček v dôležitom televíznom prejave okrem iného uviedol: „Základnou otázkou je pre nás normalizácia a konsolidácia pomerov a odchod vojsk piatich krajín z našej republiky“, ako aj obnova života štátu a splnenie záväzkov vyplývajúcich z Moskovského protokolu. Vyhlásil, že v nijakom prípade nepríde k návratu do predjanuárových pomerov, avšak v skutočnosti práve podpísanie spomenutého protokolu znamenalo nevyhnutný návrat k sovietskemu modelu socializmu.

POLOVICA SEPTEMBRA

- Vo Vysokých Tatrách začal štáb slovenských filmárov nakrúcať celovečerný slovenský film pod názvom *Medená veža*. Režisérom bol Martin Hollý, kamera-

manom Karol Krška. Vo filme sa predstavili známi herci – Štefan Kvietik, Emília Vášáryová, Ivan Rajniak, Ivan Mistrík a iní.

- V Šali si pripomenuli desiate výročie polozenia základného kameňa podniku *Duslo*. Výroba dusíkatých hnojív sa v ňom začala v roku 1962, roku 1967 pribudla produkcia kombinovaných hnojív. Závod však stále nebol dobudovaný, dokončoval sa komplex objektov na výrobu a spracovanie acetylénu.

16. - 17. SEPTEMBRA

Československá delegácia vedená ministrom národnej obrany M. Dzúrom rokovala v Mukačeve s maršalom Sovietskeho zväzu A. Grečkom o vojenských aspektoch pobytu sovietskych vojsk v ČSSR. Pomerne zložité rokovania vyústili do záveru, že na území Československa bude rozmiestnených 70 – 80 tisíc sovietskych vojakov. *„Pre čs. armádu to znamenalo vyprázdniť 32 posádok so 60 útvarmi pri finančných nákladoch okolo jednej miliardy korún.“*

17. SEPTEMBRA

ÚV KSČ navrhol odvolať J. Pelikána z funkcie ústredného riaditeľa Československej televízie (ČT). O niekoľko dní neskôr (25. septembra) bol za zmocnenca pre televíziu vymenovaný pracovník ideologického oddelenia ÚV KSČ Bohumil Švec a pracovné povinnosti ústredného riaditeľa ČT prevzal dovtedajší prvý námestník ústredného riaditeľa Zdeněk Noháč.

18. SEPTEMBRA

Tlačový orgán komunistickej strany Austrálie *Tribune* odmietol argumenty ZSSR, ktoré ho viedli k intervencii v Československu a zopakoval inými komunistickými stranami viackrát položenú otázku: *„Spolu s ďalšími [členmi] medzinárodného komunistického hnutia sa pýtame: ak je dovolené nedbať na prijaté zásady samourčenia národov a vzťahov medzi socialistickými krajinami kvôli potrebe zabrániť kontrarevolúcii, kto rozhodne, kedy nastane takáto potreba?“*

19. SEPTEMBRA

- Prezident republiky L. Svoboda odvolal J. Hájka z funkcie ministra zahraničných vecí ČSSR a riadením rezortu dočasne poveril predsedu vlády O. Černíka.

- Predseda rady ministrov ZSSR A. Kosygin vyhlásil v posolstve japonskému ministerskému predsedovi, že augustová intervencia v ČSSR „bola nevyhnutná, lebo bola ohrozená bezpečnosť Sovietskeho zväzu.“

20. SEPTEMBRA

Československý veľvyslanec v USA K. Duda poslal ministerstvu zahraničných vecí v Prahe depešu o reakcii západných diplomatov na udalosti v Československu. Informoval v nej, že medzi diplomatmi západných krajín, pôsobiacimi v USA, nadobúda prevahu názor, aby Západ demonštroval politický nesúhlas s intervenciou piatich štátov Varšavskej zmluvy tým, že by s nimi na selektívnej báze obmedzil bilaterálne vzťahy. Na druhej strane však nemalo prísť k eskalácii studenej vojny, ktorá by poškodila dovtedajšie výsledky politických kontaktov. Západní diplomati, uviedol Duda, sa totiž prikláňali k myšlienke pokračovať napriek sovietskej intervencii v ČSSR v rozvíjaní dialógu medzi Východom a Západom.

- Podľa informácie úradujúceho zástupcu ČSSR v OSN J. Mužíka sa tzv. neangažované štáty snažili opäť dosiahnuť zaradenie československej otázky na program rokovaní OSN. Podľa depeše československej misie pri OSN sa najmä latinskoamerické krajiny usilovali dosiahnuť, aby uvedená otázka bola zaradená na program XXIII. zasadania Valného zhromaždenia OSN.

21. SEPTEMBRA

Ústredný denník japonskej komunistickej strany *Akahata* odmietol dôvody, ktorými ZSSR obhajoval inváziu do ČSSR, nasledujúcou argumentáciou: *„Keby krajiny socialistického tábora schválili spôsob, akým sa uskutočnila sovietska intervencia, ktorákoľvek socialistická krajina by mohla na základe jednostranného rozhodnutia uskutočniť ozbrojenú intervenciu v inej socialistickej krajine pod zámienkou, že v nej vzniklo nebezpečenstvo kontrarevolúcie. Keby to tak bolo, socialistická zásada rovnoprávnosti, rešpektovania územnej celistvosti, národnej nezávislosti a nezasahovania do vnútorných vecí iných krajín – ako to jasne potvrdila Deklarácia a Vyhlásenie prijaté na konferenciách komunistických strán v rokoch 1957 a 1960 – by bola len prázdny gestom. Výsledkom by mohlo byť to, že socialistický tábor by stratil zmysel svojej existencie.“*

23. SEPTEMBRA

- Prvý námestník ministra zahraničných vecí ZSSR V. Kuznecov a sovietsky veľvyslanec v ČSSR S. Červonenko navštívili v Prahe A. Dubčeka. Kuznecov v rozhovore s ním konštatoval, že v ČSSR sa naďalej objavovali „nepriaznivé momenty“, medzi ktoré zaradil častý nesúhlas nižších straníckych kádrov s vojenským zásahom piatich krajín Varšavskej zmluvy, prácu masmédií, ktoré podľa neho naďalej ovládali antisovietsky zameraní ľudia, úsilie „izolovať“ tých straníckych činiteľov, ktorí sa hlásili k ZSSR a jeho spojencom a pod. Dubček v odpovedi uviedol, že tak vedeniu KSČ, ako i miestnym orgánom strany ide o „čestné plnenie“ *Moskovského protokolu*, ale z toho nemožno vyvodzovať, že všetci členovia strany začnú ihneď hovoriť, že vojenský zásah bol správny. Poukázal aj na to, že stranícky aktív nepokladá pobyt vojsk v Československu za nevyhnutný, pretože ani pred ich vstupom na československé územie „*necítil akútne nebezpečenstvo kontrarevolúcie*“, a dodal, že podľa jeho názoru by podstatná časť vojsk mohla byť z ČSSR stiahnutá už pred 50. výročím vyhlásenia Československa 28. októbra 1918. Pokiaľ ide o písanie československej tlače, uviedol, treba brať do úvahy aj to, čo a akým tónom píšú o situácii v ČSSR rozličné tlačoviny vydávané orgánmi vojsk piatich krajín, aký je obsah rozhlasovej stanice *Vltava* atď.

- Námestník československého ministra zahraničných vecí V. Pleskot rokovával s prvým námestníkom ministra zahraničných vecí ZSSR V. Kuznecovom. Kuznecov sa s odvolaním na potrebu koordinácie zahraničnej politiky socialistických krajín dožadoval, aby československý zástupca v OSN vystúpil na začiatku nadchádzajúceho Valného zhromaždenia OSN s návrhom, aby československá otázka nebola zaradená na program jeho rokovania.

- Na zasadnutí Predsedníctva ÚV KSS bola predložená informácia, ktorá sa zaoberala „*stavom a zmenami v hospodárskej situácii*“ na Slovensku v prvých septembrových týždňoch, t. j. v období bezprostredne po okupácii krajiny. Podľa informácie bola augustovými udalosťami najciteľnejšie zasiahnutá doprava, čo sa následne odrazilo vo všetkých oblastiach ekonomiky. Dňa 21. augusta bolo odstavených 50 vlakov a do konca mesiaca stúpol ich počet na 411. Dňom okupácie sa prerušil aj rast úspor obyvateľstva: kým na vkladoch pribudlo do konca mesiaca 66 miliónov Kčs, výbery dosiahli úroveň 504 miliónov Kčs. Socialistické organizácie utrpeli v auguste škody odhadované v tom čase na 314 miliónov Kčs.

24. SEPTEMBRA

Československý veľvyslanec v USA K. Duda rokoval s ministrom zahraničných vecí USA D. Ruskom o zaradení československej otázky na program rokovania Valného zhromaždenia OSN. Rusk Dudovi oznámil, že USA nemôžu zabrániť, aby sa na pôde OSN hovorilo o Československu. USA síce nebudú žiadať zaradenie tejto otázky na program rokovaní, avšak otvorene vyjadria svoje stanovisko, že vojenská situácia v Európe sa rozmiestnením sovietskych vojsk na československo-západonemeckých hraniciach zmenila, na čo musí vláda USA prihliadať v kontexte celej organizácie NATO. Ďalej konštatoval, že USA vychádzajú zo zásady, že ak sa nebudú dodržiavať základné princípy *Charty OSN*, svet sa zúži na sféry vplyvu, čo supervelmoci povedie k rozpútaniu nových pretekov v zbrojení. USA boli podľa Ruska proti rozpútaniu novej fázy studenej vojny a za mierové spolužitie, zároveň si však priali, aby zásady mierovej koexistencie platili aj vnútri socialistického tábora.

25. SEPTEMBRA

Československý veľvyslanec pri OSN v New Yorku Zdeněk Černík informoval, že vláda ČSSR je proti akejkoľvek diskusii o sovietskej invázii a okupácii Československa na pôde Valného zhromaždenia OSN. Na tlačovej konferencii zároveň oznámil: *„Nádejame sa, že svetová verejná mienka pochopí, že problémy vo vnútri socialistického spoločenstva by sme chceli vyriešiť my sami.“*

26. SEPTEMBRA

Moskovská *Pravda* uverejnila článok s názvom *Suverenita a medzinárodné záväzky socialistických krajín*, v ktorom bola vyjadrená podstata Brežnevovej doktríny obmedzenej suverenity: *„Národy socialistických krajín a ich komunistické strany majú a musia mať slobodu v rozhodovaní o ceste rozvoja svojich krajín, avšak žiadne ich rozhodnutie nesmie škodiť ani socializmu ich vlastných krajín, ani základným záujmom ostatných socialistických krajín.“* Hoci existenciu doktríny popieral sám jej autor a napriek tomu, že politické byro ÚV KSSZ ju vo forme písomného dokumentu nikdy neprijalo, všeobecne sa považovala za železný zákon platný za všetkých okolností.

27. SEPTEMBRA

V Moskve sa uskutočnila porada vedúcich predstaviteľov piatich krajín Varšavskej zmluvy, ktorí sa zaoberali priebehom procesu „normalizácie“

v Československu. L. Brežnev, ktorý poradu otvoril, zopakoval, že rozhodnutie zasiahnuť v ČSSR vojensky bolo správne, lebo sa ním vytvorili predpoklady na „konsolidáciu a aktivizáciu zdravých síl v komunistickej strane“. Zároveň však upozornil, že na zastavenie antisovietskej a antisocialistickej propagandy v Československu bude treba urobiť ešte veľmi veľa, lebo hlavne celková politická situácia v krajine sa podľa neho nevyvíjala dobre. V súvislosti s pobytom vojsk piatich krajín v ČSSR, Brežnev prítomných informoval, že niektorí československí predstavitelia mu naznačili, že by dali prednosť tomu, aby v krajine ostali len sovietske vojská. Gomulka, ktorý už tradične vystupoval veľmi ostro, povedal, že sa zhoduje s Brežnevovým hodnotením situácie, ale zdôraznil, že „*Dubček musí odísť*“. Kádár poukázal na to, „že *stranícke a štátne vedenie Československa a rovnako radoví členovia KSČ i verejná mienka v krajine hodnotí moskovské dohody inak než my*“, Ulbricht konštatoval, že ku konsolidácii komunistických síl v Československu doteraz neprišlo, a Živkov vyslovil názor, že vojská by mali v ČSSR zostať „dlhý čas“. Všetci účastníci porady sa stotožnili s názorom sovietskeho vedenia, že ZSSR by mal s ČSSR čo najskôr podpísať zmluvu o podmienkach pobytu vojsk na území ČSSR.

29. SEPTEMBRA

Uznesenie vlády, podľa ktorého sa zavádzal päťdňový pracovný týždeň vo všetkých prevádzkach, kde na to boli vhodné podmienky, nadobudlo platnosť. Pracovný týždeň sa skrátil na 41,5 hodiny, v dvojmenných prevádzkach na 41,25 hodiny a na pracoviskách s nepretržitou prevádzkou na 40 hodín týždenne. Išlo o jednu z najdôležitejších zmien v sociálnej sfére.

SEPTEMBER

V komplexe magnezitových závodov v Jelšave bola ukončená výstavba nového závodu s dovedy najväčšími pecnými agregátmi na Slovensku. Finančné náklady na rotačné pece dosiahli takmer 212 miliónov Kčs, pričom celková výrobná kapacita nových zariadení dosiahla úroveň 300-tisíc ton magnezitového slinku ročne.

2. OKTÓBRA

- Generálny tajomník francúzskeho ministerstva zahraničných vecí Hervé Alphand charakterizoval postoj Paríža k invázii a k ďalšiemu vývoju medzinárodných vzťahov nasledovne: „*Naším základným cieľom zostáva uvoľnenie*

napätia, i keď jednoznačne odsudzujeme vstup i pobyt cudzích vojsk v Československu.“

- Americký minister zahraničných vecí D. Rusk na pôde Valného zhromaždenia OSN vyhlásil, že v srdci Európy obsadili vojská ZSSR a jeho spojencov z Varšavskej zmluvy územie ich spojeneckého a nezávislého štátu, ktorý nikoho neohrozoval. Uviedol, že pred šiestimi týždňami, uprostred noci a bez varovania, obrovská armáda napadla malý štát, okupovala ho a ostala na jeho území. Rusk si položil otázku, či *Charta OSN* bola pre ZSSR len bezcenným kusom papiera, s ktorým možno ľubovoľne narábať, a či – a hlavne kedy – ZSSR splní svoj opakovaný vlastný sľub, že z Československa stiahne svoje okupačné jednotky.

3. OKTÓBRA

Sovietsky minister zahraničných vecí A. Gromyko obhajoval na pôde Valného zhromaždenia OSN sovietsku intervenciu v Československu. V prejave plnom propagandistických fráz a chvály socialistického spoločenstva, ktoré sa podľa neho zrodilo po druhej svetovej vojne ako dôkaz skvelého úspechu pokrokového ľudstva, v súvislosti so situáciou v ČSSR konštatoval: *„Prišlo k pokusom adresovať nám výčitky v súvislosti s udalosťami okolo Československa. Vyskytli sa dokonca výroky, že táto [ozbrojená] akcia spojeneckých socialistických štátov bola údajne unáhlená a nepochopiteľná. Ale o akej unáhlenosti hovoria? Viete príliš dobre, že na sebaobraných opatreniach socialistických krajín proti imperialistickým intrigám nebolo nič unáhlené. Sovietsky zväz a ostatné socialistické krajiny varovali pri mnohých príležitostiach tých, čo sa pokúšajú zatlačiť späť socialistické spoločenstvo, vytrhnúť z neho aspoň jeden článok, že nestrpíme ani nedovolíme, aby k tomu prišlo.*“

3. - 4. OKTÓBRA

V Moskve sa uskutočnilo rokovanie delegácie ÚV KSČ s delegáciou ÚV KSSZ, venované „otázkam zaujímajúcim obe strany“, t. j. procesu „normalizácie“ v ČSSR.

Vedúci sovietskej delegácie L. Brežnev v úvodnom slove vyjadril okrem iného nespokojnosť s pokračujúcim narušovaním stanov KSČ, s absenciou demokratického centralizmu v straníckej práci a vôbec s tým, že KSČ sa podľa neho stále nachádzala „v ťažkej situácii“. Poukázal pritom najmä na „nejednotnosť“ strany

a vyzval prítomných československých predstaviteľov, aby sa vyjadrili, čo s tým mienia robiť.

A. Dubček odpovedal, že Predsedníctvo ÚV KSČ pokladalo za hlavnú úlohu realizáciu opatrení na posilnenie socializmu a potlačenie antisocialistických a antisovietskych síl. Priznal, že niektoré veci súvisiace s vedúcou úlohou strany v spoločnosti, sa nepodarilo vyriešiť, avšak vedenie KSČ sa kontinuálne usilovalo o upevnenie vedúcej úlohy strany. Pokiaľ išlo o ekonomickú reformu, potvrdil jej nevyhnutnosť, pričom uviedol, že Predsedníctvo ÚV KSČ hodlá pokračovať v jej realizácii „*pri správnom zaistení vzťahov medzi plánom a trhom tak, aby ekonomiku neurčovali výlučne trhové vzťahy*“. Brežnev a Kosygin reagovali niekoľkými replikami, pričom posledne menovaný Dubčeka nepriamo obvinil z bezzásadovosti a „snáh o kompromisy“. O. Černík sa pokúsil vysvetliť hlavné vnútropolitické okolnosti, ktoré ovplyvňovali pojanuárový vývoj v Československu a ktorých korene bolo potrebné hľadať v hlbšej minulosti. Konštatoval, že ani československé vedenie nie je spokojné so stavom existujúcim v československých masmédiách, ale robí všetko pre to, aby sa situácia v tejto oblasti zlepšila. Vychádzalo pritom z myšlienky, že „konsolidácia pomerov“ nemôže spočívať len v „odfajknutí“ splnených bodov, ale v reálnom upevnení vedúcej úlohy strany i celkových zväzkov ČSSR so socialistickými krajinami. G. Husák konštatoval, že pokiaľ ide o stranu, „*chceme [v ČSSR] zachovať všetko, čo je zdravé, a odstrániť všetko, čo je škodlivé*“, pričom vyjadril vďačnosť „*za pomoc, ktorú nám KSSZ v tomto smere poskytne*“. V diskusii sa pokračovalo preberaním rozličných otázok súvisiacich s nedávnym i aktuálnym vývojom v ČSSR, pričom Brežnev československým predstaviteľom opätovne vytýkal, že „*takmer žiadny... z bodov [Moskovského protokolu] nie je splnený alebo sa plní pomaly*“, že styk československých činiteľov so sovietskymi vojskami „*vcelku nie je dobrý*“, Kosyginovi sa zasa nepáčila „*celková atmosféra v krajine*“. Na druhej strane, Brežnev nenamietal proti federalizácii Československa, lebo „*Lenin tieto otázky už... [dávno] teoreticky zdôvodnil*“. V obsiahlej diskusii sa veľa hovorilo aj o kádrových, personálnych a iných otázkach; pokiaľ išlo o jeden z kľúčových bodov diskusie – otázku pobytu vojsk piatich krajín na území ČSSR – Brežnev vyhlásil, že sovietska strana prijala Dubčekov návrh, aby v Československu ostalo „*70 až 80-tisíc*“ sovietskych vojakov, a aby A. Kosygin a O. Černík „*uzavreli dohodu o pobyte určitého kontingentu vojsk na československom území, a ostatné vojská budeme po etapách odsúvať*“.

4. OKTÓBRA

Námestník československého ministra zahraničných vecí V. Pleskot vystúpil na zasadaní XXIII. Valného zhromaždenia OSN s koncepciou nemennosti

československej zahraničnej politiky. Vrátil sa aj k augustovému vpádu vojsk do ČSSR a vyzdvihol rozvalu a jednotu československého ľudu. Inváziu vojsk „päťky“ nekomentoval a zameral sa na československo-sovietske rokovania v Moskve v dňoch 23. – 26. augusta 1968 a na hľadanie politického východiska a riešenia situácie. Vyjadril očakávanie, že OSN pochopí daný stav a nebude podnikáť nič, čo by bolo v rozpore s vôľou československej vlády riešiť situáciu na základe moskovských rokovaní. Ubezpečil všetkých – priateľov i protivníkov –, že Československo bolo a zostane socialistickou krajinou.

5. OKTÓBRA

Komunistická strana Veľkej Británie vyjadrila negatívny postoj k invázii a k následnému československému vývoju týmito slovami: *„Ak uznáme právo porušiť zásadu [suverenity socialistických štátov], kto rozhodne, kedy nastane potreba intervenovať? Kto rozhodne, či situácia v krajine ohrozuje socializmus? Má nejaká strana alebo socialistická vláda právo zasahovať do vecí druhej strany alebo socialistickej vlády, ak podľa nej existuje uvedené nebezpečenstvo? Keby sme akceptovali takúto zásadu, musela by mať všeobecnú platnosť a právo postupovať v súlade s ňou by mala mať každá komunistická strana a každá socialistická vláda. S takouto tézou však nemožno súhlasiť a medzinárodné komunistické hnutie ju nemôže nikdy akceptovať, lebo by sa mohla stať teoretickou bázou na vojnu medzi socialistickými štátmi. Ak sa na druhej strane argumentuje, že právo intervenovať prináleží iba niektorým stranám a niektorým socialistickým štátom, je to rovnako neakceptovateľné a celkom cudzie všetkým uznávaným zásadám komunistického hnutia“.*

10. OKTÓBRA

Československé veľvyslanectvo vo Washingtone poslalo ministerstvu zahraničných vecí v Prahe tajnú depešu o bilaterálnych československo-amerických vzťahoch. Uviedlo v nej, že USA zaujali vyčkávacie stanovisko k ZSSR i k ČSSR. Pokiaľ išlo o ČSSR, v amerických úvahách bolo možné nájsť pesimizmus i optimizmus, podľa toho k akej alternatíve československej budúcnosti sa kto prikláňal. Voči ČSSR, hovorilo sa v depeši, budú USA naďalej zaujímať vyčkávacie stanovisko, t. j. pre ich postoj bude charakteristická *„zreteľná tendencia z vlastnej iniciatívy žiadne akcie nepodnikať a nenavrhnúť“*, a navonok túto pasivitu zdôvodňovať snahou nezhoršovať postavenie československej vlády.

16. OKTÓBRA

V Prahe bola podpísaná *Zmluva medzi vládou Československej socialistickej republiky a vládou Zväzu sovietskych socialistických republík o podmienkach dočasného pobytu sovietskych vojsk na území Československej socialistickej republiky*. V mene vlády ČSSR zmluvu podpísal predseda vlády O. Černík, v mene vlády ZSSR, ktorá konala so súhlasom vlád Bulharskej ľudovej republiky, Maďarskej ľudovej republiky, Nemeckej demokratickej republiky a Poľskej ľudovej republiky, zmluvu podpísal predseda rady ministrov ZSSR A. Kosygin. Zmluva stanovila, že časť sovietskych vojsk rozmiestnených na území ČSSR zostane dočasne na jej území, ostatné sovietske vojská, ako i vojská ďalších štyroch socialistických krajín, budú z Československa odsunuté po etapách v priebehu dvoch mesiacov odo dňa nadobudnutia platnosti zmluvy. Súčasne s uzavretím tejto zmluvy bol podpísaný aj tajný *Protokol* k nej, podľa ktorého malo byť v Československu rozmiestnených vyše 75-tisíc sovietskych vojakov. Československá strana im mala poskytnúť ubytovacie a skladovacie priestory, zabezpečiť im niektoré druhy potravín, palív a pohonných látok a pod. Náklady spojené s pobytom sovietskych vojsk na našom území mala hradiť sovietska strana. Tajný protokol nadobudol platnosť v deň nadobudnutia platnosti zmluvy (t. j. 18. októbra 1968) a tak, ako to bolo v prípade zmluvy, podpísali ho O. Černík a A. Kosygin.

17. OKTÓBRA

Bol predložený vládny návrh ústavného zákona o československej federácii, ktorý v zásade zohľadňoval dovtedajšie stanoviská SNR, ČNR a vlády, no zároveň otvoril ďalšie otázky, ktoré sa mali prorokovať vo výboroch Národného zhromaždenia ČSSR.

18. OKTÓBRA

- Ministerstvo vnútra zamietlo organizačné stanovy Diela koncilovej obnovy (DKO), čo bolo prejavom zmien v postupe štátnych orgánov voči katolíckej cirkvi po augustovej okupácii. Sekretariát pre veci cirkevné ministerstva kultúry a informácií predložil návrh neschváliť uvedené stanovy už v polovici septembra 1968. Zdôvodnil to tým, že poslanie DKO nebolo v súlade so zákonom o dobrovoľných organizáciách a zhromaždeniach č. 68/1951 Zb. Za problematiku označil skutočnosť, že základná organizačná štruktúra pripravovanej organizácie bola založená na zásade hierarchickej stupnice rímskokatolíckej cirkvi,

čo bolo v rozpore s obsahom a duchom zákona, ktorý vyžadoval uplatňovať pri budovaní organizácie zásadu demokratického centralizmu a tomu zodpovedajúci volebný systém. Argumentoval aj tým, že úlohy, ktoré si vytýčil prípravný výbor, „*môžu byť s úspechom plnené na pôde inštitúcií samotnej rímskokatolíckej cirkvi*“. Ministerstvo vnútra tieto argumenty prevzalo a stanovky definitívne odmietlo schváliť, čím sa činnosť DKO oficiálne skončila. Časť dovtedy aktívnych členov to akceptovala a od činnosti upustila, mnohí však svoje pôsobenie zintenzívnili, no pôsobili neverejne a neskôr utajene.

21. OKTÓBRA

Prvé maďarské vojenské jednotky, ktoré sa zúčastnili invázie do ČSSR, opustili jej územie.

23. OKTÓBRA

Ústredný denník francúzskych komunistov *L Humanité* sa zaradil medzi otvorených kritikov postupu ZSSR v Československu, keď potvrdil všeobecne odmietavý postoj západných komunistických strán k invázii a okupácii: „*Nikto sa nemôže odvolávať na proletársky internacionalizmus v záujme zasahovania do vnútorných vecí iných strán*“, uviedli noviny.

27. OKTÓBRA

- Národné zhromaždenie ČSSR prijalo ústavný zákon č. 143/1968 Zb. o československej federácii, čím sa aspoň formálno-právne naplnila dávna túžba slovenského národa žiť v spoločnom štáte s českým národom ako „rovný s rovným“, ako to bolo zakotvené už v *Košickom vládnom programe* zo začiatku apríla 1945.

Od ustanovenia odbornej vládnej komisie na prípravu ústavného zákona o československej federácii 15. mája 1968 a jej prvých krokov prešli vedeckí pracovníci i politici, ktorí riadili tieto práce, trnistou cestou. Od začiatku júla 1968 totiž silneli tendencie preniesť problematiku novej štátoprávnej úpravy z odborných kruhov na „politickú scénu“. Po prvýkrát sa tak stalo v súvislosti s manifestom *Dve tisíc slov*, ktorý si kládol za cieľ zmobilizovať československú verejnosť, aby zintenzívnila činnosť na podporu reformného úsilia. A práve v tomto momente sa opäť ukázala rozdielnosť priorít českého a slovenského národa: predstavitelia českej občianskej spoločnosti nevedeli pochopiť, prečo

Slováci vo vtedajšej situácii zvyšovali tlak na završenie procesu prípravy zákona o federácii, a v polemických článkoch vyslovili známu tézu o zaostávaní Slovenska v demokratizačnom procese. Na druhej strane, slovenská politická reprezentácia manifest odmietla, pričom predsedníctvo SNR vyslovilo názor, že jeho ustanovenia o štátoprávnom usporiadaní „*pôsobia až prekvapujúcou necitlivosťou k problému, ktorého riešenie je pre slovenský národ i pre celú republiku nevyhnutnosťou*“.

Situácia sa zopakovala aj po okupácii ČSSR vojskami piatich štátov Varšavskej zmluvy. Zatiaľ čo českí reformní komunisti i občianska spoločnosť zdôrazňovali v týchto hektických časoch potrebu jednoty našich národov, ktorú mohlo federalizačné úsilie i jeho završenie podľa nich ohroziť, väčšina Slovákov sa stotožňovala so slovami G. Husáka, v tom čase už prvého tajomníka ÚV KSS, uverejnenými v *Pravde* 6. septembra 1968: „*Opäť sa začínajú ozývať hlasy, akoby heslo ‚federácia‘ bolo niečo nemiestne. Chcem povedať, že budeme pokračovať v realizovaní tejto myšlienky tak, aby ku koncu októbra bol už ústavný zákon prijatý.*“ O sporných otázkach medzi českými a slovenskými expertmi pripravujúcimi zákon o federácii rozhodla 17. októbra 1968 politická komisia Predsedníctva ÚV KSČ, lebo vo vtedajšej politickej situácii, charakterizovanej tlakom „spojencov“ na konsolidáciu pomerov v ČSSR, bolo treba odstrániť aj spory medzi Čechmi a Slovákmí. Ústavný zákon č. 143/1968 Zb. bol preto napokon prijatý načas – 27. októbra 1968.

Prijatím tohto zákona sa však nevyriešilo všetko, mnohé otázky zostali otvorené a stali sa predmetom ďalších sporov. Zákon v danej chvíli predstavoval akýsi kompromis: Slovákom sa podarilo dosiahnuť paritu, ale len vo federálnom parlamente. Nepodarilo sa im však presadiť také kompetencie národných orgánov, po akých túžili; to isté sa týkalo aj Čechov vo vzťahu k federálnym orgánom.

Pokiaľ ide o ekonomickú problematiku, zostal v ústavnom zákone o československej federácii len zlomok predstáv, s ktorými do rokovaní o federalizácii štátu vstupovali slovenskí predstavitelia. O československom hospodárstve sa síce hovorilo ako o syntéze dvoch „národných ekonomík“, ale najdôležitejšie národohospodárske odvetvia a nástroje zostávali v kompetencii federálnej vlády, čo značne obmedzilo právomocí slovenských národných orgánov v hospodárskej sfére.

- Bol prijatý ústavný zákon č. 144/1968 Zb. o postavení národnostných menšín v ČSSR.

28. OKTÓBRA

- Časť zamestnancov československej misie pri OSN prišla do budovy sekretariátu v tmavých oblekoch a s čiernymi viazankami, aby tak protestovala proti okupácii ČSSR sovietskymi vojskami. Dvaja z protestujúcich nalepili na nárazník automobilu leták s farebným československým znakom a s anglickým nápisom: „*Russians get out of Czechoslovakia*“ (Rusi, vypadnite z Československa), čo zaznamenali niektoré americké denníky.
- Telesné pozostatky gréckokatolíckeho biskupa P. Gojdiča boli exhumované z väzenského cintorína v Leopoldove a prevezené do Prešova.
- Vyše osem tisíc mladých ľudí demonštrovalo v Prahe proti intervencii a okupačným vojskám zotrvávajúcim na československom území. Napriek tomu, že proti nim zasiahla polícia, v dňoch 6. – 11. novembra nasledovali protestné akcie aj v Brne a v Bratislave, kde sa relatívne pokojná sviečková demonstrácia skončila pálením sovietskych vlajok.

30. OKTÓBRA

Prezident republiky L. Svoboda, predseda vlády ČSSR O. Černík a predseda Národného zhromaždenia ČSSR J. Smrkovský slávnostne podpísali ústavný zákon o československej federácii. Stalo sa tak v *Sieni federácie* na Bratislavskom hrade. Tento akt bol súčasťou osláv 50. výročia vzniku Československa.

OKTÓBER

Národný podnik *Pozemné stavby Trnava* začal s výstavbou detského mestečka v Zlatovciach pri Trenčíne. Toto zariadenie malo svojím spôsobom nahradiť zariadenia typu detského domova. Podľa zámerov sa areál budoval s tým cieľom, aby sa opustené deti, či deti bez rodičov vychovávali podobným spôsobom ako v rodine. Detské mestečko malo pozostávať zo štvrti jednopodlažných alebo dvojpodlažných domov, v ktorých by bývala jedna rodina s asi dvadsiatimi deťmi. V mestečku malo nájsť domov približne 400 detí.

1. NOVEMBRA

Štátny department v informácii určenej veľvyslanectvám USA v Európe zdôraznil, že napriek šoku, ktorý spôsobila invázia a následný krach „československej

jarí“, by americká administratíva nemala meniť svoju politiku voči strednej a východnej Európe. USA by mali sledovať, aké budú možnosti postupného vývoja, a stredoeurópske štáty by pritom mali posudzovať ako samostatné entity, a nie ako bezmocné súčasti rozšíreného a jednoliateho územia ZSSR. Podľa informácie bolo preto potrebné podporovať a rozvíjať americký a západný vplyv v týchto štátoch prostredníctvom kultúrnych a hospodárskych kontaktov.

3. NOVEMBRA

Ministerstvo obrany USA vydalo správu, podľa ktorej invázia do Československa nenarušila vojenskú rovnováhu v Európe. Správa uvádzala, že obranný rozpočet NATO na rok 1968 predstavoval 75 miliárd dolárov v porovnaní s 50 miliardami dolárov, ktoré na ten istý účel vyčlenila Varšavská zmluva, a že zatiaľ čo NATO malo v Európe 389-tisíc vojakov, v prípade Varšavskej zmluvy to bolo 360-tisíc vojakov. Podľa správy bolo NATO vo väčšine ukazovateľov kvalitatívne lepšie pripravené.

4. NOVEMBRA

- Do 4. novembra opustili územie Československa vojenské jednotky Bulharska, Maďarska, Poľska a NDR, a v ČSSR ostala iba Sovietska armáda (do roku 1991).
- Pri príležitosti 51. výročia Októbrovej revolúcie pricestovala do ČSSR delegácia *Zväzu sovietskych spoločností pre priateľstvo a kultúrne styky so zahraničím* a *Spoločnosti sovietsko-československého priateľstva*, vedená podpredsedom Zväzu sovietskych spoločností pre priateľstvo a kultúrne styky so zahraničím V. Gorškovom. Cieľom návštevy bolo prispieť k revitalizácii niekdajších intenzívnych československo-sovietskych kultúrnych stykov.

5. NOVEMBRA

A. Dubček v telefonickom rozhovore podrobne informoval L. Brežneva o aktuálnej politickej situácii v Československu, pričom osobitnú pozornosť venoval niektorým kádrovým otázkam (hlavne pracovnému zaradeniu konzervatívov V. Biľaka a A. Indru), príprave plenárneho zasadania ÚV KSČ, plánovaného na polovicu novembra, zasahovaniu politických pracovníkov Sovietskej armády do vnútorných vecí ČSSR a opatreniam na energetickejšiu prácu straníckych a vládnych orgánov v oblasti masmédií. Brežnev vyslovil s obsahom informácií spokojnosť.

12. NOVEMBRA

L. Brežnev sa zúčastnil zjazdu poľských komunistov. Vo svojom prejave označil inváziu za mimoriadny krok diktovaný nevyhnutnosťou. Zároveň vyhlásil, že *„keď sa vnútorné a vonkajšie sily, nepriateľské socializmu, snažia otočiť vývoj v niektorej socialistickej krajine smerom k obnoveniu kapitalistického režimu... stáva sa to nielen problémom krajiny, ktorej sa to týka, ale aj spoločným problémom všetkých socialistickej krajín“*.

14. NOVEMBRA

V Bruseli sa uskutočnila konferencia náčelníkov generálnych štábov armád a vrchného veliteľstva NATO o dôsledkoch vstupu armád „päťky“ na územie ČSSR. Konferencia potvrdila názor ministerstva obrany USA a väčšiny členských krajín aliancie, že invázia do ČSSR nevedla k podstatnej zmene v pomere vojenských síl NATO a Varšavskej zmluvy v strednej Európe. Hlavným cieľom konferencie bolo demonštrovať, že NATO nehodlalo pripustiť ďalšiu sovietsku expanziu v Európe, obzvlášť v tzv. šedých zónach – v Juhoslávii, vo Fínsku a v Rakúsku –, a že je pripravené brániť územie svojich členských krajín.

14. - 17. NOVEMBRA

V Prahe sa konalo zasadanie ÚV KSČ, ktoré ukončilo prvú etapu „normalizácie“ politickej situácie v ČSSR. Výrazne sa na ňom prejavila diferenciácia vnútri vedenia KSČ v otázke ďalšieho postupu.

Konzervatívno-dogmatická časť členov ÚV KSČ (V. Biľak, D. Kolder, M. Pastýřik, J. Janík, A. Indra, M. Jakeš, K. Hoffman, O. Švestka a ďalší) síce ešte neodmietala výsledky januára 1968, ba dokonca zdôrazňovala svoje zásluhy na páde režimu A. Novotného, kritizovala však A. Dubčeka a jeho stúpencov za to, že pripustili pôsobenie antisocialistických a antisovietskych síl. Zástancovia reformného socializmu – A. Dubček, J. Smrkovský, Z. Mlynář, B. Šimon, S. Falťan, J. Hájek, F. Kriegel, V. Prchlík a ďalší – vyzdvihovali aj pozitíva pojanuárového vývoja, medzi ktoré patrila v prvom rade reforma politického systému, spočívajúca v novom poňatí „vedúcej úlohy komunistickej strany“ – v partnerskom vzťahu v Národnom fronte, v spojení politiky s vedou, v slobodnom pôsobení masových oznamovacích prostriedkov, v širokej podpore politickej línie KSČ zo strany verejnosti a pod. Reformní komunisti pripúšťali, že existovali opozičné, protisocialistické sily, nepovažovali ich však za hlavné nebezpečenstvo, ale iba

za okrajové javy spoločenského vývoja. Okrem týchto dvoch prúdov sa vo vedení KSČ už počas moskovských rokovaní koncom augusta 1968 sformoval aj prúd „centristov“ alebo „realistov“, ktorý bol ochotný prijať požiadavky sovietskeho vedenia a navonok sa ukrýval za tézu o potrebe „boja na dvoch frontoch“, t. j. proti dogmaticko-konzervatívnym, ako aj proti pravicovým a antisocialistickým silám a tendenciám. Patrili k nim predovšetkým G. Husák, L. Svoboda, L. Štrougal, P. Colotka, O. Černík a iní.

Omnoho dôležitejšie ako priebeh diskusie a existencia rôznych krídiel vo vedení KSČ boli výsledky a závery tohto zasadania ÚV KSČ. Prijalo totiž dve organizačné opatrenia s ďalekosiahlymi dôsledkami. Po prvé, bol vytvorený *Výkonný výbor predsedníctva strany*, t. j. svojho druhu predsedníctvo vnútri Predsedníctva ÚV KSČ. Z jeho ôsmich členov boli prívržencami reforiem už iba A. Dubček a J. Smrkovský. Po druhé, bolo zriadené *Byro ÚV KSČ pre riadenie straníckej práce v českých krajinách* (v tom čase sa ešte stále uvažovalo aj o federalizácii KSČ) na čele s „realistom“ L. Štrougalom, čo tiež vážne oslabilo Dubčekove pozície a výrazne obmedzilo jeho právomoci. Od novembra 1968 moc reformných komunistov v KSČ rýchlo upadala, čo vyvrcholilo 17. apríla 1969, keď vo funkcii prvého tajomníka ÚV KSČ vystriedal reformného komunistu A. Dubčeka „realista“ G. Husák.

15. NOVEMBRA

Delegácia ÚV KSČ v zložení A. Dubček, O. Černík a G. Husák tajne odcestovala do Varšavy, kde sa konal zjazd poľských komunistov. S členmi delegácie ÚV KSSZ (L. Brežnevom, P. Šelestom, V. Grišinom, K. Katuševom, T. Kirilenkom a V. Kuznecovom), prítomnými na zjazde, rokovala o obsahu návrhu rezolúcie novembrového plenárneho zasadania ÚV KSČ. Brežnev vyslovil počas rokovaní celý rad pripomienok k predloženému návrhu rezolúcie, pričom v mnohých prípadoch odporúčal použiť formulácie, ktoré sám navrhol. Členovia československej delegácie sa tomuto postupu podrobili.

18. NOVEMBRA

Americký veľvyslanec v Československu J. Beam poslal Štátnemu departmentu telegram o snahe československej strany revitalizovať rokovania o otázkach československého zlata a o požiadavkách USA za znárodnenie amerického majetku v ČSR. Beam upozornil, že jeho rokovania s námestníkom československého ministra zahraničných vecí Z. Trhlíkom 14. novembra jasne dokazujú, že česko-

slovenská strana začala spomínanú iniciatívu na základe výčitiek ZSSR, že nebola schopná vyvinúť dostatočné úsilie na to, aby jej USA vrátili zadržované zlato. Beam Trhlíka ubezpečil, že ČSSR sa nemusí obávať výčitiek, že sa nedokázala postarať o svoje záležitosti.

19. - 20. NOVEMBRA

Zasadanie ÚV KSS potvrdilo závery novembrového zasadania ÚV KSČ. V dokumentoch tohto zasadania sa v súlade s líniou prvého tajomníka ÚV KSS, „centristu“ G. Husáka zdôrazňovalo, že na Slovensku už pred augustom 1968 i po ňom silnel stredný prúd, namierený tak proti konzervatívnym dogmatikom, ako aj proti oportunistickým a antisocialistickým silám, takže sa nemohli naplno rozvinúť.

19. - 21. NOVEMBRA

Na výzvu *Zväzu vysokoškolského študentstva* sa uskutočnil celoštátny štrajk na podporu požiadaviek, ktoré študenti predložili ministerstvu školstva. Bol protestom proti postupnému obmedzovaniu slobôd dosiahnutých po januári 1968. Dňa 19. novembra vydalo predsedníctvo vlády vyhlásenie, že akcie študentov narúšajú normalizáciu pomerov a 20. novembra Predsedníctvo ÚV KSČ, predsedníctvo Národného zhromaždenia a Ústredná rada odborov vydali spoločné vyhlásenie všetkým občanom, aby pomohli čeliť neuvážaným akciám. Svedčilo to o obavách zo šíriacich sa protestných akcií.

20. NOVEMBRA

Prvý tajomník ÚV KSČ A. Dubček poslal generálnemu tajomníkovi ÚV KSSZ L. Brežnevovi list, v ktorom sa sťažoval na nelegálne vysielanie rozhlasovej stanice *Vltava* a vydávanie časopisu *Správy*. V liste okrem iného uviedol: *„Na obyvateľstvo Československej socialistickej republiky... pôsobia už dlhšiu dobu rozhlasové stanice a tlač, na ktoré nemajú naše (československé – zost.) stranícke a štátne orgány nijaký vplyv a ktoré nerešpektujú politickú líniu ústredného výboru KSČ. Ide hlavne o rozhlasovú stanicu, ktorá sa nazýva Vltava, a o časopis Správy. Stanica Vltava je celkom anonymná, nie je nám známe, kto ju financuje, riadi a zodpovedá za jej program. Časopis Správy je rovnako anonymný a iba neurčito bolo... uvedené, že ho riadi ‚redakčná rada pri spojeneckých vojskách‘... Vlastná činnosť rozhlasovej stanice Vltava a časopisu Správy sleduje politickú líniu, ktorá je často v rozpore s politickou*

líniou ÚV KSČ i so zásadami moskovského protokolu a ďalších dohovorov. Svojím obsahom pôsobia nevhodne na verejnú mienku občanov a členov strany v ČSSR, rozvirujú otázky, ktoré neprispievajú ku konsolidačnému úsiliu ÚV KSČ a zdrvivúca časť verejnosti na nich reaguje pobúrene.“ Preto je „naliehavé, aby prestala činnosť stanica Vltava a bola zastavená činnosť časopisu Správy“.

29. NOVEMBRA

- Americký veľvyslanec v Československu J. Beam poslal Štátnemu departementu telegram, v ktorom sa zaoberal úrovňou československo-amerických vzťahov i inými otázkami. Československo-americké vzťahy sa začali zhoršovať po skončení druhej svetovej vojny, k čomu podľa Beama prispelo znárodnenie zahraničného majetku v Československu i „Benešov panslavizmus“, ktorý bol realitou už pred komunistickým prevratom vo februári 1948. Po ňom prevládol v československej politike antiamerikanizmus, ktorý bol dôsledkom niektorých nedorozumení medzi Prahou a Washingtonom, vyplývajúcich z komplexu ekonomických a finančných problémov v oblasti vzájomných vzťahov (odmietnutie USA vrátiť nacistami ukoristené československé zlato ako odozva na neochotu ČSR doriešiť otázku kompenzácie za znárodnený majetok atď.), ale ešte väčšmi z prísnej a trvalej kontroly, ktorú ZSSR uvalil na Československo.

- Generálna prokuratúra v Prahe listom oznámila Sekretariátu rehoľných spoločností svoje rozhodnutie o tom, že rády a rehole môžu vyvíjať činnosť v takom rozsahu, ako to bolo do roku 1950. Rozhodnutie bolo reakciou na tlak rehoľných spoločností, spočiatku živelný a od apríla, keď zástupcovia reholí vytvorili Výbor rehoľných spoločností, organizovaný. Výbor predkladal svoje požiadavky rôznym inštitúciám vrátane Generálnej prokuratúry, ktorú požiadal, aby rozhodla o nezákonnosti postupu proti rehoľiam roku 1950. O pôsobení rádov a reholí rokovalo 16. júla 1968 Predsedníctvo ÚV KSČ, ktoré rozhodlo „rozpustiť rehoľníčky po rehoľných farách v počte 1 – 4 osoby a umožniť návrat do komunity sestram, ktoré boli v noviciáte pred rokom 1950“. Na základe tohto stanoviska prijala Generálna prokuratúra svoje rozhodnutie. Podľa jej výkladu mužské a ženské rehoľné spoločnosti fakticky nikdy neprestali v Československu existovať a neexistovali ani nijaký zákonný podklad, umožňujúci brániť obnove rehoľného života, prijímaniu dorastu (noviciát) a vráteniu rehoľného majetku. Po nástupe normalizácie Generálna prokuratúra svoje rozhodnutie zrevidovala.

30. NOVEMBRA - 1. DECEMBRA

V Bratislave sa súbežne uskutočnil III. snem Slovenského Junáka a III. snem Československého Junáka. Slovenský Junák vedený náčelníkom Ivanom Jančekom mal približne 15-tisíc členov, Český Junák vyše 46-tisíc členov. Stanovy Českého Junáka schválilo ministerstvo vnútra 21. októbra a Slovenského Junáka 27. novembra.

NOVEMBER

Na novembrovom pléne slovenského ústredného výboru ČZM sa rozhodlo, že sa nebude vytvárať jednotná organizácia, ale zachová sa výtvarnosť diferencovaného „mládežníckeho hnutia“, zloženého zo samostatných organizácií, ktoré sa mali združiť vo federatívnom zväze mládeže Slovenska. To sa realizovalo na ustanovujúcom zjazde *Združenia detských a mládežníckych organizácií Slovenska* (ZDMOS), ktorý sa konal v dňoch 5. – 6. februára 1969.

2. DECEMBRA

Hlavný veliteľ sovietskych vojsk dočasne rozmiestnených na území ČSSR genpor. A. Majorov navštívil v Bratislave prvého tajomníka ÚV KSS G. Husáka, s ktorým hovoril o aktuálnych politických otázkach.

3. DECEMBRA

Štátny department USA odovzdal veľvyslanectvu ČSSR vo Washingtone nótu, ktorou odmietol vydať gen. J. Šejnu československým orgánom.

6. - 7. DECEMBRA

Šéf KGB J. Andropov bol na návšteve v Budapešti, kde počas rozhovorov s J. Kádárom okrem iného povedal, že novembrové plénum ÚV KSČ sa celkom vydarilo, a za pozitívne označil najmä to, že *„zdravé sily vo vedení (Bilák a Indra) pochopili, že proti pravici (Dubček, Smrkovský a Slavík) sa musia zjednotiť s realistami (Svobodom, Černíkom, Husákom a Štrougalom)“*, čo sa podľa neho už začalo. *„Dôležité je aj to“*, pokračoval, že *„zdravé sily“* pochopili, *„že i keď sa Dubček celkom zdiskreditoval, z taktických dôvodov je zatiaľ potrebné napádať jedine Smrkovského“*. Kádár okrem iného uviedol, že maďarské vedenie bolo presvedčené o nevyhnutnosti skončiť v ČSSR *„s predjanuárovou subjektivistickou*

praxou [A. Novotného], nájsť zodpovedajúce riešenie aktuálnych otázok a zároveň bojovať proti pravicovým zámerom“.

7. - 8. DECEMBRA

V Kyjeve sa uskutočnili rokovania vedúcich predstaviteľov KSČ a KSSZ o plnení záverov novembrového pléna ÚV KSČ, týkajúcich sa hlavne personálnych zmien v straníckych a štátnych orgánoch a v masovokomunikačných prostriedkoch. Členmi sovietskej delegácie boli: L. Brežnev, A. Kosygin, N. Podgornij, P. Šelest, Vladimir Ščerbickij, K. Katušev a V. Kuznecov; československú stranu zastupovali A. Dubček, L. Svoboda, O. Černík, G. Husák a L. Štrougal. Dubček vo svojom vystúpení okrem iného uviedol, že vedenie KSČ bude dôsledne bojovať proti anti-socialistickým silám v krajine a pravicovým tendenciám v strane, ale bude to robiť takým spôsobom, aby upevnilo vo verejnosti „pocit istoty a perspektívy“, a na praktických činoch ľuďom dokázalo, „že majú priestor na svoju aktivitu“. Pripomenul, že sa podarilo dosiahnuť pokrok „v konsolidácii ozbrojených orgánov štátnej moci“ a na program dňa sa dostala „plná normalizácia“ tradičných vzťahov českého a slovenského ľudu k ZSSR. Brežnev vyslovil súhlas s uznesením novembrového pléna ÚV KSČ, avšak neprestal pochybovať, či sa vedeniu strany podarí ovládnuť masmédiá i situáciu v samotnej strane. Podľa neho „tón“ československej tlače začal totiž „čoraz viac pripomínať predaugustové obdobie“ a situáciu v armáde označil za „zjavne nepriaznivú“. Kosygin bol toho istého názoru, pričom ho znepokojovali i pomery v mládežníckom hnutí, ale i mnohé personálne otázky. Podobných „znepokojujúcich“ otázok bolo podľa členov sovietskeho vedenia v Československu stále veľké množstvo.

9. DECEMBRA

Ústavno-právny výbor Národného zhromaždenia ČSSR prerokoval vládny návrh zákona o zásadách nadobudnutia a pozbavenia štátneho občianstva Českej socialistickej republiky a Slovenskej socialistickej republiky, podľa ktorého sa štátny občan jednej z republík stal zároveň štátnym občanom ČSSR.

12. - 13. DECEMBRA

Na zasadaní ÚV KSČ sa rokovoalo o inštitucionálnom usporiadaní československej federácie, o organizačných a kádrových opatreniach a o hospodárskej politike štátu. Slovenský ekonóm V. Pavlenda prezentoval názor, že realizácia ekonomickej reformy stagnovala a prechod na novú ekonomickú sústavu riade-

nia nebol dostatočne pripravený. Konštatoval, že opatrenia, ktoré sa v oblasti ekonomickej reformy dovedty realizovali, vychádzali z českých podmienok, ktoré boli stotožňované s celoštátnymi, čo malo negatívny dopad na efektívne využívanie zdrojov ekonomického rastu na Slovensku. Zasadanie ÚV KSČ prebiehalo v atmosfére ostrej konfrontácie medzi reformistami a konzervatívami.

13. DECEMBRA

- V Kovarciach (okres Topolčany) sa konala schôdza „komunistov–internacionalistov“, členov extrémne dogmatického a konzervatívneho krídla v KSS. Požadovali, aby z politického života odišli viacerí stúpenci reforiem na čele s A. Dubčekom.

- Podľa informácií ÚV KSS bolo zásobovanie obyvateľstva v priebehu roka 1968 zabezpečené, pričom v porovnaní s predchádzajúcimi rokmi rýchlo rástol dopyt. Rýchlejšie než sa pôvodne predpokladalo rástli i príjmy obyvateľov a situácia v oblasti poľnohospodárskej produkcie bola priaznivá. Vývoj roku 1968 ukázal, že na Slovensku sa čoraz viac prejavoval nedostatok spracovateľských kapacít v oblasti finálnej výroby vo viacerých odboroch potravinárskeho priemyslu, napríklad v mliekarenskom, mäsiarskom či pekárskom priemysle. Nedostatočná bola i sieť maloobchodných predajní, čo predovšetkým na vidieku znižovalo úroveň zásobovania obyvateľstva i v tých druhoch potravín, ktoré neboli nedostatkové. Vzhľadom na nedostatok kapacít v oblasti finálnej výroby sa značný objem poľnohospodárskych surovín alebo polotovarov presúval do českej časti republiky, kde sa ich výroba finalizovala a odkiaľ sa prípadne i exportovali.

- Bol zvolaný *Aktív slovenských spisovateľov*, ktorý bol vyvrcholením úsilia reformných síl vo *Zväze slovenských spisovateľov*, smerujúceho k zachovaniu demokratických výdobytkov, a zároveň vyjadrením protestu proti situácii vo vtedajšom Československu. Konzervatívni predstavitelia vedenia zväzu krátko nato – 18. decembra – vystúpili na protest z jeho vrcholných orgánov, čím znemožnili ich ďalšiu činnosť. Po niekoľkotýždňovom pôsobení dočasného vedenia zväzu nastúpilo v apríli nové vedenie, ktoré pripravilo riadny 1. zjazd vo federácii už samostatného Zväzu slovenských spisovateľov. Uskutočnil sa 11. júna 1969.

15. DECEMBRA

V Trenčíne zomrel slovenský maliar Miloš Bazovský, významný predstaviteľ slovenskej výtvarnej moderny medzivojnového obdobia.

16. DECEMBRA

V Bratislave sa konalo zasadanie ÚV KSS, ktoré rokovalo predovšetkým o ekonomických otázkach, lebo na takomto fóre sa o nich roku 1968 vlastne nediskutovalo. Hlavný prejav o ekonomickom vývoji na Slovensku predniesol V. Pavlenda. Uviedol, že príjmy obyvateľstva z miezd vzrástli v priebehu roka 1968 o 10,6 %, príjmy poľnohospodárov (združených v JRD) sa zvýšili o 22,1 % a sociálne príjmy stúpili o 15,8 %, t. j. celkové príjmy obyvateľstva vzrástli o 4 mld. Kčs. To bol oveľa väčší rast než sa pôvodne predpokladalo, no podľa Pavlendu napriek tomu poklesla životná úroveň niektorých kategórií obyvateľstva, najmä dôchodcov, ktorým sa rast životných nákladov nekompensoval zvýšením dôchodku.

Na decembrovom plenárnom zasadaní ÚV KSS roku 1968 sa mohli prezentovať i relatívne kritické názory na dovtedajší vývoj slovenskej ekonomiky. V analytickom materiáli, ktorý na zasadanie pripravil Výskumný ústav národohospodársky VŠE a Slovenský štatistický úrad, sa konštatovalo, že na Slovensku pretrvávala aj v poslednom období taká odborová štruktúra priemyslu, ktorá spôsobovala ďalší výrazný pokles podielu finálnej výroby. Vysoké tempá rastu vykázali len progresívne odbory v oblasti produkcie surovín (plechy, plastické hmoty, priemyselné hnojivá, gumárenské výrobky). Rozvoj výrobných odvetví v oblasti dopravných prostriedkov na Slovensku nebol podľa materiálu progresívny, lebo išlo prevažne o malosériovú výrobu náhradných súčiastok, resp. dielov pomerne zastaraných typov. Priemyselná produkcia na Slovensku bola celým svojim charakterom do značnej miery jednoduchá s nižším zhodnocovaním výrobných procesov. Pavlendov materiál kritizoval i rozsiahle presuny výrobkov surovinového alebo komplementárneho charakteru do českých krajín, pretože často neboli objektívne potrebné.

17. DECEMBRA

A. Dubček informoval v telefonickom rozhovore L. Brežneva o decembrovom pléne ÚV KSČ, ktoré sa uskutočnilo v dňoch 12. – 13. decembra, pričom venoval pozornosť hlavne personálnym otázkam vo vedení strany a v niektorých štátnych orgánoch, ako aj príprave päťročného plánu a československo-sovietskej hospodárskej spolupráci. Na záver rozhovoru Brežnev pozval Dubčeka na dovolenku do ZSSR, avšak prvý tajomník ÚV KSČ pozvanie odmietol z dôvodu pracovnej zaneprázdnenosti.

18. DECEMBRA

V Prahe sa konala porada sekretariátu ÚV KSČ. Na programe rokovania bola správa o plnení *Akčného programu KSČ* v oblastiach súvisiacich s vývojom životnej úrovne obyvateľstva. Podľa správy, ktorú na rokovaní predložil vedúci oddelenia ÚV KSČ Rudolf Rohlíček, rástol národný dôchodok v ČSSR po prekonaní krízy zo začiatku 60. rokov nasledovne (ide vždy o rast oproti predchádzajúcemu roku): roku 1963 sa zvýšil o 2,2 %, roku 1964 o 0,6 %, roku 1965 o 3,4 %, roku 1966 o 10,8 %, roku 1967 o 8,1 % a roku 1968 sa očakával rast na úrovni 7 – 8 %. Pozitívny bol i trend v rozvoji životnej úrovne obyvateľstva, aj keď v oblasti bytovej výstavby výsledky nezodpovedali stanoveným úlohám. Po rýchlom raste miezd roku 1968 sa očakával rast peňažných príjmov obyvateľstva asi o 18,3 %, čo bolo o vyše 50 % viac než sa pôvodne predpokladalo.

19. DECEMBRA

Národné zhromaždenie ČSSR prijalo zákon č. 170/1968 Zb. o niektorých opatreniach súvisiacich s federatívnym usporiadaním štátu, ústavný zákon č. 171/1968 Zb. o zriadení federálnych ministerstiev a federálnych výborov, a zákon č. 172/1968 Zb. o federálnych výboroch. Týmito zákonmi sa prakticky realizovali zásady ústavného zákona č. 143/1968 Zb. o československej federácii.

20. DECEMBRA

- Za dočasného ordinára gréckokatolíckej cirkvi v Československu s právami sídelného biskupa a apoštolského administrátora vymenoval pápež Pavol VI. Jána Hirka. Štátny súhlas na výkon funkcie mu bol udelený až 2. apríla 1969.

- Predseda SNR O. Klokoč sa obrátil na biskupské úrady pravoslávnej a gréckokatolíckej cirkvi na východnom Slovensku so žiadosťou, aby podnikli kroky „na odstránenie všetkého, čo vedie k náboženskej neznášanlivosti“ a prispeli k tomu, „aby Vianoce boli sviatkami pokoja a radosti aj pre občanov gréckokatolíckeho a pravoslávneho vyznania“.

21. - 22. DECEMBRA

Konalo sa plenárne zasadanie ÚV KSS, na ktorom prvý tajomník ÚV KSS G. Husák označil kodifikáciu česko-slovenskej federácie za „*dejinnú udalosť v živote slovenského národa, prelomovú udalosť i vo vzájomných vzťahoch s našim brat-*

ským českým národom“. Federalizácia štátu priniesla nové možnosti pre národnú seberealizáciu Slovákov a otvorila novú etapu vo vývoji slovenskej politiky.

Plenárne zasadanie ÚV KSS sa zaoberalo aj obsadením funkcie predsedu budúceho Federálneho zhromaždenia ČSSR a novým územnosprávnym členením Slovenska. Schválilo prechod na dvojstupňovú sústavu NV a rozhodlo o zrušení KNV.

23. DECEMBRA

Československý veľvyslanec v ZSSR V. Koucký sa v Moskve stretol s tajomníkom ÚV KSSZ K. Katuševom, ktorý vyslovil znepokojenie nad viacerými stránkami vývoja v ČSSR, pričom sa osobitne zmienil o nedostatočnom vplyve vedenia KSČ na českú a slovenskú mládež a o potrebe prekonať stagnáciu vo vývoji československo-sovietskych kultúrnych stykov.

27. DECEMBRA

Vláda ZSSR zaslala vláde ČSSR nótu, v ktorej vyslovila protest proti vydaniu a rozširovaniu zborníka *Sedm pražských dní: 21. – 27. srpen 1968. Dokumenty*. V nóte sa okrem iného uvádzalo, že vydanie uvedeného zborníka (tzv. *Čiernej knihy*) spolu s pokračujúcim zverejňovaním protisovietskych materiálov v československej tlači „svedčí o tom, že pravivé, protisovietske sily sa nestretávajú s odporom a pokračujú vo svojej podvratnej činnosti, snažiac sa zostríť situáciu, zmariť úsilie o normalizáciu situácie v ČSSR, o zlepšenie sovietsko-československých vzťahov.“ Sovietska vláda hodnotila vydanie a rozširovanie *Čiernej knihy* „ako ohováranie politiky Sovietskeho zväzu a urážku sovietskeho ľudu“.

28. DECEMBRA

- Stály zástupca ČSSR pri OSN v New Yorku Z. Černík poslal ministerstvu zahraničných vecí v Prahe informáciu o výsledkoch XXIII. zasadania Valného zhromaždenia OSN. Konštatoval v nej, že československá otázka sa napriek snahe niektorých členských štátov NATO a latinskoamerických krajín nakoniec nedostala na program rokovaní spomínaného zasadania. Keďže podľa Černíka stroškotali aj snahy a iniciatívy USA (išlo o americkú iniciatívu prezentovať poagustový vývoj v Československu v rovine potlačovania ľudských práv v hromadných oznamovacích prostriedkoch, proti čomu ostro vystúpila československá delegácia, ktorá americký pokus označila za snahu zasahovať do vnútorných vecí ČSSR), výsledky zasadania pokladal za úspešné.

- Slovenská národná rada prijala zákon č. 207/1968 Zb. o zriadení ministerstiev a iných ústredných orgánov štátnej správy SSR. Zákon stanovil, že s platnosťou od 1. januára 1969 vzniknú nielen ministerstvá, ale i ďalšie organizácie s celoslovenskou pôsobnosťou – Slovenský štatistický úrad, Slovenský cenový úrad, Slovenský geologický úrad atď. Aj Slovenská televízia začala pracovať ako samostatná organizačná zložka Československej televízie.

30. DECEMBRA

V dennej tlači bolo uverejnené oznámenie, z ktorého vyplývalo, že devízové prostriedky potrebné na individuálne cesty do Juhoslávie a kapitalistických štátov sa roku 1969 budú predávať takým istým spôsobom ako v predchádzajúcom roku, t. j. na podklade devízových príslubov. Občan, ktorý mal záujem cestovať do týchto krajín, mohol podať žiadosť o devízový príslub na príslušnej pobočke Štátnej banky československej najneskôr do konca januára. Žiadosť sa podávala na špeciálnych tlačivách a každá osoba staršia ako 15 rokov si podávala samostatnú žiadosť. Určená bola aj maximálna suma, o ktorú bolo možné požiadať. V oznámení sa uvádzalo, že pri vydávaní devízových príslubov budú mať prednosť tí žiadatelia, ktorí v priebehu posledných troch rokov nevycestovali do spomínaných krajín.

KONIEC ROKA

Podľa oficiálnych štatistických údajov dosiahol rast národného dôchodku v Československu roku 1968 7,18 % (v porovnateľných cenách, na Slovensku 9,55 %) a rast peňažných príjmov obyvateľstva 11,91 % (na Slovensku 13,77 %).

31. JANUÁRA 1968 - 1. JANUÁRA 1969

O polnoci z 31. decembra 1968 na 1. januára 1969 vznikla Slovenská socialistická republika (SSR) a Česká socialistická republika (ČSR). Vznik SSR privítal na slávnostne osvetlenom Bratislavskom hrade predseda SNR O. Klokoč. Prvým predsedom vlády SSR sa stal Štefan Sádovský.

ROK 1968

- O privilégiách, ktoré sa v roku „československej jari“ naďalej spájali s najvyššími politickými funkciami v štáte, Z. Mlynář, kľúčová postava kolektívu pripravujúceho *Akčný program KSČ*, stúpenec demokratických reforiem a tajomník ÚV KSČ,

s odstupom času okrem iného napísal: „Privilégiá, spojené s najvyššími politickými funkciami, boli vždy značné. Vedel som o nich všeobecne i všeličo konkrétne už dlhé roky. Predsa však ma ohromila každodennosť tohto privilegovaného života, keď som doňho v lete 1968 vstúpil ako tajomník ÚV KSČ.

Pokiaľ ide o čisto finančnú stránku, spoloval sa vtedy s funkciou tajomníka ÚV KSČ mesačný príjem 14 000 Kčs (z toho 8 000 tvoril nominálny plat, zdanený podľa predpisov, a 6 000 bol zvláštny, nezdanený osobný fond na úhradu výdajov spojených s funkciou). Bol to zhruba desaťnásobok vtedajšej štatisticky priemernej mzdy v Československu a trojnásobok môjho predchádzajúceho príjmu v akadémii vied, kde som bol zaradený do I. kategórie samostatných vedeckých pracovníkov. Plat, aký som bral ja v akadémii vied, mali v ÚV KSČ ľudia vo funkcii mojich pomocníkov v osobnom sekretariáte. A to som ešte mal nižší tajomnícky plat, lebo som nebol členom predsedníctva [ÚV KSČ]: Tajomníci, ktorí boli jeho členmi, mali vyšší plat. Prvý tajomník ÚV KSČ, predseda vlády a predseda Národného zhromaždenia mali príjem vo výške 25 000 Kčs mesačne.

Sprvu som sa domnieval, že z fondu „na úhradu výdajov spojených s funkciou“ musím teda takéto výdaje hradíť. To však bol omyl. Jedlo, nápoje, cigarety a podobné veci spotrebované pri rozličných poradách a rokovaníach v mojej kancelárii sa hradili zvlášť z účtu pre túto kanceláriu a rovnako tak cestovné, ktoré napokon prakticky odpadalo, lebo každý tajomník má k dispozícii služobné auto s vodičom, ktoré je i podľa interných predpisov k dispozícii jemu osobne, nie iba služobne.

Keď som po prvýkrát vo svojej funkcii prišiel do závodu... , zistil som pri odchode, že vzadu v aute ležia akési balíky... [Šofér mi vysvetlil], že to sú darčeky od riaditeľa závodu... Teda vcelku drobnosti, zakúpené tiež z akéhosi „fondu na úhradu výdajov spojených s funkciou“, tentoraz riaditeľom závodu. Nebola to však výnimka, ale bežná prax a stačilo vysloviť pranie, a neostalo by len pri drobnostiach.

Postupne som prenikal do tajov každodenného života najvyššej elity. Akékoľvek starosti a problémy stačilo ráno oznámiť môjmu pomocníkovi alebo sekretárke: od prania opatriť si oblek až po pranie zariadiť si niečo hoci v Paríži. Ostatné potom už pripravil buď riaditeľ Domu módy, alebo československý veľvyslanec kdekoľvek na svete. Objednané veci sa síce už platili, ale i tu bol rad možností, ako sa tí najviac zvýhodnení ďalej zvýhodňovali: výrobné závody (presnejšie ich riaditelia) si pokladali za česť dodať svoj výrobok

„súdruhovi tajomníkovi“ a dbali pritom tak na vysokú kvalitu, ako i na nízku, akúsi režijnú cenu. Je samozrejmé, že tí, ktorí obstarávali veci pre „súdruhov“, obstarávali pritom tiež ledačo pre seba za podmienok rovnako výhodných.“

- Podľa spoločnej správy Federálneho ministerstva zahraničných vecí a Federálneho ministerstva vnútra ČSSR emigrovalo z republiky od konca augusta 1968 do konca roka 1969 – alebo sa z cudziny do vlasti v uvedenom čase nevrátilo – okolo 103-tisíc osôb, z ktorých približne polovicu tvorili mladí ľudia vo veku do 30 rokov. Najviac emigrantov sa usadilo v Kanade, vo Švajčiarsku, v Rakúsku, v NSR atď., pričom do emigrácie odchádzali väčšinou cez Juhosláviu. Do konca roka 1970 stúpol počet tých, čo dali prednosť životu v cudzine, na vyše 137-tisíc osôb, čo bol asi dvojnásobok počtu emigrantov po februári 1948.

POUŽITÉ PRAMENE A LITERATÚRA

ARCHÍVY

Archiv ministerstva zahraničních věcí České republiky, Praha.

Národní archiv České republiky, Praha.

Slovenský národný archív, Bratislava.

National Archives and Records, College Park, MD.

PUBLIKOVANÉ DOKUMENTY

BEŇA, J.: Slovensko a Benešove dekréty. Bratislava: Belimex 2004.

BENČÍK, A. – NAVRÁTIL, J. – PAULÍK, J.: Prameny k dějinám československé krize 1967 – 1970. Díl 6/1. svazek. Vojenské otázky československé reformy 1967 – 1970. Vojenská varianta řešení československé krize (1967 – 1968). Praha – Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a nakladatelství Doplněk 1996.

BENČÍK, A. – PAULÍK, J. – PECKA, J.: Prameny k dějinám československé krize 1967 – 1970. Díl 6/2. svazek. Vojenské otázky československé reformy 1967 – 1970. Srpen 1968 – květen 1971. Praha – Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a nakladatelství Doplněk 1999.

Alexander Dubček: Od totality k demokracii. Prejavy, články a rozhovory. Výber 1963 – 1992. Zost. Jozef Žatkuliak, Ivan Lалуha. Bratislava: VEDA 2002.

Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II. Beňko, J. – Hronský, M. – Marsina, R. – Pekník, M. (eds.). Bratislava: Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry 1998.

Foreign Relations of the United States 1964 – 1968, Volume XVII, Eastern Europe. Washington, DC: Department of State 1996.

K otázkam obrodzovacieho procesu v KSČ. Vybrané prejavy prvého tajomníka ÚV KSČ súdruha Alexandra Dubčeka. Bratislava: VPL 1968.

Ministerstvo vnitra a bezpečnostní aparát v období pražského jara 1968 (leden – srpen 1968). Prameny k dějinám československé krize v letech 1967 – 1970. 7.

Ed. F. Koudelka, J. Suk. Praha – Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a nakladatelství Doplněk 1996.

RÁKOŠ, E. – RUDOHRADSKÝ, Š.: Slovenské národné orgány 1943 – 1968. Bratislava: Slovenská archívna správa 1968.

Rok šedesátý osmý v usneseníh a dokumentech ÚV KSČ. Praha: Svoboda 1969.

Sedm pražských dnů, 21. – 27. srpen 1968. Dokumentace. Praha: Historický ústav ČSAV 1968.

Slovensko v rokoch 1967 – 1970. Výber dokumentov. Ed. M. Štefanský. Bratislava: Komisia vlády SR pre analýzu historických udalostí z rokov 1967 – 1970, 1992.

The Public Papers of the Presidents of United States. Lyndon B. Johnson. Public Messages, Speeches and Statements of the President, 1968 – 1969. Washington DC 1970.

The Prague Spring 1968, excerpts from the forthcoming book. Prague 1994.

VONDROVÁ, J. – NAVRÁTIL, J. a kol.: Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970. Díl 4 / 1. svazek. Prosinec 1967 – červenec 1968. Prameny k dějinám československé krize 1967 – 1970. Praha – Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a nakladatelství Doplněk 1995.

VONDROVÁ, J. – NAVRÁTIL, J.: Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970. Díl 4 / 2. svazek. Červenec – srpen 1968. Prameny k dějinám československé krize 1967 – 1970. Praha – Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a nakladatelství Doplněk 1996.

VONDROVÁ, J. – NAVRÁTIL, J.: Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970. Díl 4 / 3. svazek. Září 1968 – květen 1970. Prameny k dějinám československé krize 1967 – 1970. Praha – Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a nakladatelství Doplněk 1997.

VONDROVÁ, J. – NAVRÁTIL, J. – MORAVEC, J.: Komunistická strana Československa. Pokus o reformu (říjen 1967 – květen 1968). Díl 9 / 1. svazek. Prameny

k dějinám československé krize 1967 – 1970. Praha – Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a nakladatelství Doplněk 1999.

VONDROVÁ, J. – NAVRÁTIL, J.: Komunistická strana Československa. Konsolidace (květen – srpen 1968). Díl 9 / 2. svazek. Prameny k dějinám československé krize 1967 – 1970. svazek. Praha – Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a nakladatelství Doplněk 2000.

VONDROVÁ, J. – NAVRÁTIL, J.: Komunistická strana Československa. Kapitulace (srpen – listopad 1968). Díl 9 / 3. Svazek. Prameny k dějinám československé krize 1967 – 1970. Praha – Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a nakladatelství Doplněk 2001.

ŽATKULIAK, J.: Federalizácia československého štátu 1968 – 1970. Vznik československej federácie roku 1968. Praha – Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a nakladatelství Doplněk 1996.

LITERATÚRA

BÁRTA, M. – FELCMAN, O. – BELDA, J. – MENCL, V.: Československo roku 1968. 2. díl: počátky normalizace. Praha: Parta 1993.

BENČÍK, A.: Rekviem za pražské jaro. Důvěrná informace o provedení srpnové intervence varšavské pětky v Československu 1968. Třebíč: Tempo 1998.

BENČÍK, A.: V chapadlech kremelské chobotnice. Praha: Mladá fronta 2007.

BRAXÁTOR, F.: Slovenský exil 68. Bratislava: Lúč 1992.

CÍSAŘ, Čestmír: Čestmír Císař, člověk a politik. Kniha vzpomínek a úvah. Praha: ETC Publishing 1998.

CUHRA, J.: Cirkevní politika KSČ a státu v letech 1969 – 1972. Praha: ÚSD AVČR 1999.

ČERNÝ, Rudolf: Exprezident. (Vzpomínky Antonína Novotného). Praha: Orego • Futura 1998.

Česko-slovenská historická ročenka 1998. Brno: Masarykova univerzita 1998.

ČOMAJ, J. – VEREŠ, J.: Čo nebolo v novinách. August 1968. Bratislava: Mladé letá 1990.

DIENSTBIER, J. – LÁNSKÝ, K.: Rozhlas proti tankům. Koláž událostí, vzpomínek a záznamů z vysílání Československého rozhlasu v srpnu 1968. Praha: Práce 1990.

DOBRYNIN, A.: In confidence. Ambassador to America's of Six cold War Presidents. Seattle and London: Washington University Press 1995.

DOSKOČIL, Z.: Duben 1969. Anatomie jednoho mocenského zvratu. Praha – Brno: ÚSD AVČR v nakl. Doplněk 2006.

DUBČEK, A.: Nádej zomiera posledná. Bratislava: Nová Práca 1993.

DURMAN, K.: Útěk od praporů, Kremel a krize impéria 1964 – 1970. Praha: Karolinum 1998.

Ekonomické problémy rozvoja Slovenska vo federatívnom usporiadaní. Bratislava 1968.

FALŤAN, S.: Slovenská otázka v Československu. Bratislava: VPL 1968.

FAURE, J.: Americký přítel. Praha: Lidové noviny 2006.

CHMEL, R. (ed.): Slovenská otázka v 20. storočí. Bratislava: Kalligram 1997.

CHOVANEC, J.: Československá federácia. Bratislava: Pravda 1978.

JANÁČEK, F. – MICHÁLKOVÁ, M. (vyd.): Příběh zvacího dopisu. In: Soudobé dějiny, roč. I., č. 1 (1993), s. 87 – 101.

JOHNSON, L. B.: Meine Jahre im Weissen Haus. München 1972.

KALINOVÁ, L.: Společenské proměny v čase socialistického experimentu. K sociálním dějinám v letech 1945 – 1969. Praha: Academia 2007.

- KALVODA, J.: Role Československa v sovětské strategii. Kladno: Dílo 1999.
- KAPLAN, K.: Kořeny československé reformy 1968. I. – II. sv. Praha – Brno: Doplněk 2000 a 2002.
- KAPLAN, K.: Sovětští poradci v Československu v letech 1948 – 1956. Praha: ÚSD AVČR 1993.
- KOČTÚCH, H.: Ekonomická efektivnost investicí. Bratislava 1959.
- KOŘÍNEK, O.: Pozývací list 1968. Bratislava: A. Marenčin – Vydavateľstvo PT, 2006.
- KOUBA, K. a kol.: Úvahy o socialistické ekonomice. Praha: Svoboda 1968.
- KOVÁČ, D.: Slováci – Česi – dejiny. Bratislava: AEP 1997.
- KURAL, V. – MORAVEC, J. – JANÁČEK, F. – NAVRÁTIL, J. – BENČÍK, A.: Československo roku 1968. 1. díl: obrodný proces. Praha: Parta 1993.
- KURLANSKY, M.: 1968. Rok, ktorý otriasol svetom. Bratislava: Slovart 2006.
- LALUHA, I.: Alexander Dubček, politik a jeho doba. Bratislava: Nová Práca 2000.
- LALUHA, I. – POLLÁK, P. – UHER, J.: Alexander Dubček 1921 – 1992. Bratislava: Spoločnosť Alexandra Dubčeka 1997.
- LETTRICH, J.: Dejiny novodobého Slovenska. Bratislava: Archa 1993.
- LIPTÁK, L.: Slovensko v 20. storočí. Bratislava: VPL 1968.
- LÖBL, E.: Úvahy o duševnej práci a bohatstve národa. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967.
- LONDÁK, M.: Otázky industrializácie Slovenska (1945 – 1960). Bratislava: Veda 1999.
- LONDÁK, M.: Rok 1968 a ekonomická realita na Slovensku. Bratislava: Prodama 2007.

LONDÁK, M. – SIKORA, S. – LONDÁKOVÁ, E.: Predjarie. Politický, ekonomický a kultúrny vývoj na Slovensku v rokoch 1960 – 1967. Bratislava: Veda 2002.

MACHONIN, P. a kol.: Československá spoločnosť. Bratislava: EPOCHA 1969.

MALÍŘ, J. – MAREK, P. a kol.: Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004. II. díl: Období 1938 – 2004. Brno: Doplněk 2005.

MAŇÁK, J.: Čistky v Komunistické straně Československa 1969 – 1972. Praha: ÚSD AVČR 1997.

MANNOVÁ, E. (ed.): Krátke dejiny Slovenska. Bratislava: AEP 2003.

MLYNÁŘ, Z.: Mráz přichází z Kremľu. Praha: Mladá fronta 1990.

MORAVEC, J.: Antipoučení. Praha: Naše vojsko 1990.

MORAVEC, J.: Sedmý den nebyla neděle. Praha: Naše vojsko 1990.

NACĚRADSKÝ, J.: Československá drama a OSN. In: Svědectví, roč. IX, č. 34-35-36, zima 1969.

Paměti Vasila Biľaka. Unikátní svědectví ze zákulisí KSČ. I., II. díl. Praha: Agentúra cesty 1991.

PÁSTOR, Z. – ŠTEFANSKÝ, M. (eds.): Pokus o reformu v roku 1968. Historicko-politologické pohľady. Banská Bystrica: Thian 1999.

PATOPRSTÝ, J.: Dejiny poisťovníctva v Česko-Slovensku v rokoch 1945 – 1992. Bratislava: Alfa konti 1996.

PAUER, J.: Praha 1968. Vpád Varšavskej smlouvy. Praha: Argo 2004.

PAVLENDA, V.: Ekonomické základy socialistického riešenia národnostnej otázky v ČSSR. Bratislava: Pravda 1968.

PELIKÁN, J.: Mezinárodní dělnické hnutí, „pražské jaro“ a další pokusy o reformu sovětského systému. In: Československo 1968 – Poľsko 1981 a kríza sovietskych systémov. Zborník z medzinárodného seminára v Paríži v októbri 1981. Köln 1983.

PERNES, J. – FOITZIK, J. (eds.): Politické procesy v Československu po roce 1945 a „Případ Slánský“. Brno: Prius 2005.

PEŠEK, J.: Odvrátená tvár totality. Politické perzekúcie na Slovensku v rokoch 1948 – 1953. Bratislava: Historický ústav SAV – Nadácia M. Šimečka 1998.

PEŠEK, J.: Slovensko na prelome 50. a 60. rokov. Politicko-mocenské aspekty vývoja. Praha: ÚSD AVČR 2005.

PEŠEK, J. – BARNOVSKÝ, M.: Pod kuratelou moci. Cirkvi na Slovensku v rokoch 1953 – 1970. Bratislava: Veda 1999.

PEŠEK, J. a kol.: Aktéri jednej éry na Slovensku 1948 : 1989. Personifikácia politického vývoja. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška 2003.

PEŠEK, J. – LETZ, R.: Štruktúry moci na Slovensku 1948 : 1989. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška 2004.

PETRUF, P.: Západ a československé udalosti roku 1968. In: Dějiny socialistického Československa. Studie a materialy. Svazek 10. Praha: Ústav ČSSD ČSAV 1989, s. 239–255.

PETRUF, P.: Medzinárodné súvislosti vývoja Československa od januára 1968 do apríla 1969. In: Slovenská spoločnosť v krízových rokoch 1967 – 1970. Zv. I., Bratislava: Komisia vlády SR pre analýzu historických udalostí z rokov 1967 – 1970, Politologický kabinet SAV 1992, s. 6–94.

PETRUF, P.: Československá zahraničná politika 1945 – 1992. (Vybrané udalosti a fakty v dátumoch). Bratislava: Historický ústav SAV 2007.

PÍTHART, P.: Osmašedesátý. Praha: Rozmluvy 1990.

PLEVZA, V.: Československá štátnosť a slovenská otázka v politike KSČ. Bratislava: Práca 1971.

PLEVZA, V.: Vzostupy a pády. Gustáv Husák prehovoril. Bratislava: Tatrapress 1991.

Potlačená zpráva. (Zpráva komise ÚV KSČ o politických procesech a rehabilitacích v Československu 1949 – 1968). Wien 1970.

PRŮCHA, V.: Hospodárske dejiny Československa v 19. a 20. storočí. Bratislava: Pravda 1974.

PŮČIK, M. – STANOVÁ, M.(eds.): Armáda a spoločnosť na Slovensku v kontexte európskeho vývoja 1948 – 1968. Bratislava: Vojenský historický ústav MOSR 1997.

REBRO, K.: Cesta národa. Bratislava: Tatrapress 1969.

RENDEK, I.: Spomienky účastníka prác na československej federácii. Bratislava 1985 (rukopis).

RICHTA, R.: Civilizácia na rázcestí. Bratislava: VPL 1966.

ROZSYPAL, K.: Československé národní hospodárství po druhé světové válce. Praha 1974.

RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945 – 1992. Bratislava: Academic DTP a Ústav T. G. Masaryka Praha 1998.

Slovenská spoločnosť v krízových rokoch 1967 – 1970. Zborník štúdií I., II., III. Bratislava: Komisia vlády SR pre analýzu historických udalostí z rokov 1967 – 1970 a Politologický kabinet SAV 1992.

SIKORA, S.: K vývoju v Komunistickej strane Slovenska od októbra 1967 do augusta 1968. In: Slovenská spoločnosť v krízových rokoch 1967 – 1970. Zv. III. Bratislava 1992.

ŠIK, O.: Jarní probuzení – iluze a skutečnost. Praha: Mladá fronta 1990.

ŠIMEČKA, M.: Obnovení pořádku. Brno: Atlantis 1990.

ŠTAIGL, J. – ŠTEFANSKÝ, M.: Vojenské dejiny Slovenska. VI. zväzok. 1945 – 1968. Bratislava: Magnet Press 2007.

ŠTEFANSKÝ, M.: Invázia, okupácia a jej dôsledky. In: Slovenská spoločnosť v krízových rokoch 1967 – 1970. Zv. III. Bratislava 1992.

ŠTEFANSKÝ, M. – PURDEK, I. (eds): Slovensko vo vojnách a konfliktoch v 20. storočí. Bratislava: Vojenský historický ústav 2003.

ŠTEFANSKÝ, M. – ZÁGORŠEKOVÁ, M. (eds.): Krízy režimov sovietskeho bloku v rokoch 1948 – 1989. Banská Bystrica: Pedagogická spoločnosť J. A. Komenského 1997.

ŠÚTOVEC, M.: Semióza ako politikum alebo „pomlčková vojna“. Bratislava: Kalligram 1999.

TÚŽIK, M.: Dubčekova éra a občania. Zo sociologických výskumov roku 1968. In: *História*, 6, 2007, č. 4.

VALENTA, J.: Sovětská intervence v Československu 1968. Anatomie rozhodnutí. Praha: Svoboda 1991.

ŽATKULIAK, J.: V mene zákonov a proti občanom? Trestnosprávna právomoc národných výborov na Slovensku v rokoch 1950 – 1957. Bratislava: SAP 1994.

ŽATKULIAK, J. (ed.): Národná rada v kontexte slovenských dejín. 150. výročie vzniku prvej Slovenskej národnej rady. Bratislava: Národná rada SR – SHS pri SAV 1999.

KRONIKY, LEXIKÓNY A SLOVNÍKY

Kronika 20. storočia. Bratislava: Fortuna Print 2000.

Kronika Slovenska. 2. Slovensko v dvadsiatom storočí. D. Kováč a kol. Praha: Fortuna Print 1999.

Pašteka, J. a kol.: Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska. Bratislava: Lúč 2000.

KOČIAN, J. a kol.: Slovníková příručka k československým dějinám 1948 – 1989. Praha: ÚSD AVČR 2006. In: publikace/Prirucka 48-89pdf.

ZOZNAM POUŽITÝCH SKRATIEK

AEP – Academic Electronic Press

AP KSCĀ – Akčný program KSCĀ

AV ĀR – Akademie věd Āeskě republiky

BKS – BulharskĀ komunistickĀ strana

BLR – BulharskĀ ľudovĀ republika

CIA – Central Intelligence Agency (ĀstrednĀ spravodajskĀ sluŹba)

CBS – Columbia Broadcasting System

ĀKD (Praha) – ĀeskomoravskĀ Kolben–Daněk

ĀNR – ĀeskĀ nĀrodnĀ rada

ĀSAV – ĀeskoslovenskĀ akademie vied

ĀSFSR – ĀeskoslovenskĀ Federatĭvna SocialistickĀ Republika

ĀSLA – ĀeskoslovenskĀ ľudovĀ armĀda

ĀSOB – ĀeskoslovenskĀ obchodnĀ banka

ĀSSR – ĀeskoslovenskĀ socialistickĀ republika

ĀT – ĀeskoslovenskĀ televĭzia

ĀTK – ĀeskoslovenskĀ tlaĀovĀ kancelĀria

ĀZŹ – ĀeskoslovenskĀ zväz Źien

DKO – Dielo koncilovej obnovy

DS – DemokratickĀ strana

FZ – Federálne zhromaždenie

IBM – International Business Machines

JRD – Jednotné roľnícke družstvo

LM – Ľudové milície

KAN – Klub angažovaných nestraníkov

Kčs – koruna československá

KGB – Komissariat gosudarstvennoj bezopasnosti (Výbor štátnej bezpečnosti)

KNV – Krajský národný výbor

KSČ – Komunistická strana Československa

KSS – Komunistická strana Slovenska

KSSZ – Komunistická strana Sovietskeho zväzu

MHKD – Mierové hnutie katolíckeho duchovenstva

MLR – Maďarská ľudová republika

MSRS – Maďarská socialistická robotnícka strana

MV – ministerstvo vnútra

NDR – Nemecká demokratická republika

NSR – Nemecká spolková republika (dobová skratka vtedajšej Spolkovej republiky Nemecko /SRN/. Skratka SRN sa v socialistických štátoch v tom čase bežne nepoužívala, lebo naznačovala, že ide o celé Nemecko, čím v názve prehliadala existenciu NDR).

NEP – Novaja ekonomičeskaja politika (Nová ekonomická politika)

NV – Národný výbor

NZ – Národné zhromaždenie

OSN – Organizácia spojených národov

OV KSS – Okresný výbor Komunistickej strany Slovenska

PLR – Poľská ľudová republika

PTT – Pracovno-trestné tábory

PZRS – Poľská zjednotená robotnícka strana

ROH – Revolučné odborové hnutie

RSR – Rumunská socialistická republika

SAV – Slovenská akadémia vied

SED – Jednotná socialistická strana Nemecka (Sozialistische Einheitspartei Deutschland)

SFRJ – Socialistická federatívna republika Juhoslávia

SNR – Slovenská národná rada

SONOEP – Slovenská organizácia na ochranu ľudských práv

SR – Slovenská republika

SSR – Slovenská socialistická republika

SÚTI – Slovenský úrad pre tlač a informácie

ŠtB – Štátna bezpečnosť

ŠUR – (Stredná) škola umeleckých remesiel

TEŽ – Tatranská elektrická železnica

TJ – Telovýchovná jednota

TNP – Tábory nútených prác

USA – Spojené štáty americké

ÚTI – Úrad pre tlač a informácie

ÚV – Ústredný výbor

ÚV KSČ – Ústredný výbor Komunistickej strany Československa

ÚV KSS – Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska

ÚV KSSZ – Ústredný výbor Komunistickej strany Sovietskeho zväzu

VB – Verejná bezpečnosť

VPL – Vydavateľstvo politickej literatúry

VSS – Vydavateľstvo Slovenský spisovateľ

VVO – Východný vojenský okruh

Zb. – Zbierka zákonov (Československej socialistickej republiky)

ZDMOS – Združenie detských a mládežníckych organizácií Slovenska

ZNB – Zbor národnej bezpečnosti

zost. – zostavovatelia

MENNÝ REGISTER

A

ADAMEC, Jozef – futbalista Spartaka Trnava, československý futbalový reprezentant

125, 136

Alexandra – princezná, členka britskej kráľovskej rodiny

155

ALPHAND, Hervé – generálny tajomník francúzskeho ministerstva zahraničných vecí

235

ANDROPOV, Jurij – tajomník ÚV KSSZ, šéf KGB (predseda Výboru štátnej bezpečnosti pri rade ministrov ZSSR)

63, 66, 118, 157, 238

AXEN, Herman – kandidát politického byra, tajomník ÚV Jednotnej socialistickej strany Nemecka

106, 172

B

BABICKIJ, Konstantin – sovietsky občan, ktorý protestoval proti vojenskej okupácii ČSSR

205

BACÍLEK, Karol – prvý tajomník ÚV KSS, minister národnej bezpečnosti

13, 17, 29, 54, 64, 93

BALÁŽ, Rudolf – archivár rímskokatolíckeho biskupského úradu v Banskej Bystrici

66

BALL, George – americký veľvyslanec pri OSN v New Yorku

184, 187

BARABÁŠ, Stanislav – slovenský filmový a televízny režisér

52

BARBÍREK, František – podpredseda SNR, člen Predsedníctva ÚV KSS, člen
Predsedníctva ÚV KSČ

63, 82, 114, 166, 179, 194, 206

BARKER, William – britský veľvyslanec v Československu

104

BASOV, A. V. – sovietsky veľvyslanec v Rumunsku

148, 191

BAŠŤOVANSKÝ, Štefan – generálny tajomník KSS, tajomník ÚV KSS

13

BAZOVSKÝ, Miloš –slovenský maliar

240

BEAM, Jacob – americký veľvyslanec v ČSSR

123, 174, 203, 235 – 237

BEČKO, Ján – slovenský politik

82

BEDNÁR, Alfonz – slovenský spisovateľ

163

BEDŘICH, František – náčelník Hlavnej politickej správy ČSLA

208

BECHET, Sidney – americký džezový hudobník a skladateľ

55

BELÁK, Zoltán – rímskokatolícky kapitulárny vikár v Rožňave

112

BENADA, Ludovít – slovenský politik (komunistický funkcionár, predseda SNR)

13

BENEŠ, Edvard – bývalý československý prezident

19, 237

BENZONI, Giulianna – markíza, niekdajšia snúbenica M. R. Štefánika
174

BERLINGUER, Enrico – generálny tajomník Talianskej komunistickej strany
207

BILAK, Vasil – člen Predsedníctva ÚV KSČ, prvý tajomník ÚV KSS
35 – 36, 40 – 41, 46 – 47, 60, 68, 72, 75, 82 – 83, 98, 101 – 102, 104, 106 – 107,
114, 117, 119 – 122, 128, 135, 143 – 145, 154, 156, 158 – 159, 166, 169, 171 –
172, 176, 179, 184 – 185, 193 – 195, 198 – 199, 205 – 206, 208 – 209, 233 – 234,
238

BOB, Jozef – slovenský spisovateľ, tajomník Zväzu slovenských spisovateľov
72

BOĎA, Koloman – kandidát Predsedníctva ÚV KSS
83, 207

BOGORAZOVA, Larisa – sovietska občianka, ktorá protestovala proti vojenskej oku-
pácii ČSSR
205

BOHLEN, Charles – americký diplomat, expert na politiku východného bloku
165

BORN, Adolf – český grafik a ilustrátor
141

BORŮVKA, Josef – minister poľnohospodárstva vlády ČSSR
44

BÔŽIK, Vlastimil – futbalista Spartaka Trnava
125

BRABEC, Jiří – český hudobník a skladateľ
129

BRANDT, Willy – minister zahraničných vecí NSR
154, 171

BRAZANKO, Sergej A. – sovietsky novinár

214

BRENČIČ, Štefan – povereník predseda komisie SNR pre kultúru a informácie

88 – 89, 109, 113, 128

BREŽŇEV, Leonid I. – generálny tajomník ÚV KSSZ

36, 43 – 44, 48 – 49, 55 – 56, 65, 70 – 72, 84 – 85, 98 – 103, 106 – 108, 119, 127, 140 – 142, 144, 153 – 154, 157 – 158, 166 – 173, 175, 177 – 182, 193, 198 – 199, 204 – 207, 218, 225 – 227, 233 – 236, 239, 241

BROZ-TITO, Josip – juhoslovanský komunistický vodca, prezident Juhoslávie

15, 151, 176, 190 – 191, 204, 207

BRUNER, Mirko – radca juhoslovanského veľvyslanectva vo Washingtone

163

BRUNOVSKÝ, Emil – futbalista Spartaka Trnava

125

BRZEZINSKI, Zbigniew – americký politik, politológ

61

BÚTORA, Martin – slovenský sociológ, spisovateľ

217

BUZALKA, Michal – slovenský katolícky biskup

16

BYARTON, A. F. – predstaviteľ konfederácie britského priemyslu

151

C

CAESAR, Gaius J. – staroveký rímsky politik a vojvodca

95

CACH, Vojtěch – český dramatik a novinár

58

CAMPBELL, John S. – šéf Výboru pre politické plánovanie na Štátnom departemente
162

CASAROLI, Agostino – vatikánsky štátny sekretár
90

CASTRO, Fidel – kubánsky revolucionár, prvý tajomník ÚV Komunistickej strany
Kuby
202

CEAUȘESCU, Nicolae – generálny tajomník ÚV Rumunskej komunistickej strany,
predseda štátnej rady
148, 151, 155, 178 – 179, 191, 204, 207, 212

CECONÍK, Jozef – slovenský ekonóm, vysokoškolský pedagóg
50

CIBULKA, Július – evanjelický a. v. farár v Limbachu
85

CÍSAŘ, Čestmír – tajomník ÚV KSČ, predseda Českej národnej rady
37, 72, 90, 116, 119, 131, 140 – 141, 147, 170, 177, 202, 215

CLEMENTIS, Vladimír – bývalý minister zahraničných vecí
16

CLIFFORD, Clark – americký minister obrany
184, 200, 215

COLOTKA, Peter – podpredseda vlády ČSSR, neskôr predseda Federálneho zhromaždenia ČSSR, predseda vlády SSR
82, 235

CRAXI, Bettino – taliansky socialistický politik
211

CYRANKIEWICZ, Józef – člen politického byra ÚV Poľskej zjednotenej robotníckej
strany, predseda rady ministrov Poľskej ľudovej republiky
172

Č

ČÁSLAVSKÁ, Věra – československá gymnastka, viacnásobná olympijská víťazka

139

ČEPIČKA, Alexej – minister obrany ČSR, člen Predsedníctva ÚV KSČ

13, 18

ČERNÍK, Oldřich – člen Predsedníctva ÚV KSČ, podpredseda, od 8. apríla 1968 predseda československej vlády

36 – 37, 82, 89, 93, 98 – 100, 102, 107, 120, 128 – 129, 145, 150, 153, 158 – 159, 163 – 164, 166, 169 – 170, 182, 184 – 185, 194, 196, 198 – 199, 204, 206 – 207, 210, 218, 221, 227, 229, 232, 235, 238 – 239

ČERNÍK, Zdeněk – československý veľvyslanec pri OSN v New Yorku

68, 72, 224, 243

ČERVONENKO, Stepan V. – sovietsky veľvyslanec v ČSSR

45, 51 – 52, 85 – 86, 106, 127, 131, 140 – 142, 158, 178 – 179, 182, 196, 198, 217, 223

ČOMAJ, Ján – slovenský novinár

34

ČONTOFALSKÝ, Ján – zástupca biskupa reformovanej kresťanskej cirkvi

96

ČORBA, Milan – slovenský kostýmový výtvarník, scénograf

130

D

DANIŠOVIČ, P. – pracovník bratislavského Hydroprojektu

144

DAUBNER, Vojtech – odborársky funkcionár, člen Predsedníctva ÚV KSS

82, 194

DAVID, Pavol – tajomník ÚV KSS

13, 54

DEÁK, Juraj – slovenský výtvarník

141

DEBRÉ, Michel – francúzsky minister zahraničných vecí

212

DECHET, Ján – rímskokatolícky kapitulárny vikár v Banskej Bystrici

112

DELONÉ, Vadim – sovietsky občan, ktorý protestoval proti vojenskej okupácii ČSSR

205 – 206

DEMIČEV, Piotr – kandidát politického byra ÚV KSSZ

66, 166

DIÁZ ORDAZ, Gustavo – mexický prezident

9

DÖBERT, O. – námestník československého ministra techniky

129

DOBEŠ, Milan – slovenský výtvarník vizuálno-kinetických a svetelných objektov

141

DOBIÁŠ, Karol – futbalista Spartaka Trnava, československý futbalový reprezentant

125

DOBRYNIN, Anatolij F. – sovietsky veľvyslanec vo Washingtone

160, 181, 183 – 184, 187, 202, 210

DOLANSKÝ, Jaromír – člen Predsedníctva ÚV KSČ (do apríla 1968)

13, 43, 80

DOS PASSOS, John R. – americký novinár a spisovateľ

34

DOSTOJEVSKIJ, Fjodor M. – ruský spisovateľ

52

DRDA, Jan – český prozaik a dramatik

58

DREMLJAGA, Vladimir – sovietsky občan, ktorý protestoval proti vojenskej okupácii
ČSSR

205 – 206

DUBČEK, Alexander – prvý tajomník ÚV KSS, od 5. januára 1968 prvý tajomník ÚV
KSČ

29, 31 – 39, 40, 42 – 52, 55, 65 – 66, 68 – 70, 72, 75, 77, 79, 84, 86, 89 – 90,
101 – 104, 106 – 107, 110, 119 – 121, 123, 127 – 128, 131, 136, 139 – 140, 142,
144, 148 – 150, 153 – 155, 158 – 159, 163, 166, 168 – 171, 173 – 175, 177 – 180,
184 – 185, 189, 191, 193 – 194, 196 – 199, 201 – 210, 216, 220, 223, 225, 227,
233 – 234, 236, 238 – 241

DUBOVSKÝ, Peter – tajne vysvätený rímskokatolícky biskup

111

DUDA, Karel – československý veľvyslanec v USA

61, 64, 75, 109, 150, 160, 164 – 165, 222, 234

ĎURKOVIČ, Herbert – člen Predsedníctva ÚV KSS

82, 118, 194

DUVERGER, Maurice – francúzsky politológ

103

DVORSKÝ, František – kandidát Predsedníctva ÚV KSS

83

DZÚR, Martin – námestník ministra národnej obrany, minister národnej obrany

82, 145, 182, 198, 206, 221

DZVONÍK, Michal – slovenský historik

34

E

EGRI, Viktor – maďarský prozaik a dramatik žijúci na Slovensku
68

ERBAN, Evžen – predseda Národného frontu ČSSR
216

ERDÉLYI, Károly – prvý námestník maďarského ministra zahraničných vecí
150

F

FABIAN, Juraj – slovenský novinár a historik
34

FAJNBERG, Viktor – sovietsky občan, ktorý protestoval proti vojenskej okupácii
ČSSR
205 – 206

FALŤAN, Samuel – slovenský politik a historik, člen Predsedníctva ÚV KSS
34, 59, 185, 208 – 209, 216, 234

FANDEL, Alojz – futbalista Spartaka Trnava
125

FARKAŠ, Adam – futbalista Spartaka Trnava
125,

FERIANC, Ján – slovenský ekonóm, pedagóg VŠE v Bratislave, člen odborných vlád-
nych komisií (ústavnoprávnej a ekonomickej) a vládneho výboru na prípravu ústav-
ného zákona o československej federácii
93, 105, 116, 147

FIERLINGER, Zdeněk – československý diplomat a politik, bývalý predseda
Národného zhromaždenia ČSSR
13

FILČÍK, Ctibor – slovenský divadelný, filmový a televízny herec

52

FLORIN, Peter – veľvyslanec NDR v ČSSR

45

FOCK, Jenö – predseda maďarskej vlády

129, 150, 171

FRAJT, J. – československý chargé d' affaires v NDR

65

FRIŠ, Edo – slovenský historik a publicista, komunistický politik

34, 67, 163

FÜLÖP, Oto – slovenský novinár

34, 61

G

GABIN, Jean – francúzsky divadelný a filmový herec

130

GÁBRIŠ, Július – rímskokatolícky okresný dekan v Novom Meste nad Váhom

66, 89

GALUŠKA, Miroslav – minister kultúry a informácií

66, 88

GAŠPARÍK, Štefan – predseda ústrednej komisie ľudovej kontroly

196, 200

GAULLE, Charles de – francúzsky prezident

9, 162, 191

GELETA, Ján – československý futbalový reprezentant

136

GERYK, Jozef – futbalista Spartaka Trnava

125

GINSBERG, Allen – americký básnik, predstaviteľ „beatnickej poézie“

134

GOJDIČ, Pavel Peter – gréckokatolícky biskup

16, 25, 232

GOLDSTÜCKER, Eduard – český literárny historik, predseda Zväzu československých spisovateľov

47, 61, 68

GOLIAN, Ján – povstalecký generál

81

GOLONKA, Jozef – slovenský hokejista, československý hokejový reprezentant

52

GOMUŁKA, Władysław – prvý tajomník ÚV Poľskej zjednotenej robotníckej strany

65, 71 – 72, 106 – 108, 151 – 152, 172, 180, 204, 217, 225

GORBANEVSKAJA, Natalia – sovietska občianka, ktorá protestovala proti vojenskej okupácii ČSSR

205 – 206

GORŠKOV, V. – podpredseda Zväzu sovietskych spoločností pre priateľstvo a kultúrne styky so zahraničím

233

GOSIOROVSKÝ, Miloš – slovenský politik a historik

30

GOTTWALD, Klement – československý politik, predseda vlády, prezident republiky

13, 16, 25, 54, 93

GRACA, Bohuslav – tajomník ÚV KSS

209, 217

GREČKO, Andrej A. – maršal Sovietskeho zväzu, minister obrany ZSSR
116, 118, 182, 198, 206, 221

GREČNER, Eduard – slovenský filmový režisér a scenárista
54

GRÉGR, Miroslav – riaditeľ národného podniku Destá
131

GRIŠIN, Viktor V. – kandidát politického byra ÚV KSSZ
235

GROMYKO, Andrej – minister zahraničných vecí ZSSR
103 – 105, 115, 118, 158 – 159, 206, 226

GROZEV, Gero – prvý námestník bulharského ministra zahraničných vecí
125

GRYZLOV, Gavril – slovenský novinár
34, 58, 64

GUDERNA, Ladislav – slovenský maliar a ilustrátor
217

GÜNSBERG, Pavel – spravodajca ČTK vo východnom Berlíne
136

H

HAGARA, Vladimír – futbalista Spartaka Trnava, československý futbalový reprezentant
125, 136

HAGER, Kurt – tajomník ÚV SED
72

HÁJEK, Jiří – československý minister zahraničných vecí
82, 90, 104, 113, 115, 123, 150, 160, 165, 175 – 176, 186, 188, 196 – 197, 200 – 201, 203, 206, 208, 211, 218, 221, 234

HAMADA, Milan – slovenský literárny teoretik, historik a kritik
217

HAMOUZ, František – podpredseda československej vlády
218

HANUS, Július – minister lesného a vodného hospodárstva vlády ČSSR
82

HANZELKA, Jiří – významný český cestovateľ
58, 139, 147

HARENČÁR, Róbert – kandidát, neskôr člen Predsedníctva ÚV KSS, mládežnícky funkcionár
83, 208 – 209

HATALA, Vojtech – slovenský právny teoretik
34, 148

HAVLÍČEK, František – pracovník aparátu ÚV KSČ, dekan Právnickej fakulty UK
45

HELMS, Richard – šéf CIA
184, 200

HENDRYCH, Jiří – člen Predsedníctva ÚV KSČ, tajomník ÚV KSČ pre ideológiu
36 – 38, 43, 53 – 54, 80

HEYM, Stefan – východonemecký prozaik a dramatik
34

HILSNER, Leopold – obvinený v roku 1899 zo židovskej rituálnej vraždy
16 – 17

HIRKA, Ján – dočasný ordinár gréckokatolíckej cirkvi
242

HLOUCH, Josef – rímskokatolícky biskup bez štátneho súhlasu na výkon funkcie
88

HLOŽNÍK, Vincent – slovenský maliar, ilustrátor a grafik

217

HOFFMAN, Karel – minister kultúry a informácií, minister spojov, predseda ROH

52, 66, 234

HOFMAN, Leopold – predseda branného a bezpečnostného výboru Národného zhromaždenia ČSSR

73

HOCHHUTH, Rolf – nemecký dramatik žijúci vo Švajčiarsku

34

HOLÉCZYOVÁ, Elena – slovenská textilná výtvarníčka a scenáristka

49

HOLÍK, Ján – obeť okupantov v Bratislave

193

HOLLÝ, Martin – slovenský filmový režisér

163, 220

HOLOTÍK, Ludovít – slovenský historik

132

HONECKER, Erich – člen politického byra, tajomník ÚV Jednotnej socialistickej strany Nemecka

172

HOPKO, Vasil – gréckokatolícky svätiaci biskup

25, 64, 84, 108

HORÁK, Alexander – rímskokatolícky duchovný, funkcionár Mierového hnutia katolíckeho duchovenstva

66

HORÁKOVÁ, Milada – funkcionárka Československej strany národnosocialistickej

16

HORVÁTH, – československý futbalový reprezentant

136

HRABOVSKÁ, Katarína – slovenská scenáristka, divadelná a filmová teoretička

97

HRIC, Martin – slovenský novinár

34

HROMÁDKA, Josef Lukl – prezident Kresťanskej mierovej konferencie, popredný predstaviteľ Českobratskej cirkvi evanjelickej

198

HRONEC, Pavel – evanjelický a. v. farár vo Veľkom Kríši

85

HRUŠECKÝ, Anton – futbalista Spartaka Trnava

125

HRUŠÍNSKÝ, Rudolf – český divadelný, filmový a televízny herec

139

HRUŠKOVIČ, Miloslav – minister techniky československej vlády, člen Predsedníctva ÚV KSS

82, 185, 194

HRŮZA, Karel – riaditeľ Sekretariátu pre veci cirkevné ministerstva kultúry a informácií

66

HUGHES, Thomas L. – šéf Výboru pre vyšetovanie a výskum na Štátnom departemente

190 – 191

HUMPHREY, Hubert H. – americký viceprezident

184

HUPKA, Peter – stavebný inžinier

46

HURBAN, Jozef M. – popredný predstaviteľ slovenského národného obrodzenia

160

HUSÁK, Gustáv – od 8. apríla podpredseda československej vlády, od 26. augusta prvý tajomník ÚV KSS (do apríla 1969)

13, 17, 29, 31, 34, 41 – 42, 47, 54, 59, 61, 64, 82, 88, 112, 117 – 118, 128, 140, 143 – 144, 156 – 157, 171, 195, 198 – 199, 205 – 206, 208 – 209, 216, 227, 231, 235 – 236, 238 – 239, 242

HYKISCH, Anton – slovenský prozaik a publicista

58, 68, 81 – 82

HYSKO, Mieroslav – slovenský novinár, vysokoškolský pedagóg

29, 34

CH

CHABADA, Ján – generálny biskup evanjelickej a. v. cirkvi

89, 97

CHABADA – československý chargé d'affaires v Maďarsku

81

CHRISTIAN, George – hovorca amerického prezidenta

184

CHROBÁK, Dobroslav – slovenský prozaik

54

CHRUŠČOV, Nikita S. – bývalý najvyšší sovietsky stranícky a štátny predstaviteľ

27 – 28

CHUDÍK, Ladislav – slovenský divadelný, filmový a televízny herec

75

CHUDÍK, Michal – predseda Slovenskej národnej rady, člen Predsedníctva ÚV KSČ a ÚV KSS

36, 44, 47, 62, 64, 67, 80, 140

CHURCHILL, Winston S. – bývalý britský ministerský predseda

10

I

INDRA, Alois – minister dopravy, od apríla 1968 tajomník ÚV KSČ

40 – 41, 107, 172, 179, 185, 198, 233 – 234, 238

J

JAKEŠ, Miloš – predseda Ústrednej kontrolnej a revíznej komisie KSČ

166, 206, 234

JAKOVLEVSKIJ, Trpe – veľvyslanec SFRJ v ČSSR

45

JAKUBOVSKIJ, Ivan I. – maršal Sovietskeho zväzu, hlavný veliteľ Spojených ozbrojených síl Varšavskej zmluvy

57, 91, 133, 154

JAMŠČIKOV, A. A. – predstaviteľ Varšavskej zmluvy v Československu

182

JANČEK, Ivan – náčelník Slovenského Junáka

238

JANÍK, Ján – člen Predsedníctva a tajomník ÚV KSS

82 – 83, 135, 185, 194, 234

JANIUREK, Włodzimierz – poľský veľvyslanec v ČSSR

45

JANKO, Vladimír – námestník ministra národnej obrany, náčelník Hlavnej správy pozemného vojska

62

JANKOVIČ, Jozef – slovenský sochár a grafik

123

JANOVIC, Tomáš – slovenský spisovateľ, humorista a satirik

134

JARÁBEK, Stanislav – futbalista Spartaka Trnava

125

JELEŇ, Oskár – námestník ministra národnej bezpečnosti

13

JEPÍŠEV, Alexej A. – náčelník Hlavnej politickej správy Sovietskej armády

118

JESENSKÁ, Zora – slovenská spisovateľka a publicistka

52, 75, 95

JEŽIŠ KRISTUS – zakladateľ kresťanského náboženstva

95

JIČÍNSKY, Zdeněk – český právny teoretik

59

JIRÁNEK, Vladimír – český karikaturista

141

JOHNSON, Lyndon B. – americký prezident

181, 183 – 184, 187, 207, 219

JOHNSON, Tom – pracovník kancelárie amerického prezidenta

184

JOKL, Karol – československý futbalový reprezentant

136

JONÁK, Jozef – slovenský novinár

34

JONÁŠ, Pavol – predseda JRD Prietrž

146

JONG, Piet de – holandský premiér

191

JUDÁŠ (Iškariotský) – jeden z apoštolov (zradil Ježiša Krista)

198

JURÁŠ, Jozef – evanjelický a. v. farár mimo službu

85

K

KABÁT, Dušan – futbalista Spartaka Trnava, československý futbalový reprezentant

125, 136

KÁDÁR, János – prvý tajomník ÚV Maďarskej socialistickej robotníckej strany

41, 51, 65, 71, 106, 128, 141 – 144, 150, 152, 154, 158 – 159, 171, 179 – 180, 225, 238

KADLEC, Vladimír – minister školstva

90

KADLECOVÁ, Erika – riaditeľka Sekretariátu pre veci cirkevné ministerstva kultúry a informácií

66, 88

KALINOVÁ, Agneša – slovenská filmová novinárka

163

KALISKÝ, Roman – slovenský novinár a publicista

34

KALNÝ, Slavomír – slovenský novinár

34, 61

KAPEK, Antonín – kandidát Predsedníctva ÚV KSČ

41, 166, 172 – 173, 179

KARVAŠ, Peter – slovenský prozaik, dramatik a divadelný teoretik

55

KATINA, Andrej Ludovít – evanjelický a. v. biskup Západného dištriktu
97

KÁTLOVSKÝ, Štefan – evanjelický a. v. biskup Východného dištriktu
97

KATUŠEV, Konstantin F. – tajomník ÚV KSSZ
98, 106, 127, 166, 172, 198, 206, 235, 239, 243

KÉKETI, Dušan – futbalista Spartaka Trnava
125

KERN, Juraj – slovenský dizajnér
49

KERNÁ, Iva – slovenská literárna teoretička
97

KIRILENKO, Andrej P. – tajomník ÚV KSSZ
198, 206, 235

KLISZKO, Zenon – člen politického byra, tajomník ÚV Poľskej zjednotenej robotníckej strany
172

KLOKOČ, Ondrej – predseda Slovenskej národnej rady
34, 62, 82, 140, 194, 208 – 209, 215, 242, 244

KLÍMA, Jaroslav – námestník ministra vnútra pre Štátnu bezpečnosť
49

KOČTÚCH, Hvezdoň – slovenský ekonóm, pedagóg VŠE v Bratislave, člen ÚV KSS
34, 59, 63 – 64, 67, 83, 93, 105, 114, 147, 171

KODAJ, Samuel – náčelník politickej správy Východného vojenského okruhu, veliteľ VVO
73, 145, 155

KÖHLER, Bruno – člen politického byra a tajomník ÚV KSČ v 50. a na začiatku 60. rokov minulého storočia

13

KOHOUT, Pavel – český básnik, prozaik a dramatik

61, 74, 147

KOLDER, Drahomír – člen Predsedníctva ÚV KSČ, tajomník ÚV KSČ

28, 40 – 41, 68, 72, 107 – 108, 166, 172, 179, 184, 234

KOLÍNSKA, Zora – slovenská herečka a speváčka populárnych piesní

134

KOMÁREK, Valtr – podpredseda Hospodárskej rady vlády

126, 142

KOMÓCSIN, Zoltán – člen politického byra ÚV Maďarskej socialistickej robotníckej strany, tajomník ÚV MSRS

171

KOMPÁNEK, Vladimír – slovenský sochár a maliar

171

KONEV, Ivan S. – maršal Sovietskeho zväzu, bývalý hlavný veliteľ Spojených ozbrojených síl Varšavskej zmluvy (1955 – 1960)

108

KOPECKÝ, Václav – podpredseda vlády ČSR, člen politického byra ÚV KSČ

13, 54

KOPŘIVA, Ladislav – minister národnej bezpečnosti

13

KOREC, Ján Chryzostom – tajne vysvätený rímskokatolícky biskup

88 – 89, 111

KOSÍK, Karel – český filozof

139

KOSTRA, Ján – slovenský básnik

58

KOSYGIN, Alexej N. – člen politického byra ÚV KSSZ, predseda rady ministrov ZSSR
65, 72, 98 – 99, 101 – 102, 104, 106, 119 – 120, 127, 166, 169 – 170, 172, 198 –
199, 206, 218, 222, 227, 229, 239

KOŠANOVÁ, Danka – obeť okupantov v Bratislave

193

KOŠNÁR, Jozef – slovenský ekonóm

117

KOŠŤA, Ladislav – slovenský právny teoretik

34

KOT, Jozef – slovenský prozaik a prekladateľ

155

KOUBA, Karel – český ekonóm

115

KOUCKÝ, Vladimír – tajomník ÚV KSČ, československý veľvyslanec v ZSSR

43, 198, 206, 243

KOVÁCS, Imre – maďarský diplomat, veľvyslanec MLR v ČSSR

45, 51 – 52

KOZINKA, František – futbalista Spartaka Trnava

125

KOŽUŠNÍK, Čestmír – český ekonóm

147

KRAJÍČEK, Ivan – slovenský herec, spevák a kabaretiér

134

KRÁL, Karel – československý novinár, dopisovateľ ČTK v New Yorku

158, 161

KRÁLIK, Juraj – československý veľvyslanec pri OSN v Ženeve
201

KRAUTGARTNER, Karel – český dirigent
139

KRAVÁRIK, Jaroslav – futbalista Spartaka Trnava
125

KREIBICH, Karel – zakladajúci člen KSČ
16 – 17

KREISKY, Bruno – rakúsky socialistický politik
211

KRIEDEL, František – člen Predsedníctva ÚV KSČ, predseda Národného frontu
ČSSR
147, 159, 166, 177, 184, 216, 234

KRISTÍN, Jozef – prenasledovaný generál
82

KRISTÍNOVÁ, Eva – slovenská divadelná, filmová a televízna herečka
217

KRÍŽ, Jozef – tajomník ÚV KSS, podpredseda Slovenskej národnej rady
86

KRŠKA, Karol – slovenský kameraman
221

KRŠKA, Václav – český filmový režisér a scenárista
130

KUBADINSKI, Penčo – člen politického byra ÚV Bulharskej komunistickej strany,
podpredseda rady ministrov Bulharskej ľudovej republiky
171

KUBIŠOVÁ, Marta – česká speváčka populárnej hudby prenasledovaná za politické postoje v roku 1968

129

KUČERA, Bohuslav – minister spravodlivosti, vysoký funkcionár Československej strany socialistickej

206

KUČERA, – československý chargé d' affaires v Bulharsku

80

KUDRNA, Josef – minister vnútra

49, 122

KUNA, Ladislav – futbalista Spartaka Trnava

125

KURINA, Anton – slovenský novinár

34

KURLANSKY, Mark – americký historik

9

KUŤKA, Jozef – slovenský ekonóm

105

KÚTNIK, Jozef – rímskokatolícky farár v Sliáčoch pri Ružomberku

66

KUZNECOV, I. S. – generálny konzul ZSSR v Bratislave

208

KUZNECOV, Vasilij V. – prvý námestník ministra zahraničných vecí ZSSR, osobitný poverenec ZSSR v ČSSR v septembri a v októbri 1968

217 – 218, 223, 235, 239

KVIETIK, Štefan – slovenský divadelný, filmový a televízny herec

221

L

LACINA, Václav – český básnik a prozaik
58

LACO, Karol – slovenský právny teoretik, predseda štátoprávnej subkomisie odbornej vládnej komisie
87, 92

LAHOLA, Leopold – slovenský dramatik a spisovateľ
46, 129

LALUHA, Ivan – slovenský politik, historik, politológ a publicista
31

LANTAY, Andrej – slovenský ekonóm
93

LASICA, Milan – slovenský divadelný, filmový a televízny herec
134, 163

LAŠTOVIČKA, Bohuslav – predseda Národného zhromaždenia ČSSR
44, 80

LAZAROVÁ, Katarína – slovenská prozaička a prekladateľka
58

LAŽÍK, Ambróz – rímskokatolícky biskup – apoštolský administrátor v Trnave
87 – 90, 111

LEDDY, John – šéf oddelenia stredoeurópskych záležitostí na Štátnom departemente
187

LEGNER, Peter – obeť okupantov v Bratislave
193

LENÁRT, Jozef – predseda vlády ČSSR, člen (neskôr kandidát) Predsedníctva ÚV KSČ
30, 36 – 37, 43 – 44, 64, 68, 72, 80, 107, 166, 206, 214 – 215

LENIN, Vladimír I. – vodca boľševickej revolúcie v Rusku, zakladateľ ZSSR
19, 25, 50, 227

LIČKO, Pavol – slovenský novinár
34

LIETAVEC, Jozef – povereník vnútra
13

LIPTÁK, Juraj – slovenský ekonóm
117

LIPTÁK, Ľubomír – slovenský historik
11, 34

LITVINOV, Pavel – sovietsky občan, ktorý protestoval proti vojenskej okupácii ČSSR
205 – 206

LÖBL, Eugen – slovenský ekonóm
163

LONGO, Luigi – generálny tajomník Talianskej komunistickej strany
104

LÖRINCZ, Július – maliar, grafik a politik, vedúca osobnosť Csemadok-u, člen
Predsedníctva ÚV KSS
82, 194

LÚČAN, Matej – povereník školstva
135

LUKNÁR, Ladislav – slovenský dramatik, scenárista
58

LUPTÁK, Stanislav – člen Predsedníctva ÚV KSS
209

LUSTIG, Arnošt – český prozaik a novinár
58

M

MAHEN, Jiří – český básnik, prozaik, dramaturg, režisér a divadelný kritik
129

MACHONIN, Pavel – český sociológ
37

MAJERNÍK, Kamil – futbalista Spartaka Trnava
125

MAJEVSKIJ, Viktor S. – sovietsky novinár
214

MAJOROV, A. M. – hlavný veliteľ sovietskych vojsk dočasne rozmiestnených na území ČSSR
238

MALATINSKÝ, Anton – tréner futbalového mužstva Spartaka Trnava
125

MALIK, Jakov – sovietsky veľvyslanec pri OSN v New Yorku
186, 190, 200

MAMULA, Miroslav – vedúci VIII. oddelenia ÚV KSČ
45, 55

MAŇÁK, Vladimír – slovenský publicista
34, 83

MANSFIELD, Mike – demokratický senátor za štát Montana
175

MÁRJAI, József – maďarský veľvyslanec v Juhoslávii
125

MARKS, Leonard – riaditeľ Americkej informačnej agentúry (USIA)
185

MARKO, Ján – prenasledovaný generál

81

MARX, Karl – zakladateľ marxizmu

72

MARTINKOVIČ, Stanislav – futbalista Spartaka Trnava

125

MASARYK, Jan – bývalý československý minister zahraničných vecí

100

MASARYK, Tomáš G. – bývalý československý prezident

17, 80, 167

MASRNA, Jaroslav – futbalista Spartaka Trnava

125

MAŠEROV, Piotr M. – kandidát politického byra ÚV KSSZ

166

MATERN, Hermann – člen politického byra a tajomník ÚV Jednotnej socialistickej strany Nemecka, predseda ústrednej straníckej kontrolnej komisie SED

172

MATUŠKA, Alexander – slovenský literárny kritik a esejista

58, 155

MAZUROV, Kirill – člen politického byra ÚV KSSZ

118, 166

MEDVEĎ, Jozef – slovenský ekonóm

117

MENSATORIS, Adolf – slovenský novinár

34

MENZEL, Jiří – český herec a režisér

130, 139

MIHÁLIK, Vojtech – slovenský básnik a politik

34, 58, 72, 74, 83, 95, 111, 155

MICHAELLI, Daniel – dramaturg Československej televízie

163

MIKULÍK, Peter – slovenský herec a režisér

134

MILLEROVÁ, Viera – slovenská novinárka a prekladateľka

97

MILUČKÝ, Ferdinand – slovenský architekt

171

MINÁČ, Vladimír – slovenský spisovateľ a publicista

34, 58, 95, 155

MINÁČOVÁ, Zuzana – slovenská fotografka

163

MISTRÍK, Ivan – slovenský divadelný, filmový a televízny herec

217, 221

MIŠEJE, František – poslanec SNR

63

MITTAG, Günther – člen politického byra, tajomník ÚV Jednotnej socialistickej strany Nemecka

56, 171

MITTERRAND, François – francúzsky politik

211

MLYNÁŘ, Zdeněk – člen Predsedníctva ÚV KSČ, tajomník ÚV KSČ

37, 59, 179, 206 – 207, 234, 244

MŇAČKO, Ladislav – slovenský novinár a spisovateľ českého pôvodu

33 – 34, 58, 64, 68

MORAVIA, Alberto – taliansky spisovateľ a dramatik

34

MUDROCH, Ján – slovenský maliar

51

MURÍN, Ján – predseda Akčného výboru gréckokatolíckej cirkvi

84

MURÍN, Š. – slovenský ekonóm

84, 117

MUŽÍK, Jan – československý diplomat, pracovník Stálej misie pri OSN v New Yorku

186 – 188, 196 – 197, 210, 222

N

NĚCSEY, Eduard – rímskokatolícky biskup v Nitre, arcibiskup

48, 53, 87, 102 – 103, 110

NEDELČEV, Stojko – veľvyslanec BLR v ČSSR

45

NOGE, Július – slovenský literárny historik a kritik

217

NOHÁČ, Zdeněk – prvý námestník ústredného riaditeľa Československej televízie

221

NOSEK, Václav – minister vnútra

13

NOVOMESKÝ, Ladislav – slovenský básnik a politik, člen Predsedníctva ÚV KSS

17, 29, 34, 47, 72, 90, 95, 118, 155, 177, 209

NOVOTNÝ, Antonín – do 5. januára 1968 prvý tajomník ÚV KSČ, do marca 1968 prezident ČSSR

13, 28 – 31, 34 – 39, 43 – 44, 46 – 47, 49, 54 – 57, 59, 61 – 62, 64, 67, 73 – 74, 80, 155, 234, 239

O

OKÁLI, Daniel – slovenský básnik, novinár a politik
17, 29

ONDREJKOVIČ, Ján – slovenský výtvarník
49

P

PALME, Olof – švédsky politik, vedúci činiteľ švédskej sociálnej demokracie
191

PASOLINI, Pier P. – taliansky spisovateľ a filmový režisér
34

PASTÝŘÍK, Miroslav – československý politik a odborársky funkcionár
234

PÁTEK, Jan – chargé d'affaires československého veľvyslanectva v Londýne
189

PAVEL, Josef – minister vnútra ČSSR
82, 110 – 111, 122, 145, 160, 170, 212

PAVLENDÁ, Viktor – slovenský ekonóm a politik, tajomník ÚV KSS, člen Predsedníctva ÚV KSS
34, 59, 82 – 83, 93, 147, 171, 176, 185, 194, 208 – 209, 239, 241

PAVLÍK, Ondrej – slovenský pedagóg a politik, spoluautor 1. komunistickeho školskeho zákona
67

PAVLOVSKÝ, Oldřich – československý veľvyslanec v ZSSR
88

PAVOL VI. – pápež
90, 102, 242

PECHO, Michal – tajomník ÚV KSS, kandidát Predsedníctva ÚV KSS
83, 185, 194

PELIKÁN, Jiří – český novinár, komunistický funkcionár, ústredný riaditeľ Česko-
slovenskej televízie
177, 221

PELL, Clairborne – americký politik a diplomat, demokratický senátor za štát Rhode
Island
144

PELNÁŘ, Jan – minister vnútra
212

PELŠE, Arvid J. – člen politického byra ÚV KSSZ
118, 166

PEPICH, Egyd – náčelník Hlavnej politickej správy ČSLA, 1. námestník poverenika
predsedu komisie SNR pre národné výbory, vedúci Slovenskej správy ministerstva
vnútra pre otázky bezpečnosti na Slovensku
55, 177, 219

PEŤKO, E. – predvojnový člen KSČ
118

PILAŘ, Jan – český básnik a prekladateľ
58

PILLER, Jan – člen Predsedníctva ÚV KSČ
44, 166, 179, 198, 206

PITHART, Petr – český politik
59

PIVARNÍK – československý futbalový reprezentant
136

PLAJNER, Rudolf – náčelník Československého Junáka
74

PLAS – československý futbalový reprezentant

136

PLÁVKOVÁ, Ota – slovenská novinárka

34

PLESKOT, Václav – námestník československého ministra zahraničných vecí

123, 188, 223, 227

PLOJHAR, Josef – predseda Mierového hnutia katolíckeho duchovenstva
ČSSR

47, 66

POBOŽNÝ, Róbert – rímskokatolícky biskup v Rožňave

87

PODGORNYJ, Nikolaj V. – člen politického byra ÚV KSSZ, predseda prezídia Najvyššieho sovietu ZSSR

48, 98, 101 – 102, 106, 118, 127, 166, 169 – 170, 172, 198 – 199, 206, 218, 239

POLJANSKIJ, Dimitrij S. – člen politického byra ÚV KSSZ, prvý podpredseda rady ministrov ZSSR

198, 206

POLLÁK, Jaroslav – československý futbalový reprezentant

136

PONICKÁ, Hana – slovenská spisovateľka

34

PONIČAN, Ján – slovenský spisovateľ

58

PONOMARJOV, Boris – tajomník ÚV KSSZ

166, 172, 198, 206

POPOVIČ, Vladimír – slovenský maliar, ilustrátor a scénograf

141

PRCHLÍK, Václav – náčelník Hlavnej politickej správy ČSLA, vedúci VIII. oddelenia
ÚV KSČ

55, 154, 234

PROCHÁZKA, Jan – český prozaik, scenárista

47, 58, 74

PÚČIK, Jozef – československý veľvyslanec v Maďarsku

65

PÚCHLY, Jozef – futbalista Spartaka Trnava

125

PÚLL, Ján – podpredseda Zboru povereníkov

13

R

RADA, Petr – český textár

129

RAIS, Štefan – minister spravodlivosti ČSR na začiatku 50. rokov minulého
storočia

13

RAJNIAK, Ivan – slovenský divadelný, filmový a televízny herec

221

RAŠKA, Jiří – československý športovec, skokan na lyžiach, olympijský víťaz

139

RÁZL, Stanislav – minister chemického priemyslu

142

READ, Benjamin – pracovník americkej Stálej misie pri OSN v New Yorku

190

RENČÍN, Vladimír – český grafik, ilustrátor, karikaturista

141

RIGO, Emil – člen Predsedníctva ÚV KSČ
44, 166, 179, 184, 206

RICHTA, Radovan – český filozof a futuroológ
37

RIŠKO, Ján – spravodajca ČTK v Moskve
109

ROHLÍČEK, Rudolf – vedúci oddelenia ÚV KSČ
242

ROOSEVELT, Franklin D. – bývalý americký prezident
10

ROSA, Jozef – ekonóm, rektor Vysokej školy ekonomickej v Bratislave
135 – 136, 147

ROSENBAUM, Karol – slovenský literárny teoretik
58

ROSTOW, Walt W. – poradca prezidenta USA pre otázky národnej bezpečnosti
164, 183 – 184, 201

ROSULKOVÁ, Dagmar – slovenská výtvarníčka, keramikárka
49

ROZBORIL – delegát mimoriadneho zjazdu KSS
194

ROZNER, Ján – slovenský literárny kritik
64, 68

RUDAUSKÁ, Zuzana – slovenská výtvarníčka
49

RÚFUS, Milan – slovenský básnik, literárny historik a teoretik, publicista
34

RUPPELDT, Miloš – slovenský novinár a prekladateľ

34

RUSAKOV, Konstantin V. – vedúci oddelenia ÚV KSSZ, člen ústrednej revíznej komisie ÚV KSSZ

98, 118

RUSK, Dean – americký štátny tajomník (minister zahraničných vecí)

157, 160, 181, 183 – 184, 187, 190, 200, 202, 224, 226

RUSOV, Karel – náčelník Generálneho štábu ČSLA

208

S

SABOLČÍK, Michal – tajomník ÚV KSS, člen (neskôr kandidát) Predsedníctva ÚV KSS

36, 83, 118

SÁDOVSKÝ, Štefan – tajomník ÚV KSS, prvý predseda vlády Slovenskej socialistickej republiky

209, 244

SARTRE, Jean-Paul – francúzsky spisovateľ a filozof

34

SATINSKÝ, Július – slovenský divadelný, filmový a televízny herec

82, 134, 163

SEDLÁK, Emil – slovenský grafik

141

SEDLÁKOVÁ, Mária – slovenská politička a novinárka, členka Predsedníctva ÚV KSS

34, 185, 209

SEKERA, Josef – český prozaik

58

SEMJONOV, Vladimir S. – námestník ministra zahraničných vecí ZSSR

206

SETON-WATSON, Hugh – britský historik, znalec stredoeurópskych pomerov

165

SCHEFFER, Andrej – rímskokatolícky kapitulárny vikár v Spišskom Podhradí

112

SITKO, Jozef – slovenský novinár

34

SIVÁK, Stanislav – obeť okupantov v Bratislave

193

SIWIEC, Ryszard – poľský občan, ktorý sa upálil na protest proti vojenskej okupácii
ČSSR

217

SKOUPÝ, Karel – rímskokatolícky biskup bez štátneho súhlasu na výkon funkcie

88

SLÁDEK, Milan – slovenský mím a divadelný režisér

134

SLÁNSKÝ, Rudolf – vedúci funkcionár KSČ, na začiatku 50. rokov minulého storočia
generálny tajomník KSČ

13, 93

SLAVÍK, Václav – riaditeľ Ústavu pre politické vedy ÚV KSČ, člen Predsedníctva ÚV
KSČ

238

SMĚKAL, Peter – slovenský hudobník v oblasti populárnej hudby

134

SMITH, Abbot – šéf Úradu národných prognóz v CIA

149 – 150

SMRKOVSÝ, Josef – člen Predsedníctva ÚV KSČ, predseda Národného zhromaždenia ČSSR

37, 53, 61, 75, 89, 98 – 99, 101 – 102, 106, 147, 184, 196, 198, 206, 210, 219, 232, 234 – 235, 238

SOKOL, M. – český ekonóm

147

SOLAN, Peter – slovenský režisér

163

SOLŽENICYN, Alexander – ruský spisovateľ

68

STALIN, Josip V. – bývalý vedúci sovietsky stranícky a štátny predstaviteľ

10, 15, 17, 25, 27, 54, 93

STARÝ, Oldřich – rektor Karlovej univerzity v Prahe

139

STEWART, Michael – britský minister zahraničných vecí

157, 162, 197

STOPH, Willi – člen politického byra ÚV Jednotnej socialistickej strany Nemecka, predseda rady ministrov NDR

171

STRECHAJ, Rudolf – slovenský politik, predseda SNR do roku 1962

13, 54

STRINKA, Július – slovenský filozof

34

SUCHARDA, Bohumil – český ekonóm, minister financií ČSSR

129

SUCHÝ, Jiří – český básnik, herec a spevák

139

SUSLOV, Michail – člen politického byra, tajomník ÚV KSSZ
102, 118, 166, 169 – 170, 172, 198, 206

SVOBODA, Ludvík – československý prezident
41, 73 – 75, 89, 120, 134, 166, 169 – 170, 177, 179, 182, 185 – 186, 190, 194, 196,
198, 201, 205 – 206, 209 – 210, 217 – 219, 221, 232, 235, 238 – 239

SZIKORA, Juraj – československý futbalový reprezentant
136

SZVITYEL, Jozef – obeť okupantov v Bratislave
193

Š

ŠABATA, Jiří – český disident, politik
61

ŠALGOVIČ, Viliam – predseda Ústrednej kontrolnej a revíznej komisie KSS, námestník ministra vnútra pre Štátnu bezpečnosť
121 – 122, 181, 204

ŠARAGIN, Viktor – sovietsky novinár
214

ŠČERBICKIJ, Vladimir V. – kandidát politického byra ÚV KSSZ, predseda rady ministrov Ukrajinskej sovietskej socialistickej republiky
239

ŠEBESTA, Štefan – slovenský politik a ekonóm, člen ÚV KSS
118

ŠEJNA, Jan – generál ČSLA, vedúci tajomník Hlavného výboru KSČ na ministerstve národnej obrany
56 – 57, 62, 95, 238

ŠELEST, Piotr – člen politického byra ÚV KSSZ, prvý tajomník ÚV Komunistickej strany Ukrajiny
41, 65, 104, 119 – 120, 158, 166, 169, 172, 206, 235, 239

ŠELJEPIN, Alexander N. – člen politického byra ÚV KSSZ
65, 109, 118, 166, 198

ŠIK, Oto – československý politik a ekonóm, od 8. apríla do 3. septembra podpredse-
da československej vlády
37, 50, 56, 82, 94, 115, 117, 126, 136, 155, 196, 200

ŠIMEČKA, Milan – spisovateľ a filozof
144

ŠIMON, Bohumil – kandidát Predsedníctva ÚV KSČ, od 31. augusta 1968 člen
Predsedníctva ÚV KSČ
166, 184, 206, 234

ŠIMŮNEK, Otakar – československý politik, člen Predsedníctva ÚV KSČ do apríla
1968
44, 80

ŠIROKÝ, Viliam – bývalý podpredseda vlády a minister zahraničných vecí Českoslo-
venska
13, 17, 29, 54, 64

ŠKODA, Václav – podpredseda vlády ČSR, minister spravodlivosti
13

ŠLITR Jiří, český básnik, herec, spevák a hudobník
139

ŠMATLÁK, Stanislav – slovenský literárny vedec
111, 155

ŠMIDKE, Karol – slovenský politik, predseda KSS a SNR v 40. a na začiatku 50. rokov
minulého storočia
13

ŠPAČEK, Josef – člen Predsedníctva ÚV KSČ
44, 166, 184, 206

ŠPITZER, Juraj – slovenský novinár a spisovateľ

34, 58, 74

ŠTANCEL, Michal – minister práce a sociálnych vecí ČSSR

82

ŠTANCL, J. – člen Predsedníctva SNR

208

ŠTEFÁNIK, Milan R. – slovenský generál francúzskej armády, politik a cestovateľ

54, 98, 174

ŠTEVČEK, Pavol – slovenský novinár, publicista a literárny kritik

34, 82, 95, 111, 155, 163, 217

ŠTROUGAL, Lubomír – tajomník ÚV KSČ, podpredseda československej vlády, od novembra 1968 člen Predsedníctva ÚV KSČ

125, 174, 235, 238 – 239

ŠTRPKA, Ivan – slovenský básnik a textár

163

ŠUJAN, Otto – slovenský filmový architekt, scénograf

130

ŠÚTOVEC, Milan – slovenský literárny kritik a prozaik

54

ŠVANDRLÍK, Miloslav – český spisovateľ

18

ŠVEC, Bohumil – pracovník ideologického oddelenia ÚV KSČ

221

ŠVEC, Valér – futbalista Spartaka Trnava

125

ŠVESTKA, Oldřich – člen Predsedníctva ÚV KSČ, šéfredaktor novín *Rudé právo*
41, 166, 172, 179, 184, 206, 234

T

TATARKA, Dominik – slovenský spisovateľ a publicista
217

THOMPSON, Llewellyn – americký veľvyslanec v ZSSR
189, 202, 210

TODOROV, Stanko – člen politického byra ÚV Bulharskej komunistickej strany,
tajomník politického byra BKS
71, 171

TOFFLER, Alwin – americký politológ
27

TOMAN, J. – český ekonóm
147

TOMÁŠEK, František – rímskokatolícky biskup – pražský apoštolský administrátor
48, 52, 66, 87, 90, 111

TRHLÍK, Zdeněk – vedúci amerického odboru Ministerstva zahraničných vecí
ČSSR
123, 235 – 236

TRNKA, Jiří – český filmový režisér a výtvarník
139

TROCHTA, Štěpán – rímskokatolícky biskup bez štátneho súhlasu na výkon
funkcie
88

TROKAN, Jozef – vysokoškolský profesor, rektor SVŠT, od 8. apríla 1968 minister
stavebníctva
82, 151

TURČAN, Pavol – slovenský ekonóm

93

TURČEK, Július – tajomník ÚV KSS

209

TURGENEV, Ivan S. – ruský prozaik

130

Ť

ŤAŽKÝ, Anton – člen Predsedníctva ÚV KSCĽ a ÚV KSS

82, 185, 194, 208 – 209

ŤAŽKÝ, Ladislav – slovenský spisovateľ, člen predsedníctva Zväzu slovenských spisovateľov

155, 217

U

U Thant – generálny tajomník Organizácie spojených národov

161, 157 – 188, 190

UHER, Ján – slovenský filozof a politológ

34

UHER, Štefan – slovenský filmový režisér

163

UHORSKAI, Pavel – evanjelický a. v. farár mimo službu

85

ULBRICHT, Walter – prvý tajomník ÚV Jednotnej socialistickej strany Nemecka, predseda štátnej rady NDR

65, 68, 71, 106 – 107, 152, 171, 180, 204, 225

URBÁSEK, Miloš – slovenský maliar a grafik českého pôvodu

54

V

VACULÍK, Ludvík – český novinář a spisovatel, autor výzvy Dve tisíce slov
40, 67, 75, 138

VÁLEK, Miroslav – slovenský básník a politik
34, 47, 58, 68, 72, 74, 81, 95, 113, 155, 217

VALENTOVIČ, Alexander – slovenský inžinier-architekt
46

VALEŠ, Josef – velitel' Východného vojenského okruhu
155

VALEŠ, Václav – od 8. apríla 1968 minister zahraničného obchodu
119

VANČURA, Vladislav – český spisovateľ, dramatik a filmový režisér
130

VARADÍN, Vojtech – futbalista Spartaka Trnava
125

VARGA, Imrich – biskup Reformovanej kresťanskej cirkvi
133

VÁŠÁRYOVÁ, Emília – slovenská divadelná, filmová a televízna herečka
221

VÁŠÁRYOVÁ, Magda – slovenská divadelná, filmová a televízna herečka
52

VEJDOVSKÝ, Václav – svetoznámy český očný chirurg
139

VEREŠ, Július – slovenský novinár
34

VESELÝ, František – československý futbalový reprezentant

136

VIDRA, Emil – slovenský filozof

82

VIEST, Rudolf – povstalecký generál

81

VIKTOR, Ivo – československý futbalový reprezentant

136

VÍZNER, Otto – evanjelický a. v. farár mimo službu

85

VLASÁK, František – minister národohospodárskeho plánovania

196, 200

VOJTA, Jaroslav – český filmový, divadelný a televízny herec

139

VOJTAŠŠÁK, Ján – slovenský katolícky biskup

16

VORONOV, Gennadij I. – člen politického byra ÚV KSSZ, podpredsa rady ministrov Ruskej sovietskej socialistickej republiky

166, 199, 206

VYŠINSKIJ, Andrej J. – sovietsky politik a právny teoretik

14

W

WEISER, Jozef – funkcionár Zväzu československých novinárov

121

WERICH, Jan – český herec a spisovateľ

139

WHEELER, E. – náčelník Spojeného zboru náčelníkov štábov USA
184, 200

Z

ZACHAR, Karol – slovenský divadelný, filmový a televízny herec a režisér
217

ZÁPOTOCKÝ, Antonín – bývalý vedúci funkcionár KSČ, predseda vlády, prezident
ČSR
13, 54

ZÁREČZKY, Štefan – rímskokatolícky duchovný, funkcionár Mierového hnutia kato-
lickeho duchovenstva
66

ZAŤKO, Peter – slovenský politik
82

ZÁTOPEK, Emil – československý ľahký atlét, štvornásobný olympijský víťaz
139

ZÁTOPKOVÁ, Dana – československá ľahká atlétka, olympijská víťazka
139

ZAVADIL, Miroslav – predseda ÚV ČZM
114

ZLOCHA, Ján – futbalista Spartaka Trnava
125

ZRAK, Jozef – tajomník ÚV KSS, člen Predsedníctva ÚV KSČ a ÚV KSS
82, 194 – 195, 208 – 209

Ž

ŽANTOVSKÝ, Jaroslav – radca československého veľvyslanectva v USA
177

ŽÁRY, Štefan – slovenský básnik a prozaik, člen predsedníctva Zväzu slovenských spisovateľov

155

ŽINGOR, Viliam – slovenský partizánsky veliteľ

16

ŽIVKOV, Todor – prvý tajomník Bulharskej komunistickej strany, predseda rady ministrov Bulharskej ľudovej republiky

65, 93, 106 – 107, 153, 171, 180, 204, 207, 225

ŽLÁBEK, Eduard – český mím, režisér a choreograf, spolupracovník M. Sládka

134

O AUTOROCH

PhDr. Miroslav Londák, CSc. Vedecký pracovník Historického ústavu SAV v Bratislave. Zaoberá sa hospodárskymi a politickými dejinami Slovenska a Československa po roku 1945. Je autorom monografií *Otázky industrializácie Slovenska (1945 - 1960)* (1999), *Rok 1968 a ekonomická realita na Slovensku* (2007) a spoluautorom publikácie *Predjarie. Politický, ekonomický a kultúrny vývoj na Slovensku v rokoch 1960 - 1967* (2002). Je autorom desiatok štúdií publikovaných v domácich i zahraničných periodikách a zborníkoch.

PhDr. Elena Londáková, CSc. Vedecká pracovníčka Historického ústavu SAV v Bratislave. Je autorkou desiatok vedeckých štúdií z oblasti dejín vzdelávania a kultúrnej politiky, venuje sa problematike slovenskej inteligencie a vývoju postavenia žien v spoločnosti. Je autorkou monografie *Modernizácia výchovy a vzdelávania na Slovensku v 2. polovici 20. storočia: (Pokusy a hľadania)* (2007) a spoluautorkou publikácie *Predjarie. Politický, ekonomický a kultúrny vývoj na Slovensku v rokoch 1960 - 1967* (2002).

PhDr. Slavomír Michálek, CSc. Vedecký pracovník Historického ústavu SAV v Bratislave. Zaoberá sa československo-americkými vzťahmi po druhej svetovej vojne a osobnosťami z radov Slovákov žijúcich v exile a pôsobiacich v československej diplomatickej službe. Je autorom monografií *Nádeje a vytriezvenia. Československo-americké hospodárske vzťahy v rokoch 1945 - 1951* (1995), *Ján Papánek - politik, diplomat, humanista* (1996), *Diplomat Štefan Osuský* (1999), *Andrew Valuchek - As They Knew Him* (2002) *Prípád Oatis. Československý komunistický režim verzus dopisovateľ* Associated Press (2005), spoluautorom publikácie *Brezová pod Bradlom, osobnosti (ne)známe* (1999) a autorom mnohých vedeckých štúdií a odborných článkov.

Doc. PhDr. Jan Pešek, DrSc. Vedecký pracovník Historického ústavu SAV v Bratislave. Zaoberá sa politickými dejinami Slovenska a Československa po druhej svetovej vojne vrátane vzťahov medzi štátom a cirkvami. Je autorom monografií *Armáda dělnické moci v Československu 1948 - 1960* (1988), *Štátna bezpečnosť na Slovensku 1948 - 1953* (1997); *Pod kuratelou moci. Cirkvi na Slovensku v rokoch 1953 - 1970* (1999); *V zovretí normalizácie. Cirkvi na Slovensku v rokoch 1969 - 1989* (2004); *Štruktúry moci na Slovensku 1948 - 1989* (2004), *Centrum moci. Aparát ÚV KSS 1948 - 1989* (2006). Publikoval desiatky vedeckých štúdií a odborných článkov vo vedeckých a v odborných časopisoch a zborníkoch.

Prof. PhDr. Pavol Petruf, DrSc. Vedecký pracovník Historického ústavu SAV v Bratislave. Zaoberá sa dejinami medzinárodných vzťahov v 20. storočí a československo-francúzskymi politickými vzťahmi v uvedenom období. Je autorom knižných prác *USA a studená vojna (Politika amerického imperializmu v Európe 1945 - 1949)* (1985), *Marshallov plán* (1993), *La Slovaquie* (1998), *Taliansko-etiópska vojna 1935 - 1936. Príčiny, priebeh, dôsledky* (2000), *Documents sur les relations politiques entre la France et la Tchécoslovaquie. Vol. 1 - 1945 - 1948* (2002), *Politické vzťahy medzi Francúzskom a Československom a Francúzskom a Slovenskom (1939 - 1948). Výber z dokumentov* (2003), *Československá zahraničná politika 1945 - 1992 (Vybrané udalosti a fakty v dátumoch)* (2007). Z francúzštiny preložil okrem iného prácu *Proces s Ježišom* (1991) a *Trest smrti* (1994). Publikoval desiatky vedeckých štúdií a viac než 150 odborných článkov.

PhDr. Stanislav Sikora, CSc. Vedecký pracovník Historického ústavu SAV v Bratislave. Zaoberá sa politickými dejinami Slovenska v 50. a 60. rokoch 20. storočia a dejinami sociálnodemokratického hnutia na Slovensku. Je autorom monografie *KSČ a národné výbory na Slovensku v začiatkoch socialistickej výstavby (1948 - 1954)* (1989), hlavným autorom a editorom práce *Kapitoly z dejín sociálnodemokratického hnutia na Slovensku* (1996) a spoluautorom publikácie *Predjarie. Politický, ekonomický a kultúrny vývoj na Slovensku v rokoch 1960 - 1967* (2002). Napísal niekoľko desiatok vedeckých štúdií a odborných statí.